

İçindekiler

Sunuş	2
Prof. Dr. Cevat GERAY ile Söyleşi	4
Prof. Dr. Cevat GERAY'ın Özgeçmişi	21
Planlama-Koruma Üzerine Çözüm Arayışları Marmara Takımadaları, Beykoz, Tarihi Yarımada Sit Alanlarına İlişkin Çözümleme <i>Elif ÖRNEK ÖZDEN</i>	23
İzmir'de Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Özelinde Ticari Aktivitenin Değişen Coğrafyası (1980-2000) <i>Ahu DALGAKIRAN</i>	36
Büyük Ölçekli Kentsel Projeler ve Olimpiyat Oyunları: Atina 2004 Olimpiyatları Deneyimi <i>Sertaç ERTEN</i>	45
Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu <i>M. Vedat ÖZBİLEN</i>	53
Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme <i>Zühre ÇELİK</i>	61
Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi <i>Zehra EMİNAĞAOĞLU, Sonay ÇEVİK</i>	72
Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları <i>İclal KAYA ALTAY</i>	82
Afet Sonrası Geçici Yerleşim Alanlarının Tasarımında Stratejik Seçim Yaklaşımı <i>Tan YİĞİTCANLAR, Rabia BOLPOSTA, Uğur YANKAYA, Onur KINACI, Berna BARADAN, Birkan BEKTAŞ</i>	89
Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekan ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması <i>Emre SERT, Hayri KARPUZ, Gürkan AKGÜN</i>	101
İmar Hukuku	112
Tez Özetleri	113
Kitap Tanıtımı	116
Basın Açıklamaları	119

Dergiye göndereceğiniz yazıların ve görsel malzemelerin basılı kopyası ile birlikte olanaklı ise bilgisayar ortamında hazırlanmış bir kopyasını da iletiniz.

- Yazı ile birlikte, kısa bir özgeçmişinizi de göndermeyi unutmayınız.
- Yazınızda yer alacak görsel malzeme ve şekillerin; kolaylıkla basılabilecek nitelikte fotoğraf, dia veya baskılı kopya olmasına özen gösteriniz.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmeniz zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayınına ilişkin kararını yazı ile bildirecek; gönderilen yazılar iade edilmeyecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlerine aittir. Şehir Plancıları Odası sorumluluk kabul etmez.

**TMMOB Şehir Plancıları
Odası Adına Sahibi**

Erhan Demirdizen

Yayın Sorumlusu

Nevzat Can

Yayın Kurulu

Olgu Çalışkan

Özlem Çelik

Çağatay Keskinok

N. Tunga Köroğlu

Binali Tercan

Basım Tarihi

Nisan 2005

Baskıya Hazırlık

Plar Ltd. Şti.-şerife eren

tel: 0312 432 01 83-93

Kapak Tasarımı

Funda Erkal

Baskı

Kardelen Ofset

Tel: 0312 432 13 78

Dağıtım

TMMOB Şehir Plancıları Odası

Hatay Sokak No:24/17

Kocatepe, 06640/ANKARA

Tel: 0312 417 87 70

Faks: 417 90 55

e-posta: spo@spo.org.tr

Web Adresi: www.spo.org.tr

SUNUŞ...

Bu sayı Nevzat Can ve Binali Tercan'ın Ruşen Keleş'in deyimi ile "emekli olamayan bir emekli..." olan değerli hocamız Prof. Dr. Cevat Geray'ın söyleşi ile başlamakta. Geray planlama, şehircilik, afet, toplum kalkınması, bölge planlama, kooperatifçilik konularındaki görüşlerini, deneyimlerini söyleşide aktarmakta.

Bu sayıda diğer sayılarda gündeme gelen koruma ile ilgili yazılara devam edilmekte. Elif Örnek Özden, Marmara Takımadaları, Beykoz, Tarihi Yarımada alanların her biri özelinde değişen inceleme yöntemi ile çözümlere yer vermektedir. Sit alanı ilan edildikten sonra planları henüz hazırlanmayan geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile uygulamaların devam ettiği bu üç alan incelenmektedir.

Ahu Dalgakıran yazısında; İzmir'de kentsel mekanın önemli yatırım kararları doğrultusunda yağ lekeli biçiminde dışa doğru bir yayılma ve büyüme gösterdiği 1980 sonrasında, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün konumsal yapısını ele almaktadır.

Sertaç Erten, 2004 Olimpiyat Oyunlarını düzenleyen Atina'da ne tür büyük ölçekli dönüşüm ve altyapı projelerinin hayata geçirildiğini, Olimpiyat sonrası dönemde hangi projelerin kente verimli olarak geri döndüğünü ve hangi projelerin başarısız olduklarını makalesinde değerlendirmektedir.

M. Vedat Özbilen yazısında, su sektöründeki gelişmeler ve bunun karşısında kent ve bölge planlarının duruşuna genel olarak değinmektedir.

Bu sayıda yukarıda yer alan özel konular dışında kırsal kalkınma konusuna ilişkin üç yazı bulunmaktadır. Zühre Çelik Türkiye'de kırsal kalkınma politika ve uygulamalarına değinerek bu sürecin değerlendirmesini yapmaktadır. Zehra Eminağaoğlu ve Sonay Çevik ise bölge ölçeği içinde kırsal yerleşmelerin belirleyicileri, tanımları, bölgesel yaklaşımların köylerin planlanması ve tasarımındaki önemine değinmektedir. İclal Kaya Altay ise, Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nde kırsal alan politikalarını irdelemektedir.

Tan Yiğitcanlar, Rabia Bolposta, Uğur Yankaya, Onur Kınacı, Berna Baradan, Birkan Bektaş Stratejik Seçim Yaklaşımının afet sonrası geçici yerleşim alanlarının tasarım ilkelerinin tespitinde kullanımına dair İzmir'den bir örnek çalışma özelinde ele almaktadır. Son olarak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu kapsamında "Değişen Kent" başlıklı öğrenci yarışmasında üçüncülük ödülü alan çalışma da bu sayıda yer almaktadır.

YENİ İMAR YASASI BEKLENTİLERE VE SORUNLARA YANIT VEREBİLMELİ

İçinde bulunduğumuz dönemde planlama ve şehircilik alanında kuramsal ve kılışsal değişimler, dönüşümler yaşanmakta. Ülkemiz içinde bu değişimler, dönüşümler dikkate alınarak, yeni plan tanımı ve kavramlarına, uygulama araçlarına, bunlara ilişkin kurumsal ve yasal düzenlemelere gereksinim bulunmaktadır. Bunun için, olabildiğince kapsamlı yeni planlama ve uygulama araçlarıyla donatılmış bir İmar Yasası revizyonunun yasallaştırılması gerekiyor.

İmar Yasası revizyonu çalışmalarında bugüne kadar planlamaya ilişkin yaklaşımları, deneyimleri ve birikimleri bir kenara bırakmak mümkün değil. Özellikle ülkemizin ekonomik, sosyal, kültürel yapısını dikkate almayan, bunun ötesine geçerek geleceğe yönelik açılımlar sağlamayan, uygulanabilir olmayan bir çalışmanın kalıcı olması beklenmemeli.

Yürürlükte olan 3194 sayılı Yasa yaşam kalitesi yüksek çevreler elde eden, afet zararlarını azaltan, doğal, kültürel ve tarihi değerleri koruyan, yaşatan, koruma ve kullanma dengesini sağlayan, geleceğe dönük olan, yaratıcı, yeniliklere açık, özendirici, alternatifler sunan, esnek, kentlere ilişkin politika, strateji çizen, yerel kalkınmayı öngören, kente yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel öğeleri içeren, katılım yöntemlerini ortaya koyan, sürecin ve aktörlerin otokontrolünü öngören, engelli, yaşlı, yoksul kesimleri hedefleyen, barınma, çalışma, eğlenme, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimleri karşılayan bir yaklaşımdan uzak.

Bir yerleşme ve kentleşme politikası üzerine, ülkesel ve bölgesel dinamik ve gereklilikler bağlamında, mekansal stratejik planlamayı içeren ve geliştiren, kentsel tasarımı barındıran, yerel yönetimlerin teknik kapasitesini artıran, farklı katılım ve denetim mekanizmalarını olanaklı kılan, planlamada mesleki yetki sorununu çözen, uygulama araçlarını zenginleştiren, farklı program ve projelerin geliştirilmesine zemin yaratan, afet zararlarının ve kentsel risklerin azaltılmasını amaçlayan, sağlıklı, kaliteli, yaşanabilir çevreler yaratılmasını ve kamu yararını odağına alan, afet, imar, sigorta, ceza gibi mevzuatlarla güçlü biçimde ilişki kuran, planlama, yapı, yapım, uygulama, denetim süreçlerini kapsayan, bir İmar Yasası ülkemiz kentlerinin sorunlarının çözümünde fırsat olacaktır. Oysa bütün bu unsurlar dışında günöbirlik yaşanan sorunlara parçacı çözümler bulma alışkanlığıyla imar ve yapı mevzuatının temelini belirleyecek yasal düzenleme tamamlanmaksızın, aceleyle ve sadece bir sorunu çözmeye yönelik olarak çıkarılacak yasalar, yepyeni sorun alanları tanımlama tehlikesini de beraberinde getirecektir.

İmar Yasasının bir fırsat olabilmesi için konuyla ilgili meslek odaların, üniversitelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, örgütlerin görüşleri doğrultusunda katılımcı bir süreç içinde olgunlaştırılması gerekmektedir. Bu süreçten geçerek olgunlaştırılan ve hazır hale gelen İmar Kanunu Tasarı Taslağı'nın yasallaştırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Taslağın oluşturulmasında kurumların katkılarının fazla olması, Taslağın kamuoyu tarafından sahip çıkılmasına neden olacaktır. Kamuoyunun uzlaştığı Taslağa Bakanlıklar da kendi yetkileri, kendi kurumsal yaklaşımları dışında onay vermeleri beklenmelidir. Aynı doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisi sürecinde Tasarının bütünlüğünü bozan, çıkar grupların isteklerine boyun eğen, kaçak yapıların yasallaştırılmasına yönelik düzenlemelerden özenle kaçınılmalıdır. Aksi halde Tasarı bir fırsat olmak çıkacak geleceğin kentleri için tehdit durumuna gelecektir.

Prof. Dr. Cevat GERAY ile Söyleşi(*)

Nevzat CAN - Binali TERCAN:
Hocam, söyleşimize öğrencisi olduğumuz Ankara Üniversitesi Kent ve Çevre Bilimleri lisansüstü programının öyküsü ile başlayalım derseniz. Bu programın şehirciliğe, planlamaya süreç içinde katkıları nasıl olmuştur ve sizler bu süreçte neler yaşadınız?

Cevat Geray: 1940'lı yılların başında

Yahudi kökenli olduğu için Almanya'dan kaçıp gelen, Türkiye'de yerleşmiş, daha doğrusu sığınmış olan öğretim üyelerinden biri de Ernst Reuter idi. Siyasal Bilgiler Okulundaki şehircilik kürsüsünü Ernst Reuter kurmuştur. Alman toplumunda komünist ya da sosyalist partisinin ileri gelenlerinden biri olduğu için dikkati çeken bir insandı. Buraya geldiğinde, ilk önce Ulaştırma Bakanlığı'nda Devlet Demir Yolları tarife uzmanı olarak çalışmış. Bu arada, Siyasal Bilgiler Fakültesinin o günkü yöneticisi Prof. Emin Erişirgil ona " bize bu konularda, özellikle kent, kentbilim, kent yönetimi, kent planlamasıyla ilgili bir ders vermesini önermiş. O da "memnuniyetle" demiş. Çünkü, onun belediye başkanlığı deneyimi de varmış.

Ernst Reuter burada çok cüzi bir ek görev ücretiyle çalışmaya başlamış. Türkiye'de, hatta dünyada bilgisayar yokken, demiryolları tek hatlı olarak kurulmuşken, Türkiye'deki bugün de geçerli olan tarife dizgesini kuran bir insan. O, çeşitli tren katarlarının nerelerde buluşacağı, nerelerde birinin öbürünü bekleyeceğini hesaplamıştı. Hatta ani bir gereksinim ortaya çıktığında, örneğin asker sevkiyatı olduğunda "hangi seferlerin konulacağı" konusunda çözümler geliştirmiş, ek seferleri de tasarlamıştı. Hiç unutmuyorum, Mareşal Çakmak öldüğünde, İstanbul'daki cenaze törenine Üniversiteli gençler olarak bizleri böyle bir ek seferle göndermişlerdi.

Derslerinde anlattığı ulaşım, ulaştırma ekonomisi konuları üzerinde öğrencilerine notlar vermiş. Yine, İller Bankası'na da kimi çalışmalar yapmış. Bu arada Fehmi Yavuz hoca da maliye bölümü asistanı olarak çalışırken, Almanca bildiği için de Ernst Reuter ile birlikte çalışma ayrıcalığını kazanmış. Savaş bittikten sonra Ernst Reuter ülkesine dönüp, orada savaş sonrasında Berlin'de Belediye Başkanı olarak görev almıştı. Onun belediye başkanlığı çok ünlü bir belediye başkanlığıdır. Berlin, Amerikan ve Rus güçleri tarafından sarılmış bir adacık durumundaydı, "uçak hava köprüsü" adı

verilen bir köprüyle, Berlin halkının beslenme, yiyecek gereksinmelerinin karşılaması için özel düzenekler kurmuştu.

Fehmi Yavuz hocamız, Ernst Reuter'den sonra bu kürsünün öğretim sorumluluklarını yüklenmişti. Ben de kendisinin doçent olduğu sırada, 1952-53 öğrenim yılında Fehmi hocanın öğrencisiydim. Derslerini o kadar çok sevdim, benimsedim ki, keşke ben kaymakam olacak yerde, şehircilik asistanı olsam diye aklımda yer eden bir istek de doğdu.

Sayın hocamız çok ilkeli bir insandı. Bitirme tezimi de onunla ilgili, onun dersiyle ilgili bir konuda yaptım. O sıralarda Yenimahalle yeni kurulmuştu, "Ankara'nın Mesken Gereksinmesi ve Yenimahalle" başlıklı bir bitirme tezi hazırlayarak, ben de dolaylı olarak kentbilim, kent planlaması, konut yöneltisi gibi konulara girmiş oldum.

Fehmi Yavuz hoca İngiltere'ye gittiği 1953 yılında ben de okulumu bitirdim. İlk önce Bursa'da, sonra da İstanbul'a İstanbul Valiliğinde Maiyet Memuru, yani Kaymakam Stajyeri olarak çalıştım. Böylece, orada idarenin çalışmasını, nasıl çalıştığını gördüm, belediyeyi inceleme fırsatı buldum. Bir yılı aşkın bir süre ile Beyoğlu Kaymakamlığı ve Belediye Şube Müdürlüğünde (o yıllarda vali ve belediye başkanlığı birleşik yönetimi vardı İstanbul'da). Böylelikle belediyecilik konularına da girmiş oldum.

Bir de Rize'nin İkizderesi'nde son 5-6 ayımı Kaymakam Vekili olarak geçirdim. 1955 seçimlerinde ilçeler boş kalmaları diye bizleri kaymakamı olmayan ilçelere göndermişlerdi. Böylece, Karadeniz sevgim de orada başladı. 1956 yılında kaymakamlık kursunu bitirdiğimde, kura çekildiği gün, asistanlık sınavına girmiş, kazanmıştım. Kaymakamlığa atanmışım, Ad çekmeyi benim yerime Müsteşar Dilaver Argun çekmiş. Antalya'nın Gündoğmuş ilçesi de bana çıkmış. Burs nedeniyle İçişleri Bakanlığı'na zorunlu hizmetim olduğundan bu hizmetin üniversitede geçirilmesi için İçişleri Bakanlığı'nın oluru gerekiyordu. Bu işlemlerin uzun bir süre alacağını düşünerek Fehmi hocam "Evlad git kaymakamlığa başla, biz buradan atamanı çıkartırız, sicilinde de Eski Gündoğmuş Kaymakamı yazılı bulunsun" dedi, Gerçekten de öyle oldu, ben Gündoğmuş'ta göreve başladım.

Fakültemizin o günkü Dekanı Prof, Bedri Gürsoy hocamız İçişleri Bakanı'ndan söz almasına karşın, benim zorunlu hizmetimin üniversiteye devredilmesi konusundaki karar bir türlü çıkmıyordu. Ben de vali Nurettin Aynuksa'dan "hayırlı bir iş" için izin alarak Ankara'ya geldim. İçişleri Bakanlığı yetkilileriyle, başta müsteşarla görüştüm, onlar benim için bir şeyler düşündüklerini, iyi bir yerlerde değerlendirmek istediklerini söylediler. "Ben de yettiğim okula öğretim üyesi olacağım ve bu kaymakamların yetiştirilmesinde de yararlı olacağım" deyince, zorunlu hizmetimin üniversiteye devredilmesi konusunda karar verdiler.

1957 yılında başlayan doktora izlencesindeki dersleri almaya başladım. Gerçekten sınıfımız değerli arkadaşlardan oluşmuştu: Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu. Öğretim üyeleri arasında unutmuyorum, emekli bir Amerikalı Prof. Smith vardı, Necat Erder de onun asistanıydı. Yasama etkinlikleri çalışmalarına ilişkin ödevler hazırladık. O sırada 6785 sayılı İmar Yasası yürürlüğe konulmuştu. Ödevimin konusu da İmar Yasasının hazırlık aşamaları idi. Bu ödevi sonradan makale olarak yayınladım, Yasa tasarısı nasıl hazırlanmış, Meclise nasıl gelmiş, neler eklenmiş, neler çıkarılmış, son biçimini nasıl almış? Bu soruların yanıtını Meclis tutanaklarından yararlanarak ödevimi hazırlamıştım.

N.C. – B.T.: 6785 sayılı İmar Yasası hangi koşullarda gündeme gelmişti ve ne tür sorunları çözmeyi amaçlıyordu?

C.G.: Kentleşme 1950'li yılların başında bayağı hızlanmıştı. Türkiye kentleşmeye hazır değildi. O günlerde bir Alman kentinin imar yönetmeliğinden esinlenerek çıkarılmış olan 2290 sayılı Belediye Yapı Yollar Kanunu yürürlükteydi. Kentleşen Türkiye'nin imar planlılığı çalışmalarına yön verecek nitelikte değildi. Bu deneyimden de yararlanarak, 6785 İmar Yasası üzerinde çalışmalar yapıldı. O dönemde kent planlılığı Mimarlarca yapılıyordu.

Kentleşen Türkiye'ye imar düzenini getirme açısından önemli bir yasa. Büyük ölçüde yapı denetimiyle ilgili maddeler yanında imar planlarının hazırlanmasına, uygulanmasına ilişkin temel ilkeler, yasal kurallar yer alıyordu. Yine önemli bir madde, boş duran arsalar üzerinde yapı yapma zorunluluğu öngörüyordu. Gerçi bu kural uygulama bulmamıştı. 1985'te yürürlüğe konan

Kentleşen Türkiye'ye imar düzenini getirme açısından önemli bir yasa. Büyük ölçüde yapı denetimiyle ilgili maddeler yanında imar planlarının hazırlanmasına, uygulanmasına ilişkin temel ilkeler, yasal kurallar yer alıyordu

3194 sayılı Yasa'da böyle bir madde yer almadı. Yine, 42'nci maddesiyle 6785 büyük ölçüde hamur kuralını, uygulanma koşullarını genel olarak öngörüyordu. Ama Anayasa Mahkemesi bunun düzenlenişini kamulaştırmaya benzeterek iptal etti. Sonra çıkarılan değişiklikle, düzenleme ortaklık payı kavramı yasaya geçirildi. Bugün de aynı kavrama dayalı yasal düzenleme yürürlüktedir. Yasanın, otoparklarla ilgili, otopark yerleriyle ilgili, kıyılarla, belediye ve komşu(müccavir) alanlar dışındaki imar hareketleriyle, denetimlerle ilgili herhangi bir maddesi yoktu.

1972'de yapılan değişikliklerle, ek 7-8 inci maddelerle bu eksiklikler sonradan giderilecekti. Böylece, 6785 sayılı Yasanın çıkarılması konusunda şehircilik asistanı olarak ben de ödevimi yasama etkinlikleri çerçevesinde ele almıştım. Trafik kazaları, seçimlere katılma gibi konularda beni ilgilendiren, üzerinde çalışma yaptığım konular oldu. O ara fakültemizin New York Üniversitesiyle ilgili bir karşılıklı işbirliği; (daha doğrusu Türkiye'ye yardım adı altında Amerika'ya yardım) anlaşması projesi çerçevesinde asistan arkadaşlarımızla Amerika'ya gittik. Amme İdaresi Yüksek Lisans Okulunda önemli bazı dersler alma fırsatını buldum. Özellikle, Amerikan yerel yönetim sistemini incelemek dışında, bir de kent planıcılığının temeli olan temel tasarım, ileri tasarım gibi konularda Robert Weinberg adlı dünya çapında kent tasarımında uzmanlaşmış bir kişiden kent planlaması ve uygulamasına ilişkin dersler aldım. Kendisinden çok yararlandım. Ayrıca, hukuk fakültesinde de Amerikan kentlerinde uygulanan bu konut yöneltileriyle ilgili dersler aldım. Böylece Amerikan hukukunda bu işlerin nasıl yürüdüğünü çok yetkili hocadan öğrendik, hocaların kendisi bir avukat hukukçuydu, ama o Amerikan, yani Amerikan Konut İdaresinin New York Bölge Müdürüydü, oranın yöneticisiydi. Uygulamaları bildiği için bayağı yararlı oldu. Bu işlerin, bir federal devlette nasıl yürütüldüğünü öğrenmek fırsatını buldum.

Bu arada ben doktora tezimi Türkiye'de vereceğim için, bunu fırsat bilerek, oradaki kaynaklardan da yararlanarak, doktora tezimin konusunu seçtim ve hazırlıklarımı yaptım, Konusu "Kent Planlamasının Başlıca Uygulama Araçları" (eski sözcüklerle Şehir Planlamasının Tatbik Vasıtaları) idi. O çalışmalarım sırasında gerçekten genel kuramsal, kavramsal çerçeveyi çizmek için yeterli kaynak bulabildim. Bu tez benim Orta Doğu Teknik

Üniversitesi'nde yüksek lisans düzeyinde kent planlaması yönetimi ve hukuku konusunda dersler vermeme neden oldu. Bu dersi ilk başlatan öğretim üyesi ben oldum ODTÜ'de. Ek zamanlı ders vererek, ilk sınıfımız çok parlak bir sınıftı.

İlhan Tekeli yapı (inşaat)mühendisiydi. İrem Aca-roğlu kent planıcısıydı. Tansı Şenyapılı İktisadi ve Ticari İlemler Akademisinde okumuştur. Pek çok arkadaş orada sonradan öğretim üyesi oldu. Onlardan biri Tamer Gök idi. Tamer Gök sonradan benim okuttuğum dersi okutmaya başladı. Şimdi, Mersin Üniversitesinde Mimarlık Fakültesini kurmuş olan arkadaşımız. Böyle çok değerli kişileri tanıma fırsatı buldum, Gönül Tankut ve Esat Turat hocayla çalışmak da ayrıca zevkliydi.

Bu arada yeniden Siyasala dönersek, doktoradan sonra kürsümüzde kır ile kent bütünlüğüne verdiğimiz önem beni kırsal gelişme konularına itti. Çünkü, biz kentle köyün birbirini tamamlayan, bir süreklilik ilişkisi içinde bulunan, birbirinin süreği olan, birbiriyle bütünleşmiş, birer olgu olduğundan hareketle bir arada, bütünlük içinde ele alınması gereken toplumsal bölümler olduğunu benimsiyorduk. Kırsal ve kentsel yerleşmelerin birbirini bütünleyen biçimde ele alınması, planlanması, ona göre yönetilmesi gerektiğini benimsemiştik. Bu, o dönemlerde de İngiliz planlama geleneğindeki başarılı sonuçlar veren bir yaklaşımdı. Onlar, şehirciliğe "town and country planning" diyorlardı. İngilizler, bu yaklaşımı yansıtan planlama imar yasasına Kentsel ve Kırsal Planlama Yasasını vermişlerdi (1947). Fehmi Yavuz hocamız bu konularda İngiltere'de bir hayli de çalışma yapmıştı. Bunlarla ilgili çalışmalarının sonuçlarını iki ayrı kitapta toplamıştı.

Fehmi Yavuz hoca Isparta'nın Kavaklıderesi'nde, ortaokuldan sonra, liseye gitmeden önce iki yıl köy öğretmenliği yapmış bir kişi. Anılarında köy öğretmeliğinin ayrı bir yeri vardır. Üstelik, Fehmi Yavuz hoca Türkiye'de yapılmayan bir şeyi yapmıştı. "Köy Maliyesi" diye bir kitabı vardır, doktora tezi yerine. Siyasal Bilgiler üniversite çatısı altında fakülte olmadığı için orada bir temel terfiye esas olacak bir tez niteliğinde da Köy Maliyesi konusunda bir kitap yazmıştı. O yıllarda Köy Maliyesi üzerinde çalışan öğretim üyesi yoktu.

Dünyada özellikle kırsal alanda toplum kalkınması akımını yakından tanıma fırsatı buldum, Hindistan'da düzenlenen Asya-Avrupa Ülkeleri Toplum

Kalkınması konferansına katıldım. Orada gördüm ki, tüm geri kalmış ülkelerde devletle köylünün gönüllü işbirliği içinde yürüttüğü toplum kalkınması çalışmaları Birleşmiş Milletlerin desteğiyle yaygın biçimde deniyor ve uygulanıyordu. Bunlar da bende etkili oldu. Yalnızca İnkizdere'nin ve Gündoğmuş'un köylerini yakından izlemiş bir insan olarak bir hayli bu konulara eğilmek istedim ve Devlet Planlama Örgütünün de bu çalışmaları, deneme çalışmalarını yürüten biriminde Araştırma Danışmanı olarak katkılarda bulundum.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen toplum kalkınması ki, başlangıçta kırsal alana yönelikti. Türkiye'nin çok çeşitli illerinde yapılan eğitim, araştırma ve uygulama çalışmalarını yakından izledim. Sonunda doçentlik tezimi de "Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları Bünyan Örneği" üzerine verdim.

N.C. – B.T.: Bu dönemlerde siyasal, ekonomik açılardan kırsal kalkınmanın hayata geçirilmesi için bir irade ve uygun koşullar ülkemizde var mıydı?

C.G.: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, köy topluluklarının kalkınmanın nimetlerinden yararlanmasını için toplum kalkınması deneme çalışmalarının başlatılmasını öngörüyordu. Yerel kaynakların ulusal, bölgesel kalkınmaya katkısını sağlamak açısından bunun önemi açıktı. O zaman, daha büyük bir bölümü, yüzde 60'a yakını köylerde yaşıyordu. Bu bizim ilgilendiğimiz konular açısından da iki açıdan önemliydi. Birincisi; bunun yerel yönetim boyutu önem kazanmıştı, doğrusu köyde ve ilçe çapında, il çapında kırsal gelişme çalışmaları, toplum kalkınması çalışmaları nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda çalışmalar yapmak gerekiyordu. Kırsala yönelik işgören kamu görevlileriyle yerel yöneticilerin toplum kalkınması ilke ve yöntemlerine yöneltilmesi gerekiyordu.

1960'lı yılların ortalarında, hemen hemen 12 Mart döneminden sonra işbaşına gelen iktidarlar da kırsal önem veriyordu. Hatta İnönü bir ara, kısa süre bir koalisyon hükümeti kurmuştu. İzlenesinde, toprak reformu yapacağını ilan etmişti. Sonradan Köyişleri Bakanlığı kuruldu. Toplum kalkınması çalışmalarını Devlet Planlama Teşkilatı yerine bu bakanlığın yürütmesi yoluna gidildi. Böylece devlet yönetiminde köye yönelik ayrı bir bakanlık kurulmasını gerektirecek ya da öngörececek bir siyasal erk söz konusuydu. Ama Türkiye'nin

kaynakları o zaman da sınırlıydı. Yolsuzluklar, hortumlamalar çok büyük çapta değildi. Köylerde yeni yeni ilkel kapitalist ilişkilere geçiliyordu. Onun için pazar ekonomisine girerken artı ürünün kullanılması, artı ürüne kimin el koyduğu, nerede kaldığı, bunun nasıl toplum yararına, çiftçinin, köylünün yararına kullanabileceği sorunları bulunmuyordu.

Şöyle bir tartışma da başladı: Toplum kalkınmasına bazı sosyalist arkadaşlar ya da daha köktenci düşünenler, "bu bir tür oyalamacıdır, devrimi geciktirme aracı olarak kullanılıyor, bundan bir şey çıkmaz" diyorlardı. Kimi meslektaşlarım, bana "boşuna uğraşma" diyenler de vardı. Benim açımdan bu böyle ele alınamazdı, eğer Türkiye'de kırsal alanda reformlar yapılması gerekiyorsa bunun yolu köylünün bu reformları isteyecek düzeye, bunun ayırtında, çelişkilerin ayırtında olacak ve reformları isteyecek düzeye gelmesi için toplum kalkınması doğrultusunda eğitsel ve örgütsel çalışmalar yapılması gerekiyordu.

İkincisi; yine toplum kalkınması yoluyla siyasal ve sosyal yaşamda köylü kendi ağırlığını da koyabilecekti. Bu nedenle zaten toplum kalkınmasına son verildi. Zamanın başbakanı ve siyasal hayatımızın son döneminde 35-40 yıldır etkili olan bir zat başbakanlığı döneminde "bu toplum kalkınması da ne oluyor, halk eğitimi de ne oluyor?" diye Yüksek Planlama Kurulunda karşı çıkmıştı. Böylece, toplum kalkınması İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan çıkarılmış, yerine "yerel topluluklarda girişim gücünün desteklenmesi" bölümüne yer verilmiştir.

Türkiye'de kırsal alanda reformlar yapılması gerekiyorsa bunun yolu köylünün bu reformları isteyecek düzeye, bunun ayırtında, çelişkilerin ayırtında olacak ve reformları isteyecek düzeye gelmesi için toplum kalkınması doğrultusunda eğitsel ve örgütsel çalışmalar gerekiyordu

**PLANLAMA
2005/2**

Bunun açıklanmayan gerekçesi de şudur: Toplum kalkınması çalışması yapılan, örneğin Terme İlçesi insanları o zamanın başbakanını (tahmin ederseniz adını vermiyorum), uçak alanında Samsun'da karşılamışlar, "bizim köyümüzün şu şu sorunları var, çözmek için elbirliği, güç birliği ettik, şunları yaptık, devletin de şu katkılarına ihtiyacımız vardır" diye adeta baskı grubu olarak çalışmışlardır. Başbakan, "biz nasıl yetişiriz onbinlerce köylünün istemlerini, köylü sorunlarına sahip çıkar da onları kendi gücüyle çözemeyince devletten istekler yaratırsa biz bunu karşılayamayız, Türkiye'nin durumu belli" demiştir. Hatta, bazıları yine Ankara'ya kadar gelmişler. Başbakan "siz kim oluyorsunuz?" diye soruyor. "Bilmem ne köyü toplum kalkınması kurulu başkanayım, ilçe toplum kalkınması kurulunun başkanayım" diyor. Bu kurullar da eski kurullar değil, yani şimdiki platformlar, yerel gelişimler gibi orada oluşmuş olan kurullardı.

Demek ki, yerel demokratikleşme hareketi yerelde toplum kalkınmasıyla gelişebilecekken buna engel olunmuştur. Toplum kalkınması kentsel alanlarda, kent sorunlarının çözümünde de uygulansın denilmiştir. Kimi yazılarımda belirttiğim gibi, kentte de, kent sorunlarının çözülmesi için belediye ve devletin halkla işbirliği içinde çözeceği çok sorunlar vardır. Adına yönetim denilen katılımcı yönetim modelini şimdi küreselleşmeciler "yönetişim" dedikleri çerçevede öneriyorlar. Toplum kalkınmasından vazgeçilmeseydi yönetişim anlamsızlaşır.

Bu model içinde halkla işbirliği yapmak, halkın karar süreçlerine katkıda bulunmasını sağlamak için, o zamanlar toplum kalkınması etkili olabiliyordu. Eğer, o gün bu toplum kalkınması ve benzeri çalışmalar süregelseydi, demokratikleşme açısından bir hayli katkısı olurdu. Nitekim, "netekim"(!) değil, gerçekten Çetin Altan (o zaman bu kadar liberal olmamıştı), "Onlar da Uyanırsa" adlı kitabında kırsalda "ya maymun gözünü açarsa" diye köylülerin kendi sorunlarına sahip çıkmasını öğütüyordu. ODTÜ'lü öğrencilerin 1960'lı yılların başında ve ortasında giriştikleri köy çalışmaları vardır. Bu çalışmalardan kimileri de toprak işgalleri ile sonuçlanmıştır. Öğrencilerle köylüler işbirliği yaparak toprak işgalleri yaparak toprak sorununu ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlardı. Turanlar Köyü'nde, Manisa, Adana'da birçok köyde köylünün topraklarını gasp eden ağalara

karşı giriştiği köylü hareketleri oldu. Bunlar hem demokratikleşme açısından, hem de aydın, öğrenci ve köylü arasındaki işbirliği ve dayanışma açısından önemliydi. Bunları gördüler, bundan ürktüler, onun için toplum kalkınmasını bir yere ittiler.

Benim kırsal gelişmeyle ilgili çalışmalarım bugüne değin böyle sürüp geldi. Ben hâlâ nüfusun yüzde 40'ının köylerde yaşamak durumunda kaldığı bir ülkede herhalde kırsal sorunu bir yana gerçekten de IMF yöneltileri, Dünya Ticaret Örgütünün yöneltileri sonucunda küreselleşmenin dayattığı yöneltiler sonucu köylü iflas etmiş ve Türkiye'de tarım çökmüştür. Tarım ekonomisi çökerken, köylü iflas edince yalnızca böyle uydu-ruk üretime katkısı olmayan, "ekip biçmesi istenmeyen köylüye al sana dönüm başına 50 dolar veriyoruz ya da 50 YTL veriyoruz" gibi doğrudan gelir desteği ile bu işler maalesef çıkmaza girmiştir. Türkiye'nin kırsal gelişme gibi çok temel sorunu ortada yatmaktadır. Çünkü, Türkiye ileri kapitalist ülkelerin küreselleşme çerçevesinde o tarımsal ürünlerde bir tür pazar olması durumuna itilmesi söz konusudur.

N.C. – B.T.: Bugün de kırsal kalkınma yöneltilisi özellikle Avrupa Birliği'ne giriş tartışmaları kapsamında gündeme gelmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde kırsal nasıl bakmalıyız? kent ve kır arasındaki ilişkileri nasıl ve hangi araçlarla kurmalıyız?

C.G.: Efendim, bu Dünya'nın, Türkiye'nin geleceği kentlerdedir. Olaya bir kez buradan bakmak gerekir. Ama, siz kırsal alanda kentsel koşulları, her türlü alt ve üst yapıyı sağlamazsanız, köylüyü verimli ve üretken duruma getirmezseniz, bugünkü durum ortaya çıkar. İşsizlik, topraksızlık köylüyü kırdan iter ve herkes soluğu büyük kentlerde alır. Oralar, başta İstanbul, azman kent durumuna gelmiştir. İşsizler kütlesi büyüyor. Gecekondulaşma daha da yaygın biçimde sürüyor. Onun için kırsal alanla, kentsel alan arasındaki sosyoekonomik, kültürel farklılıkları giderici yöneltiler gütmek gerekir. Nasıl biz aynı zamanda bölgeler arasında dengeli kalkınmayı sağlamak zorundaysak, kırsalla kentsel alan arasındaki çelişkileri, çelişki haline gelen farklılıkları gidermek için önemli yöneltiler gütmek zorundayız.

Buradan bölge planlamasına geçmek isterim. Kürsümüzün bir katkısı da Türkiye'de ilk kez

bölge planlamasını, daha doğrusu bölgesel gelişme yöneltilerini üretme ve onların uygulanması için ortamı hazırlama açısından ilk bilimsel çalışmaları başlatmış olmasıdır. Siyasal Bilgiler Okulu Ankara Üniversitesine geçerken, fakülteye dönüşürken, çıkarılan kuruluş yasasında maliye, işletme, uluslararası ilişkiler gibi enstitülerin yanında Türkiye’de başta İstanbul İskân ve Şehircilik Enstitüsünün kurulduğu ilk fakültedir. Her yıl düzenlediğimiz İskân ve Şehircilik Enstitüsü Konferanslarında kırsal, kentsel gelişme yanında, bölge kalkınması, bölge planlaması konuları en geniş biçimde, hatta yönetsel boyutlarıyla ele alınmıştır. Siyasal Bilgilerde, yani bizim bir yandan kırsal ve kentsel gelişmeyi birbirini bütünler biçimde düzenleme noktasına vurgulama yaparken, bir yandan da Türkiye’nin bölgelerarası farklılıklarını, ekonomik, kültürel, sosyal, farklarını giderecek yöneltilere, uygulamalara, bunun için de bölge planlamasına gereklilik vardır tezini ilk savunan kürsü olmuştur buradaki şehircilik kürsümüz.

Bölge planlaması o zaman kentbilim yahut şehircilik dersi içinde ele alınmıştı. Ama, akademik çalışmalar ilerledikçe, lisansüstü çalışmalara geçildikten sonra, bu konularda sürdürülen çalışmalarda daha derinlemesine araştırmalar yapılmıştır.

Bence bu bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi önemlidir. Dünyanın her yerinde, ülkelerde geri kalmış bölgeler olmuştur, ama bunların giderilmesi için çok çeşitli yöneltiler üretilmiştir. 1960’a gelmeden önce 6785 sayılı İmar Yasasında, doğrudan doğruya İmar ve İskân Bakanlığı Kuruluş Yasasında bölge planlaması yapma görevi bu bakanlığa verilmiştir. 1958’de örgütlenmeye başlayınca Bakanlıkta güzel bir bölge planlaması birimi oluşturulmuştur. Deneyimli uzmanlardan oluşmuş olan bu birim, sonradan ODTÜ’ye ve öteki üniversitelere bilim adamları yetişmesini sağlayacak kadar gelişme göstermiştir. Başta, İlhan Tekeli, Aydın Germen gibi plancılar sonradan ODTÜ’ye öğretim üyesi olarak geçmişlerdir. Daha birçok uzman Tanju Polatkan, Alev Damalı Devlet Planlama Teşkilatında da bölge planlamasının izleyicisi, uygulayıcısı olmuştur.

O bakanlığın bu görevi vardı. Sonra, 1961’de Devlet Planlama Teşkilatı kurulduğunda, bu örgütün bir görevi de bölge ölçüsünde ekonomik planlar yapmaktı. Bu iki kamu kuruluşu, Bakan-

lıkla Devlet Planlama arasında bir görev karışımı bir durum ortaya çıktı. Şöyle bir çözüm bulundu: “Bu çalışmaları birlikte yürütelim” diye bir ön anlaşma, protokol imzalandı. O zamana kadar biliyorsunuz, o zamanki İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş yasasına dayanarak, bölge planlaması çalışmalarını Doğu Marmara Bölge Planını kamuoyuna sunmuştu. OECD’nin işbirliğiyle Antalya’da tarım ve orman ağırlıklı bir bölge planlaması çalışması başlatmıştı. Sonra, Zonguldak bölgesini ele almıştı. Devlet Planlamanın Kuruluş Yasasında böyle ekonomik bölge planlaması yapma yetkisi DPT’ye verilince, Devlet Planlama Müsteşarlığıyla, bakanlık temsilcileri bir araya geldiler, “Ortak çalışalım, birbirimize yardım edelim” sonucuna vardılar. Gerçekten, Çukurova Projesi, DPT ve İmar İskân Bakanlığının ortak projesi olarak başlamıştı.

Yalnızca, başında Tuğrul Akçura’nın bulunduğu Doğu Marmara Bölgesi planı 1960-61 o yıllarda hazır duruma geldi. Sonradan ODTÜ’ye geçen rahmetli arkadaşımız, güzel bir planın hazırlanmasını sağlayıp, onaya sunacak duruma getirmişti. Fakat öbürleri gibi bu plan da onaylanıp resmi bir kimliğe kavuşamadı. Maalesef, bölge planlamasıyla ilgili olarak bir tutucu görüş, daha doğrusu karşı görüş gelişti: “Bölge planlaması bölgecilğe yol açar” diye. İmar ve İskân Bakanlığı’ndan ayrıldıktan sonra Kurucu Meclis Üyeliğine geçen hocamız Fehmi Yavuz bunun tanığı olmuştur.

DPT Müsteşarlığı kurumunda gelen, iki kez müsteşarlık yapan, değerli maliye bürokratu rahmetli Memduh Aytür “bölge çapında planlama olmaz, il çapında olur, Türkiye üniter bir devlettir” görüşünü ileri sürerek bölge planlama çalışmalarını sona erdirdi. Bu görüşlerin ilk önce bir broşür olarak yayınlattı. Sonra da Kalkınma Yarısında Türkiye adlı yapıtında da buna bir bölüm olarak yer verdi. Memduh Aytür bölge planlama çalışmalarının böylece rafa kaldırılmasına neden oldu. Girişilen projeler yarıda bırakıldı.

Bölge planlaması yerine kalkınmada öncelikli yöreler adı altında geri kalmış illere, sonradan siyasal yeğlemelerle kimi ilçeleri de içine alan geniş bir liste oluşturuldu. Bu il ve ilçelere kimi yatırımları özendirmek amacıyla kamu yatırımlarında öncelikler, özel girişimcilere de kredi kolaylıkları, vergi bağışıklıkları sağlanma yoluna gidildi.

Türkiye’nin bölgelerarası farklılıklarını, ekonomik, kültürel, sosyal, farklarını giderecek yöneltilere, uygulamalara, bunun için de bölge planlamasına gereklilik vardır tezini ilk savunan kürsü olmuştur buradaki şehircilik kürsümüz

Bölge planlama çalışmaları sürdürülseydi bence bölgecilik yolu açılmaz, ulusal bütünleşmenin gerçekleşmesine katkıda bulunurdu. Pek çok ülkede bölge planlaması yapılmıştır. Örneğin, Fransa’da bize benzeyen bir devlet yapısı vardır, orada da bölge planlaması sayesinde geri kalmış olan Brötanya bölgesi, bölgelerarası dengeli kalkınma yöneltleri çerçevesinde, bölge planlama yoluyla ulusal bütünlüğe kazandırılmıştır. Bizde de pekala bu dengesizlikler giderilseydi, bugünkü anarşik harekete de yol açılmamasına katkıda bulunurdu..

N.C. – B.T.: Hocam 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatına bölge planlama yapma yetkisi verildi. Fakat, o günden bugüne kadar da bölge planları yapılmadı. Bu arada GAP gündeme geldi. Son zamanlarda DOKAP gibi birtakım bölge planlama çalışmaları var. Ayrıca Avrupa Birliği süreci ile bağlantılı olarak istatistiksel bölge birimleri (NUTS) oluşturuldu. Bölge planı ile ilgili 1985’ten sonraki süreci değerlendirdiğimiz zaman, dünden bugüne bölge planlarının yapılmasının nedeni nedir?

C.G.: Şunu şöyle söyleyeyim: bölge planlaması GAP’la Özal tarafından yeniden başlatıldı. Bu bizim yaklaşımımızı yansıtmayan bir yaklaşımdı. Türkiye’nin bütün olarak kendi doğal bölgeleri içinde, bölge planlamaları yürütülebilirdi. Halbuki, GAP proje esasına dayandırılmıştır. Yalnızca GAP ve onun kapsamındaki illeri içeren bir proje. Bu Türkiye’deki ülkesel planlamanın, kalkınma planlamasının bütünleyici bir parçası değil. GAP ile birlikte olağanüstü hal bölge valiliği belki de birtakım ayırıcı hareketlere neden olan yerlerin haritası çizilmiş oluyordu.

GAP’la ilgili girişim parçacı bir yaklaşımdır. Doğu Karadeniz, Konya, Doğu Anadolu Bölgesi için DAP, KOP, DOP gibi projelerin ayrı ayrı ele alınması doğrultusunda birtakım çalışmalar başlatıldı. Birbirinden ve yönetimden, yönetim sisteminden kopuk çalışmalar. Birbiriyle bağlantısı olmayan üniversiteleri ön plana çıkaran çalışmalar.

Türkiye’de yeterince bölge plancısı var, iktisatçı var, sektörlerle ilgili çok sayıda uzmanımız var. Biz kalkınmayı hem sektörel ölçekte, hem de bölgesel ölçekte pekala geliştirebilirdik. Bu fırsatı Türkiye kaçırmıştır. Bölgelerarası dengesizlik konusu gözden kaçmıştır. Bölgelerarası denge-

sizlik çok gelişen bölgelerin, az gelişmiş bölgelere katkıda bulunmasına, onların kaynaklarını harekete geçirmesine ilk ivmeyi, ilk hareketi vermesini sağlamak için ülke çapında dengeli birtakım kaynak aktarımlarını gerektirir. Bu yapılmadıkça doğrusu bölgesel kalkınma kendi yağıyla kavrulmaktan öteye gidemez.

Şunu söyleyeyim: “NUTS” dediniz, yani istatistik bölgeleri dediniz. AB’nin isteğiyle yapılmıştır. Bu tekil (üniter) devlet yapısında bölgesel ölçekte eyaletler kurarak federal yapıya gidişi yansıtan bir girişim ile birlikte değerlendirilmelidir. Türkiye’nin bölgeleri biliyorsunuz, önce coğrafya bölgeleri olarak, tarım bölgeleri olarak ortaya çıkarılmıştır. Hem Devlet Planlamanın hem de İmar ve İskân Bakanlığının bölgelerin durumlarıyla ilgili cilt cilt çalışmaları vardır.

Bunları bir tarafa iterek, yalnızca nüfus ölçüsüne ve gelir durumuna bakarak, bu NUTS bölgeleri belirlenmiştir. Oysa, bunu yalnızca istatistik bölgesi olarak ele almamakta yarar var. Bir de Mecliste bir yasa tasarısı var. Başlangıçta, adı Bölge Kalkınma Ajansları olan bu tasarı nedense (bölge sözcüğüne itiraz edilebilir düşüncesiyle olabilir) yalnızca Kalkınma Ajansları yasa tasarısı adını almıştır.

Yasa tasarısının gerekçesinde bölgelerarası dengesizlikleri giderme amacı vardır. Fakat, tasarı metninde bölgelerarası dengesizlikleri giderme diye bir şey yok: Yalnızca “bölge içi farklılıkları giderme” deyimini tasarıda yer alıyor. Bölge içi dengesizlikler ne demek? Kır ve kent arasındaki dengesizlikler, gelir dengesizlikleri bunları giderici yöneltleri anlatıyor. Oysa bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi çok daha önem taşımakta iken tasarıda böyle bir göreve yer verilmemiştir. Bir kez tasarı bu açıdan sakattır.

İkincisi, çoğu kaynağı kamudan alacak olan bir ajans, istatistik bölge merkezlerinde kurulacak. Fakat, bunun genel kurulunda en çok yüz üye bulunacak. Yereldeki birtakım kişiler, kuruluş başkanları genel kurula üye olabilecek. Fakat, valinin başkanlığındaki yönetim kurulu tümüyle özel kesimden oluşacak.

N.C. – B.T.: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi sermaye sahiplerinin ağırlığını koyabileceği bir yapı mı?

C.G.: Tabii, Odalar Birliği, yani Ticaret Odası, Sanayi Odası başkanları yanında iki üye de yatı-

rımcılardan oluşacak. Vali zaten “vali de seçimle gelsin” diye bir öneri de gizliden ileri sürülüyor. Biliyor musunuz? Bunu Avrupa Birliği dayatmış. Bu tür bölgelere de özerklik verin, dayatmasında korkuluyor.

Özel kesim kamu adına, kamu fonlarını, kaynaklarını yönetecek. Oysa kamu malına, kamu parasına müteveli olunmaz. Bir zamanlar ODTÜ’de müteveli heyeti vardı, ODTÜ yönetiminin bu açıdan sakat olduğunu düşünüyordum. Mütevelliler hele çoğu da hiçbir katkıda bulunmuyordu. Üniversite, bugünkü vakıf üniversitelerine tabii, özel kesim holdingler, hiç öğretim ve akademik yaşamla ilgisi olmayan kişiler, ODTÜ’de karar verilecek müteveli heyetindeydi. ODTÜ’nün içinden insanlarla birlikte Öğretim Üyeleri Derneğinin kurucu ve ilk başkanı olarak buna karşı çıktım.

Özel kesim, sermaye sahipleri ağırlıklı karar organı, bir yönetim kurulu oluşturuluyor. Bu da sakattır. İleride büyük sakıncalar yaratacaklar diye düşünüyorum. Bölge planlaması açısından önerimiz şudur: Türkiye ulusal kalkınma, ülkesel kalkınma planlaması yoluyla güdülecek yöneltilemlerle hem ulusal, ülkesel kalkınmadan ödün vermeyeceksiniz, hem de bölgelerin ulusal kalkınmadan yararlanması, ulusal kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlayacaksınız. Böylece ileri gitmiş bölgelerden geri kalmış bölgelere kaynak aktarımıyla bölgelerarası dengesizlikler ortadan kaldırılabilecektir.

İstanbul Mimarlar Odasının çağrısı üzerine 1961’de “Devlet Planlama Örgütü kurulduktan sonra “bölge planlaması” konulu bir konferans vermiştim. (Bir özetini SBF dersinde yayınlamıştım). O zamandan bu yana dengesizlikleri konusunu tartışmaya başladık. Bölgelerarası dengeli kalkınma nasıl yürütülmeli, bu planlamayla yerel planlama, imar planlığı arasındaki ilişkiler konusundaki tartışmalar 1961’den bu yana Türkiye’nin gündeminde.

Bence, Türkiye’nin bütünü, bütünsel gelişmesi içinde değerlendirmeliyiz. Bölgelerarası dengesizlikleri giderici yöneltilemlerle bağlantılı olmayan bu çözüm önerileri, tasarılar bence gerçekçi de değildir.

N.C. – B.T.: Bölge planlama düzeyi yanında bir de kent düzeyi var. Aslında, kentte de büyük eşitsizlikler, dengesizlikler var; kente ilişkin yöneltilemler, stratejiler üretilmesi gerekir. Arsa

yöneltilemleri oluşturularak bunların uygulanması da önemli değil mi?

C.G.: Bir ülkede her açıdan, özellikle toplumsal açıdan, ekonomik açıdan, kültürel açıdan, eğitim açısından, sağlık açısından dengesizlikler varsa, bu dengesizlik kendisini kentte de, kırdada da yansıtır. Ülkemizde kentleşme, nüfusça büyümeye dayalı olduğu için, o açıdan dengesizliklerin ortaya çıkması böyle güdülen yöneltilemlerin sonucudur. Sorunlara köklü çözümler aramaksızın, yalnızca günlük gereksinimlere, yöneticilerin oy avcılığına dayalı çözümler ile yetinilirse, kentlerin yaşanmaz duruma girmeleri, kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma önlenemez. Türkiye’deki yerleşme, bölgesel, kentsel gelişme yöneltilemleri arsa, konut ve sanayileşme yöneltilemleri arasında bir bütünlük yoktur. Sorunlara bütünü içinde eğilmek gerekiyor. Biz öyle yapmıyoruz. Türkiye’de nüfusun yurt yüzeyine dağılımı dengeli değil. Dengeli değil, çünkü tamamen kırsal baskısıyla, iticiliğiyle oluşan bir kente göç var. Fakat, kentlerde bu yeni gelenlerin iş sahibi olması, üretici durumuna geçmesi, yerleşmesi ve kente uyum sağlaması için hiçbir yöneltilem yok.

Bölge planlaması bu açıdan dengeli bir yerleşmeyi de amaçlamak zorundadır. Yalnızca İstanbul’a, Ankara’ya, İzmir’e, Adana’ya, Diyarbakır’a ve öbür büyük kentlerimize yönelik bir nüfus akını yaşıyoruz. Bölge planlaması yoluyla endüstriyel tesislerin, ekonomik etkinliklerin kimi gelişme öteklerinde, bölge merkezlerinde kurulması, nüfusun orada toplanması, dengeli bir yerleşme yöneltisine neden olmuş değil.

Bir fabrikanın nerede kurulması gerektiğine ilişkin hiçbir denetim hatırlıyor musunuz? Kaldı ki, bu fabrika izinsiz kurulduğu zaman da bağışlamalar çıkarılmaktadır. İlk Beş Yıllık Kalkınma Planında bu dengesizlikleri gidermek için güdülecek yöneltilemler arasında şu öngörülmüştür: geri kalmış bölgelerdeki gelişme, çekim (cazibe) merkezlerine yatırım yapacak olanlara birtakım öncelikler ve bağışlıklar sağlanacaktı; hatta geri kalmış bölgelere gidecek kamu çalışanlarına bir tür tazminat bile verilecekti, oradaki çalışmalara katılın diye. Böylece, ülkesel kalkınma ereklerinden ödün vermemek koşuluyla, bu tür çekici öteklerde, bölge öteklerindeki yatırımlara öncelik tanınacak, özendirilmeler uygulanacaktı.

Sorunlara köklü çözümler aramaksızın, yalnızca günlük gereksinimlere, yöneticilerin oy avcılığına dayalı çözümler ile yetinilirse, kentlerin yaşanmaz duruma girmeleri, kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma önlenemez

Bunlar uygulamaya geçirilemedi. Endüstrinin ülke ölçüsünde dengeli dağılmasını sağlamadıkça, nüfus da dengesiz dağılır. Binali Tercan Yalova'da inceleme yapmıştı, o da katılacaktır. 17 Ağustos, 12 Kasım depremleri niçin bu kadar büyük insan ve mal kaybına neden olmuştur? Çünkü, sanayi, yerleşmemesi gereken yerde yerleşmiştir. İnsanlar oraya gelmiş ve büyük bir nüfus yığılması olmuştur. Depremin etkilediği alandaki nüfus Türkiye'nin neredeyse üçte biri değilse de dörtte birini kapsayacak büyüklükteydi. Yani, bu denli deprem tehlikesi olan bir bölgede doğrusunu isterseniz ne sanayiye ne de başka etkinliklere izin verilir. Buna izin vermemek gerekirdi.

O yüzden, sanayinin kuruluş yerinin denetlenmesi, bugün de hâlâ güncelliğini koruyan bir sorundur. Bir de eski bir söz var "İstanbul'un taşı toprağı altın" derlerdi. Ona uyarak herkes İstanbul'da soluğu alıyor. Bir ara Almanya'ya kadar uzuyordu. İstanbul bugün bir azman kent durumuna girmiştir. Tüm doğal güzellikleri, ekinsel değerleri, daha doğrusu nitelikleri, büyük ölçüde yitirilmiştir. Orada bir kâr-kent(profitopolis) dediğimiz bir azman kent olmuştur. Tarihsel değerleri yitirilmiştir. UNESCO, neredeyse, bu tarihi yarımada'yı koruma listesinden çıkaracak duruma gelmiştir. Yalnızca onlar da "ekümenik" dedikleri Patrikliğin bulunduğu Balat ve çevresine katkıda bulunuyorlar ya da korumaya çalışıyorlar.

Kent planlaması bölge ölçüsündeki planlamaların gereklerine, ereklere yönelik uyumlu olarak yapılmadıkça kentte de varıl ve yoksul mahalleleri ortaya çıkar, gecekondu ve imarlı lüks apartmanlı bölgeler ortaya çıkar. Bunlar Türkiye'de toplumsal-ekonomik yapının, gelir dağılımındaki çelişkilerin kent uzamına, yansımından başka bir şey değil. Kent planlamasının kendine özgü pek çok sorunları var. Sizler Oda olarak bu konuda pek çok etkinlik yapıyorsunuz. Bu yalnızca bir kent plancılığı konusu değil, toplumdan yana, toplum yararına çalışan, rant peşinde koşmayan, rantı paylaşmak için olur olmaz yerleri imara açmayan bir kent yönetimi anlayışının yerleşmesi gerekir.

Her türlü imar planı onaylama ve denetleme yetkilerinin İmar ve İskân Bakanlığı toplandı dönemde de, İmar ve İskân Bakanlığında Müsteşarı olarak gördüm ki, bu yetkiler çok çeşitli açılardan yanlış kullanılmıştır. Hatta, şunu söyleyeyim: Siyasal yeğlemelerle kimi keyfi uygula-

malar yapılmıştır. İmar planlarının yapılmasında, değiştirilmesinde, onaylanmasında ne yazık ki, imar yolsuzluklarını bakanlık personeli de şu ya da bu bakanlar da bu yanlışlıkları, daha doğrusu yolsuzlukları yapmışlar, yetkilerini kötüye kullanmışlardır.

Bu yetkilerin yerele devredilmesinde ben sakınca görmüyordum. Ama bu yetkilerin sorumsuzlukla kullanılması eğer denetlenmiyorsa bu yanlış olabilirdi. Rahmetli Haldun Özenle bu yetkilerin yerele devredilmesinin yerelde rant peşinde koşanların çıkacağını, belediyelerin bu rantı paylaşma yoluna gitmeleri tehlikesine değinmiştik. Bu konudaki ortak görüşlerimizi hem Cumhuriyet Gazetesinde, hem de meslek dergilerinde yayınlamıştık. Bu yetkilerin özekte toplandı dönemde de, bu yolsuzluklar olmuştur, yetki kötüye kullanılmıştır. Ama, bugünkü bakanlığın da imar planlarının yapılması, onaylanması, hatta uygulanmasının izlenmesi, denetlenmesi konusunda çok sınırlı bir yetkisi vardır. Başkentte, kentleşmeden ve kent plancılığından sorumlu, kentleşmenin sahibi bir bakanlık Türkiye'de yoktur. Bugünkü bakanlık bu iş için tam örgütlenmiş değildir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile İmar ve İskân Bakanlığı birleştirilirken kimi birimler koparılmış ya da küçültülmüş, daha doğrusu koskoca bakanlık bir tek genel müdürlüğe indirgenmiştir, Özal döneminde. İkincisi; yasa gereği belediye meclislerinin uyguladığı planları, bakanlığa gönderme zorunluluğu bile yoktur.

İncelemek için siz Planlama İmar Genel Müdürlüğünü kaldırırırsanız, bütün bakanlığı tek bir genel müdürlüğe indirgerseniz, bu böyle bir sonuç verir. Yani, dünyanın her yerinde ister merkeziyetçilik ağır bassın, isterse yerellik ağır bassın, daima imar işlerinde merkezden bu genel yöneltilere, yasalara ve uygulamalara uygunluk açısından bir denetim, bir gözden geçirme söz konusudur; bir de yasalara aykırılık durumunda teftiş, denetim yoluyla bu uygulamaları denetlemek yoluna gidilir. Özal'ın eğilimi yalnız Başbakanlıkta bir teftiş kuruluna aktarmaktı. O yüzden de "müfettişler orada toplanacak" denildi. Bu teftiş kurulları kaldırıldığı gibi, hiç konuyla ilgisi olmayan ve mali yargı Sayıştay devreye sokulmak istenmektedir, bu da bence çok yanlıştır.

N.C. – B.T.: Hocam, sizin birde kamu deneyiminiz oldu. İmar ve İskân Bakanlığında müsteşarlık dönemini nasıl değerlendiriyorsunuz?

C.G.: Müsteşarlık şöyle oldu: 1974'te MSP ile CHP'nin ortak hükümet olduğu dönemde İmar ve İskân Bakanlığı CHP'li bir bakana bırakılmıştı. Bakan sayın Ali Topuz bizlerden yardım istedi, özel bir danışma kurulu oluşturuldu. Bu danışma kurulunda, Mimar Turgut Cansever, Tuğrul Akçura, İlhan Tekeli, Şevki Vanlı, Tahran Erdem, Ruşen Keleş'le ben de katılıyorduk. Bir zamanlar Mimarlar Odasının genel sekreterliğini yapmış deneyimli, aynı bakanlıkta görev almış olan bir arkadaşımız Ergun Unaran bu özel danışma kurulunda yer aldı. Bir de, Karadeniz Teknik Üniversitesinden Haldun Özen, özellikle kadastroyla ilgili konularda yardıma bulunmak üzere Ankara'ya gidip geliyordu. Bu Kurulun gündeminde iki temel konu vardı. Birincisi; arsa ve konut, ikincisi imar planları konularıyla ilgiliydi.

Bu kurulda bir-iki ay çalıştıktan sonra, müsteşar aranıyor, şu olsun, bu olsun diye öneriler verdik. Sonra bana kaldı, ben doğrusu bu ara Üniversiteden yurtdışına gitme sıram gelmişti. Bizi bağışlayın demeye kalmadı, "yurtdışına gitmekten daha önemli işler yapacaksınız" dedi Sayın Topuz. O dönemde Kıbrıs hareketi olmuştu, biz Kıbrıs'ı da düşünüyorduk, ama Türkiye'deki sorunları zaten birlikte incelediğimiz için, kimi çözüm yolları üretme yoluna gitmeye çalıştık. Bunlardan biri, arsa yöneltisi idi. Genelde kamu arsalarının ucuz dağıtılması yolunda uygulamalar gelişmişti. Gecekondu baş ağrıttacak düzeydeydi.

Biz iyi bir konut ve yerleşme yöneltisinin aracı olarak arsalar kamunun iyeliğinde kalmalı, iyelik devredilmemeli, fakat uzun süreli olarak yararlanma, kullanma hakkı verilmelidir görüşü gelişti. Arsa konusunu böyle çözelim dedik.

İkincisi; konut, zenginler zaten konutunu yapabilecek durumda idi. Düşük gelirli için sosyal konut üretmeye yönelelim istedik. Gereksinmelere, olanaklara bakarak "şu kadar konut üretelim" istedik. Mesken Genel Müdürümüz üretemeyeceklerini söyledi. Bu belki de onların bir tür direnişi olabilirdi. Genel Müdürün seçimde AP'den milletvekili aday olması bir kuşku yaratmıştı. Doğrusu, bakanlığa bu konuyu uygulamaması, 775 sayılı Yasanın gereklerini yerine getirmemesi demek olacaktı.

Gecekondulaşmayı önlemenin yolları dediğimiz gibi, hem arsa hem de krediyle ve projeyle destek-

leme yanında acaba neler yapılabilirdi? Özellikle de karşımızda bu gecekondu alanlarındaki iyelik sorunu çözülmemişti. Özellikle, örneğin, Ankara'da "Demetevler" denilen bölge tamamen imar dışında imar yasalarına aykırı olarak gelişmiş bir bölge idi. Burada tarlaları kadastro parselleriyle kağıt üzerinde bölmüşler, bu parseller üzerine on katlı apartmanlar dikmişler. Adı caddeler, sokaklar için de daracık aralar bırakmışlardı. Bölgede hiç altyapı yoktu. Böylesi, plansız, yasadışı bir kaçak gelişme olmuştu. Bu, yalnızca onların kabahati değildi. İmar planlaması kapsamındaki bölgede özel iyeliğin var olduğu yörelerde hisseli tapuya yol açılmış, gerekli önlemler kamuca alınmamıştı. Buralara imar planlaması gitmemişti. Yani planlama kentsel gelişmeye yön vermemişti. Önce oraya yapılaşma gitmişti.

Burada iyelik sorununu çözme, iyelik haklarını sağlamak gerekiyordu. İmar parsellasyonu yapılmadığı için burada herkesin elinde tapusu var ve bir apartman dairesine girmiş içinde oturuyor. Elllerinde, şu sokakta, şu apartmanda, şu numaralı dairenin sahibi olduğunu, bilmem kaç binde ya da milyonda şu kadar payı olduğunu gösteren "arsa paydaşlı" bir noter senedi vardı. Oysa, bu senet üzerindeki açıklamanın kat irtifakı tapusu yerine geçemezdi. Ortada bir kaçak yapı vardı. İçinde konutun kendisinin olduğunu gösteren bir tapu yoktu. Bir gün biri elinde aynı blokta, aynı katta, şu numaralı daireyi satın almış olduğunu gösteren paydaşlı bir noter senediyle gelse "burası benim dairem, çık bakalım dese" çözüm güçlü olandan yana olurdu. Bu anlaşmazlık kolay giderilemezdi. Bu yüzden de bir güvencesi yoktu. Bunu çözemedik, yasallaştırmak için o kadar çalışma yapıldıysa da iyelik sorununu, paydaşlı noter belgesi sorununu çözmeyi başaramadık.

Başka bir sorun da Boğaziçi'ni korumakla ilgili bir konuydu. Bakanlığın çok çeşitli planlama çalışmaları vardı. Boğaziçi yasası çıkarılmış değildi, ama bakanlık yetkisini kullanarak kurduğu İstanbul Nazım İmar Bürosu planı hazırlanmıştı. Planlama İmar Genel Müdürlüğü'nde planlar geliştirilmişti. Bir türlü onaylanmamıştı. TRT'nin bu konuda bir istemi vardı. Bu isteme bir türlü yanıt verilemiyordu. Gerekçe olarak, "bizim planımız daha onaylanmadı, ama taslak burasını yeşil alan olarak gösteriyor" belirtiliyordu. O zaman anladım ki, daha plan onaylanmamış. Bunun üzerine giderek, Boğaziçi imar planlarını

**İkincisi;
konut, zenginler zaten konutunu yapabilecek durumda idi. Düşük gelirli için sosyal konut üretmeye yönelelim istedik. Gereksinmelere, olanaklara bakarak "şu kadar konut üretelim" istedik**

biz bakanlık olarak kesinleştirme düzeyine müsteşarlığım döneminde girdik.

TRT durumuna da “burası yeşil alandır, ama yeşil alanın koşullarına uyacak yoğun olmayan bir yapılaşmanın bir kamu kurumu olan TRT’ye sağlanabilir ve böylece yeşil alanı korumak, oranın gecekondulaşmasını önlemek gerekir görüşümü geliştirmiş oldum ve öyle de yapıldı.

Beni en çok ilgilendiren konu şuydu: Kıyılarla ilgili olarak Yasaya eklenmiş olan 6-7-8 inci ek maddelerle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. Birincisi; bunların otopark yeri ayrılmasıyla ilgiliydi. Maalesef çıkarılmış yönetmelikler bir yana itildi ve bugün otopark karmaşası böyle büyük kentlerde çıktı.

Kıyılarla ve belediye sınırları dışında köylerle, kırsal alanlarla ilgili planlama ve yapılaşma konularıyla ilgili 7. ve 8. ek maddeler gereğince 1972 yılındaki değişikliğe karşın bakanlık 1974 yılında hiçbir düzenleme yapmamış durumdaydı. Müsteşar olarak ayrıntılarla uğraşacak yerde, belli konularda yetki devri yaparak, müsteşar yardımcılarını devreye sokarak, biraz daha bu tür yasal düzenlemeler üzerinde çalışmamın daha gerekli, yararlı olduğunu düşündüm.

Bu çalışmalar sırasında bir başka olay da ortaya çıktı. İstanbul’da Terkos Gölü ve çevresinde “Deliyunus” diye bir site konut projesine yetkisi olmadığı halde Çatalca Belediyesi’nce yapı izni verilmişti. Hürriyet Gazetesi 15-20 gün kupon dağıtıyor, “bu kuponlardan iki daireyi size vereceğiz” diye tanıtım yapıyordu. O zamanki genel yayın müdürü Nezih Demirkent Haydarpaşa Lisesinden arkadaşımdaydı. Kendisine buranın gölün güvenlik ve koruma alanında olduğunu, Gazete’nin buna alet olmaması gerektiğini anlattım. “Ne yapalım iki daire verdi biz de okuyucularımıza veriyoruz, onların reklamını da yapmış oluyoruz, yasadışılık varsa ikinci dönem kuponları yayınlamayız” dedi..

Biz bu konudan yararlanarak ilk önce bir genelge hazırladık. Bu genelgeyle kıyalardaki yapılaşmanın derhal durdurulmasını istedik. Teftiş kurulu üyeleri bütün kıyılarımızı tek tek gezerek kaçak yapılaşmaları saptadılar. Teftiş kurulu hem teknik insanlardan hem de yöneticilerden, hukukçulardan oluşuyordu. Kısa sürede çok büyük hizmet gördüler, büyük bir rapor hazırladılar. Kıyılarımızda korkunç bir kaçak yapılaşma olduğunu saptadılar.

Bunu da dikkate alarak, Deliyunus hakkında şöyle bir yaklaşım geliştirdik: Ben, “Sayın Bakan, Sen İstanbul milletvekilisin, İstanbul’da yayınlanan bu gazeteyle bir görüşme yapın, ben görüştim, ama bu yeterli değil, bir yasadışı gelişme” dedim. O gitti görüştü, o da uyardı. Fakat, birinci dizi kuponlar bitti, ikinci dizi kuponları yayınlamamaya söz vermelerine karşın birdenbire reklama başladılar, Nezih Demirkent arkadaşşıma, “yahu ne yaptınız, hani söz verdinizdi, ama sözünüzde durmadınız” dedim: Buna karşılık bana “sizin bakanlığınızda o kadar yolsuzluk var ki, bakanlığınıza güvenemiyoruz” yanıtını verdi. Ben de buna karşılık, şunu söyledim: “Biz yasanın gereklerini yerine getireceğiz, yalnız bizim bakanlığımızda bir yolsuzluk varsa, siz gazetecisiniz, bize yardım edin, bu yolsuzlukları ortaya çıkaralım, yoksa böyle afaki biçimde suçlamak doğru olmaz, size de yakışmaz”. O zaman müsteşar yardımcımız Melih Doğan’ın başkanlığında ilgili bakanlıklardan denetim elemanlarından oluşan bir yüksek kurul kurduk. Konuyu Mülkiye müfettişleri belediyecilik açısından, müfettişlerimiz imar uygulaması, Maliye Bakanlığı birtakım vergi kaçaklıkları, Turizm Bakanlığı turistik gelişmeler, Sağlık Bakanlığı içme suyuna ve çevreye zararları, Orman Bakanlığı alanın orman sınırları çıkarılması açısından incelediler. Yüksek inceleme kurulu olay yerine yolladık. Burasını Orman Bakanlığının “makilik alan, bu orman niteliğini yitirmiş bir alandır” diye koruma kapsamından çıkardığı anlaşılıyordu. Makiliğin ne ölçüde orman niteliğini yitirdiği kuşkuluydu. Üstelik, tapu kayıtlarına göre bu alanın girişimcilere çok düşük bir karşılıkla satıldığı anlaşıldı.

Çatalca Belediyesi de belediye ve mücavir alan sınırları içinde olmayan, fakat yetki alanının da dışında olduğu halde bunlara yapı izni vermişti. Bu izinler “keemlen yekun”, yani tümüyle yok sayılacak nitelikte bir belediye tasarrufu idi. Burayı orman idaresinden 10 liraya aldılarsa değerini 1 lira gibi göstermişler, Hazineye zarar vermişlerdi. Sağlık Bakanlığı temsilcisi buranın tamamen sağlığa aykırı bir şey olduğunu, Terkos Gölü’ne her türlü sıvı, hatta katı atıkların atılacağı ve suyu kirleteceği, bunun İstanbul halkının sağlığına zararlı olduğunu saptamıştı. Bunun üzerine bu inşaatı durdurduk. Bundan dolayı da CHP’liler tarafından çok eleştiri aldım. CHP’li belediye başkanı da güç durumda kalmıştı. Sonradan bir konuşmamızda o belediye başkanı “beni mahvet-

tiniz” dedi, “hayır siz kendinizi mahvettiniz, bunu kaç paraya yaptınız?” dedim. “300-400 bin lira belediyeye bağış aldık” dedi. Bu bağıştan kendisine ne hisse düşüp düşmediğini bilmiyorum, onu suçlayamam.

Müsteşarlık dönemimde kıyılarla ilgili yasal düzenlemeler üzerinde yoğunlaştım. O zamanki İmar ve İskân Bakanlığı kentleşmenin sahibiydi. Bu su bölge alanlarında, bu akarsularda ne gibi tedbirler alınacağı konusunda İmar ve İskan Bakanlığıyla, Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı arasında bir protokol imzalanmıştı. Vaktiyle ben bunu kitabımda o zaman bahsetmiştim. Daha su ürünleri yasası çıkarılmadan, İmar ve İskan Bakanlığının Bölge Planlama Birimi bunu düşünmüş bir protokole bağlamıştı. “Bu su havzalarında 200 metre koruma, ondan geriye doğru bina yapılmayacaktır, yapılırsa şöyle olacaktır, katı ve sıvı atıklarla şu tedbir alınacaktır” diye protokol yapmışız. Bunu da uygulamamışız, bu açıdan da Bakanlık görevini yapmamıştı. “Bunlar mafya, senin bu işle ilgilendiğini biliyorlar, kıyılardaki adamlar da kendini korur” dediler. Önemli değil, ama bu kez Kıyı Yasasının hem ek-7-8 diye bir yönetmeliğe bağlayarak, çalışmalarımızı sonlandırdık. Yalnız, şöyle bir şey oldu: Tam biz kıyılarla ilgili bakanlığın yetkilerini düzenleyen yönetmeliği geliştirdik, o sırada hükümet değişikliği oldu, Bu kez bir inşaat mühendisi olan Selahattin Babüroğlu ikinci kez bakan olmuştu. İlk yaptığı toplantıda, “kıyılarla ilgili bu çalışmalar bakanlığımızın yetkisi dışındadır diye iddialar var, Anayasaya aykırıdır” diye görüşler ileri sürdü. Bütün müsteşar yardımcılarını genel müdürler, yardımcılarıyla arkadaşlar, ben yanıt bile vermeden, onlar “bakanlık yasayla verilen görevi yerine getirmiştir. Genelgeleri yönetmeliğe dönüştürme çabalarının biran önce sonlandırılması gerekir, Anayasa ve hukuka aykırı hiçbir şey yoktur” dediler. Müsteşar yardımcısı Yılmaz Güler’in çıkışını hiç unutmuyorum: “bakanlık burada ilk kez görevini yapıyor” dedi. Bürokratlar gerekeni söylediler. Benim konuşmama, savunmama gerek kalmamıştı. O zaman, Babüroğlu “peki yönetmelik hazır olsun” dedi.

Gerçekten de onun döneminde, Yönetmelik 1975 Ocak ayının ikinci yarısında gerçekleşti, yayımlandı. Bu arada şunu da yaptık: kaçak yapılaşmaları saptamak, durumu belgelemek amacıyla Harita Genel Müdürlüğünden rica ettim. Hava

uçuşa elverişli olduğu 18 Mart günü tüm kıyılarımızın havadan fotoğrafını çektiler. Kıyılarıdaki tüm yapılaşmayı hava fotoğraflarıyla saptamış olduk. Bu Bakanlık ile Harita Genel Müdürlüğü’nün işbirliği ile sonuçlandı, bu fotoğraflar bakanlığın arşivine konuldu. Bunların saklanması saklanmadığını öğrenemedim. Böylece, kıyılarıdaki yapılar tek tek binalar ölçüldü, yanlışlıklar, kaçaklar saptanmış oldu.

Şehircilik ve konutla, arsayla ilgili önerilerimiz aslında bir reform niteliğinde idi. Bu uzun boylu tartışma ve çalışmalarından sonra, köklü önlemleri içeren, ilk kez yasa gücünde bir kararname çıkarılması önerisini hazırladık ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunduk. Başkanlıktan da bunu bir an önce gündeme alınmasını istedik. Hem İmar Yasasıyla, hem de gecekondularla, hem arsa ve benzeri konulardaki yasaların değiştirilmesi amacıyla bakanlık yasa gücünde kararname çıkarma yetkisini almak amacıyla bir yasa çıkarılacaktı. Böylece, reform biçimindeki bu önlemler hepsi birden yürürlüğe girecekti. Gecekondular alanlarında arsa iyeliğinin devri yerine uzun süre kullanma intifa hakkı gibi daha farklı konut ve arsa yöneltileri uygulanacaktı. Kent planlarının uygulanması konusunda kimi köklü önlemleri içeren bir reform olacaktı. Adına şimdi reform dedikleri şeylerden farklı bir anlayış içinde bakanlığın kendi görevlerini daha iyi yerine getirmesi için düzenlemeler yapılacaktı. Ne yazık ki, biz bunu sunduktan sonra Meclis gündemine gelmesine karşın hükümet değişikliği nedeniyle (1. MC Milli Cephe Hükümeti kurulunca) bu gündemdeki yerini de yitirdi ve yasalasamadı.

N.C. – B.T.: Kent plancıları ile de uzun yıllar birlikte çalıştınız ve onların eğitimlerinde katkılarınız bulundu. Kent plancılarının yaşanan kentleşme ve planlama sürecindeki rollerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

C.G.: Şimdi, şöyle: Kent planlaması bir disiplinlerarası yaklaşımı gerektiren, bir ekip çalışmasını gerektiren bir süreçtir. Kuşkusuz, burada artık mimar değil, mimardan farklı bir eğitim gören yetişmiş kent plancısının, bölge plancısının bu ekibin eşgüdümünü yapması gerekiyordu. Gerçekten, 1960’lı yılların öncesinde, 1950’li yılların sonunda Türkiye’imizi ziyaret eden Birleşmiş Milletler kentsel arsa yöneltileri ve şehircilik konularını tüm dünyada inceleyen bir Charles Abrams’ın verdiği rapor şuydu: “Türkiye’de

Şehircilik ve konutla, arsayla ilgili önerilerimiz aslında bir reform niteliğinde idi. Bu uzun boylu tartışma ve çalışmalarından sonra, köklü önlemleri içeren, ilk kez yasa gücünde bir kararname çıkarılması önerisini hazırladık

Ortadoğu'nun gereksinim duyduğu özellikle şehirci niteliklerine sahip meslek adamlarının ve mimarların yetiştirilmesi konusunda bir üniversite kurulmalıdır” diyordu.

Bu rapor Birleşmiş Milletlerce kabul edildiği için ingilizcede öğretim yapmak yoluyla Orta Doğu Bölgesinde gereksinim duyulan kent ve bölge plancılarını yetiştirmek üzere Orta Doğu Teknik Üniversitesi kuruldu. Ama, kurulurken, birçok başka fakülteler de ODTÜ’de yer aldı. Şehircilikle ilgili olsun, olmasın eğitim, biyoloji konularını ele alan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluş amacı kent ve bölge plancısını yetiştirmektir.

O zamana değin böyle bir öğretim yapılmadığı için konu mimarlık, mühendislik konusu olarak ele alınmıştı. İTÜ bu konuda bayağı ileri gidiyordu, fakat mimarlık fakültesi içinde bir şehircilik enstitüsü vardı, orada bu dersleri kent konusunda uzmanlaşmış, tanınmış mimarlar veriyordu. Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş bunlar arasındaydı. Ancak bir şehircilik bölümü yoktu. Enstitü kapsamındaydı. ODTÜ’deki bölüm disiplinlerarası bir öğretim yapıyor. Yalnızca mimarlık değil, yalnızca mühendislik değil, ilgili bütün bilimlerle beslenen, sosyoloji, antropoloji dahil, yönetim bilimleri dahil, kent yönetimi, imar yönetimi ve tüzesi disiplinleri ile beslenen bir şehir plancısı ve bölge plancısı öğretimi verilmesine çalışılmıştır. Doğrusu, mimar olmalarına karşın, kent bilimleri ile ilgili, kent planlamasıyla ilgili yurtdışında öğrenim görmüş olan Tuğrul Akçura, Esat Turak, Gönül Tankut, Aydın Germen, Sümer Gürel bu öğretimi zenginleştirdiler. Sosyoloji bölümündeki değerli hocamız Mübeccel Kıray orada şehir plancılarına katkıda bulunuyordu. Buna benzer çok disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bölge planlaması yanında kırsal alan planlaması da okutuldu. Köy İşleri Bakanlığında müsteşarlık da yapmış olan Duran Taraklı da kırsal planlama dersleri veriyordu. Ulaşım planlaması ve benzeri konularda da değerli birtakım uzmanlardan yararlanılıyordu.

Şehircilik eğitimi yalnızca mimarların uğraşacağı bir meslek alanı olmaktan çıkmıştır. İngiltere’deki, Amerika’daki gibi disiplinlerarası takım içinde hukukçuların, yöneticilerin, yönetim bilimcilerin, toplum bilimcilerinin, insan bilimcilerin, istatistikçilerin de bulunacağı, ekibin ortasında kent ve bölge plancısı eşgüdümü sağlayacak, onlar arasındaki ilişkileri kurup, kent planına yansı-

masını sağlayacaktır. Sonradan da buna yakın bir yaklaşım gelişti, İTÜ’deki meslektaşlar böyle konularda sosyal bilimcilere yakışır araştırmalar yaptı. Hande Suher, İstanbul Nazım İmar Planı Bürosunun yöneticiliğini yaptı. Disiplinlerarası şehircilik öğretimine yönelmişlerdi. Ama ODTÜ bunun ilk başlatıcısı ve hâlâ da sürdürücüsü olmuştur.

Sonradan pek çok kent planlaması bölümü kuruldu. Özellikle mimarlık mühendislik fakültelerinde. Ben yeterince eleman sıkıntısı çektiklerini gözlemliyorum. Bu mesleğin şehir plancılarının bir meslek adamı oldukları herkesçe benimsendikten sonra, Şehir Plancıları Odası kurulmasıyla onlar meslek odalarını oluşturdular. Fakat, çok sayıda Türkiye’de mimar olduğu için, açık söyleyeyim, onlar bu görev alanlarını biraz genişletme ve nedense, bu Şehir Plancıları Odasını dışlama eğilimini gösteriyor. Birincisi; kentsel tasarımın yalnızca mimarların yetki alanına girdiği. İkincisi; imar planlarının mutlaka ikinci bir imza olarak mimarlarca da imzalanmasını istiyorlar. Bu tartışılabilir, ama doğrusu, bu bizim ilgi alanımızın dışında bir konu. Kent plancılarının sesleri daha az duyuluyor. Daha kalabalık, daha eski bir Oda olduğu için mimarlar yasal düzenlemelerde daha etkili olabiliyorlar. Örneğin; arsalarla ilgili bir yasal düzenlemede, yasada şu yer almıştır: Mimarlar Odasının görüşü alınır. Bu iki oda arasında rekabet yerine işbirliğinin gerçekleşmesinin erdemine inanıyorum.

İstanbul’da kent konularını ele alıyorlar, uluslararası HABİTAT’tan sonra en kalabalık ikinci büyük organizasyon. Orada şehir plancıları olduğunu görmüyoruz. Oysa kent konularının ele alındığı bu toplantıda kent plancıları yer almıyor. Bence disiplinlerarası yaklaşımı korumak ve kente daha çok sahip çıktığımızı göstermek zorundasınız. İstihdam açısından da sorunlar var. Ben nereye gitsem belediye başkanına sorarım, “kent plancısı var mı?” diye, “yok Mimar ya da mühendisimiz var” yatını alıyorum. Bunu belediye başkanlarına sorular sorarak böyle bir hatırlatmada bulunmaktan öteye fazla bir etkim olamaz. Gerçekten böyle bir ekip olmadıkça, şehir plancısı, mimar, yapı ve sıhhi tesisat, makine mühendisliği, harita mühendisinin bir araya geldiği bir takım olmadıkça kent planlaması beklenebilir veremez. Onların da bu devrede olması gerekir.

N.C. – B.T.: Kooperatifçilik konusunda da deneyimleriniz oldu. Bu süreçte kooperatifçilik nasıl gelişti?

C.G.: Kooperatifçilik konusunda Kent-Koop'ta danışman olarak çalışmaya başlamakla yeni bir kazanım elde ettim: Ben kırsal gelişme nedeniyle, toplum kalkınması çalışmaları sırasında kırsal tarımsal kooperatifçilikle pek çok örnek olayı yerinde inceledim. Hatta 1981'de yayınlanan bir kitabım var "Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik" diye. Gerçekte kooperatifçiliğe ben TÜRK-İŞ'in sendika önderleri için verdiği eğitimde kooperatifçilik vardı. Bana "sen okutacaksın, sen bu konularla ilgileniyorsun" dediler. İlk önce "ben çok zaman ayıramam" dedim. Sekiz saat onlara ders verdim, ikinci dönem başka bir gruba 16 saate çıkardılar, 32 saate kadar çıktı.

Ben orada ilk önce işçi düzeyinde kooperatifçiliği anlattım. Orada bir-iki yüksek öğrenim görmüş, 30-40 kişilik bir grup oluyordu. Çoğunluk ilköğretim mezunlarıydı. Onlara kooperatifçiliği anlatmak için kendimi böyle basit, anlaşılır tümceler kurarak, temel ilkeleri verme gibi bir alışkanlığı kazanma çabası içinde oldum. Kent-Koop'a giderken, bu tür bir deneyimim vardı, kırsal gelişmeyle ilgili örnek olaylarla beslenmiş bir kooperatifçilik. Sonradan, konut, kent kooperatifçiliği üzerinde uzmanlaşma fırsatını 1402'lik dönemimde Kent-Koop çatısı altında buldum. Her aşamasında bu Batıkent'in gelişmesi sırasında uygulayıcılarla, kooperatifçilerle sorunlar, uygulamalar, karşılaşılan güçlükler ve üretilen çözümler konusunda bilgi alışverişi beni çok geliştirdi. 1402'lik olmuş, Üniversite ile ilişkim kesilmişti. Geçinmek zorundaydım, geçimimi sağlamak için çalışmak zorundaydım; Holdinglerin önerilerini benimsemedim. Bir kooperatif kuruluşunun içinde çalışmayı daha onurlu, kendime daha uygun buldum.

Ben orada kent kooperatifçiliğinin sorunlarını kavramada, çözüm yolları üretmede bayağı kendi eksikliklerimi tamamladım, kendimi yeniledim. Bu üniversiteye dönüncüye kadar orada ilk önce bir yapım şirketi vardı, Kentkoop'un Eskişehir Grubuyla birlikte kurduğu "ESTON" diye bir yapım ortaklığı vardı: ES-KENT. Sorumlu yönetim kurulu üyesi olunca, bu kez yapım süreçlerini daha iyi incelemek ve kavramak yoluna girmiş oldum. Ön-yapım (prefabrikasyon) yönteminin başarılı olması isteniyorsa, burada özel bir kredi

akış düzeneğinin kurulması gerektiğini yakından izleme fırsatını buldum. Ön yapım elemanlarını bir fabrikaya ısmarlıyorsunuz Bu fabrika size altı ay sonra da kullanacağımız yapı elemanlarını getirmeye söz veriyor. Siz onu sipariş verdiğiniz zaman, o buna göre çimento hazırlığı yapıyor, buna göre demir hazırlığı yapıyor, buna göre işçilik. O zaman, yüzde 10 peşin vermek yerine 20-25 vermek gerekiyor. Bu yapım sisteminin inceliklerini o kadar inceleme durumuna girdim ki, hatta kooperatif yapılarında ön yapım prefabrik sistemde yararlanabilir miyiz, bunun koşulları nelerdir diye iki ayrı bildiri sundum. Bir mühendis olarak değil de, bir kooperatifçi olarak olaya baktım, ekonomik yönüyle.

Bu arada Kent-Koop'un başarıları yayıldı, İzmir'de Ege-Koop, Bursa'da Emir-Koop, Kastamonu'da Kuzey-Koop, İzmit'te Yeni-Koop, Söke'de Yeni-Söke gibi kooperatif birlikleri kurulmuştu. İstanbul'da da Konut Birliği çalışmaları yapıyordu. Şu gereksinim vardı: Bunları bir merkez birliğinde, Kooperatifler Yasasına göre toplamak. Bu konudaki hazırlık çalışmalarına da katkıda buldum. Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliğinin kurulmasında danışman olarak görev yaptım. Ana tüzüğün hazırlanmasında gerçekleştirilmesinde katkıda bulunmaya çalıştım.

1989'da Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği'ni (TÜRK-KENT'i) kurduk. "Türkiye sözcüğünü kullanamazsınız, bunun için size izin vermiyoruz" dediler. Sonra, dava açtık ve kazandık. Çünkü, Türkiye çapında bizden önce kurulmuş, Türkiye çapında çalışmadığı, yalnızca Ankara'yla ilgili bir başka merkez birliği vardı, bu merkez birliği "Türk" adını kullanıyordu da biz niye "Türkiye, Türk-Kent" sözcüğünü kullanmayalım? Danıştay bize hak verdi ve böylece kuruluş işlemleri tamamlandı.

Çalışmalar sırasında ben Kent-Koop adına katılıyordum, bir genel müdür aranıyordu. Beni, Genel Müdür yaptılar ve ben en az bir yıl orada Genel Müdür olarak çalışarak, bu kez öbür birliklerimizin de sorunlarını, gelişme koşullarını inceleme fırsatı buldum. Kooperatifler Yasasında Türkiye Kooperatifleri Birliği kurulması öngörülmesine, aradan 20 yıl geçmiş olmasına karşın Türkiye kooperatifçiliğinin ulusal ölçekte örgütlenmesi gerçekleşmemişti. Bu amaçla Türk-Kent'in öncülüğünde 1.inci Kooperatifçilik Kurultayının toplanması hazırlıklarını yaptım. Böyle bir

Ben orada kent kooperatifçiliğinin sorunlarını kavramada, çözüm yolları üretmede bayağı kendi eksikliklerimi tamamladım, kendimi yeniledim

toplantıda “artık Türkiye Milli Kooperatifler Merkezi kurulması zamanı gelmiştir, kuralım” önerisi sonuç bildirgesinde vurgulandı.

TÜRK-KENT öncülük etti, böyle bir çalışmanın içine girdik. O zaman Karayalçın Türk-Kent’in başkanıydı, o da bu konuda katkıda bulunuyordu. Ama, biz en büyük kooperatif birliği olarak Kasım Önadım’ın başkanı olduğu Esnaf ve Sanatkar Kefalet Kooperatifleri Merkez Birliğiyle işbirliği yaparak, hazırlıklarımızı tamamladık. Öbür ilgili merkez birlikleri ve birliklerde en az yedisinin katkılarını, katılımlarını sağlayarak, Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini kurduk. Fakat, ilgili iki bakanlık (biri Sanayi ve Ticaret, öbürü de Köyişleri ve Tarım Bakanlığı) arasında görüş ayrılığı çıktığından söz edilerek onaylama savsaklandı. Anasözleşme örneğinin çıkarılmamış olmasına şıngınıyorlardı. Yıllardır bu görevi ilgili bakanlıklar yerine getirmemişlerdi. Bir dava açtık, “bu kanunun gereğini yerine getirilmesidir” diye. Fakat, kooperatiflerle iki bakanlık ilgiliydi, birincisi bunların ikisi anlaşamadılar, sanıyorum özellikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı karşı çıkıyordu.

Bunun üzerine, hükümette iktidar değişikliği oldu. Yeni Ticaret ve Sanayi bakanı değişti uygun gördü ve onayladı. Ne davaya karar almaya gerek kaldı, ne de bir başka çalışma yapmaya. Böylece, Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin kurulmasını Türk-Kent öncülüğünde gerçekleştirmiş olmanın da benim kooperatifçilik yaşamımda ayrı bir yeri vardır.

Sonra ne oldu? Bu 1402’likle ilgili açtığımız dava Danıştay tarafından kabul edilince üniversiteye dönmek gerekti. Arkadaşlar “bizim aramızda olacaksınız” dediler, ben üniversiteye döndüm. Sonra, Türk-Kent’le ilişkim kesilmedi, bugün de hâlâ var. Danışman sıfatıyla, daha çok yayın, genel yayın yönetmeni, çünkü 1. Kooperatifçilik Kurultayını yaptığımız sırada ilk sayısını çıkardığımız Kent Kooperatifçiliği Bülteni yayınına sürdürüyorum. Bir yandan da onun genel yayın yönetmenliğini yapıyorum.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin de kimi etkinliklerinde rol alıyorum. Böylece yalnızca kent değil, kırsal ve kentsel kooperatiflerin sorunları üzerinde çalışma, görüş bildirme gibi bazı çalışmalarım hâlâ güncel olarak sürüyor.

N.C. – B.T.: Son günlerde “mortgage” dizgesi olarak bilinen konut kredisi ile ilgili

tartışmalar da yapılıyor. Bu dizgenin yasallaştırılmasına ve uygulanmasına yönelik çalışmalar konusunda ne düşünüyorsunuz? Bu kredilerden kimler, nasıl yararlanacak? Konut sorununa nasıl yaklaşılmalı?

C.G.: Onu da inceledik, hatta Cumhuriyetteki (17-19 ve 29 Eylül 2005 günlerinde yayımlanan) yazılarımda da belirttiğim gibi mortgage aslında taşınmaz tutusuna (ipotegine) dayalı bir kredi dizgesi olarak Türkiye’de, Türkiye Emlak Kredi Bankası tarafından yapılmış bir uygulamadır. Bu sayede kooperatiflerin de öncelik kazandığı girişimlerde bir hayli konut üretilmiştir. Burada bir biriktirim, iki yıl içinde konut maliyetinin veya kredi tavanının dörtte birine kadar biriktirim yapacaksınız, bankada parayı saklayacaksınız. Sonra, size kredi açılacak. Bu kredi hazır bir konutu satın almak yanında bir kooperatif üyesine öncelikle veriliyordu. Türkçe’de “morgiç” diye okunan dizge daha çok Amerika’da ve ileri gitmiş ülkelerde uygulanan bir dizgedir.

Bu hazır konutlara bugün de bankalar kredi veriyor. Mortgage, kooperatif sistemini dışlayan bir model olarak taslakta düzenlenmiş. Böyle kayıt dışı ekonominin egemen olduğu bir ülkede nasıl uygularız? O da ayrı bir engel. Daha çok yüksek gelir gruplarının konut edinmesi ya da yatırım yapması için uygulama bulabilecek bir dizge sistem şudur: Konut kredisi açılır, bunun karşılığında hisseler piyasada dolaşır. Tamamen spekülatif amaçlar vardır. Bu sayede konut kredisi veren bankaların, finansman kuruluşlarının kaynak yaratması için bir sistem bu, öyle konut edinecek kimsenin yararına söylenirse de, kira öder gibi sözlerle böyle bir durumu var.

Kooperatiflerin yapacağı konutlar için herhangi bir düzenleme yapılmıyor. Toplu Konut İdaresi zaten kooperatiflere karşı. Kooperatif konutlarına kredi açmıyor, ama trilyonlarca yeni Türk Lirasıyla 150 bine varacak devletin kendi yapacağı konutlara harcıyor. Devlet yap-satçılık yapamaz. Gazetelere ilan veriyor, kuralar çekiyor.

Bir de ortada bir aldatmaca daha var. “75 ve 90 metrekarelik evleri de dar gelirli ve yoksullara ayırdık” diyorlar. Halbuki, 775 sayılı Yasayı bir anlamda uygulayacaklar, “450 milyonun üstünde yahut 450 liranın üstünde olanlara verilmez” diyorlar. Kime verilir? 450 YTL’nin altında geliri olanlara. Peki, bunun 200-250 milyonluk

taksitini nasıl ödeyecek? Türkiye’de konut açlığı olduğu için birçok insan yoğun biçimde çok sınırlı 1000’i geçmez ya da biraz geçer sayıda konuta, Toplu Konutun ürettiği konuta başvuru yapılıyor, Televizyonlarda da bunun reklamı yapılıyor. Gerçekte, 1000 konut için 25-30 bin kişiden başvuru alıyorlar.

Önce toplu konut yöneltisini tersine çevirmek lazım. Bugün toplu konut fonlarından yararlanarak kooperatifler 1 milyon konut üretmiştir. Halbuki özel kesim bu kadar konut kredisini kullanıcı olmamıştır. Onlar büyük ölçüde desteklenmek isteniyor görülüyor. Aslında müteahhitler destekleniyor. İhale yoluyla yürütüldüğü için bayağı özel kesim de dışlanmış oluyor. Halbuki “özel kesime önem vereceğiz” diye bir yaklaşım bu iktidarda söz konusu. Ama, yalnızca müteahhitlere, o da yandaş müteahhitlere arka çıkıyorlar. Bunlara ihalelerin yapıldığı yolunda iddialar var, bunu tahkik edecek durumda değiliz. Yerel bölgesel yandaşlarına da ihale yoluyla veriyorlar. Halbuki, son yirmi yılda kooperatif yoluyla 1 milyon konut üretilmiştir. Kooperatifçilik ilkelerine göre çalışan konutlar devletin desteğiyle, belediyelerin de öncülüğünde bu başarıyı sağlayabilmişlerdir.

Bunu bir yana bırakıyor ve “yalnızca yüzde 85 düzeyine gelen kooperatif konutlarına kredi açacağız” diyor, bu ne demek? Başlangıçta yüzde 10’la açılıyordu, hadi bu yüzde 20-30-40’a çıktı, ama doğrusu gülmünç bir şey, bunun yüzde 85’e çıkarılması, bunu zaten vermeseniz de olur, kooperatifler yüzde 15’ini de üyeleri bileziklerini satar, borç öder, tarla satar ve bu konutları edinebilir. Bunun da tersine çevrilmesi gerekiyor.

Kooperatif birlikleri Toplu Konut İdaresine çok çeşitli raporlar gönderiyorlar, “buna son verin, yanlış yapıyorsunuz, kooperatifleri ihmal edemezsiniz” diye. Kooperatifler kentsel dönüşüm konusunda da dışlanıyor. Belediyelere ve özellikle başkanlarına büyük yetkiler verilmiş durumda.

Kentsel dönüşümde halk yok, mortgage düzeninde halkın katılımı yok. Katılımcılıkta iyi yönetimin ilkeleri olan saydamlıkta ilgililerin ortak karar almasını savunur bir yönetim anlayışı içinde halk yok, halkın katılımı yok, halkın denetimi yok. Yalnızca devlet yap-satçı gibi hareket ediyor. Bu yanlış bir yöneltidir ve nereden bakarsanız bakınız sakıncalıdır. Bir de keyfilik söz konusudur. Bir gün biri gelir hangi müteahhitlere bu şeyler veri-

liyor, bunların AKP’yle ilişkisi nedir diye elbette bir soruşturma konusu haline gelebilir.

Bu mortgage sistemi dar gelirli için bir çözüm değildir. Biliyor musunuz, halkımızın, ya da hanehalklarının ancak yüzde 15’i yararlanabilecek. Yapılan açıklamalar bu nedenle kamuoyunu aldatmaktan başka bir şey değildir. Gelir dağılımı, açlık ve yoksulluk sınıryla ilgili birtakım gerçekler var. Bunlara bakıldığında, doğrusunu isterseniz yapılması gereken şey, alt gelir grubundaki, düşük gelir grubundaki insanların barınma gereksinmesini karşılamaktır. Bunun için üretilen çözüm mülk konutu yerine kiralık konut yapmaktır.

İkincisi; kendi evini yapana yardım yöntemlerinin ya da kendi evini tamamlama yöntemlerinin uygulanmasıyla pekala dar gelirli yurttaşların geçekonu yerine sağlıklı, düzenli, imarlı bir kentsel çevrede yaşamaları sağlanabilir. Bu bütün kentleşme ve konut yöneltilerimizin en büyük ölü noktasıdır, açmazdır. Sosyal açıdan toplumsal konut yöneltilerinin ve kent yönetimlerinin bu konuya böyle yaklaşması gerekir, yoksa 30 bin konut İstanbul’da üretilecek, ancak bunlardan yalnızca 1000 tanesi düşük gelirliyle satmakla bu konu çözülmez.

N.C. – B.T.: Son olarak da afet konusuna değinebilir misiniz? Ülkemizde yaşanan afetlerden sonra afet ve risk yönetimi konusunda neler yapılmalı?

C.G.: Türkiye uzun süre ülkenin bir afetler ülkesi olduğunu kabul edip, oradan hareket etme şansını yitirmiştir, kullanmamıştır. Halbuki, afetler ülkesi olan ve özellikle deprem kuşağında olan bir ülkede böyle bir duyarlılık halkta da yaratılmıyordu. Bir kez, yönetim açısından çok başlılık vardır. Türkiye’nin bir Afet İşleri Genel Müdürlüğü olarak kırk yılı aşkın süredir bir deneyimi, birikimi vardır. Pek çok afetten sonra konut üretiminde, o yerleşmelerin yeniden planlanmasında büyük deneyim ve birikim sağlanmıştır. Bu bir yana bırakılmıştır. Merkezde çok başlılıktan kurtulmak için, acil yardım için genel müdürlük kurulmuştur. Bunun uygulayıcı, uzmanlık kadrosu oluşturulmuş değildir. Bu sözde bir kâğıt üzerinde bir genel müdürlüktür. Benim bildiğim 8-10 kişiden oluşmuş bir birim merkezde.

Özekte ayrıca bu birim varken, kriz özekleri oluşturuluyor. Yine aynı Başbakanlıkta afetlerle ilgili, depremlerle ilgili bir iki tane proje müdür-

Bu mortgage sistemi dar gelirli için bir çözüm değildir. Biliyor musunuz, halkımızın, ya da hanehalklarının ancak yüzde 15’inin yararlanabilecek. Yapılan açıklamalar bu nedenle kamuoyunu aldatmaktan başka bir şey değildir

lg var. Bunlar da kendi başına çalışıyor, çünkü bunlar dış destekli, dışarıdan kredi alma gerektiği yahut istendiği için kredi verenin ya da bağışta bulunanın isteği zerine Başbakanlıkta ayrı bir birim oluşturulması yanlıştır. Eskiden tek bir bakanlıkta bu fonlar toplanır ve yönetilirdi. Afet İşleri Genel Müdürlüğü çalışmalarını bu fondan yararlanarak sürdürürdü. Belki, Afet İşleri Genel Müdürlüğü kadar işbirliğine, gc birliğine dayalı olan başka bir kuruluş yoktur. Birçok bakanlığın devrede olması gerekir. Bu açıdan Başbakanlığın çatısı altında bu işlerin yürütülmesi yararlı olabilir. İlgili birimlerin belki de başbakanlığa, zekteki birime doğrudan doğruya Başbakanlığın altına alınması düşünülebilir. İçişleri Bakanlığındaki Sivil Savunma Teşkilatı bu konuyla ilgilidir. Başbakanlıkta birimle ilişkisi yoktur. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Afet İşleri, Sağlık Bakanlığının bu konuda özellikle afet sonrası alınacak tedbirler konusunda önemli birimleri ve görevleri var. evre Bakanlığının ilgili birimlerinin de devrede olması gerekiyor.

Bugünkü çok başlılığa son verilmesi ve ilgili birimler arasında çok daha etkin bir eşgüdüm, işbirliği sağlayacak düzeneklere gereklilik var. Bunun dışında, hâlâ akıllanmadığımız, ders almadığımız anlaşılıyor. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının ODTÜ ile birlikte yaptırđı afetler açısından iki ciltlik çalışması var.: Çok çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerin bir bölümü yasal düzenlemelere sınırlı ölçüde yansımıştır. İmar Yasamızın bu açıdan bir kez daha gözden geçirilmesi gerekir. Bilmiyorum yeni tasarı taslağı ne kadar bunu karşılıyor.

Kamu birimleri, kamu inşaatı denetim dışındadır. Kamu inşaatı sigorta, zorunlu sigortanın da dışındadır. Yapı denetim kuruluşları yalnızca bir

mühendislik olayı olarak görülmüştür. Gerçi bu birimlerde çeşitli mühendislik, mimarlık mesleğinden insanlar bulunması gereklidir. Ama, tamamen eski teknik uygulama sorumlusuna dönülmüş gibi. Bu yüzde 4 ücret çok pahalı olduğu için, pazarlıklarla bunun yüzde 1'e indiği olaylara rastlıyoruz. Demek ki, kapsamı uygulama alanı açısından bir sıkıntı var. Gene aynı şeyi sigorta olarak, sigorta da her yerde değil, belli illerde öncelikle uygulamaya başlamıştır, sonra ne olmuştur? Sonra olan depremler için özel yasalar çıkarılmıştır.

Devlet bir şekilde kendisini çekip sigortayı ve denetimi buraya koymaktadır, ama denetim zelleştirilmektedir. Bence ne kadar denetim özelleştirilebilir? İmar Yasasında da birtakım özel müşavirlik öngörülmüştü. Yüksek Mahkeme bunu Anayasaya aykırı bulmuştu. Bence de yani bir kamunun denetim yetkisi zelleştirilemez, özel kişilere, kuruluşlara devredilemez. Bence, bu tür örgütlenmeyi ülke çapında denetim oluşturarak, kamuya yardımcı olunması burada belediyelerin de katkısı olabilir; hatta kooperatif birlikleri var, 10 bin konut üretiyor, teknik büroları var, bu denetimi yapamıyor, bunu özel kuruluşlara yaptırma zorunda. Oysa Kent-Koop'un teknik denetim birimlerinin çalışmasını da izledim. Fenni sorumlu dışında inşaatın plana uygun çalışmasını denetlemek için Birliğin bir teknik bürosu vardı. Mühendisler sürekli olarak inşaatları denetliyorlardı. Pekala, onlar da şimdi dışlanmışlardır.

şehir Plancıları Odası'nın sesini daha çok yükseltmesini, toplumda ve kamuoyunda etkili olmasını sağlayacak çalışmaların içine girmenizden dolayısızleri kutluyorum, teşekkür ediyorum.

N.C. – B.T.: Biz teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Cevat GERAY'ın Özgeçmişi

- 1953'te A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü bitirdi.
- 1956'da Gündoğmuş (Antalya) kaymakamı iken S.B.F. Şehircilik Kürsüsüne asistan olarak katıldı.
- 1957-59 yıllarında New York Üniversitesi'nde özel öğrenci olarak doktora çalışmalarını sürdürdü.
- 1960'ta A.Ü. S.B.F.'de "Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları" konulu teziyle doktor unvanını aldı.
- 1962-67 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatında Sosyal Planlama Konularında danışmanlık yaptı (ek görev).
- 1966'da Üniversite Doçenti unvanını kazandı.
- 1970-71 yıllarında TRT genel müdürü danışmanı olarak "Yayın Bölgelerine Göre Türkiye'nin Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Özellikleri" konulu araştırmayı, "TRT Genel Yayın Planı"nın hazırlanmasına ilişkin araştırma ve çalışmaları yönetti ve sonuçlandırdı (ek görev).
- 1974'te Üniversite Profesörü unvanını kazandı.
- Mart 1974-Mayıs 1975 arasında İmar ve İskan Bakanlığı Müsteşarı ve Danışmanı olarak görev yaptı.
- 1976 Mart'ında S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Müdürlüğüne seçildi.
- Haziran 1977'de S.B.F. Dekanı seçildi, Prof. Dr. ÖKÇÜN'ün dönemini tamamladı.
- Ekim 1977'de ve Ekim 1980'de yeniden dekan seçildi. YÖK yasaının süreyi kısaltması nedeniyle Eylül 1982'de, tüm öbür dekanlar gibi, dekanlıktan ayrıldı.
- 1983 Şubat'ında 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası yoluyla görevine son verildi.
- 1983-89 yıllarında Kent-Koop (Batıkent-Konut Kooperatifleri Birliği) danışmanı olarak çalıştı.
- 1989'da TÜRK KENT (Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği) Genel Müdürlüğüne getirildi.
- 1990'da Danıştay Kararı ile A.Ü. S.B.F. öğretim üyeliği görevine geri döndü.
- S.B.F. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevini sürdürdü.
- A.Ü. Siyasal Bilgiler ve Eğitim Bilimleri Fakültelerinde, Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesinde lisans, yüksek lisans ve doktora izlencelerinde konusuyla ilgili dersler vererek, bilimsel ve mesleki dergilerde yayınlarda bulundu.
- 1996 Ekim'inde kendi isteğiyle, Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümünde açık bulunan Kentleşme ve Çevre Anabilim Dalındaki Profesörlük kadrosuna geçti.
- Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı'nı da yaparken 1 Ocak 1999'da emekliye ayrıldı.
- A.Ü. Siyasal Bilgiler, İletişim ve Eğitim Bilimleri Fakültelerinde, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde, Erciyes Üniversitesi'nin Yozgat Yerleşimindeki Mimarlık ve Şehircilik Bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeylerde öğretime emekli öğretim üyesi olarak katkılarda bulunmaktadır.
- Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği danışmanı, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Türkiye Belediyeler Birliği ile Tarihi Kentler Birliği danışma kurulları üyesidir.
- Yazıları Cumhuriyet Gazetesinde, bilimsel ve mesleki dergilerde yayınlanmaktadır.
- Bağımsız Cumhuriyet Partisi kurucu ve MYK üyesidir.

GERAY'ın Akademik İlgil Alanı ve Belli Başlı Yayınları:

A.Ü. Siyasal Bilgiler, İletişim, Eğitim Bilimleri Fakülteleri ile Gazi ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümlerinde, Erciyes ve KTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümlerinde lisans, yüksek lisans ve doktora izlencelerinde aşağıdaki konularda öğretim yapmış/yapmaktadır: kentleşme, konut, kentsel, bölgesel ve kırsal gelişme yöneltileri, çevre yönetimi, kent ve imar hukuku, yerel yönetimler, kooperatifçilik, toplum kalkınması, halk eğitimi vb. konular yer almaktadır.

Çeşitli bilim ve meslek dergilerinde, günlük gazetelerde yayımlanan Türkçe ve İngilizce yazıları yanında, çeşitli bireysel ve ortak kitapları şunlardır:

- Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları, SBF, Ankara, 1960
- Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları: Bünyan Örneği, Ankara, 1967
- Personelinin Gözüyle Küçük Belediyelerin Sorunları (Prof. Keleş ile ortak), TODAİE, 1969
- Halk Eğitimine Giriş, SBF BYYO, Ankara 1970
- Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar: Sorunlar, Yaklaşımlar ve Örgütlenmeler, TODAİE, Ankara, 1974
- Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Yöneltiler (Prof. Yavuz ve Prof. Keleş ile ortak) (ikinci bası), SBF, Ankara, 1978 (Birinci baskısı: 1974)
- Halk Eğitimi (Halk Eğitimine Giriş, Basın Yayın Yoluyla Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara 1978
- Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, Ankara, 1981
- Labor Law and Cooperatives: A Country Study: Turkey, International Labor Office, Geneva, 1994
- Belediyecilik Eğitimi (Prof. Hamamcı ile ortak), Türk Belediyecilik Derneği ve KAV, Ankara, 1994
- Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri Araştırması (Prof. Keleş ve Prof. Hamamcı ile ortak), Türk Belediyecilik Derneği ve KAV, Ankara, 1995
- Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması (Prof. Keleş, Prof. C. Hamamcı, Doç. A. Mengi ve Yrd. Doç. C. Emre ile ortak araştırma yazanağı) TÜRK KENT, (Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği) yayını, Ankara, 1999
- Belediye Kurulmasında Uyulacak Ölçütler ve Yöntem, Türk Belediyecilik Derneği ve KAV Ortak Yayını, Ankara, 2000
- Halk Eğitimi (Güncelleştirilmiş 3. Bası) İmaj Yayınevi, Ankara, 2002

Planlama-Koruma Üzerine Çözüm Arayışları

Marmara Takımadaları, Beykoz, Tarihi Yarımada Sit Alanlarına İlişkin Çözümleme

Elif ÖRNEK ÖZDEN

Dr.,
Yıldız Teknik
Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

1950 yılından günümüze kadar, hızlı bir kentleşme sürecine giren ülkemizde, kırsal alanlardan kentlere olan göç, yerleşim sorununu beraberinde getirmiş, yerleşme alanları olarak bir yandan yeni alanlar seçilirken, bir yandan da merkezi tarihi doku içindeki alanlar cazip hale gelmiştir. Böylece; zengin tarihsel çevreye sahip olan kentlerimiz, bu değerlerin bir kısmını yitirmiş, bir kısmını ise yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Geçmişin tümünün kaybedilmesi korkusu ise “koruma” fikrinin doğmasına neden olmuştur. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının en önemli aracı ise planlamadır.

Bir devrin ya da bir toplumun gelişmişliğini kentsel ya da kırsal çevresinin iyi niteliklerinin yok olmasına/yok edilmesine karşı gösterdiği tepki ile de derecelendirmek olanaklıdır. Tarihin bir parçasının kalıntısı olan kültürel varlıkların korunması bulunduğu toplumun, aynı zamanda toplumlararası değerler de olan tarihi ve estetik ölçütlerinin korunması demektir ve dolayısı ile tüm dünya kültürü için de korunmaları gerekmektedir. Geçmişten geleceğe bir köprü oluşturan tarihi çevreyi korumanın önemi sadece işlevsel bir yararlılık kazandırmak ya da hayranlık uyandıran genel görünümünün korunması değil, bütün bunların yanında ortaya koydukları “kimlik”ten dolayı da olmaktadır. Farklı kültürlerin üst üste tabakalaşması ile oluşan günümüzün kültür değerleri yeni kültür sentezlerinin oluşumuna ışık tutmakta ve günümüzü daha iyi değerlendirmeye, tanımamıza olanak tanımaktadır. Koruma

eylemi bir anlamda, toplumu bilinçlendirme ile eşdeğer bir olgudur; yani özünde toplumsal bir amaç vardır. Bu amacın yerine getirilmesi ayrıca toplum bireylerinin birbirleri ile olan bağını güçlendirir ki bireyleri birbirlerine bağlayan en önemli öge de sahip oldukları bu ortak geçmişleridir. Bu geçmişin de en somut simgeleri kültür varlıklarıdır. Ulusal ve etnik çatışmaların arttığı günümüzde kültürel devamlılığın anlamı daha da önem kazanmakta ve uluslar gün geçtikçe tarihi çevrenin korunmasına daha çok önem vermektedirler. Koruma kararlarının sadece tarihsel bölgeye yönelik olmaması, kent imar planları yapım aşamasında kentin özellikleri dikkate alınarak kent bütünü ile etkileşim içinde olması gereğinin kavranılması ayrıca önemlidir. Aksi halde kent içinde birbiri içine geçmiş alanlar için; birbirinden kopuk, birbiri ile çelişen kararlar alınmakta, bu da korumayı güçleştirmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi: 1983 yılında çıkarılan “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” ile sit ilan edilen alanlarda yürürlükteki imar planlarının geçersiz kaldığı ve bu alanlarda Koruma Amaçlı İmar Planlarının bir yıl içinde yapılmasının öngörüldüğü bilinmektedir. Ancak, bu yasa maddesine karşın, ülkemiz genelinde bu tür planların zamanında üretilmediği ve “sit alanı” ilanından sonra geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile parsel ölçeğinde uygulamaların sürdüğü ortadadır. Geçiş dönemi yapılaşma koşulları, sit ilanını takiben bir ay gibi kısa bir sürede ve temel amacına uygun olarak geçici olarak ilan edilmektedir. Dolayısı

PLANLAMA
2005/2

ile planların yapılması, çoğunlukla öngörülen bir yıldan daha fazla sürdüğü için uygulamalar uzun yıllar geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile gerçekleşmekte bu durum da zamanla özellikle kültür varlıklarının yitirilmesine ilişkin öncelikli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; sit alanı ilan edilen süreç sonrası yaşananların incelenmesi ve bu süreç içinde neden koruma amaçlı imar planlarının üretilmediğinin sorgulanması sonucu elde edilen deneyimler ile koruma amaçlı imar planlarının içeriğine ve yasal sürelerinde elde edilmelerine yönelik öneriler geliştirilmesidir.

Sit alanı ilan edildikten sonra planları henüz hazırlanmadığı için yukarıda tanımlanan süreci yaşayan; geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile uygulamaların devam ettiği alanlara örnek olarak İstanbul'dan üç alan; Tarihiyarımada, Marmara Takımadaları, Beykoz İlçesi seçilmiştir (Şekil 1). Bu alanlara ilişkin olarak her biri özelinde değişen inceleme yöntemi ile 2002 ve 2003 yıllarına ilişkin çözümler yapılmıştır.

Marmara Takımadaları Kentsel ve Doğal Sit Alanı'nda yapılan çalışmalar:

- Büyükkada, Heybeliada, Kınalıada ve Burgazada'nın arazi tespitleri (kat yüksekliği, fonksiyon kullanımı, daire sayısı, dairelerin kullanılıp kullanılmadığı, apartman- müstakil ev ayırmaları, bahçe kullanımları) gerçekleştirilmiştir.
- Adalar Belediyesi'nden alınan tescilli binalar ve tescilli binaların mülkiyet bilgileri elde edilmiştir.
- Tescilli binaların analizleri yapılmıştır. Analizlerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları hakkındaki 5.11.1999 ve 660 nolu ilke kararında tanımlanan müdahale biçimleri temel olarak alınmıştır.
- Arazi Kullanışı, Kat Yüksekliği, Bina Durumu, TAKS, Yoğunluk, Tescilli Bina Analizlerine ilişkin 1/ 2500 ölçekli şemalar üretilmiştir.
- Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları İrdelenmiş ve koruma kurulu tarafından alınan bu yapılaşma koşullarının mevcut durumda nasıl uygulandığı saptanmaya çalışılmıştır.
- Belediyeden, belediyenin ya da koruma kurulunun kararı ile yapılaşan parsellere ilişkin yapılaşma izinlerine ulaşılmış ve bu doğrultuda irdelemeler yapılmıştır.
- Korumada etkin olan aktörlerin rollerini tanımlayabilmek için; İstanbul III nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı, raportörü, koruma amaçlı imar planı planlama ekibi üyesi, belediye planlama ve imar müdürlüğü personeli ve Ada Dostları Derneği Başkanı ile görüşülmüştür.

Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak fiziksel mekan çözümleridir. Çalışmanın konusu gereği Adalar bütününde geçmiş dönemine ait gerek koruma kurulu gerekse 1/5000 Marmara Takımadaları Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarının mekandaki yansımalarını, değişim ve dönüşümlerin boyutlarını, niteliklerini izleyebilmek amacı ile yapılan bu analizlerin irdelemesi gerçekleştirilmiş; değerlendirme ise korunması gereken alanlar özelliğinde ele alınmıştır. Sosyal ve ekonomik mekan ile ilgili çözümler gözlemler, yazılı ve sözel kaynaklardan elde edilmiştir.

Şekil 1. Örnek Alanlar

Tarihi Yarımada Arkeolojik, Kentsel ve Tarihi Sit Alanı'nda yapılan çalışmalar:

Tarihi Yarımada için belediyenin koruma amaçlı imar planı hazırlıklarının yapıldığı dönem olması nedeniyle; analitik etüdler ve kurul kararları "Tarihi Yarımada Planlama Grubu"ndan elde edilmiştir. Yine Tarihi Yarımada'nın planlama çalışmaları ve sit alanı ilan edilmesi sonrasındaki koruma amaçlı imar planları gerek bu planların raporlarından gerekse literatür taramalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

- Tarihi Yarımada'nın sit alanı ilanından koruma amaçlı imar planı çalışmaları tekrar başlayıncaya kadar yaşananları daha iyi irdeleyebilmek için Mayıs 1996 - Mayıs 2001 arasındaki dönemde alınan 703 adet koruma kurulu kararı elde edilmiş ve incelenmiştir.
- İncelenen dönemdeki tescil konuları,
- İncelenen dönemdeki gündem konuları,
- Ruhsat izinleri,

elde edilmiş ve irdelenmiştir.

Altbölge çalışması olarak tanımlanan kentsel ve arkeolojik sit alanında ise;

- 2002 Eylül ayında gerçekleştirilen alan çalışmalarında alanın tamamı tespit edilmiş ve 1/1000 ölçekli arazi kullanış, kat kullanımı, kat kullanımı/kurul kararı karşılaştırması, tescilli/tescili önerilen yapı/alan analizleri yapılmıştır.
- 1996-2001 dönemine ait kurul kararları mekanda test edilmiştir ve kurul kararından farklı olarak gerçekleşen uygulamalar saptanmıştır.
- Tarihi Yarımada için yapılan ruhsat izinleri analizlerinin sonucunda çalışma altbölgesi olarak saptanan Kentsel Arkeolojik Sit Alanı için de aynı dönemde (1996-2001) başvuruların olduğu görülmüş ve değerlendirmeleri yapılmıştır.
- İstanbul I nolu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürü ve Tarihi Yarımada ile ilgili raportörü ile görüşmeler yapılmış, sözlü bilgiler alınmıştır.

Beykoz Doğal Sit Alanı'nda yapılan çalışmalar:

Beykoz İlçesi içinde yapılan çalışmalar da diğer alanlarda olduğu sit alanı öncesi ve sit alanı ilanı sürecinde ağırlıklı olarak literatür taramasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Alan çalışması ise daha çok aktörler olarak tanımlanan grupların temsilcileri ile yapılan görüşmelere dayanılarak hazırlanmıştır. Bu görüşmeler;

- Beykoz Belediyesi Planlama Bölümü,
- İstanbul III nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı,
- İstanbul III nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu raportörü,
- Emlakçılar

ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yukarıda aktarılan yöntemler doğrultusunda elde edilen sonuçlar özetlenecektir.*

ALAN ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN ÇÖZÜMLEMELER

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında karşılaşılan temel sorunları koruma anlayışından uzaklaşılması, korumanın ancak planlama yolu ile sağlanabileceği gerçeğinin benimsenmemesi ve bu paralelde korumada etkin olan her aktörün korumayı kendi istediği gibi yorumlayarak davranması sonucu istenen/olması gereken çağdaş korumanın gerçekleşmemesi olarak özetlemek mümkündür. Bu bilinen gerçeklerden hareketle çalışma alanlarına yönelik çalışmaların değerlendirilmesi amacı koruma planı, sit alanı, geçiş dönemi yapılaşma koşulları kentsel rant başlıkları altında yapılan alan çalışmalarından elde edilen sonuçlar tartışılacaktır.

Koruma Planı: Tarihi değerlerin, kültürel varlıkların ve kentsel sit alanlarının kontrol altına alınmasının, yaşatılarak korunmasının ve özgün niteliklerini yitirmelerinin önlenmesinin en önemli aracı planlamadır. Ülkemizde "Koruma Amaçlı İmar Planları" ile korunmaları sağlanmaya çalışılan bu değerler, sürekliliği olmayan politikalar ve parçacı müdahaleler nedeni ile etkin bir şekilde gerçekleştirilememektedir. Yasal kısıtla-

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında karşılaşılan temel sorunları koruma anlayışından uzaklaşılması, korumanın ancak planlama yolu ile sağlanabileceği gerçeğinin benimsenmemesi...

*Çalışmanın detayı için bkz. Örnek Özden, E., "Taşınmaz Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama- Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi" Doktora Tezi. YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005

Şekil 2. İzinsiz çekme ve bodrum katlı binalar örnekler
Kaynak: Elif Örnek Özden Arşivi (Ekim 2002)

masına karşın “sit alanı” ilanını takiben planların elde edilmesinin uzun sürelerle yayılması bu alanlardaki değerlerin tahribine yol açmakta, aynı zamanda sürmekte olan uygulamalarda da çelişkili kararların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

- Marmara Takımadaları için koruma amaçlı imar planı bir türlü yapılamadığından, planlama yetkisinin çeşitli kurumlara devredildiği, ancak yine de planın üretilmediği görülmüştür.
- Belediyelerin koruma kurulu tarafından alınan kararlardan farklı (kat kullanımı, taban genişliği, II.bodrum kat kullanımı gibi) uygulanmasına izin verdiği, hatta oy kaygısı ile teşvik ettiği görülmüştür (Şekil 2).
- Yerleşim alanı çok eskilere dayanmakla birlikte, Marmara Takımadaları’nda günümüze

kadar gelen tescilli eserlerin oranı Büyükkada, Burgaz ve Heybeliada’da yaklaşık %25 oranındadır. Kınalıada’da bu oran daha da düşmektedir (%12). (Çizelge 1)

- Marmara Takımadaları’nda “kıyı ile ilişkili olan parsellerde 3621 sayılı Kıyı Kanunu hükümleri geçerli olacaktır. Yapılan alan tespitlerinde bu parsellerde yapılaşma tek katlı olacak ve toplam inşaat alanının %15’ini geçemeyecektir” kararına aykırı uygulamalar olduğu görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Kıyıda olması gereken uygulamaya aykırı yapılara örnek (Burgazada)
Kaynak: Elif Örnek Özden Arşivi (Mart 2003)

Çizelge 1. Marmara Takımadaları tescilli bina/toplam bina oranları

	ANITSAL MİMARİ		TOPLAM BİNA SAYISI
	SAYI	%	
BÜYÜKADA	471	26	1875
HEYBELİADA	323	27	1205
BURGAZADA	121	24	510
KINALIADA	89	12	764
TOPLAM	1004	23	4354

Kaynak: 2002 yılı arazi tespitleri sonucu elde edilen veriler ile Elif Örnek Özden tarafından üretilmiştir.

- Tarihi Yarımada'da koruma kurulu kararı ile tescil edilen yapıların yıkıldığı ve buna belediyenin seyirci kaldığı ya da engelleyemediği görülmüştür. (22.12.1999/ karar no: 11494: Tescilli bina yıkılarak yerine 5 katlı bina yapıldığı tespit edilmiş ve belediyeden bilgi istenmiştir).

Gerek uygulayıcı birimlerin gerekse kullanıcının istediği gibi davranmasına olanak sağlayan yukarıda da örnekleri verilen uygulamalar nedeni ile Koruma Amaçlı İmar Planlarının üretilmesi istenmemektedir.

Sit Alanı: Bir yerleşmenin, bir kent parçasının giderek bir bölgenin "sit alanı" ilan edilmesi, bir anlamda o bölgede koruma adına yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere, o bölgeye farklı bir statü kazandırmak ve planlanmasında da özel bir amaç belirlemek olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, planlamanın doğal akışı içinde korunamayan ve yitirmeye başlanan değerlerin korunması için sit alanlarının önemli olduğu söylenebilir. Ancak yaşanan pek çok örnek, koruma amacı ile bir bölgeyi hatta ilçenin tamamını sit ilan etmenin "mutlak koruma" ile eş anlamlı olmadığını ifade etmektedir.

- Beykoz İlçesinin tamamının sit ilan edilmesine tepkiler mahkeme kararları ile çözümlenme sürecine girmiştir. Bu sırada koruma kurulu mahkeme sürecinde olan bir alan ile ilgili karar veremeyeceğini belirttiğinden, belediye uygulamaları sit alanı ile planın yapımına başlama süreci arasında geçen sürede 1/25.000 plandan yapmaya başlamıştır.

- Beykoz İlçesi özelinde, sit alanı ilanından önce yapılmış olan mevzii planlar ve ıslah imar planlarına karşın tüm bu bölgelerin "Doğal Sit" alanı içine alınması, yine II.Derece Doğal Sit Alanı'nda turizm fonksiyonuna izin verilmesi sonucu oluşan farklı uygulamalar çelişkili ve korumak adına uygun çözümler olamamıştır.

- Marmara Takımadaları'ndan Heybeliada'da doğal sit alanı içinde kalan binalar halen yıkılamamıştır (Şekil 4.).

- Tarihi Yarımada'nın tamamının sit alanı olarak ilan edilmesine belediye temsilcisinin karşı çıkış nedeni yerel yönetimin bakışını tanımlaması açısından önemlidir. Sit alanı ilan edilmezden önce belli bir program hazırlayan ve uygulamaya koyan belediyeler, kararı takiben Koruma Amaçlı İmar Planı'nın uygulanmasında daha önceki programları kullanamamakta, bu nedenle de belirledikleri yatırımların yeni uygulanan Koruma Amaçlı İmar Planı ile engellendiğini düşünmektedirler. Yine uygulamalar sırasında sürekli Koruma Kurulu ile çalışmak durumunda olmaları da bir başka engel olarak görülmektedir. İncelenen dosyalardaki belediyenin bu esnek bakışı nedeni ile zaman zaman koruma kurulunun ilgili belediyesinden bilgi istemesi halen bu bakışın değişmediğini göstermektedir.

Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası sit alanını takiben bir yıl içinde koruma amaçlı

Planlamanın doğal akışı içinde korunamayan ve yitirmeye başlanan değerlerin korunması için sit alanlarının önemli olduğu söylenebilir

Şekil 4. Heybeliada Doğal Sit Alanı İçindeki Yapılaşma
Kaynak: Elif Örnek Özden Arşivi (Mart 2003)

imar planının yapımını zorunlu kılmıştır.* Ancak uygulamalarda bir yıl içinde tamamlanan planın olmadığına daha önce de değinilmiştir. Bu nedenle uygulamalar “geçiş dönemi yapılaşma koşulları” ile devam etmektedir. Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının temel amacı; plan yapılıncaya kadar bölgede yaşayanları imar haklarını engellemek ve sit kararının “çivi çakılamaz” şeklindeki yaygın ve yanlış imajını ortadan kaldırmak amacı ile yapılaşma ve nüfus yoğunluğu olası/beklenen plandan düşük olmak üzere yapılaşmayı olanaklı kılmaktır. Ancak plan yapım sürecinin çok uzun zamana yayılması, geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile uygulamaların çok uzun süreler devam etmesi, yarattığı belirsizlik ortamlarının yanı sıra çelişkili kararlara ve yanlış uygulamalara neden olduğu gibi denetimsizliği de beraberinde getirmektedir.

- Koruma Amaçlı İmar Planı olmadığından, tüm parsellerin konut alanı olarak değerlendirilmesinin getirdiği donatı alanı sorunu oluşmaktadır. Özellikle Marmara Takımadaları’ndaki arazi kullanım değerleri incelendiğinde öncelikle sağlık donatısının çok yetersiz olduğu görülmektedir. Sosyal ve kültürel tesislere ilişkin donatılar daha çok klüplere aittir ve tüm halka açık değildir. Bu nedenle oldukça yetersizdir.
- Marmara Takımadaları’nda ve Tarihi Yarımada’da gözlemlenen özellikle ikinci kuşak mal sahiplerinin davranış biçimi olan alana yabancı kişilere kiraya verme sonucu mekana yabancılaşma, kültürel uyumsuzluk sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu yabancılaşmayı alan çalışmalarında mülakatlar yapılırken eski bir ada sakini “midye ve balık kokularının yerini, döner ve kokoreç kokuları aldı” şeklinde bir sitemle özetlemiştir.
- Mülkiyet sorunu nedeni ile yokolma sürecine terk edilen tescilli yapıların sit alanına olumsuz etkisi görülmektedir, diğer yandan bu evlerde kiracılar sözkonusu ise binaların bakımsızlık sorunu oluşmaktadır.
- Binanın özgün niteliği ile örtüşmeyen, ancak koruma kurulunun da izin vermesi

ile kullanım açısından gerçekleştirilen değişikliklerle ve bölüntülerle, korunacak değerler niteliklerini de kaybedilmektedir. Marmara Takımadaları’nda bakım yapılarak ya da restorasyon yapılarak günümüze gelen binalar toplam tescilli binalar içinde %70 gibi yüksek bir orana sahiptir. Tüm tescilli binalar içinde gerek bakım yapılarak günümüze gelmiş, gerekse restorasyon görmüş yapıların müdahale biçimleri incelendiğinde ise görülmektedir ki; özellikle restorasyon sonucu bölüntüler ya da bozulmalar yaşanmaktadır. Bakım yapılmış olan binalarda da benzer sorunlar olmakla birlikte oransal olarak restorasyon sonucu bozulmalardan daha azdır (Çizelge 2).

Bu noktada turizm fonksiyonunun olumlu ve olumsuz etkilerini irdelemek gerekir. Olumlu etki; binaların bakım yapılarak günümüze gelmesini desteklemesidir. Özellikle yaz aylarında okulların kapanması ile başlayan ve açılışına kadar geçen Haziran-Eylül dönemi kiralık oda ya da bağımsız birim taleplerinin olduğu aralıktır. Bu dönemde adaların hemen hepsindeki talep fazlalığı binalara bakım yapmayı destekleyen bir ivmedir. Olumsuz etki ise yine aynı neden birbirinden bağımsız bölümler yaratmak amacı ile bölüntülerle binaların orijinal yapısının bozulmasını getirmesidir. Bunun bir başka etkisi de yine bu aylarda yoğunluğu arttırmak zaten yetersiz olan donatılar sorununu daha da ortaya çıkartmasıdır.

Kentsel Rant: Özellikle 1950 sonrası kırsal alandan kentlere yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşme, kırdan kente göç olgusu, kentlerin plansız büyümesi, arsa spekülasyonu, 1980 sonrası ikinci konut ve turizm amaçlı kıyı yağması gibi nedenlerle göç olgusu kentlerin yüzlerce yılda oluşmuş dengelerini altüst etmiş; geleneksel kent dokuları tüm çabalara ve yasal sınırlamalara rağmen yokolmaya başlamıştır. Büyük kentlerde 1980 sonrası sermaye birikim süreçlerinin kentsel topraklara yönelmesi ve rant arayışı bir yandan kent merkezlerinde kendine yer ararken, bir yandan da kentin gelişme alanlarına doğru yönelmiş ve her iki hareketin sonucunda da kültürel ve doğal değerlerin tahribine neden olmuş-

* 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası’nda, 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile değişiklikler yapılmış, 27.7.2004 tarih ve 25535 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre koruma planlarının üretilme süresi iki yıl olarak tanımlanmıştır.

Çizelge 2. Marmara Takımadaları tescilli yapı analizleri

MARMARA TAKIMADALARI TESCİLLİ YAPILARIN ANALİZİ		
ÖZELLİK	SAYI	%
Restorasyon görmüş	11	20
Restorasyonla orijinali bozulmuş	4	7
Restorasyon sonrası bölüntü yapılmış	2	3
Restorasyonla orijinali bozulmuş ve bölüntü yapılmış	41	70
RESTORE EDİLMİŞ	58	8
Bakımla günümüze gelmiş	481	75
Bakımla orijinali bozulmuş	28	5
Bakımla sonrası bölüntü yapılmış	95	15
Bakımla orijinali bozulmuş ve bölüntü yapılmış	31	5
BAKIM YAPILMIŞ BİNALAR TOPLAMI	635	92
TOPLAM	693	100

Kaynak: 2002 yılı arazi tespitleri sonucu elde edilen veriler ile Elif Örnek Özden tarafından üretilmiştir.

tur. Korunacak alanlar açısından bakıldığında da; bir bölgenin “sit alanı” olarak ilan edileceğinin kullanıcı tarafından duyulması, yerel yönetimlere olumsuz yönde baskı yapılmasını da beraberinde getirmektedir. Tarihi çevre koruma konusunda belli bir bilinç düzeyinde olmayan kullanıcı, “sit alanı” ilan edilmesini kentsel rant anlamında kısıt olarak kabul etmektedir. Oysa korumanın “kamu yararı” olduğu düşünülmemektedir.*

Beykoz İlçesi ve Marmara Takımadaları özelinde üst gelir grubunun özellikle 1980 sonrası kent merkezlerini terk ederek yeşil alanla bütünleşen mekanlarda yaşama eğilimlerinin sonucu olarak başlayan yoğun yapılaşma talepleri, yerel yöneticiler tarafından da desteklenince, sadece buldukları bölgenin değil, tüm İstanbul Metropolitan Alanı'nın doğal değerleri yapılaşma baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Beykoz İlçesi içindeki II.Derece Doğal Sit Alanı içindeki turizm fonksiyonu kararının dahi farklı yorumlarla konut kullanımı amacına yönltilmesi, toprak değerlerinin metrekaresinin 1980'lerde

5-10 dolar arasında değişirken, günümüzde 50-75 dolar gibi bir değere yükselmesi de bu alandaki spekülasyon eğilimlerinin bir göstergesidir. Ülkemizde planlama çalışmalarının yetersiz kalması nedeni ile kentin gelişmesine yön veren kesim haline gelen girişimcinin son dönemlerde “yeni pazar” olarak sunması ve özellikle üst gelir gruplarının desteklediği, deprem sonrası dönemde de “depreme dayanıklı” olduğu için daha da talep gören İstanbul'un kuzey kesimleri özellikle Anadolu Yakası'nda bu tür spekülasyon yapılaşmalara neden olmuştur.

PLANLAMA-KORUMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Olması Gereken İlkeler

Planlama- Koruma ilişkisi üzerine çözüm arayışlarının ilkeleri geri dönüşümleri yukarıda özetlenen irdelemelere dayanmaktadır. Buradan elde edilen sonuçlara çıkarımlara dayanarak olması gereken temel ilkeler şöyle sıralanabilir:

Tarihi çevre koruma konusunda belli bir bilinç düzeyinde olmayan kullanıcı, “sit alanı” ilan edilmesini kentsel rant anlamında kısıt olarak kabul etmektedir. Oysa korumanın “kamu yararı” olduğu düşünülmemektedir

*2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nda, 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile değişiklikler yapılmış, 27.7.2004 tarih ve 25535 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre Madde 17:'Yapılanma hakları kısıtlanmış tescilli taşınmaz kültür varlıklarına veya bunların koruma alanlarında bulunan ya da koruma amaçlı imar planları ile yapılanma hakları kısıtlanan taşınmazlara ait mülkiyet veya yapılanma haklarının kısıtlanmış bölümünü, imar planları ile yapılanmaya açık aktarım alanı olarak ayrılmış, mülkiyetlerindeki veya üçüncü şahıslara ait alanlara, aktarımdan yararlanacak öncelikli hakları belirleyerek bir program dahilinde aktarmaya, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediyeler, bunlar dışında valilikler yetkilidir” denilmektedir. Ancak bu aktarım hakkının nasıl uygulanacağına ilişkin yönetmelik mevcut değildir.

• Türkiye’de tarihi kent dokularının korunması ve geleceğe taşınması, bütün içinde değişik ölçeklerde birbirleri ile ilişkileri sıkı kurulmuş, temel hedefleri belirlenmiş bir tasarımın ürünü olmalıdır (Sözen, 2002). Bu doğrultuda tarihi ve kültürel değerler ile çevre zenginliklerinin korunabilmesi için gerekli kurumsal ve yönetsel merkezler ile ekipman ve kaynak planlamasının her kent için ayrı ayrı düzenlenmesi yerine, aynı kültür ve çevre coğrafyası içindeki komşu kentlerde sürdürülecek kimlikli kentleşme ve mimari, kentsel dokunun doğal değerler ile birlikte ve bütünlük olarak korunması için havza ölçeğinde koruma stratejileri ve eylem programlarının planlanması çok daha verimli olacaktır.

• Tarihi ve kültürel değerler ile çevre zenginliklerinin korunabilmesi planlama ile mümkündür. Bu nedenle mekana dayalı rantların dağıtımını ve paylaşımını organize etme süreci yaşayan ya da işlevsizleştiren bir imar planlama anlayışı bağlamında üretilen “koruma amaçlı imar planları” anlayışı yerine, koruma amaçlı imar planlarını bir “eylem planı” olarak ele alan bir planlama bakışı yaygınlaştırılmalıdır.

• Korunacak kentsel miras kentsel belleğin bir parçasıdır. Korumanın sadece fiziki mekanların düzenlenmesi, fonksiyonunun değiştirilmesi, kullanıcısının değiştirilmesi çağdaş koruma anlayışı çerçevesi açısından tartışılır bir konudur. Bugün, kent kimliğinin ve belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte bütüncül olarak ele alınması ve planlanması gerekliliği artık çağdaş koruma anlayışının çerçevesini çizmektedir. Bu ise kentlinin mekanı algılaması, benimsemesi ve yeniden kullanmaya istekli olması ile mümkündür. Tüm bunlar da merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin bu katılımı sağlayacak politikalar ve araçlar üretmesi ile mümkün olabilecektir. Bu süreçte planlamanın salt fiziki boyutu ile değil, finans kaynaklarını yaratmak, organizasyon şemasını kurmak, etaplamalarını oluşturmak biçiminde ele alınması gereklidir.

• Korumada etkin olan tüm birimlerin uzman, bilgi ve teknik donanım eksiklerinin gideril-

mesi, maddi olanaksızlıklarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yine bu birimlerin bilimsel yaklaşımları, akademik bilgi ve enerjiyi doğru kullanmaları, yapılan bilimsel çalışmalarını kendi uygulamalarına aktarmalarına olanak verecek iletişim ve eşgüdümün sağlanması gerekmektedir.

• Korumada karar alıcı ve uygulayıcı birimler üzerindeki siyasi politikanın ve rantıye gruplarının baskılarının engellenmesi gerekmektedir.

• Koruma imar planları genel planın bir parçası olarak ele alınmalı, koruma politika ve yaklaşımları kentsel bütünün planlanması ile birlikte düşünülmelidir. İmar planlarında gözardı edilen tarihi çevre ve kent ilişkisi kurulmalı, koruma imar planlarında ise yeterli çözüme ulaşmayan, kentle bütünleşmeyen sosyal yapı, aktivite ve kullanım biçimleri çözümlenmelidir.

• Kentsel sit alanlarının bir bütün olarak korunma, yaşatılma ve işletilmesinde tek sektöre değil, birden çok sektöre dayalı bir çözüm aranmalıdır. Kent yönetimi işletmecilik bilinci ile yapılmalıdır. Bunda, kooperatif organizasyonları etkin bir araçtır. Ayrıca kamu idarelerinin katılımı sağlanmalı, bireysel teşebbüsler güçlendirilerek teşvik edilmelidir.

• Koruma planlarının klasik imar planları süreci olarak benzerlikleri olmakla birlikte lejandlar açısından farklılaşması gerekmektedir. Klasik imar planlarının lejandları korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları için yeterli gelmemekte, özel sembol ve işaretlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, bir “koruma amaçlı imar planı klavuzu” hazırlanması, ortak dil birliği ve okunabilirlik açısından önemlidir.

• Yerleşme siyasasının ve toprak rantı bağlamında bu sistemin bir parçası olan koruma mevzuatının, ekonomik boyut dikkate alınarak yeniden yapılması ve korumaya maddi destek sağlayacak, kullanım olanakları genişletecek mekanizmaların oluşturulması kaçınılmazdır.

Hedefler

Dünyadaki son gelişmeler, küreselleşme, herkese ama özellikle ve öncelikle plancılara, ülke ölçeğinde, kent ölçeğinde hızla yerine getirilmesi gereken önemli görevler yüklemektedir. Bilinçli

bireylerin, kentlilerin, yöneticilerin, yerel yöneticilerin kentlerin kimlikli gelişmesi ve ülkemizin dünya üzerinde kimlikli ve saygın bir ülke olarak yerini alması için, kendilerine düşen görevleri yerine getirmeleri zorunludur. Kamu duyarlılığının yeterince yaratılmadığı, sorumlulukların yeterince paylaşılmadığı ve aktörler arası diyalogun yeterince kurulamadığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve bilimsel kurumların görüş ve değerlendirmelerinin alınacağı çalışma ortamlarının kurumsallaşması gerekmektedir. Koruma sistemimizin uygulayıcı aktörleri Kültür Bakanlığı adına görev yapan Yüksek Kurul, koruma kurulları ve belediyeler ve valiliklerdir. Ancak mevcut sistemde Kültür Bakanlığı ve bünyesindeki kuruluşlar koruma konusunda koordinasyon ve organizasyon görevini yerine getirmemekte ve bu nedenle koruma sürecinde yer alan her birim farklı bir şekilde hareket etmektedir. Doğal, tarihsel, kentsel ve arkeolojik sit alanlarının önemi ve ülkenin kalkınma potansiyelindeki yeri konusunda merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, bilimsel kuruluşların, plancılarının ve ilgili diğer kuruluşların benimsediği ortak politikalara gereksinme vardır. Bu nedenle oluşumları ve görevleri yani rolleri yeniden betimlenmeli ve sorun olarak tanımlanan eşgüdüm eksikliğini gidermek ve koordinasyonu sağlamak üzere yardımcı birimler oluşturulmalıdır.

Kent planlama, gelişmeci bir perspektif ile, yeni alanların imara açılmasına indirgeyen planlama anlayışının artık terk edilmesi gerekmektedir. Planlama salt fiziksel çevrenin düzenlenmesine indirgenmemeli, toplumsal, ekonomik ve fiziksel mekanı bir bütün olarak ele almalıdır. Bu doğrultuda kültürel değerlerin ve tabiat varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması planlamanın her kademesinde ana amaç olmalıdır. Planlama anlayışı olarak stratejik planlama anlayışının benimsendiği bakış doğrultusunda bir araç olarak tanımlanabilecek eylem planlaması ise aşağıdaki unsurları içermelidir:

- Güncel sorunlar ve olanakları uzlaşmacı bakış ile değerlendiren bir vizyon,
- Bu sorun ve olanaklar için stratejik amaçlar tanımlamak,
- Hedef belirleyerek, uygulama stratejileri ve programlar oluşturmak,
- Süreci geri dönüşlerle değerlendirmek.

Öneriler

Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının içeriği daraltılması ve süresi kısıtlanmalıdır.

Bir bölgenin sit ilan edilmesi bilindiği gibi alandaki tüm uygulamaları durdurmakta ve gelişmeyi yönlendirmeyi sadece geçiş dönemi yapılaşma koşullarına bırakmaktadır. Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının sona ermesi Koruma Amaçlı İmar Planların onaylanması ile gerçekleşmektedir. Ancak plan yapım sürecinin çok uzun zamana yayılması, geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile uygulamaların çok uzun süreler devam etmesi, çelişkili kararlara ve yanlış uygulamalara neden olabileceği gibi denetimsizliği de beraberinde getirmektedir. Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşullarının plan yapıncaya kadar geçen süreçte çok fazla kısıtlayıcı olmaması, planın üretilmesini geciktiren bir başka sorundur. Temelde plan üretilinceye kadar geçecek bir yıllık süreçte (yeni değişikliğe göre iki yıl) denetimi sağlayarak uygulamalara yol gösterici olmayı amaçlayan geçiş dönemi yapılaşma koşulları, örnek alanlar özelinde minimum yedi sene olmak üzere başvuru tek belge olmuştur. Ancak zaman geçiş dönemi yapılaşma koşulları parçacıl yaklaşımlar getirmesi, çoğunlukla parsel ölçeğinde karar üretmesi, mekansal organizasyon şemasının bütünlüğünü koparması, kent bütünü ile entegre olamaması gibi sorunlar nedeni ile uzun yıllar uygulamalara konu olması hatalı kararları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, özellikle korunması gereken değerlerin yoğun olduğu yerlerde, bu değerlerin yitirilmemesi ve çağdaş koruma anlayışı paralelinde kentin yaşayan parçaları olarak korunmasının sağlanması için en kısa sürede planın hazırlanması zorunluluktur.

Geçiş dönemi yapılaşma koşulları tüm ülkemizde uygulanan ve sit alanı içindeki gelişmeleri yönlendiren karardır. Sit ilanı öncesinde alana ilişkin bir planın olmaması, plansız ancak sit olma özelliği gösteren, bu nedenle de farklı bir bakışla ele alınması gereken alanı sadece bir ay içinde (yeni değişikliğe göre üç ay) üretilen sözel kararlar dizgesine bağlı bırakmanın önüne geçmek gerekmektedir. Üst ölçekli mevcut planı hiç olmayan yerlerde geçiş dönemi yapılaşma koşulları tanımlanmamalıdır. Geçiş dönemi yapılaşma koşulları sadece tescil, tescilli bina, tescilli bina bitişiği, anıt eser, anıt ağaç gibi sadece korunması gere-

Özellikle korunması gereken değerlerin yoğun olduğu yerlerde, bu değerlerin yitirilmemesi ve çağdaş koruma anlayışı paralelinde kentin yaşayan parçaları olarak korunmasının sağlanması için en kısa sürede planın hazırlanması zorunluluktur

ken değerler için karar üretecek, bunun dışındaki talepleri yapılacak olan planla değerlendirecek şekilde daha katı hazırlanabilir. Geçiş dönemi yapılaşma koşulları geçici de olsa bir “nizam”ı oluşturmak ve sürdürmek durumundadır. Bu nokta, en azından “sit” alanı ile ilgili bazı bilgilerin derlenmesini, bu bilgilerin değerlendirilmesini ve sonuçta bazı hükümler üretilmesini gerektirir. Sadece belli konulara geçici çözüm getirmeyi de amaçlarsa, bu hükümlerin bir aylık süre içinde üretilmeyeceği açıktır. Ayrıca, Koruma kurullarının yapısı ve çalışma biçimi de bu tür belgelerin kısa zamanda üretilmeyeceğini göstermiştir. Sonuçta, birbirine çok benzeyen, geçerli olacağı alanın kendine özgü niteliklerini gözardı eden, tip imar yönetmeliğinden alınan kalıpları tercih eden ve korumaya yönelik kimi yaklaşımları herhangi bir doyurucu ve bilimsel çalışmaya dayanmayan belgeler oluşturulmaktadır. Bu nedenle, geçiş döneminin çok kısa tutulması, yapı şartlarının en alt düzeye indirgenmesi, daha çok tek yapı ölçeğindeki restorasyon etkinliklerinin çözümlenmesi tercih edilmelidir.

Geçiş dönemi yapılaşma koşulları sit ilan edilen alanda hazırlanan Koruma Amaçlı Nazım İmar Planlarını sadece bir ölçüt olarak almakta, ancak Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları ile geçerliliğini yitirmektedir. Bu durumda çalışma alanları özelinde Büyükşehir Belediyesi'nin ürettiği/üreteceği Koruma Amaçlı Nazım İmar Planları aslında kurul açısından uygulamayı kolaylaştıracak bir ara kesit olarak görülmemektedir. Bir başka açıdan da sit alanlarında yetkili birimleri sadece kurul, ilçe belediye başkanı ve imar/planlama birimi şeklinde sınırlamaktadır. Bu kadar dar bir sınıra da baskı gruplarının bu birimlere yönelmesine ve rant sağlama isteklerinin daha kolay hayata geçirilmesine neden olmaktadır.

Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planına yol gösterecek olan Koruma Amaçlı Nazım İmar Planları (iptal edilmiş olsa dahi), kısa sürede (3 ay) revizyonunun yapılarak, “yol gösterici şema planlar” olarak kabul görmesi ve geçiş dönemi yapılaşma koşullarına rehberlik etmesi sağlanmalıdır.

Zamanında üretilmeyen koruma amaçlı imar planları için sorumlulara açılacak davalar ile ödeneklerin kısıtlanması gibi caydırıcı cezalar getirilmelidir.

“Koruma Amaçlı İmar Planı” özellikli bir plan türü olarak tanımlanmakla birlikte; bu planları yapacak/yapabilecek planlılar ya da planlama ekipleri tanımlanmamıştır. İlçe belediyelerinin bu planı üretmesi gerektiğinden kendi bünyelerindeki planlama ya da imar grupları ile yeterli olamayacakları açıktır. Planlama eğitimi veren okullardaki koruma eğitiminin de böyle bir planı yapmaya yeterliliği tartışmalıdır. Yine sadece planlı/plancılarından oluşan ekiplerin de uygun olmadığı görülmektedir. Doğası gereği farklı disiplinlerle çalışması gereken planlılar, “Koruma Amaçlı” planlarını üretebilmek için arkeoloji, sanat tarihi, restorasyon, mimarlık, hukuk, peyzaj gibi pek çok farklı meslek grubu temsilcilerinden oluşan ekipler kurulmalıdır.

Koruma Amaçlı İmar Planlarının yasal sürede yapılması zorunludur. Ancak yasal süresi içinde üretilmeyen planların sorumluları için ödenek kısıtlanması, yetki kısıtlanması gibi caydırıcı cezalar getirilmelidir.

Tüm sit türleri için ilan edilme kriterleri standart hale getirilmelidir.

Bir bölgenin sit alanı ilan edilmesi, bir anlamda o bölgede koruma adına yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere, o bölgeye farklı bir statü kazandırmak ve planlamasında da özel bir amaç belirlemek olarak değerlendirilir. Yani bir anlamda “planlamanın doğal akışı içinde korunamayan ve yitirmeye başlanan değerlerin önlenmesi için sit alanı vardır” denilebilir. Yaşanan pek çok örnek, bir bölgeyi korumak adına sit alanı ilan etmenin mutlak koruma demek olmadığını göstermektedir. Kimi zaman sit alanı ilan edilen bölgelerde gerek derecelendirmeden kaynaklanan, gerekse geçiş dönemi yapılaşma koşullarının esnekliğinden kaynaklanan koruma aleyhine uygulamalar olabilmektedir.

Sit alanlarının ilan edilmesinde mevcutta sadece tanımlardan hareket edilmektedir. Oysa türü ne olursa olsun (özellikle doğal sit alanı için), bir bölgenin sit alanı ilan edilmesi için belli bir analitik etüd aranmalıdır. Böylece tanımı ve neden sit alanı ilan edildiği ve sınırları da tartışılmaz olarak kabul edilen alanların korunması daha kolay olabilecektir. Her alan için ortak aranacak bu kriterler dizgesi, kurullar özelinde değişmeyecek ve tartışılmayacaktır.

Üst ölçekli planlarla yapılanlardan kopuk, ilan edildiği sınırlar içinde kalan Koruma Amaçlı İmar Planı, kentin gelişimine yönelik fiziki planlar ile mevcut ve gelecekteki planlar birleştirilmemekte ve yaşam kalitesini yükseltecek ve yeni işlevler yüklenerek kent bütünü ile entegre olmuş yaşanan bir kent bütünü haline getirememektedir. Kapsamlı planlamayı konuşuyor olsak da ülkemiz planlama sisteminde yitirmeye başlanan, planlamanın gereği olarak mutlak olması gereken planlama sürecinin işletilmesi gerekmektedir. Planlama süreci ve aşamaları doğru kurgulandığında korunması gereken yapılar ve dokuların veri olarak planlama çalışmaları kapsamına alınması sağlanacaktır. Bu doğrultuda, üst ve alt ölçeklerin birbiri ile ilişkisi ve entegrasyonu sağlandığında gerek kentin gelişmesini yönlendiren nazım planlarda gerek daha doku bazında kararlar getiren uygulama planlarında gerekse binaya, parsel kullanımına, sokak kaplamasına, kent mobilyalarına kadar karar getiren kentsel tasarım projelerinde korunacak alanlarla (yapı ve dokularla) tutarlı kararlar alınacak ve doğru uygulamalar yapılacaktır.

Günümüzde tartışılan “Havza boyutunda koruma” yaklaşımında, koruma, yöresel ekonomik kalkınma ile desteklenmektedir. Tekil yapısal/anıtsal korumadan, sokak, mahalle, kent ölçeğine taşınan koruma anlayışı, “havza” kavramına taşınmaya başlamıştır. “Havza ölçeğinde koruma” kavramı özellikle sit alanlarında uygulandığı gibi, sınırlı, parçacıl alanların planlamasında ve uygulamasında karşılaşılan sorunların çözümü için önemli bir fırsat olarak görülmelidir.

Koruma bilincini yaratmak ve yaygınlaştırmak için en etkin olması gereken sivil toplum kuruluşları henüz bu niteliğe kavuşmamışlardır. Bu konuda desteklenmelidirler.

Korumanın ekonomik ve kültürel boyutlarının yanısıra toplumsal boyutu da vardır. Uygulamaları etkileyen ve uygulamalardan doğrudan olarak etkilenen de bu toplumsal boyuttur. Bir yönü ile tüm toplum kesimlerinin koruma konusunda bilinçlenmesi paralelinde ülke koruma politikaları etkilemeye kadar gidebilecek bir bakışı tanımlayan toplumsal boyut, bu anlamda bir güç oluşturmaktadır. Toplumun korumaya bakışı ne kadar bilinçli olursa, doğru uygulamalar da o kadar artacaktır. Çünkü yanlış ve kötü uygula-

lamalar karşısında duracak bir toplum baskısı, uygulamacıları doğrudan etkileyecektir. Ancak ülkemizde böyle bir bilinç olmadığı gibi, planlama sistemimiz de katılımcı değildir.

Bu bilinci ve bilgi birikimini oluşturmak üzere, yerel sivil toplum örgütlerinin kurulması desteklenmelidir. Burada önemli rollerden biri belediyelere düşmektedir. Böyle bir örgütlenmeyi desteklemeleri ve planlama çalışmalarından, bölgedeki yatırımların yönlendirilmesinin danışılmasına kadar, belediye sınırları içinde yaşayan vatandaşları ilgilendiren her konuya bu örgüt temsilcisini dahil etmeleri gerekmektedir. Düzenlenecek periodik bilgilendirme toplantıları ile koruma ve planlama bilincinin yaygınlaştırılması ve olumsuz bakışın ortadan kaldırılması mümkün olacaktır. Bu sivil toplum örgütlerinin belediye içinde bir yerleri ve temsilcileri olmalıdır. Belediye Meclisi toplantılarına katılmalı, görüşlerini bildirebilmelidir.

Tarihsel mirastan herkes sorumludur. Bu nedenle koruma adına sarfedilen çabaların sadece koruma ile ilgili doğrudan sorumlu aktörler ile sınırlı kalması sorunu aşılmalı ve ortak miras için “kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğin” güçlendirilmesine de öncelik verilmelidir. Bu birlikteliğe örnek olan en önemli örnek; “Tarihi Kentler Birliği”dir. Tarihi Kentler Birliği, “kamu – yerel – sivil – özel birlikteliği”dir. Buna benzer oluşumların artarak sürmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Envanter eksikliği giderilmeli, bilgi altyapısı güncellenerek devamlılığı sağlanmalıdır.

Sadece kentsel korumanın değil kentsel planlamanın da önündeki en önemli engellerden biri envanter eksikliğidir. Halihazır haritaların tamamlanmadığı ya da digital ortama geçirilmediği yerler bulunmaktadır. Ülke genelinde hiç planı yapılmamış kentsel bölge hemen hemen yoktur. Ancak bilgiler güncellenmediği için ve arşivleme sistemi olmadığından, planın revizyonu çalışmaları en baştan arazi tespitleri ile başlamaktadır. Oysa ki rutin bilgi güncellemeleri ile çok uzun süren arazi tespitlerinin her an en son hali ile elde edilmesi mümkündür. Bu yöntem ile aynı zamanda alanının farklı kesitlerdeki gelişimini izlemek de mümkün olacaktır. Koruma açısından da böyle bir sistemin önemi büyüktür. Tescilli her binanın halihazır haritalara işlenmesi ve zaman içinde oluşabilecek değişikliklerin rutin dönemlerde kontrol edilmesi, yine aynı şekilde sit

Koruma Amaçlı İmar Planı, kentin gelişimine yönelik fiziki planlar ile mevcut ve gelecekteki planlar birleştirilmemekte ve yaşam kalitesini yükseltecek ve yeni işlevler yüklenerek kent bütünü ile entegre olmuş yaşanan bir kent bütünü haline getirememektedir

alanı sınırlarının da halihazır haritalarda görülmesi gerekmektedir. Planlama çalışmasının temel verileri olan bu bilgilerin halihazır harita üzerinde bulunması yapılacak analiz çalışması sürecini son derece kısaltacaktır.

SONUÇ

Ülkemizde koruma kararı alınan kentlerin, tarihi alanlarına yönelik olarak yapılan imar planları geçmişin korunması gerekli türlü değerleri ile günümüzün ve geleceğin gelişme şekli ve hızı arasındaki gözle görülür çatışmanın kontrol edilmesini sağlayacak bir araç olarak nitelendirilebilir. Ülkemizdeki en temel hatalardan biri koruma planlamasının imar planlamasından ayrı bir faaliyet alanı ve ayrı süreçler olduğu düşüncesidir. Oysa planlama eylemleri bir bütündür. Koruma amaçlı planlanacak alanlar, kent planlarından ayrı olarak ele alınmamalıdır. Tarihi bir çevrenin eski bir dokunun, özelliği olan bir iskan alanının ya da bir doğa parçasının korunması kent planlaması bütünü içinde düşünülmeli, koruma ile ilgili her türlü planlama kararları, korunacak alanların kendi özelliklerine göre, imar planı kapsamında alınmalıdır. Bu bakış ile korunacak alanların planlanması ile kentsel planlama arasında fark yoktur. Adı özelleştirilmeden de korunması gerekli yapılar ve alanlar, planlamanın vazgeçilmez verisi olarak nitelendirilecektir. Böylece planının öngördüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel kararların dışında, parsel ölçeğinde tek bina ya da anıt koruma kararlarının üretilmesi, kent bütününden tamamen soyutlanmış kararlar dizgesi olarak değerlendirilmenin önüne geçilecektir ve planlama bütünlüğü bozulmayacaktır.

Bu nedenle, koruma planları;

- İmar planı bütünü içinde ele alınmalı ve bütünleşmelidir. Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının değerlerin yitirilmeden gelecek kuşaklara aktarılması, çağdaş koruma anlayışının benimsendiği planlama çalışmaları ile mümkündür. Günümüzde kent planlarının fizik mekanı katı bir bakış açısı ile ele alması ve yerel dinamiklerden kopuk bir anlayış ile hazırlanmaları sorununun önüne geçebilmek adına stratejik ve kapsamlı planlama anlayışının benimsenmesi önemli bir araç olarak görülmektedir. Farklı konular özelinde tanımlanan sorunlu alanlar,

nazım plan ölçeğinde “eylem alanları” olarak tanımlanmalıdır. Bu kapsamda sit alanları da benzer bakış açısı ile planlama bütünlüğü içinde “eylem alanları” olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda stratejik planlama anlayışının benimsendiği genel planlama bütünlüğü içinde daha önce neden olduğu sorunlardan dolayı uzun vadede kaldırılması gerekliliği ortaya konulan özel amaçlı planlardan koruma amaçlı imar planları da eylem planları olarak değerlendirilmelidir.

- Yapılaşmayı yasaklayıcı ve kısıtlayıcı plan kararları içinde yaşanılmaz çöküntü alanları olmak yerine, olumlu plan yaklaşımları ile yaşam kalitesini yükselterek ve yeni işlevler yüklenerek kent bütünü ile entegre olmuş yaşanan bir kent bütünü haline getirilmelidir. Bu amaçla, yasal, parasal ve teknik altyapı ile ilgili zemin oluşturulmalı ve sosyal yapı ihmal edilmemelidir.

- Koruma planları analizleri gerçekleştirme, hedef ve stratejileri üretme, üst ölçek ilişkilerinin kurgulandığı detay planları üretme aşamalarını içermelidir.

- Yine bu doğrultuda planların uzun süreler alan analiz aşamalarını kısaltmak amacı ile;
  - Hızlı bir envanter çalışmasına gidilmeli, tespit ve tesciller hızla tamamlanmalıdır,
  - Bilgi teknolojileri kullanılmalı ve bilgilerin rutin güncellemeleri yapılmalıdır,
  - Arşiv- bilgi bankası oluşturulmalıdır.

- Üst ölçekli planlarla yapılan koruma planlarının bağlantısı aranmalı, kentin gelişimine yönelik fiziki planlar ile mevcut ve gelecekteki planlar birleştirilmeli ve eşzamanlı hazırlanmalıdır.

- Koruma planlarının klasik imar planları süreci olarak benzerlikleri olmakla birlikte lejandlar açısından farklılaşması gerekmektedir. Klasik imar planlarının lejandları korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları için yeterli gelmemekte, özel sembol ve işaretlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, bir “koruma amaçlı imar planı kılavuzu” hazırlanması, ortak dil birliği ve okunabilirlik açısından önemlidir.

- Koruma imar planları genel planın bir parçası olarak ele alınmalı, koruma politika ve yaklaşımları kentsel bütünü planlanması ile birlikte düşünülmelidir. İmar planlarında

gözardı edilen tarihi çevre ve kent ilişkisi kurulmalı, koruma imar planlarında ise yeterli çözüme ulaşmayan, kentle bütünleşmeyen sosyal yapı, aktivite ve kullanım biçimleri çözümlenmelidir.

Korunacak kentsel miras kentsel belleğin bir parçasıdır. Korumanın sadece fiziki mekanların düzenlenmesi, fonksiyonunun değiştirilmesi, kullanıcısının değiştirilmesi çağdaş koruma anlayışı çerçevesi açısından tartışılır bir konudur. Bugün, kent kimliğinin ve belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte bütüncül olarak ele alınması ve planlanması gerekliliği artık çağdaş koruma anlayışının çerçevesini çizmektedir. Bu ise kentlinin mekanı algılaması, benimsemesi ve yeniden kullanmaya istekli olması ile mümkündür. Tüm bunlar da merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin bu katılımı sağlayacak politikalar ve araçlar üretmesi ile mümkün olabilecektir. Bu süreçte planlamanın salt fiziki boyutu ile değil, finans kaynaklarını yaratmak, organizasyon şemasını kurmak, etaplamalarını oluşturmak biçiminde ele alınması gereklidir. Eylem planlamasında aktörler çok güçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planları da bir eylem planı olarak değerlendirildiğinde korumada etkin olan aktörlerin yeniden yapılanması ve görev tanımlarının yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu yaklaşım çerçevesinde, kültür varlıklarını korumada yetki ve sorumluluk sahibi olan kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdümün sağlanması, hepsinin de uzman kadrolarını geliştirmeleri gereği tartışılmazdır. Korumada etkin olan tüm birimlerin uzman, bilgi ve teknik donanım eksiklerinin giderilmesi, maddi olanaksızlıklarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yine bu birimlerin bilimsel yaklaşımları, akademik bilgi ve enerjiyi doğru kullanmaları, yapılan bilimsel çalışmalarını kendi uygulamalarına aktarmalarına olanak verecek iletişim ve eşgüdümün sağlanması gerekmektedir. Tüm bu kurumsal çalışmalar dışında yapılması gereken en önemli düzenlemelerden birisi de yerleşme siyasasının ve toprak rantı bağlamında bu sistemin bir parçası olan koruma mevzuatının, ekonomik boyut dikkate alınarak yeniden yapılması ve korumaya maddi destek sağlayacak, kullanım olanakları genişletecek mekanizmaların oluşturulması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Beykoz Belediyesi (1989) 1/25.000 ölçekli Beykoz İlçesi Köyleri ve Çevresi, Çevre Düzeni Nazım İmar Planı Açıklama Raporu.

Beykoz Belediyesi, (2002), “Beykoz” s:7, Beykoz Belediyesi Yayın Organı İstanbul.

Boğaziçi İmar Müdürlüğü (1977), 1/5.000 ölçekli Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Değerlerini İçeren Nazım Plan ve Raporu.

Görgülü, Z., (1993), “İmar Planlama Koruma ve Plancı İlişkileri Üzerine Bir Derleme, Yapı Dergisi”, 137:35-39.

Görgülü, Z. (2001), ‘Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunmasında Planlamanın ve Plancının İşlevi’, ss: 207-210, Taç Vakfının 25.yılı Anı Kitabı ‘Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras’ TAÇ Vakfı, İstanbul.

Görgülü, Z., (2003), Tarihi Kentler Birliği’nin ‘2863 Sayılı Koruma Yasası’nda Değişiklik İçin Bakanlık Çalışması Hakkındaki Görüş ve Önerileri’ (basılmamış).

İBŞB, (1995) “İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu”, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı.

İBŞB, (2002), “Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih), Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışma Raporu.

Sözen, M., (2002), ‘Doğa ve Kültüre Yeniden Birlikte Bakmak’, ‘Türkiye’de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ankara, ss: 72-74.

Yenen, Z. (2001), ‘Geleneksel Çevre: Cankurtaran Örneği’, DPT destekli “Tarihi Yarımada Ekonomik-Sosyal -Coğrafi Mekan Tanımlaması” Konulu Araştırma Projesi Raporu, YTÜ, (basılmamış).

www.emlakilanlari.com.tr

www.kulturbakanligi.gov.tr

www.tarihikentlerbirligi.org.tr

Tarihi Yarımada 1996 Mayıs- 2002 Mayıs tarihleri arasındaki kurul kararları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama İmar Müdürlüğü

İzmir’de Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Özelinde Ticari Aktivitenin Değişen Coğrafyası (1980-2000)(*)(**)

Dokuz Eylül
Üniversitesi Mimarlık
Fakültesi Şehir ve
Bölge Planlama Bölümü
Araştırma Görevlisi

Ahu DALGAKIRAN

İthal ikameci sanayileşme modelinden ihracatın teşvik edildiği bir kalkınma modeline geçiş ile birlikte 1980 öncesinin sanayiye öncelik veren devlet stratejilerinde gerçekleşen değişim, sermaye yatırımlarının finans, turizm, inşaat, ticaret ve benzeri hizmet sektörlerine yöneliminde önemli bir artışa neden olmuştur. Üretken sektörlerden kent mekanına olan sermaye akışı, İzmir kentinin de aralarında bulunduğu büyük kentlerde, önemli dönüşüm süreçlerini beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren örgütlenerek etkinleşen toplu konut uygulamalarının, ulaşım sorununu çözmeye yönelik geliştirilen yaklaşımların ve diğer büyük ölçekli kentsel yatırımların İzmir kentinin gelişme dinamikleri üzerinde önemli etkisi olmuştur. Çoğunlukla kentin çeperlerinde yer seçen ve önemli bir nüfus grubunu barındıran toplu konut alanları, kendi içlerinde kent merkezine alternatif alt merkezler yaratmış, aynı zamanda sahip oldukları güçlü ulaşım bağlantıları ve potansiyel müşteri kitlesiyle, 1990’ların ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli alışveriş merkezleri özelindeki yatırımların yakın çevrelerinde yer seçimini cazip kılmıştır.

Bu çalışma en genel ifadeyle, İzmir’de kentsel mekanın önemli yatırım kararları doğrultusunda yağ lekeli biçiminde dışa doğru bir yayılma ve büyüme gösterdiği 1980 sonrasında, kentsel eko-

nominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün konumsal yapısını ele almaktadır. Araştırma; İzmir kentinde 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren gerçekleşen ve perakende ticaret etkinliğinin merkez dışı gelişimini gerektirecek oluşumların varlığına rağmen geleneksel kent merkezinin perakende etkinlikleri açısından önemini koruduğunu ve kent merkezinin gerek yeni açılan gerekse yer değiştiren firmalar tarafından tercih edilirliliğinin yüksek olduğunu ileri sürmektedir.

ANALİZLERİN VE ARAŞTIRMA ALANININ TANIMLANMASI

En genel ifadeyle kentin dışa doğru bir büyüme göstermesi sürecinde, perakende ticaret işlevinin merkezde yer seçme eğiliminde olduğunu ileri süren araştırma varsayımı bu yönüyle Robert E. Park ve Ernest W. Burgess tarafından 1925 yılında bir kentsel ekoloji kuramı olarak geliştirilen Ortak Özekli Çemberler Kuramı (*Concentric Zone Theory*) ve Homer Hoyt tarafından 1939’da geliştirilen Dilimler Kuramı (*Sector Theory*) üzerinde temellenmektedir. Bilindiği üzere kentsel büyüme sürecini ve parçalar arası ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak geliştirilen bu kuramların ortak özelliği, halkaların ya da dilimlerin merkezinde yer alan bölgenin, perakende etkinliklerinin, resmi kurumların ve finans kuruluşlarının yoğun

* Bu çalışmada, devam etmekte olan “İzmir’de Perakende Ticaret Sektörünün Mekansal Hareketliliği ve Geleceği Üzerine Stratejiler” başlıklı doktora tez çalışmasının alan araştırmasından yararlanılmıştır. Çalışmanın her aşamasındaki katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Sezai GÖKSU’ya teşekkür ederim.

** Bu çalışma, 29. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu’nda sunulmuştur.

olarak yer seçtiği kentin merkezi iş alanı olarak tariflenmesidir. Hoyt; kentlerin iç yapısının ortak özekli, iç içe geçen halkaların birbirinden ayırdığı işlev bölgelerinden oluştuğunu ileri süren Ortak Özekli Çemberler Kuramı' nı geliştirerek, kentsel büyümenin yine özekten dışarıya doğru, ancak merkezden ana ulaşım yolları boyunca uzayan dilimler biçiminde olduğunu ileri sürmüştür.

Araştırma varsayımının geçerliliğinin sınamasında, 1980-2000¹ yılları arasında faaliyete geçen firmaların yer seçim tercihleri ile bu süreç içerisinde yer değiştiren firmaların sergilediği mekansal hareketliliğin yön ve büyüklüğünden yararlanılmış, bu amaçla İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB)'ne bağlı dokuz ilçe belediyesi (Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak, Narlıdere) sınırları içerisinde kurulan ve İzmir Ticaret Odası'na (İZTO) kayıtlı olan ticari işletmeleri konu alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi, tüm sektörleri tetikleyen, iktisat politikasına duyarlı ve rekabete açık, dinamik bir sektör olması bakımından *Tekstil ve Konfeksiyon* Grubu anahtar sektör grubu olarak belirlenmiştir. Perakende ticaret sektörünün geneline odaklanmaktan ziyade, merkez alanda kümelenme eğilimini en belirgin şekliyle yansıtacağına inanılan belirli meslek grupları üzerinde odaklanmanın, ticaret sicil verilerinin çözümlemesi açısından kolaylık sağlayacağı düşünülmüş ve gerekli veri tabanının oluşturulması amacıyla İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda ticaret sicil defterlerini konu alan bir arşiv taraması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2000 yılı sonu itibarıyla perakende ticaret sektörünün tamamına ilişkin bilgi edinilmesi ve genel yapısının anlaşılmasında İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır.

Oluşturulan veri tabanını temel alan çözümlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında bir istatistik analiz programı olan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)'den yararlanılmış, bu sayede

gerek sıklık dağılımı gerekse çapraz sorgulama seçeneklerinin kullanıldığı çok sayıda çözümlemenin yapılması mümkün olmuştur. Elde edilen bilgilerin haritasallaştırılması sürecinde ise ArcView GIS 3.2 programı kullanılmış, böylece firmaların ilk kuruluş yeri dağılımları ile süreç içerisinde gerçekleşen mekansal hareketlilikler harita üzerinde izlenebilir hale gelmiştir.

Araştırma alanı olarak İzmir kentinin seçilmesinde ve çalışma alanının İBŞB sınırları içinde yer alan dokuz ilçeyi kapsayacak biçimde belirlenmesinde, 1980 sonrası ekonomide alınan kararların ve uygulamaya konan politikaların kentsel mekan üzerindeki yansımalarının belirgin bir biçimde izlenebiliyor olması etkili olmuştur. 1981 yılında kabul edilen 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu sonrasında kentin konut sorununu çözmek üzere geliştirilen çeşitli modeller ve ortaklıklarla konut kooperatifçiliği farklı bir boyut kazanmış, toplu konutlar biçimindeki konut üretimi İzmir'de yaygınlaşmıştır (Koç, 2001). 1985-2000 yılları arasında kapsayan onbeş yıllık süreçte yerleşime açılan toplam yaklaşık 63000 konutluk toplu konut alanları gelişimi İBŞB bütününde dengeli bir dağılım göstermemiş, konut gelişiminin önemli bir bölümü (%47,1) kuzey gelişme yönü üzerinde yer alan Çiğli ve Karşıyaka ilçelerinde yer seçmiş ve bu bölge toplu konut uygulamalarının yoğunlaştığı bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçteki konut gelişiminin geriye kalan %18,4'ü Buca ilçesinde, %17'si doğu yönünde yer alan Bornova ilçesinde, %13,2'si güney yönünde yer alan Gaziemir ilçesinde, %4,3'lük bölümü ise batı yönünde yer alan Konak ve Narlıdere ilçelerinde gerçekleşmiştir (Harita 1).

Arsa fiyatlarının görece ucuzluğuna bağlı olarak çeperlerde yer seçen konut alanlarında yaşayanların merkez alana olan erişimlerinin sağlanması amacıyla sonraki yıllarda ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine önem verilmiştir. Önemli bir nüfusu barındıran bu toplu konut alanları bir yandan küçük ölçekli perakende ticaretin bu bölgelerde toplanarak alt merkezlerin oluşumuna

Araştırmada, İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi, tüm sektörleri tetikleyen, iktisat politikasına duyarlı ve rekabete açık, dinamik bir sektör olması bakımından *Tekstil ve Konfeksiyon* Grubu anahtar sektör grubu olarak belirlenmiştir.

¹ İzmir Ticaret Sicil Memurluğu-Sicil Arşivinde yer alan ticaret sicili esas defterlerine firma kayıtlarının tutulması işleminde pratikte karşılaşılan güçlükler nedeniyle 2001 yılından itibaren son verilmesi ve bu tarihten itibaren açılan firma kayıtlarının bilgisayar ortamında güncel haliyle tutulması, araştırmanın hedeflerine uygun geriye dönük bir incelemeye izin vermeyeceğinden, veri tabanının oluşturulması aşamasında Aralık-2000 sonuna kadar olan defter kayıtları esas alınmış ve araştırmanın zaman aralığı, bu duruma bağlı olarak 1980-2000 yılları ile sınırlanmıştır.

neden olurken, bir yandan da sahip oldukları güçlü ulaşım bağlantıları ve potansiyel müşteri kitlesiyle yeni tüketim alanları özelindeki büyük ölçekli perakendeciliğin yakın çevrelerinde yer seçimini cazip hale getirmiştir. Nitekim, uluslararası ve ulusal sermayenin girişimleri doğrultusunda İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerin ardından 1990'ların başından itibaren yeni tüketim mekanlarının gözde yerleşmelerinden biri haline gelen İzmir'de çeşitli ilçelerde kurulan hipermarket ve alışveriş merkezleri özelindeki yeni tüketim alanları, geleneksel kent merkezine seçenek oluşturacak yeni alışveriş odakları yaratmıştır (Harita 1).

ANAHTAR SEKTÖR GRUBU ANALİZLERİ (1980-2000)

1980-2000 yılları arasında, anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu'na bağlı sekiz alt meslek grubu özelindeki ticaret sermayesinin İBŞB sınırları içindeki mekansal dağılımının ve firma ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketliliğinin yön ve büyüklüğünün belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmada; Ocak 1980-Aralık 2000 tarihleri arasında işletmeye açılan firmaların yer aldığı 740 adet deftere kaydedilen 81708 firmaya ait bilgiler incelenmiş ve anahtar sektör grubuna bağlı olarak faaliyete geçtiği belirlenen 6481 adet firmaya ait bilgiler kayıtlara geçirilmiştir.

Yapılan çözümlenmeler sonucunda; İBŞB bütününde 2000 yılı sonu itibarıyla anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların, perakende ticaret sektörünün tüm meslek gruplarına kayıtlı 59775 adet firma içinde %10,8'lik bir orana sahip olduğu belirlenmiştir. 1980-2000 yılları arasında firmaların ilçeler itibarıyla eşitsiz bir dağılım gösterdiği ve yaklaşık %70'inin Konak, %13,8'inin Bornova, %8,4'ünün ise Karşıyaka ilçesinde faaliyete geçtiği tespit edilmiştir. Böylelikle geleneksel kent merkezi Konak, süreç içerisinde tekstil ve konfeksiyon grubuna üye olarak faaliyete geçen firmaların en yoğun yer seçtiği alan olmuştur. Araştırmanın yoğunlaştığı zaman dilimi içinde kentsel büyüme ve genişleme paralelinde anahtar sektör grubu özelindeki perakende ticaret sermayesinin coğrafi dağılımının belirlenmesine yönelik olarak, takip eden bölümde firmaların 1980 ve 2000 yılı kesitlerindeki dağılımlarına ve beşer yıllık dönemler itibarıyla faaliyete geçen firmaların konum yeri çözümlenmelerine yer verilmiştir.

• Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 1980 Kesiti

Çalışmanın esas aldığı zaman aralığının başlangıç yılı olan 1980 yılı sonu itibarıyla anahtar sektör grubuna üye firmaların niceliksel büyüklüğünü ve çalışma alanı sınırları içinde hangi bölgelerde yoğunlaştığını belirlemeye yönelik olarak Ticaret Sicil Müdürlüğü verilerinin kullanıldığı bir çözümlenme gerçekleştirilmiştir. Aralık-1980 yılından önce faaliyete geçtiği ve sözü edilen tarihsel kesitte faal durumda olduğu belirlenen 741 adet firmanın ilçeler arası dağılımına ilişkin veriler (Tablo 1); 1980 yılı sonu itibarıyla anahtar sektör grubuna üye firmaların önemli bir bölümünün (%87,8) Konak ilçesinde yer seçtiğini, bu ilçeyi %7,4 ile Karşıyaka ve %2,6 ile Bornova'nın izlediğini, Güzelbahçe ve Narlıdere ilçelerinde ise bu dönemde anahtar sektör grubuna üye firma bulunmadığını ortaya koymuştur.

Mahalleler itibarıyla firmaların dağılımına ilişkin yapılan analizler de merkez alanın hakim yapısını doğrulamış ve 1980 yılı sonu itibarıyla anahtar sektör grubuna üye 741 adet firmanın, çalışma alanı genelinde 56'sı Konak ilçesi sınırları içinde olmak üzere 90 mahallede faaliyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Balçova, Bornova, Buca, Çiğli ve Gaziemir ilçeleri sınırları içinde yer

Harita 1. 1985 Yılından itibaren İBŞB bütününde yerleşime açılan toplu konut alanları ve hizmete açılan hipermarket ve alışveriş merkezleri özelindeki yeni tüketim alanları

alan mahallelerde anahtar sektör grubuna üye firma sayısı 1-10 adet arasında değişirken, Konak İlçesine ait mahallelerde bu oranın çeşitlenerek artış gösterdiği ve özellikle Akdeniz Mahallesi'nde 196, Konak mahallesi'nde 140 ve Yenigün Mahallesi'nde faaliyet gösteren 67 firma ile zirve değerlere ulaştığı tespit edilmiştir (Harita 2). Mahalleler itibariyle dağılım, firmaların en yoğun yer seçtiği Akdeniz, Konak ve Yenigün mahallelerinden başlayarak dışarıya doğru yaygın ve dağınık olarak yer seçtiklerini ve gelişme yönleri üzerinde dengesiz bir dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Nitekim güney ve batı gelişme bölgelerinde yer seçen firma sayısının oldukça az olduğu, merkez ilçe dışında yer seçimlerin ağırlıklı olarak kuzey (Karşıyaka) ve doğu (Bornova) yönünde olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubu özelinde perakende ticaret sektörünün büyük ölçüde merkez alanda kümelenme eğiliminde olduğu görülmektedir. Kentin çeperlerinde konut gelişimi anlamında herhangi bir gelişmenin henüz gerçekleşmemesine ve alışveriş olanaklarının henüz çeşitlenmemesine bağlı olarak Konak ilçe merkezinin alışveriş etkinliği anlamında hakim konumda olduğu ve perakende ortamında küçük ölçekli, geleneksel işletmelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Her ne kadar firmaların 1980 öncesi niceliksel ve sektörel yapılarına ilişkin elimizde karşılaştırmaya elverişli veri bulunmasa da, 1970'li yılların sonunda yaşanan ve toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak etkileri giderek ağırlaşan ekonomik krizin anahtar sektör grubuna üye firma sayısının azlığında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirlerinin ve dışa açılmacı, ihracat yönelimli politikaların perakende ticaret sektörü üzerindeki olumlu etkilerinin görülür hale gelmesi için oldukça erken olan 1980 sonunda, manufakturacılık, tuhafiyecilik ve konfeksiyon satış işlerinin arz ve talep yapısına bağlı olarak önde gelen sektörler arasında yer aldığı, konfeksiyon toptan imalatı ve ihracatı grubunun ise henüz yeterince olgunluğa erişmediği ve bu nedenle anahtar sektör grubuna üye firmaların alt meslek gruplarına göre dağılımında dördüncü sırada geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 1. Aralık 1980 kesitinde ilçeler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Balçova	7	1,0
Bornova	19	2,6
Buca	6	0,8
Çiğli	2	0,3
Gazimir	1	0,1
Güzelbahçe	0	0,0
Karşıyaka	55	7,4
Konak	651	87,8
Narlıdere	0	0,0
TOPLAM	741	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

• Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 2000 Kesiti

2000 yılı sonuna gelindiğinde Tekstil ve Konfeksiyon Grubuna üye firma sayısının, 1980 yılında tespit edilen değer yaklaşık sekiz katı artış göstererek 5709'a ulaştığı, mekansal açıdan dağılım göz önünde bulundurulduğunda ise 1980 kesitinden farklı olarak firmaların, çalışma alanı genelinde homojen olmayan, yaygın bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Harita 3). Firmaların ilçeler itibariyle dağılımı, 1980 yılından bu yana

Harita 2. İZTO bütününde mahalleler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları-Aralık 1980 kesiti
(Kaynak: İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002'den yararlanılarak haritasallaştırılmıştır)

fazlalığına bağlı olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu dönemde en çok tercih edilen yer açık farkla Konak ilçesi olmuş, diğer firma açılışları ise doğu ve kuzey yönünde gerçekleşmiştir (Tablo 3).

872 firmanın faaliyete geçtiği 1985-1989 arası dönemde Konak İlçesinin %82,7'lik payla (721 firma) en fazla firmanın yer seçtiği ilçe olma özelliğini koruduğu görülmektedir. İlçe içinde Akdeniz (175 firma) ve Konak (124 firma) mahalleleri bu dönem boyunca da firmaların en fazla tercih ettikleri yerler olmuştur. Firma açılışlarının hız kazandığı ve faaliyete geçen firma sayısının bir önceki dönemin iki katından fazla artış göstererek 1826'ya ulaştığı 1990-1994 arası dönemde firmaların yoğunlaştığı ilçeler, önceki dönemlerle benzer bir yapı sergilemiş ve firmaların %74'ü Konak, %12'si Bornova, %8,4'ü ise Karşıyaka İlçesinde yer seçmiştir. Konak İlçesinde en fazla firma açılışının gerçekleştiği mahaller Akdeniz (393 firma), Konak (144 firma) ve İsmet Kaptan (116 firma) mahalleleri olmuştur. Ayrıca bu dönemden itibaren Bornova İlçesinin belirgin olarak Konak İlçesinden sonra anahtar sektör grubuna üye en fazla firmanın yer seçtiği ikinci ilçe konumuna geldiği tespit edilmiştir.

1995-2000 dönemine gelindiğinde, faaliyete geçen firmaların %61'inin Konak İlçesinde, %18,5'inin Bornova İlçesinde, %9,3'ünün de Karşıyaka ilçesinde yer seçtiği belirlenmiştir. Birkaç mahalle dışında anahtar sektör grubuna üye firmaların hemen hemen tüm mahallelerde

bulduğu bu dönemde, Konak İlçesinde yer alan Akdeniz (408 firma) ve Konak (218 firma) mahalleleri ile Bornova İlçesinde yer alan Kazım Dirik (118 firma) ve Meriç (115 firma) mahalleleri çalışma alanı genelinde anahtar sektör grubuna üye firmaların en yoğun yer seçtikleri mahalleler olarak öne çıkmıştır. Sonuç olarak dönemler itibariyle firma açılışlarına ilişkin gerçekleştirilen analizler; son dönemde Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde gerçekleşen kümelenme eğilimine rağmen, Konak ilçesinin 1980-2000 yılları arasında en yoğun tercih edilen ilçe olma özelliğini koruduğunu ortaya koymuştur.

• 1980-2000 Yılları Arasında Mekansal Hareketlilikte Bulunan Firmaların Yeni Konum Yeri Tercihleri

İlk açıldığı yeri değiştirerek kent içinde bir noktadan diğerine nakil giden firmaların yeni yer seçim tercihlerinin analizi, araştırmanın kentin dışı doğru büyüme gösterdiği bir süreçte perakende ticaret etkinliğinin merkezde yer alma eğilimi içinde olduğunu ileri süren varsayımının doğrulanması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan ilk analizler, 1980-2000 tarihleri arasında çalışma alanı sınırları içinde anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların %20'ye yakın bir kısmının (1219 firma) mekansal hareketlilikte bulunduğunu ve bu firmaların %60'a yakın bir kısmının yeni yer seçim tercihlerini geleneksel merkezi yönünde yaptıklarını göstermiştir.

Firma açılışlarına ilişkin gerçekleştirilen analizler; son dönemde Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde gerçekleşen kümelenme eğilimine rağmen, Konak ilçesinin 1980-2000 yılları arasında en yoğun tercih edilen ilçe olma özelliğini koruduğunu ortaya koymuştur

Tablo 3. Beşer yıllık dönemler itibariyle faaliyete geçen anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-2000	TOPLAM
Balçova	2	5	17	49	73
Bornova	17	66	220	594	897
Buca	3	12	48	124	187
Çiğli	0	5	9	84	98
Gaziemir	1	1	23	79	104
Güzelbahçe	0	0	0	3	3
Karşıyaka	28	61	154	299	542
Konak	523	721	1351	1964	4559
Narlıdere	0	1	4	13	18
TOPLAM	574	872	1826	3209	6481

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

Tablo 4’de ilçe ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketlilik değerleri dikkate alındığında; Çiğli, Bornova ve Gaziemir ilçelerinde yüksek oranda yer değiştirme süreçlerinin gerçekleştiği, öte yanda Güzelbahçe İlçesinde mekansal hareketlilik gösteren firma bulunmazken, Narlıdere İlçesinde de yer değiştiren firma oranının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Değerlendirmelerde kolaylık sağlaması açısından takip eden kısımda ilçeler özelinde gerçekleştirilen mekansal hareketlilik çözümlerinde Güzelbahçe ve Narlıdere ilçeleri, sözü edilen durumdan dolayı değerlendirme dışı bırakılmışlardır.

Balçova: Mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği dördüncü ilçe konumunda olan Balçova İlçesinde anahtar sektör grubuna üye firmalar özelinde gerçekleşen yer değiştirmelerin 1990 yılından itibaren başladığı, 1990-1994 yılları arasında 4, takip eden 1995-2000 döneminde ise 11 firmanın yer değiştirdiği belirlenmiştir. Yer değiştiren firmalara ilişkin çözümler, firmaların %40’ının ilçe içinde yer değiştirdiğini, %27’sinin Konak İlçesini, %13’ünün Bornova İlçesini, %7’sinin çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %13’ünün de çalışma alanı sınırları dışındaki çeşitli il ve ilçeleri tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Grafik 1).

Bornova: Bornova İlçesinde 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı bulunan 897 firmanın 195’inin yer değiştirmiş ve %21,7

ile mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ikinci ilçe olduğu tespit edilmiştir. Bornova merkezli ve yer değiştiren firmaların %51 oranında ilçe içinde yer değiştirdiği, %35’inin Konak, %10’unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4’ünün ise çalışma alanı sınırları dışında yer seçtiği tespit edilmiştir (Grafik 2). Yer değiştirmelerin 1985 yılından itibaren başladığı ilçede, 1985-1989 yılları arasında yer değiştiren firmaların tamamına yakın kısmı ilçe içinde anahtar sektör grubunun yoğun olarak yer seçtiği merkez mahalleleri tercih etmiştir. 1990-1994 yılları arasında yer değiştirdiği belirlenen 61 firmanın büyük bir kısmı ilçedeki mevcut ticaret dokusu içinde yeni yerlerde ve Konak İlçesinde, bir bölümü de Çiğli İlçesinde yer seçmiştir. 1995-2000 yılları arasında ise yer değiştiren 120 firmanın bir bölümünün yer seçim kararlarının ilçe içinde merkez alanda, ilçe dışında ise ağırlıklı olarak anahtar sektör grubunun en fazla yer seçtiği Konak İlçesinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu dönemden itibaren ilçe içinde yer değiştiren firmaların çeperdeki alanlara, ilçe dışında ise güneye yöneldiği ve firmaların daha uzak mesafelerde yer seçme eğilimi içinde olduğu görülmektedir.

Buca: 1980-2000 aralığında anahtar sektör grubuna kayıtlı 187 firmanın yalnızca 35’inin mekansal hareketlilikte bulunduğu belirlenen ilçede yer değiştiren firmalar üzerinde yapılan çözümler, %40’ının ilçe içinde yeni yerleri,

Tablo 4. 1980-2000 Yılları arası mekansal hareketlilik değerleri

Firmaların İlk Kuruluş Lokasyonları	Yer Değiştiren Firma Sayısı	Sabit Lokasyonlu Firma Sayısı	Toplam Firma Sayısı	Mekansal Hareketlilik Oranı (%)
Balçova	15	58	73	20,5
Bornova	195	702	897	21,7
Buca	35	152	187	18,7
Çiğli	23	75	98	23,5
Gaziemir	22	82	104	21,2
Güzelbahçe	-	3	3	0,0
Karşıyaka	87	455	542	16,1
Konak	840	3719	4559	18,4
Narlıdere	2	16	18	11,1
TOPLAM	1219	5262	6481	18,8

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

%34'ünün Konak, %20'sinin Bornova ilçesini, %6'sının ise çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri tercih ettiğini ortaya koymuştur (Grafik 3). 1995-2000 yılları arasında yoğun olarak yaşanan mekansal hareketlilikte, ilçe dışında yeni yerler seçen firmaların ağırlıklı olarak Konak ve Bornova ilçelerinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir.

Çiğli: Mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ilçe olan Çiğli'de ilk yer değiştirmelerin %39'unun ilçe içinde, %35'inin Konak, %13'ünün Karşıyaka ve %13'ünün çalışma alanı içindeki diğer ilçelerde gerçekleştiği belirlenmiştir (Grafik 4). İlçede 1995-2000 döneminden itibaren yer değiştirmeler yoğunluk kazanmış ve bu dönemde ilçe dışında yer değiştiren firmalar açısından Konak ve Karşıyaka ilçeleri en fazla tercih edilen yerler olmuştur.

Gazimir: Mekansal hareketlilik değerinin %21,2 olduğu ilçede firmaların %41 oranında ilçe içinde yer değiştirdiği, %32'sinin Konak, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %18'inin ise çalışma alanı sınırları dışındaki il ve ilçeleri tercih ettikleri belirlenmiştir (Grafik 5). Yer değiştirmelerin 1995 yılından itibaren hız kazandığı ilçede ilk dönemden itibaren firmaların ağırlıklı olarak tercihi Konak İlçesi olmuştur.

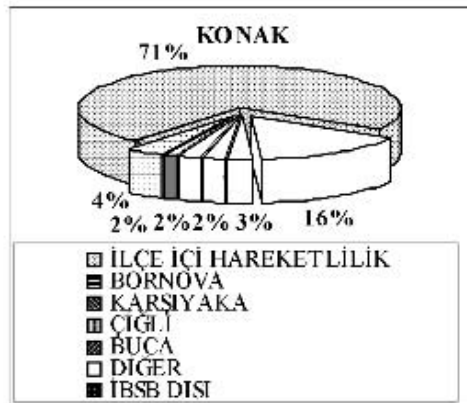
Karşıyaka: Mekansal hareketlilik oranının %16 olarak gerçekleştiği ilçede firmaların %49'unun ilçe içinde yer değiştirdiği, %25'inin Konak ilçesini, %11'inin Bornova İlçesini, %13'ünün çalışma alanı dışındaki diğer ilçeleri, %2'sinin ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleri tercih ettiği görülmüştür (Grafik 6). İlçe içi yer deği-

tirme oranının Konak ve Bornova ilçelerinin ardından en yüksek değere sahip olması, anahtar sektör grubuna üye firmalar açısından ilçenin cazibesini koruduğunu ortaya koymaktadır. Dönemler itibarıyla yeni konum yeri tercihlerine ilişkin yapılan çözümler; 1980-1989 yılları arasında ilçe içi hareketliliğin ağırlıkta olduğunu, 1990-1994 arası dönemde ise ilçe dışında ağırlıklı olarak Konak ilçesinin tercih edildiğini, 1995-2000 arası dönemde ise bu yerlere Çiğli ve Bornova ilçelerinin eklendiğini göstermiştir.

Konak: Diğer ilçelerden farklı olarak, ilçe içi hareketlilik oranının Konak İlçesinde en yüksek değere sahip olduğu ve yer değiştiren firmaların %71'inin yeni yer seçimlerinin ilçe içinde gerçekleştiği, %16'sının Bornova'yı, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleşmeleri tercih ettikleri belirlenmiştir (Grafik 7). Beşer yıllık dönemler itibarıyla yer değiştirmelerin artan bir hıza sahip olduğu ilçedeki mekansal hareketliliğin bu denli yoğun olmasını, anahtar sektör grubuna üye firmaların en fazla bu ilçede yer seçmesine bağlı olarak üst düzeyde yaşanan rekabet ilişkilerine ve kira değerlerinin yüksekliğine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Bu durum yüksek rekabet ortamında artan maliyetlerle baş edemeyen ancak aynı zamanda karın en çoğa çıkarıldığı, ticari canlılığın en üst düzeyde olduğu bölgeden ayrılmak istemeyen firmaların, aynı bölge içinde maliyetini karşılayabildikleri farklı noktalarda yer seçmek suretiyle ekonomik açıdan yaşayabilirliklerini sağlama yolunu seçtiklerini de göstermektedir.

Grafik 6. Karşıyaka ilçesinde yer değiştiren firmaların mekansal tercihleri (1980-2000)

Grafik 7. Konak ilçesinde yer değiştiren firmaların mekansal tercihleri (1980-2000)

Firmaların yeni yer seçimlerinin önemli bir kısmının yine merkezi iş alanı olarak tarif edilen bölge içinde gerçekleşiyor olması ve küçük ölçekli geleneksel ticaretin kümelenerek merkez alanda yoğunlaşma eğilimi, araştırmanın kentin dışı doğru büyümesi sürecinde perakende ticaret etkinliğinin merkezileştiği yönündeki varsayımını doğrulamıştır

SONUÇ

Elde edilen bulgular, İzmir’de 1980 yılındaki tek merkezli yapının yerini 2000 yılı sonunda farklı alt merkezlerin yer aldığı bir kentsel makroforma bıraktığını, ancak araştırma hipotezinin de ileri sürdüğü gibi tüm bu gelişmelere rağmen Konak ilçesi sınırları içinde yer alan geleneksel kent merkezinin anahtar sektör grubu özelinde önemini koruduğunu ortaya koymuştur. Nitekim 1980 yılı sonunda Tekstil ve Konfeksiyon grubuna üye firmaların %87,8’inin, 2000 yılı sonunda ise %69,7’sinin Konak ilçesinde yer seçmesi ve mekansal hareketlilikte bulunan firmaların %60’ının yeni yer seçimlerini Konak ilçesinde yapmaları bu tespitin en temel dayanaklarıdır. Bulgular, Hoyt’un “Dilimler Kuramı”ndaki öngörülerine benzer sonuçlar ortaya koymuş ve 1980-2000 yılları arasında kentin dışı doğru büyüme gösterdiği süreçte perakende ticaret etkinliğinin merkez alanda yoğunlaşma eğiliminde olduğunu ve kentte perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünün toplandığı tek merkezli yapının sürdüğünü göstermiştir.

Anahtar sektör grubu özelinde perakende ticaret etkinliğinin merkez alanda kümelenmesi eğilimini, bu bölgenin tüketicilerin karşılaştırmalı ve çok amaçlı alışverişlerine en iyi cevap veren yer olmasına bağlı olarak açıklamak mümkündür. Tekstil ve konfeksiyon gibi sık alınmayan ve görel olarak pahalı bazı ürünlerin satın alınmasında tüketici, fiyat ve kalite açısından karşılaştırma yapma gereksinimi duymakta aynı zamanda alışveriş maliyetlerini en aza düşürmek için tek bir alışveriş amaçlı seyahatinde birden çok gereksinimini karşılama yolunu seçmektedir. Dolayısıyla tüketici açısından *karşılaştırmalı ve çok amaçlı alışverişe* en fazla imkan sağlayan yerler tercih

edilmektedir. Bu anlamda aynı ve farklı nitelikteki ürünlerin ticaretini yapan firmaların geçmişten bu yana birarada yer seçtiği bir alan olarak geleneksel kent merkezi, hem ticari işletmeler hem de tüketiciler açısından karın en çoğa çıkardığı edildiği cazip olanaklar sunmakta ve bu yönüyle firmaların geleneksel kent merkezinde yer seçme eğilimlerini de anlamlı kılmaktadır.

Araştırma bulguları aynı zamanda çalışma alanı sınırları içinde faaliyet gösteren küçük ölçekli geleneksel ticaret ile 1990’ların ikinci yarısından itibaren kentsel peyzajın önemli bir bileşeni konumuna gelen büyük ölçekli perakende ticaret arasında da bir ikilik olduğunu göstermiş ve büyük ölçekli perakende ticaretin merkez dışı gelişim yönündeki eğilimine karşılık, küçük ölçekli geleneksel ticaretin ölçek ve yığılma ekonomilerinden yarar sağlamak üzere merkezde kümelenme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, çeperlerde gerçekleşen önemli yatırımlar doğrultusunda kentin yayılarak genişlediği bu süreçte, dönemler itibarıyla gerçekleşen firma kuruluşlarında ve yer değiştirmelerde firmaların yeni yer seçimlerinin önemli bir kısmının yine merkezi iş alanı olarak tarif edilen bölge içinde gerçekleşiyor olması ve küçük ölçekli geleneksel ticaretin kümelenerek merkez alanda yoğunlaşma eğilimi, araştırmanın kentin dışı doğru büyümesi sürecinde perakende ticaret etkinliğinin merkezileştiği yönündeki varsayımını doğrulamıştır.

KAYNAKÇA

Koç, H. (2001) Cumhuriyet Döneminde İzmir’de Sosyal Konut ve Toplu Konut Uygulamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın No. MİMF-01-DK-003, İzmir

Büyük Ölçekli Kentsel Projeler ve Olimpiyat Oyunları: Atina 2004 Olimpiyatları Deneyimi

Sertaç ERTEN

Şehir Plancısı
Doktora Öğrencisi

Modern Olimpiyatların başlangıcından (1896) günümüze dek, bu spor organizasyonuna ev sahipliği yapan kentler önemli dönüşümler yaşadılar. 1960 Roma Olimpiyatlarıyla beraber, Olimpiyatların büyük ölçekli kentsel dönüşüm ve altyapı projelerinin bir tetikleyicisi olabileceği fark edildi. Fakat zaman içinde ev sahibi kent için çok büyük finansal bir yük olduğu da görüldü. 1976 Olimpiyatlarını düzenleyen Montreal organizasyon sonrası çok büyük bir mali krize girince, kentler adaylıktan uzak durmaya çalıştılar. Ayrıca, Montreal'in büyük yatırımlı projeleri organizasyon sonrası devlete mali yük olarak geri döndü ve uzun süre atıl olarak kullanılmadan kaldılar.

1984 Los Angeles Olimpiyatları ile bu durum tekrar değişti çünkü Los Angeles'ta varolan tesisler kullanılmaya özen gösterildi, özel yatırımcılar organizasyon planlama süreçlerine katıldılar ve sponsorluk sistemi daha işler hale getirildi. Ve böylece daha ticari bir organizasyon formatı ortaya çıktı. 1992 Olimpiyatlarını düzenleyen Barselona'da o güne kadar gerçekleştirilememiş kentsel dönüşüm projeleri hayata geçirilince ve kentin ekonomik ve sosyal hayatında inanılmaz bir değişim yaşanınca, kentler tekrar bu organizasyona ilgi duymaya başladılar.

Bu makalede, 2004 Oyunlarını düzenleyen Atina'da ne tür büyük ölçekli dönüşüm ve altyapı

projelerinin hayata geçirildiğini, Olimpiyatsonrası dönemde hangi projelerin kente verimli olarak geri döndüğünü ve hangi projelerin başarısız olduklarını değerlendirmeye çalışılacak. Aynı zamanda, bu başarı ve başarısızlıklar altındaki temel nedenler üstünde durulacak. Bütün bu bilgileri aktarırken de, devam etmekte olan doktora tezimi ve bu tezin alan çalışmalarından biri olan Atina kentinde yürütülen 4 aylık araştırma projesi temel alınacaktır.

ATINA: OLİMPİYATLARDAN ÖNCE

Atina, Yunanistan'ın güneyinde, güney sınırı denizle, diğer sınırları da dağlarla belirlenmiş çanak formunda bir bölgede yer alır. Ülke nüfusunun yaklaşık üçte biri (4 milyon) bu kentte toplanmıştır ve 7000 kişi/km² gibi yüksek bir yoğunluğa sahiptir.¹ 1833'te başkent ilan edilen kentin o yıllarda 12 000 olan nüfusu da, 1923 Lozan Antlaşması'yla Türkiye'den göç eden 1 milyona yakın insanın yaklaşık yarısının bu bölgeye yerleştirilmesiyle birden arttı. Bu gelişme sonucu ciddi bir barınma problemi ortaya çıktı, hükümetler de devlet arazilerinin küçük parsellere bölünerek kişilere dağıtılmasını çözüm olarak ortaya attılar.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra da bu tip küçük ölçekli inşaat aktiviteleri ile şekillenen kentsel büyüme devam etti. Sonuçta, müteahhit-küçük sermayeli yatırımcı ilişkisiyle büyüyen kentin en

¹ OECD (2004) "OECD Territorial Reviews: Athens, Greece", OECD Publications Service, France.

büyük problemi, boşluksuzluk oldu. Bu açık alan eksikliğinin yanısıra, zaman içinde araç sahipliğinin artması, trafik ve kirlilik problemlerini de beraberinde getirdi. Atina, 2004 Olimpiyat Oyunları'yla beraber büyük ölçekli ve büyük yatırımlı kentsel projelerle tanıştı.

Atina'nın Olimpiyatlara ilk adaylığı 1989'da, ilki Atina'da düzenlenen Modern Olimpiyatların

100.yılı olan 1996 yılı için oldu. 1997'deki ikinci başvurusunda, 2004 Yaz Olimpiyatlarına ev sahibi olacağı belli oldu ve bu spor organizasyonunun Atina'nın boşluksuzluk, trafik, kirlilik gibi kentsel problemlerine çözüm olacak bir projeye dönüşmesi hedeflendi.

Bütün bu problemlerin yanısıra, Atina'nın yıllardır göz ardı edilmiş bir problemi daha vardı: Tarihi kent merkezi. 1980'lerin ikinci yarısında tarihi merkez için kentsel koruma projeleri başlatıldı. Ne var ki, projeler 1990'lara kadar hız kazanamadı. Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olmasıyla beraber AB fonlarından yararlanma imkanı doğdu ve böylece yıllardır bekleyen projelerin büyük bir kısmı hayata geçirilmeye başlandı.²

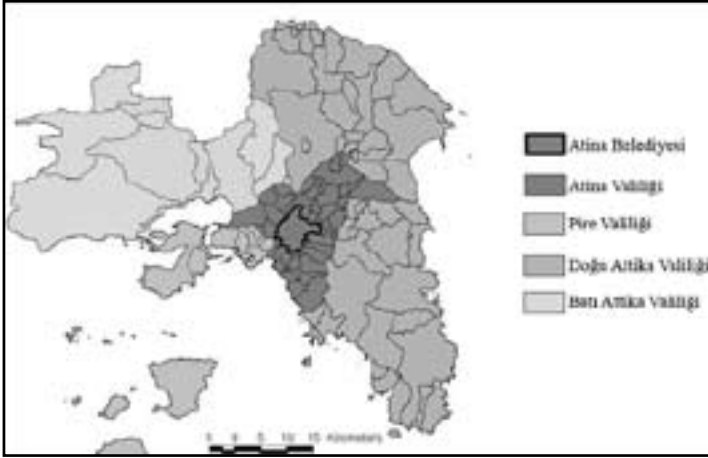
DOLAYLI OLARAK OLİMPİYAT OYUNLARI'YLA İLİŞKİLİ PROJELER

Arkeolojik Alanları Birleştirme Projesi

Atina'nın en büyük ve en önemli kentsel tasarım ve koruma projesi olan bu çalışma, 1997 yılında Kültür Bakanlığı/Çevre, Planlama ve Kamu İşleri Bakanlığı işbirliğiyle kurulan bir anonim şirketin önderliğinde başladı. Bu şirketin yönetim kurulunda hem bakanlıklardan hem Atina Belediyesi'nden temsilcilere yer verildi. Projeye, Akropol, Yunan ve Roma Agorası gibi antik yerlerin yanısıra, Plaka ve Thissio (tarihi kent merkezi) ve ticari üçgen diye anılan kuzeydeki alan da dahil edildi (Resim 2). Proje, 2002 yılında tamamlandı.

Projenin temel amacı, yaklaşık 700 ha.lık bir alana yayılan arkeolojik alanları fiziksel olarak birbirlerine bağlamak, kentin tarihsel devamlılığını tekrar canlandırmak, yaya ağırlıklı bir tasarımla, kentin tarihsel mekanlarının bugünkü kent yaşamında daha hissedilir olmasını sağlamak ve insanlara bu yolla tarihi bir kentte yaşadıkları bilincini vermek

² Avrupa Birliği'nin bu finansal yardımlarından bir tanesi, Community Support Framework (CSF) diye anılmaktadır ve büyük ölçekli projelerde kullanılmak üzere üye ülkelere verilmektedir. Yunanistan, 1990'dan başlamak üzere 3 tane CSF yardım programına tabi tutulmuştur. Bunlar sırasıyla şu dönemleri kapsamaktadır: 1990-1993, 1994-1999 ve 2000-2006. Bu programlardan birincisi ve ikincisi, tüm Yunanistan'ın altyapısının iyileştirilmesinde, üçüncüsünün hemen tamamı ise, Atina 2004 Olimpiyat Oyunları için gereken altyapı projelerinin hayata geçirilmesinde kullanılmıştır.

Resim 1. Büyükşehir Atina (Attika) ve alt bölgeleri: Kent, idari olarak 69 belediye ve 4 ana valilikten oluşmaktadır.

Kaynak: Christofakis (2004) "Athens Metropolitan Area: New challenges and development planning", City Futures Conference, July 8-10 2004, Chicago.

Resim 2. Arkeolojik Alanları Birleştirme Projesi'nin kapladığı alan (toplam 3000 ha.). Turuncu renkle belirtilen hat, Büyük Gezinti Yolu (The Grand Promenade) denilen yaya rotasıdır, ve yaklaşık 2.5 km.lık bir yürüyüş parkuru imkanı sağlamaktadır. Bu hat boyunca konut altı kafeterya kullanımı dikkat çekmektedir. Koyu yeşille gösterilen arkeolojik sit alanları da bu gezinti yolu sayesinde birbiriyle ilişkilendirilmiştir.

Kaynak: Unification of Athens' Archaeological Sites Kitapçığı

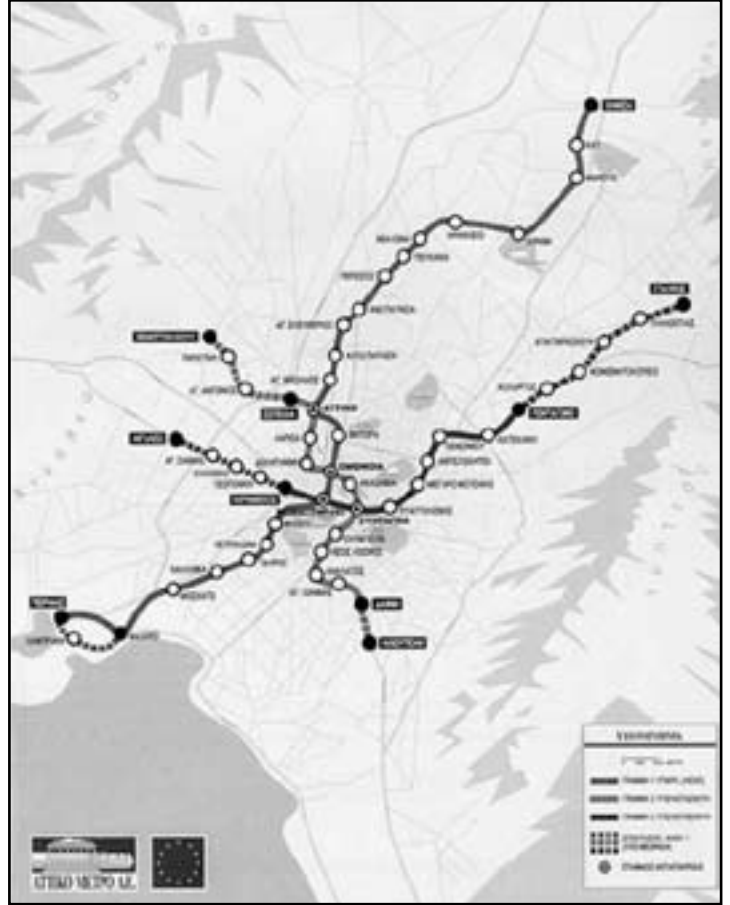
olarak belirlendi.³ Aynı zamanda da, tarihi kent merkezinde yeni çekim merkezleri yaratarak daha canlı bir kentsel yaşam elde etmek bir hedef olarak konuldu. Kısacası, kent merkezinde bir arkeolojik park yaratılmak istendi.

Projenin en önemli parçası, arkeolojik alanları birbirine bağlayan ve aynı zamanda antik yolları da canlandıran bir yaya yolu ağı kurgusu oldu. Rehabilitasyon projeleri, meydan düzenlemeleri, tarihi bina cephelerinin yenilenmesi, anıtların onarımı ve restorasyonu, trafik düzenlemeleri de diğer destekleyici projeler olarak uygulandı. Ayrıca, “elektrikli” dedikleri ve Plaka’dan (tarihi kent merkezi) Pire’ye (güneydeki liman kenti) kadar uzanan eski banliyö treni ve durakları da yenilenecek projeye entegre edildi.

Bu projenin uygulanması sırasında hesapta olmayan birçok problemle karşılaşıldı. Bunlardan en önemlisi, arkeolojik bir alan olması itibariyle, çalışmalar yapıldıkça yeni bulgular elde edilmesi ve bunların saklanması/envanterinin yapılması veya sergilenmesi problemi oldu. Bu tabii ki ek mali yük getirdi ve bu açıdan projenin seyrini oldukça zorladı. Ama sonuçta, Atina için en önemli proje olmuş ve genel olarak bakıldığında başarılı değerlendirmek mümkündür. Çünkü yaratılan yeni mekansal kurguyla, başta koydukları “daha canlı ve yaşanabilir tarihi kent merkezi” hedefine ulaşmışlardır.

Raylı sistem projeleri

Atina’nın 2004 Olimpiyatlarına ev sahipliği yapacağı belli olmasıyla beraber, 1996’da inşaatı başlanan iki yeni metro hattı tamamlanarak varolan banliyö treni de modernize edildi. Yaklaşık 1.5 milyar Euro’ya malolan bu projelerin 900 milyon Euro’luk kısmını AB fonları finanse etti.⁴ Oldukça modern olan bu metro sistemleri o kadar çok ilgi gördü ki, Avrupa’nın çeşitli yerlerinden reklam filmleri ve video klipler çekmeye gelen firmalar oldu. Metro inşaatları sırasında çıkan antik su kanalları ve buna benzer tarihi buluntular da istasyonlarda sergilenecek şekilde sisteme dahil edildiler. Olimpiyat Oyunları’nın tetiklemesiyle hız kazanan ve kısa sürede bitirilen raylı sistemler,

Resim 3. Atina’nın raylı sistemleri. Yeşil hatta, (“elektrikli” denilen eski banliyö treni) istasyonlarda ve raylı sistemde yenileme çalışmaları yapılmış. Yeni inşa edilen mavi ve kırmızı hatlar, toplam 23 istasyona sahipler ve günde toplam 650 000 kişi taşıyorlar.

Kaynak: www.minenv.org.gr

kent için en büyük katkısı sağlayan projelerden biri oldu. Dolayısıyla Olimpiyat etkinlikleri sonrası da tam kapasite ile çalışan, kente olumlu bir şekilde geri dönen projelerden biri oldu.

Diğer büyük ölçekli altyapı projeleri

Atina’nın bir diğer önemli projesi de 2001’de kullanıma açılan yeni havaalanıdır. Yeni havaalanı projesi (El. Venizelos), AB’nin sağladığı CSF fonlarının ikincisinden büyük bir pay ayrılarak hayata geçirildi. Deniz kıyısında bulunan eski Hellenikon Havaalanı, zaman içinde hem kapasite bakımından yetersiz kaldı hem de bulunduğu arazinin başka kullanımlar için potansiyel değeri

³ Organisation for Planning and Environmental Protection of Athens (2007) “The Athens Metropolitan Region. Planning Towards Sustainability”, Athens.

⁴ http://europa.eu.int/comm/regional_policy/themes/olympic/pages/focus_en.htm

hesaplamanın 3 katına, yaklaşık 300 milyon Euro'ya mal oldu ve bu da ülke bütçesi için önemli bir yük getirdi.⁶ Olimpiyat sonrası dönemde stadyumu kiralamak isteyen futbol kulüpleri oldu fakat, hükümet stadyumun hasar görmesini istemediği için buna sıcak bakmadı. Dolayısıyla stadyum sadece bazı Avrupa maçlarında ve ilerideki olası spor organizasyonlarında kullanılmak üzere beklemeye alındı. Bu stadyumu kullanamayan ve ihtiyacı olan kulüpler de, stadyum yapmak için kentteki zaten az olan boş alanlarda baskı unsuru olmaya başladılar.

İkinci problem, yapılan ek strüktürlerle bu spor merkezinde bir "kocamanlık" hissi yaratıldı. Olimpiyatlar sırasındaki kalabalık için mantıklı gelebilecek oranlar, bugün komplekse uzaktan bakıldığında bile insanda "çok büyük ve çok boş" hissi uyandırmaktadır. Aslında bu kocamanlık durumu bütün dünyada bu tür alanların ortak problemlerinden birisidir. Akademik yazında bu duruma *white elephants* (beyaz filler) denmektedir, ki bu terim sadece belli organizasyonlarda kullanılan, çoğu zaman atıl kalan, ama kentte çok büyük alanlar kaplayan kullanımları tarif etmektedir.

Faliron Kıyası Olimpiyat Kompleksi

Olimpiyat Oyunları'nın ikinci büyük proje alanı olan ve Atina'nın güneyindeki sahil şeridinde yer alan Faliron Kıyası Bölgesi (Resim 4), aynı zamanda kentin yapılaşmamış en önemli açık alanı idi (Resim 8). Olimpiyatlardan önce boş olan 75ha.lık bu alanın, Olimpiyat tesislerinin yapılacağı ikinci odak olmasına karar verildi. Faliron'un organizasyon sonrası bir kentsel parka dönüştürülmesi, böylece kıyının kamusal aktivitelerle halkın kullanımına açılması düşünülüyordu.

Bu amaçla özel bir kentsel tasarım ofisine alanın projelendirilmesi verildi (Resim 9). Proje uygulandı, Olimpiyatlar sırasında da en önemli ikinci Olimpik kompleks olarak kullanıldı. Alanın batı ucunda mevcutta yer alan voleybol stadyumuna ek olarak, bir hentbol/tekvando, iki plaj voleybolu ve bir de boks salonu inşa edildi. Bir de alanı uzunlamasına geçen ve Oyunlar sırasında çeşitli servisleri karşılaması düşünülen çarşı kompleksi

yapıldı. Olimpiyatların hemen sonrasında bu alanın kullanımıyla ilgili sorunlar ortaya çıkmaya başladı.

Bu sorunlardan *bir tanesi*, alanın Oyunlar sonrası kullanımında rol alacak aktörlerin belirlenmemiş olmasıydı. Yani, bu alandaki yapıların kullanımı, açık yeşil alanların bakımı/servisi gibi konularda yetkili kurumlar belirsiz bırakılmıştı. Ayrıca, Olimpiyatlar bitince görüldü ki, bütün spor tesislerinin yıllık bakım onarım masrafları da 100 milyon Euro'yu buluyordu ve bu halka vergi olarak yansıtılacaktı.

İkinci sorun, alanın tasarımında alınan kararlardan kaynaklanıyordu. Doğu-batı yönündeki sahil yolu,

Resim 6 ve 7. Olimpik Stadyum ve üst örtü strüktürü.
Kaynak: Kişisel arşiv

⁶ _____ (2003) "Architect, govt promise roofs over OAKA, velodrome on time", Towards 2004, Issue 62, 5 December.

Resim 8. Faliron kıyı şeridi-Olimpiyatlardan önce.
Kaynak: ORSA, Organisation for Planning and Environmental Protection of Athens

Resim 9. Faliron kıyı şeridi kentsel tasarım projesi.
Kaynak: ORSA, Organisation for Planning and Environmental Protection of Athens

Resim 10. Olimpiyatların üstünden bir yıl geçti ve Faliron kıyı şeridi hala kamu kullanımına kısmen kapalı.
Kaynak: Kişisel arşiv

Faliron'un kentle ilişkisini tamamen koparmış durumda idi ve bu da yaya ulaşımını engelliyordu. Bunu çözmek için, alanın doğusunda kuzey-güney yönünde işleyen ve *Esplanade* adı verilen 50 m. genişliğinde 500 m. uzunluğunda bir yaya köprüsü tasarlandı (Resim 9). Fakat, bu köprünün kent merkezinden yaklaşırken farkedilmesi neredeyse imkansızdı, ayrıca köprünün yere bastığı kuzey ucunda bir aktivite olmadığından, kentsel tasarımda "*başlangıç/bitiş*" (origin/destination) dediğimiz tarifli ilişki biçimi elde edilemedi.

Olimpiyatlardan sonra, özellikle Nisan ve Mayıs 2005'te bu konuda hükümet üzerinde çok baskı oluşmaya başladı. Herkes, bu alanların bir an önce kentsel yaşama entegre olmasını istiyordu. Çevre belediyeler, alan üzerinde geliştirilecek kararlara katılmak istediler, özel sektörler alandaki çok amaçlı spor-sergi komplekslerinin özelleştirilmesini talep ettiler, kent sakinleri de bir an önce bu kadar yatırım yapılmış bir alanın kamusal kullanıma açılması gerektiğini söylediler.⁷

Atina Olimpiyatlarının üzerinden bir yıl geçti ve bugün hala Faliron ve diğer Olimpik mekanlar üzerine tartışmalar sürüyor. Ağustos 2005'te hükümet bir açıklama yaptı ve bu tesislerin özel sektöre uzun süreli kiralanmasını gündeme getirdi.⁸ Bu plana göre, Faliron'daki her bir tesis için bir kullanım ve aktör belirleme süreci başlamış oldu (örn. tekvando/hentbol salonunun konferans salonuna dönüştürülmesi... gibi).

Olimpiyat Köyü

Oyunlara gelecek olan 16 000 atletin barınması için tasarlanan Olimpiyat Köyü, Atina'nın 15 günlük şölen sonrası ne olacağı bilinen tek Olimpiyat projesi idi. Yapılacak olan konutların, yaklaşık 10 000 kişinin barınacağı konutlara dönüştürülmesi planlandı. Kuzeydeki Ana Olimpiyat Parkına ve çevre yollara yakın, henüz yapılaşmamış ve arazi fiyatlarının düşük olduğu 100 ha.lık bir alan seçildi (Resim 4). Bu yapılaşmayla birlikte çevre emlaklardaki fiyatların 7 kata kadar arttığı gözlemlendi.⁹

⁷ Nisan-Haziran 2005 döneminde, Atina'da yazılı basında ve TV de çıkan haberler ışığında bu genel yorumu çıkarıyorum.

⁸ Fotis KOLLIAS (2005) "Leasing schedule for venues between now and October", Kathimerini newspaper, 13 August.

⁹ Demetris NELLAS (2004) "2004 Olympics: National cause or hot potato?", Kathimerini newspaper, 25 November.

Yerleşim üzerine en çok eleştiri, yer seçimi konusunda yapıldı. Atina'nın yağ lekeli şeklindeki büyüme eğilimini destekler nitelikte olduğu, ve kentin master planında belirlenen büyüme koridorlarının da dışında olduğu belirtildi.¹⁰ Sonuçta, proje uygulandı ve atletler 15 gün boyunca burada konakladılar. Bugün Olimpiyat Köyü'ne henüz yerleşen yok. Bunun da bürokratik işlemlerden kaynaklandığı söyleniyor.

Tramvay

Tramvay güzergahı, Atina'nın güneyindeki sahil şeridinde planlanan Olimpiyat tesislerinin birbirine bağlanması ve Olimpiyatlar sırasında tesisler arası yoğun insan trafiğini rahatlatması amacı ile tasarlandı ve bir çatalanma ile kent merkezine bağlanması düşünüldü (Resim 12). Tramvay güzergahının sadece Olimpiyat odaklı tasarlanması Olimpiyat sonrası dönemde belli sorunlar doğurdu. Bugün tramvay, oldukça düşük kapasite ile çalışmaktadır (%50) ve çok yavaş hareket etmesi de, insanları bu ulaşım modunu kullanmaktan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca, tramvay normal araçlar gibi kırmızı ışıkta bekleme yapmakta, dolayısıyla raylı sistem önceliği ortadan kalkmaktadır.¹¹ Tramvay hattı için yapılan inşaatlar da, denize dökülen iki nehirin taşkın yapma problemini daha da kötüleştirmiştir.¹² Çevre belediyeler, tramvay hattının kıyı-yaya ilişkisini de tamamen kopardığını belirtmektedirler.

DEĞERLENDİRME: OLİMPİYAT TESİSLERİ SADECE 15 GÜN İÇİN Mİ İNŞA EDİLDİ?

Atina'nın, 2004 Olimpiyatlarını 15 gün boyunca oldukça başarılı bir şekilde yürüttüğü söylenebilir. Organizasyonda ciddi bir aksama olmadı, güvenlik problemi yaşanmadı, kent açılış-kapanış törenleriyle göz doldurdu ve dünya mediasında uzun süre yer aldı. Bunlar, bir Olimpiyat kentini "başarılı" diye tanımlamak için gereken kriterlerden bir kısmıdır. Başarıyı tarif ederken giderek

daha önemli hale gelen kriter ise, inşa edilen tesislerin ve yapılan diğer yatırımların Olimpiyatlardan sonra kente geri dönüşünün ne biçimde ve ne oranda olacağıdır.

Olimpiyatlarla birlikte Atina'da yapılan büyük ölçekli kentsel projeleri bu bağlamda değerlendirildiğinde, doğrudan bu organizasyona yönelik yapılan tesis ve açık alan düzenlemelerinin kent yaşamına eklenmelerinde problemler ortaya çıktığını gözlenmektedir. Bunun *birinci* nedeni, Oyunlara hazırlık döneminde, 15 gün süren Olimpiyat etkinliklerinden sonra bu tesislerin kullanımı için herhangi bir vizyon geliştirilememiş olmasıdır.

İkinci önemli neden, farklı aktörlerin geliştirdiği öneri vizyonların dikkate alınmamış olmasıdır. Örneğin, Atina Teknik Üniversitesi Kentsel Çevre

Resim 11. Faliron'daki çarşı kompleksine yaya geçişi bir zincirle engellenmiş. Kompleks bir yıldır kullanılmadığı için de epey yıpranmış.
Kaynak: Kişisel arşiv

Resim 12. Kıyıda Olimpiyat tesisleri ve hafif raylı sistem güzergahı.
Kaynak: www.emta.com

¹⁰ NTUA Research Group Laboratory of Urban Environment (1998) "Urban Planning and Environmental Dimension of 2004 Olympic Games: Alternative Proposals for Site Selections", Bulletin of Technical Chamber of Greece, Issue 1994. Yunanca.

¹¹ Kostas DELEZOS (2005) "Kokkino sto 'prasino kina'", Ta Nea gazetesi, 30 Mart, sayfa 14, Yunanca.

¹² Yvette VARVARESSOU (2005) "Municipalities fear for Faliron", Kathimerini newspaper, 25 February.

Araştırma Labarotuarı'nın 1998'de hazırladığı ve oldukça detaylı olan alternatif Olimpiyat projesi, tartışılmadan reddedilmiştir.¹³ Bu projede, Atina'daki varolan endüstri yapılarının projeye dahil edilmesi ve renove edilerek spor tesislerine dönüştürülmesi..gibi varolan yapı stoğunu kullanma ve en az oranda yeni yapı inşa etme gibi ilkeler göze çarpmaktadır. Yunanistan'da kuvvetli olan inşaat sektörü, bu projede de güçlü gelmiş ve organizasyon sonrası ne olacağı bilinmeyen bir çok kocaman yapı inşa edilmiştir.

Üçüncü neden, ilk ikisiyle de bağlantılı olarak, Olimpiyatların bir planlama değil bir mühendislik projesi olarak algılanmasıdır. Projeleri Olimpiyatlara zamanında yetiştirme gibi bağlayıcı etkenler de bu tahayyülü kuvvetlendirmiştir.

Sonuçta, Olimpiyatlarla dolaylı olarak ilişkili inşa edilen büyük kentsel projeler (Arkeolojik alanların birleştirilmesi, yeni raylı sistemler..vs.) Oyunlara ev sahipliği sonrası kente olumlu olarak katkıda bulunmuşlardır. Fakat doğrudan Olimpiyat Oyunları'nın ihtiyaçlarına karşılık verecek olan projeler, Oyunlar sonrası planlanmadığı için, Atina için toplumsal ve mekansal bir sorun olmuştur. Bu sorunlar hala devam etmektedir. Bütüncül bir Olimpiyat kentsel planlama-tasarım projesi geliştirilemediği için de tesislerin bir bütün olarak değil tek tek kullanımlarının ne olacağı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bütün bunlardan çıkarılacak dersler vardır, özellikle de artık büyük organizasyonlara ev sahipliği yapma sürecine giren *Türk kentleri* için bu dersler çok önemlidir. Büyük yatırımlı büyük projelerin organizasyon sonrası nasıl kent yaşamına entegre olacakları çok önemli bir planlama sorunudur ve uzun erimli bir planlama süreci gerektirir. Çoğu kentin kendine örnek aldığı Barselona'nın başarısı, Olimpiyat ev sahipliğinin bir planlama problemi olarak kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır.¹⁴ Dolayısıyla, Olimpiyat ve diğer spor organizasyonlarına ev sahipliği yapacak kentin, yalnızca organizasyon-odaklı değil, aynı zamanda organizasyon-sonrası odaklı projeler geliştirmesi gerekmektedir. 4 kez Yaz Olimpiyatları'na aday olan *İstanbul* ve geçtiğimiz ay Üniversite Oyunları'na ev sahipliği yaparak yakın gelecekte Yaz Olimpiyatları adaylık projesi geliştirmesi olası

İzmir için bu perspektif son derece önemlidir. Eğer planlama perspektifi göz ardı edilirse, Atina örneğinde gördüğümüz gibi, kentlerin sorunlarına çözüm bulmak yerine yeni ve büyük sorunlar yaratmak çok olasıdır.

KAYNAKÇA

CHRISTOFAKIS Manolis (2004) "*Athens Metropolitan Area: New challenges and development planning*", City Futures Conference, July 8-10 2004, Chicago.

DELEZOS Kostas (2005) "*Kokkino sto 'prasinokina'*", Ta Nea gazetesi, 30 Mart, sayfa 14, *Yunanca*.

<http://www.emta.com>

http://europa.eu.int/comm/regional_policy/themes/olympic/pages/focus_en.htm

<http://www.minenv.org.gr>

KOLLIAS Fotis (2005) "*Leasing schedule for venues between now and October*", Kathimerini newspaper, 13 August.

NELLAS Demetris (2004) "*2004 Olympics: National cause or hot potato?*", Kathimerini newspaper, 25 November.

NTUA Research Group Laboratory of Urban Environment (1998) "*Urban Planning and Environmental Dimension of 2004 Olympic Games: Alternative Proposals for Site Selections*", Bulletin of Technical Chamber of Greece, Issue 1994. *Yunanca*.

OECD (2004) "*OECD Territorial Reviews: Athens, Greece*", OECD Publications Service, France.

Organisation for Planning and Environmental Protection of Athens (200?) "*The Athens Metropolitan Region. Planning Towards Sustainability*", Athens.

ORSA, Organisation for Planning and Environmental Protection of Athens.

The "ATHENS 2004" Bidding Committee (1997) "*Athens 2004 Candidate City Bidbook*", Adaylık Kitapçığı, Volume II.

Towards 2004 (2003) "*Architect, govt promise roofs over OAKA, velodrome on time*", Issue 62, 5 December.

VARVARESSOU Yvette (2005) "*Municipalities fear for Faliron*", Kathimerini newspaper, 25 February.

Yannis POLYZOS ile görüşme, 8 Nisan 2005.

¹³ Araştırma Grubu'nun başkanı Yannis POLYZOS ile görüşme, 8 Nisan 2005.

¹⁴ Barselona'nın 1992 Olimpiyatları sonrası çok farklı bir kente dönüşmesi, bir çok kente bu tür organizasyonlara adaylıklarda model olmuştur, hatta adaylığı meşru kılmak isteyen bürokratlar ve adaylığı yürüten aktörler sürekli Barselona'nın yaşadığı olumlu kentsel dönüşüm süreci örnek vermeye başlamışlardır.

Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu

M. Vedat ÖZBİLEN

Şehir Plancısı

Su, yaşamımızın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Su, hem insani gelişme hem de doğanın kendini yenileyebilmesi için gereklidir.

Su kaynaklarının bir diğer ve önemli özelliği bir hak ve temel ihtiyaç olmasıdır. Birleşmiş Milletler ekonomik, sosyal ve kültürel haklar komitesi suyun bir insan hakkı olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla su ihtiyaçlarının karşılanması hususu insan haklarına eklenmiş ve kalkınma hamlelerinde bu hususun daha dikkatle ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Suya bir hak ve temel ihtiyaç olarak baktığımızda son yıllarda meydana gelen gelişmeler konuya daha dikkatle eğilmeye ve kamuoyu bilincini artırmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda Hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre önemli görevler düşmektedir.

Üçüncü Binyıl (Milenyum) başında, geriye dönüp baktığımızda dünya nüfusunun üç kat artmasına karşılık su kaynaklarının kullanımı altı kat artmıştır.¹ Su kullanımındaki bu artışa karşı kullanma biçiminde baktığımızda, dengeli olmayan ve çevreyi tahrip ederek gelişen bir süreci göreceğiz. Sınırlı olan su kaynaklarının bir kısmı endüstrileşme ve hızlı şehirleşme sonucu diğer bir kısmı ise tarımsal sulamada hızla ve bilinçsiz bir şekilde tüketilirken bir kısmı da kirletilerek

kullanılamaz ve çevreye zarar verir hale gelmiştir. Dünya nüfusunun beşte biri temiz içme suyundan mahrumdur. 2 milyarı aşkın kişi de koruyucu sağlık (sanitasyon) için gerekli olan suya sahip değildir. Dünya nüfusunun %40 su stresine maruz kalmaktadır. Bu oranın 2025 yılında %50 oranına çıkacağı da tahmin edilmektedir. Sonuçta, dünyada yaşayan her 3 kişiden 1'i su problemi ile karşı karşıyadır.²

Küresel boyuttaki sorunlardan biri de yeryüzündeki su kaynaklarının zamansal ve mekansal olarak eşit dağılmamış olmasıdır. Bazı bölgeler çok fazla miktarda suya sahip olurken bazı bölgeler su kıtlığı çekmektedir. Yapılan tahminler Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın ciddi bir şekilde gelecekte su sıkıntısı çekeceği yönündedir. Uluslar arası bir kurum olan Küresel Çevre İmkanları (GEF)³ yaptığı bir çalışmada, 1900 yılında bir bardağı dolduran tatlı su kaynaklarının 2000 yılında yarı seviyesine kadar düştüğü gerçeğini vurgulamış ve gelişmenin hangi boyutlara vardığını göstermiştir. Aynı şekilde Dünya Su Konseyi'nin 2000 yılında hazırladığı Dünya Su Vizyonu raporu bu azalmadan bahsetmiş ve özellikle de su kullanımının eşitsiz bir şekilde tarımsal alanda yoğunlaştığını göstermiştir. Dünya nüfusunun %43'ü birden fazla ülkenin aynı su kaynaklarını paylaştığı bir kesimde yaşamaktadır. 261 su havzası birden fazla ülke tarafından paylaşılmaktadır. Bu paylaşım çoğu yerde politik krizlere

¹ W. J. Cosgrove and F. R. Rijsberman.2000. Dünya Su Vizyonu. London.Earthscan

² a.g.e.

³ GEF. 2002. The Challenge of Sustainability. Washington, D.Cç

Dolayısıyla su kaynaklarının eşit dağılması, suya erişimdeki yetersizlikler ve su havzalarının birden fazla ülke tarafından kullanılması su krizlerini gündeme getirmektedir

kadar gitmektedir. Dolayısıyla su kaynaklarının eşit dağılması, suya erişimdeki yetersizlikler ve su havzalarının birden fazla ülke tarafından kullanılması su krizlerini gündeme getirmektedir. Bu özelliği ile yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan su, son yıllarda dünya kamuoyunun ve Birleşmiş Milletler de dahil uluslararası ve bölgesel örgütlerin gündeminin ön sıralarına yerleşmiştir. Bu durum; hızla artan su ihtiyacının giderilmesinde karşılaşılan güçlükler ile su sıkıntısının gelecekte birçok bölgede su krizine dönüşme olasılığının olduğunu göstermektedir.

Nüfus artışı, düzensiz şehirleşme, sektörler arası eşit olmayan su kullanımı ve hatalı tüketim alışkanlıkları su kaynağı üzerindeki baskıları artırmış ve özellikle kirlenme oranı artmıştır. Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)⁴ verileri; Asya'daki nehirlerin yabancı madde ihtiva etmesi oranlarının, ortalamaları 4 kat üstünde ve OECD ortalamalarının 20 kat üstünde olduğunu açıklamıştır. Latin Amerika'daki kanalizasyonların sadece %10'unun arıtma tesislerine sahip olduğunu ve gelişmekte olan ülkelerde yer altı suyu kirlenmesinin kanalizasyon atıklarından olduğunu ifade etmiştir. WHO verileri her yıl 3.5 milyon insanın sudan kaynaklanan hastalıktan öldüğünü göstermektedir. Kirlenmiş suyun her yıl 1.2 milyar insanı tehdit ettiği GEF kaynaklarında yer almaktadır. 5 yaşın altında 15 milyon çocuk her yıl kirli su kullanımından hayatını kaybetmektedir.⁵ Su ve sağlık ilişkisi çağımızda dikkatle ele alınmak zorundadır.

Konu doğa ihtiyaçları açısından ele alındığında su kirliliği ve doğanın ihtiyaç duyduğu su miktarındaki azalma flora ve faunanın etkilenmesine ve bazı türlerin yok olmasına yol açmıştır. Su miktarındaki azalma doğanın kendini yenilemesi ve üretmesi yönünde önemli engeller çıkarmıştır. Çevrenin tahribi ve çevrenin kendini yenileme imkanının verilmeyişi sadece çevre tahribatı yaratmamakta, insan için gerekli olan hammadde kaynakları da yok olmaktadır. Dolayısıyla su ve yoksulluk arasındaki önemli bağlantı çevre tahribatı ile daha anlaşılır olmuştur.

Gıda güvenliğinin sağlanması çağımızın önemli bir konusudur. Artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak Binyıl (Milenyum) Deklarasyonunun da önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Gıda güvenliği için su önemlidir. Gıda güvenliği yoksulluk bağlantısı çok kuvvetlidir. Suyun kalkınmanın sağlanmasında ve yoksulluğun azaltılmasında önemli bir unsur olduğu kabul görmüştür. Dolayısıyla gıda güvenliği ile su kaynakları ve bu kaynakların akılcı kullanımı arasında direk bir bağlantı vardır. Bu ilişki İkinci Dünya Su Forumu Bakanlar Bildirgesinde somut ifadesini bulmuştur.

Durumun ciddiyeti karşısında BM Binyıl (Milenyum) Bildirisi'nde⁶ güvenli içme suyuna sahip olmayan dünya nüfusunun, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucunda yayınlanan Eylem Planı'nda ise sağlık ve koruyucu sağlık (sanitasyon) için gerekli olan suya sahip olmayan nüfusun, 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi hedefleri konulmuş ve Birleşmiş Milletlere üye ülkeler, uluslararası örgütler ve tüm ilgililere bu hedeflere erişilmesi için çaba göstermeleri çağrısında bulunulmuştur.

Ayrıca Binyıl kalkınma hedeflerini ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla birlikte inceleyen BM Milenyum Projesi'nin, 17 Ocak 2005 tarihinde yaptığı basın açıklamasında konuyla ilgili 2000 yılından beri yapılan çalışmaları özetlenerek, mali açıdan gelişmiş ülkelerin gelirlerinin yüzde 0.5 oranında bir yatırım yapmaları karşısında Binyıl Kalkınma Hedeflerinin karşılanabileceği açıklanmıştır.⁷

KÜRESEL SU VE SU KAYNAKLARINI YÖNETME BİLİNCİ

Su ve kalkınma konusunda çalışan kişi ve kuruluşlar son oniki yıl içinde çarpıcı bir değişiklik geçirmiştir. Bu değişikliğin nedeni, üzerinde çalışılan konu ister kentsel su şebekeleri ister kırsal sulama sistemleri olsun, herkesin su kaynaklarının daha iyi yönetimi için çalıştığının bilincine varmasıydı. Su ile ilgili

⁴ WHO and UNICEF. 2000. Global Water Supply and sanitation Assessment.

⁵ GEF.2002.

⁶ Geniş bilgi www.un.org/millenniumgoals/ siteinde bulunabilir.

⁷ <http://www.unmillenniumproject.org/documents/1-MP-pressrelease17GMT-E.pdf>

çeşitli uluslararası konferanslar, su kaynaklarının yönetiminde yeni yaklaşımın şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Çevre ve su kaynaklarının yönetimi konusundaki bilinç ve duyarlılık, 1992 Rio Dünya Zirvesi⁸ ile bu Zirve'ye hazırlık olarak gene aynı yıl yapılan Dublin Su Konferansı⁹ sonucunda artmıştır. Bu konferanslarda ortaya konulan yeni yaklaşım, üretime yönelik ekonomik amaçların yanısıra, konunun çevresel ve toplumsal boyutlarının da ele alınmasıdır. Başka bir deyişle, su yönetimine ilişkin bütüncü bir yaklaşım söz konusudur. Su kaynaklarının bu anlamda bütünsel yönetimine verilen önemin bir uzantısı da, su kaynaklarıyla ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar arasında bir eşgüdümüne gidilmesi ve Rio Zirvesi ve Dublin Konferansında ortaya çıkan sonuçların ve görevlerin ortak bir görev olarak ele alınmasıdır. Su konularında çalışanlar, Dublin konferansı sonrası uluslar arası topluluk su konularında stratejik çalışmalar yapacak bir yapının kurulması gerekliliğini savunmuşlardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, su kaynakları yönetiminde entegre yaklaşım sağlama ve su kaynakları ile ilgili politikalar üretme amacıyla iki uluslar arası sivil toplum kuruluşu kurulmuştur. Bunlar Dünya Su Konseyi ve Küresel Su İşbirliği'dir.

Dünya Su Konseyi üç yılda bir Dünya Su Forumu düzenlemektedir. Bu Forumların amacı, su ile ilgili sorunların belirlenmesi ve çözüm yollarının bulunmasıdır. Forum sırasında belirlenen konularda politikalar üretmek ve uluslar arası topluluğa sunmak temel görevleri arasındadır. Dünya Su Vizyonu böyle bir süreçte hazırlanmıştır. Bu dokümanın ortaya koyduğu entegre su kaynakları yönetimi yaklaşımının uygulanması konusunda da Küresel Su İşbirliği'nin görev alanına girmektedir.

17-22 Mart 2000 tarihlerinde Lahey'de toplanan İkinci Dünya Su Forumu, küresel su bilincinin gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur. Bunlardan birincisi katılımcı bir yaklaşımla hazırlanan Dünya Su Vizyonu, Forumda ilgili tüm kesimlerce ağırlıklı kabul görmüştür. İkincisi Bakanlar Konferansı ile resmi bir bildirgenin açıklanması ve diğeri ise ülkelerin proje uygulamaları yönünde verdikleri pratik taahhütlerle sonuçlanmıştır.

Gelişmeler suyun kıt bir kaynak olduğunu, insan ve çevre ihtiyaçları ve yararı için dikkatli yönetilmesini, su güvenliği için çevrenin ve su döngüsünün korunmasını gündemin ilk sıralarına koymuştur. Yapılan araştırmalar ve Dünya Su Vizyonu, su güvenliği kavramının özellikle yoksul ve marjinal kesimlerin güçlendirilmesi yönünde plan ve programların hazırlanmasını önermektedir. Birleşmiş Milletler 2000 yılında yaptığı toplantıda 2015 yılına kadar Binyıl (Milenyum) Kalkınma Hedeflerini¹⁰ belirlemiştir. Bu hedefler özellikle yoksul kesimlerin sorunlarını çözmeye yöneliktir. Su ile ilgili olarak ortaya konulan hedef ise 2015 yılına kadar mevcut sağlıklı içmesuyuna kavuşmamış nüfusu yarıya indirmektir. Çevrenin korunması yönündeki hedef ve yaklaşımların su kaynaklarının yönetiminde de dikkate alınması gereken hususlar olduğu belirtilmiştir. Özellikle açlığın giderilmesi hususundaki hedefler su kaynaklarının yönetimiyle doğrudan ilintilidir.

İkinci Dünya Su Forumu ve Binyıl (Milenyum) Deklarasyonunu takip eden son on yıldaki gelişmeleri değerlendiren iki önemli toplantı su sektörüne yeni açılımlar sunmuştur: Bonn Konferansı ve Johannesburg Dünya Zirvesi.

Bonn konferansı¹¹ sonucunda artık uygulama yapma zamanının geldiği, düşüncede var olanların hayata geçirilmesinin ve burada elde edilen deneyimlerin tartışılması gerektiği üzerinde

⁸ <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> ve agenda 21 için <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>

⁹ Dublin Su ve Çevre Konferansı (1992). Bu konferans, suyla ilgili yeni bir evrensel bakışın bütün ayrıntılarıyla şekillendirilmesine tanıklık etti. Temel bir konu olarak sürdürülebilirlik ele alınarak tartışıldı ve bu kavram su kaynaklarının geliştirilmesinde yaşamsal öneme sahip bir ilke olarak benimsendi. Bunun yanısıra, bugün "Dublin ilkeleri" olarak bilinen dört ilke sıralandı: (1) tatlı su, yaşam, kalkınma ve çevre açısından vazgeçilmez nitelikte, ancak kıt ve zarar görebilir bir kaynaktır; (2) su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi, her düzeyde planlamacıları, kullanıcıları ve politikaları belirleyenleri için içine katan katılımcı bir yaklaşıma dayandırılmalıdır; (3) suyun temininde, yönetiminde ve korunmasında kadınlar merkezi bir rol oynamaktadırlar; (4) su, birbirine alternatif bütün kullanım biçimlerinde ekonomik bir değere sahiptir ve bu anlamda suya ekonomik bir mal olarak bakılmalıdır.

¹⁰ Geniş bilgi www.un.org/millenniumgoals/ siteinde bulunabilir.

¹¹ Geniş bilgi için www.water-2001.de/

Bu beş anahtar konu şunlardır: yoksullar için su güvenliğinin sağlanması, ademi merkezîyetçilik, su yönetimi için yeni ortaklıklar, su havzası bazında işbirliği ve yönetim

durulmuştur. Bunun için de beş anahtar konu üzerinde önemle durulup diğer ilgili konuların bunların ışığında geliştirilmesi savunulmuştur. Bu beş anahtar konu şunlardır: yoksullar için su güvenliğinin sağlanması, ademi merkezîyetçilik, su yönetimi için yeni ortaklıklar, su havzası bazında işbirliği ve yönetim.

Johannesburg Dünya Zirvesi¹² BM tarafından düzenlenmiştir. Bu zirvenin amacı 1992 yılında Rio'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Dünya Zirvesi olarak bilinir) ortaya konulan 21. yüzyıl kalkınma yaklaşım (sürdürülebilir kalkınma) ve ilkelerinin on yıl boyunca uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumu değerlendirmek ve gelecek için yeni bir yol çizmektir. Yapılan değerlendirme sonucunda beş alanda yapılan çalışma ve uygulamaların eksik kaldığı belirlenmiştir. Bunlar su temini ve koruyucu sağlık (sanitasyon), enerji, sağlık, tarım, ve biyolojik çeşitlilik ve eko-sistem. Bu beş alan kısaca WEHAB olarak adlandırılmaktadır.

Japonya'da yapılan Üçüncü Dünya Su Forumu (2003), gelecek yılların öncelikli konularını belirlemiş ve artık teoriden uygulamaya geçilmesi dileği ile her kesimi uyarmıştır.

Forumda suyun insan haklarının bir parçası olduğu, su altyapısının finansmanı, özel sektörün su kaynaklarının geliştirilmesine katılımı, yönetim, suyun depolanması, entegre su kaynakları yönetimi, yeraltı suyu, su ve eko-sistem, su ve iklim değişikliği konuları üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Birkaç yeni konu üzerinde çerçeve oluşturulması yönünde önerilerde bulunulmuştur. Bunlar, su ve ulaşım, su ve enerji, su ve kültür, su ve ilaç. Üçüncü Dünya Su forumunun bir diğer özelliği de uygulanan projeler portföyü oluşturulmuş ve bunlar içinden en iyi uygulamalar seçilmiştir.

Forum sonunda gelecek yıllarda üzerinde durulması gereken konular da belirlenmiştir: Su ile ilgili projelerde suyun bir insan hakkı olduğu hususunun vurgulanması ve Binyıl (Milenyum)

Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya yönelik çalışmalar yapılması, İzleme sisteminin kurulması, suyun iyi yönetilmesinde suyun birden fazla değeri olduğunun bilincinde olunması, suyun finansmanı için yeni bir modelin ortaya konulması, kamu-özel sektör işbirliğinde rollerin iyi tanımlanması, ticari anlaşmalarda su hizmetlerinin de yer alması ve etkilerinin değerlendirilmesi, ortak çalışma-işbirliği-bilgi alışverişinin sağlanması, Sınıraşan sularla işbirliğinin temini.¹³

DÜNYA SU VİZYONU VE SU EYLEMLERİ RAPORUNA¹⁴ GİDEN YOL

Dünya Su Vizyonu

Dünya Su Vizyonu, su kaynaklarının entegre yönetimi konusunda gelecek 25 yılı kapsayan üç temel amacı şöyle tanımlamıştır:

- Kadınların, erkeklerin ve yerel toplulukların, temiz suya, hijyenik yaşam koşullarına ve suya dayanan ekonomik etkinliklere nasıl ulaşacakları ve bunun için örgütlenmelerini düzenleyecek şekilde güçlendirilmeleri.
- Kullanılan birim su başına daha fazla gıda üretilmesi ve sürdürülebilir geçim yollarına ulaşılması (yani her damla su ile daha fazla gıda ve daha fazla iş imkanı) ve herkesin sağlıklı ve üretken bir yaşam için gerekli besinleri bulabilmesi.
- İnsanlara ve yaşayan bütün canlılara imkanlar sunan ekosistemlerin gereksindikleri su miktarını ve kalitesini koruyacak biçimde su kullanımının düzenlenmesi.

Vizyon, bu amaçları başarmak için beş temel alanda uygulamalar yapılmasını önermiştir:

- İlgili bütün tarafların entegre su yönetimine katılmaları
- Suyla ilgili bütün hizmetlerin tam maliyetinin fiyatlara yansıtılması
- Kamu yararına araştırma ve yeniliklerin kamu kaynaklarından finansmanı

¹² geniş bilgi için www.johannesburgsummit.org/

¹³ Su kaynaklı önemli toplantı ve mihenk taşları için geniş bilgi <http://www.unesco.org/water/wwap/milestones/index.shtml>

¹⁴ François Guerguin, Tarek Ahmed, MiHua, Tetsuya Ikeda, Vedat Özbilen, and Marlies Schuttelaar.2003. World Water Actions: Making Water Flow for All. Earthscan. World Water Council Water Action Unit.

- Uluslararası su havzalarında işbirliğinin geliştirilmesi
- Suyla ilgili yatırımların büyük ölçüde artırılması

Dünya Su Vizyonunun çizdiği yol, 2. Dünya Su Forumu Bakanlar bildirgesinde 7 temel görev şeklinde kendini göstermiştir.

1. Temel gereksinimlerin karşılanması: Yeterli ve sağlıklı suya ve sanitasyon imkanlarına ulaşmanın, sağlık ve esenlik açısından temel bir insani gereksinim olduğunun kabul edilmesi ve başta kadınlar olmak üzere halkın su yönetimine katılmasının sağlanması.

2. Gıda temininde güvenliğin sağlanması: Su kaynaklarının gıda üretiminde daha etkin biçimde harekete geçirilmesi, kullanılması ve eşitlikçi tahsisi yoluyla başta yoksullar ve güçsüzler olmak üzere halkın gıda güvenliğinin sağlanması.

3. Ekosistemlerin korunması: Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı yoluyla ekosistemlerin bütünlüğünün güvence altına alınması.

4. Su kaynaklarının paylaşımı: Suyun her düzeydeki farklı kullanımları arasında barışçı ve işbirliğine dayalı yönelimlerin geliştirilmesiyle bir sinerji oluşturulması; sınır oluşturan ve sınır aşan sular söz konusu olduğunda ise aynı işbirliği ortamının sürdürülebilir nehir havzası yönetimi ya da uygun diğer yaklaşımlar aracılığıyla ilgili devletler arasında da oluşturulması.

5. Risk yönetimi: Sel, kuraklık, kirlenme ve suyla ilgili diğer tehlikelere karşı güvenlik sağlanması.

6. Suya değer biçilmesi: Suyun, her kullanım için ekonomik, toplumsal, çevresel ve kültürel değerini yansıtacak tarzda yönetilmesi ve su hizmetlerinin, temini için katılan maliyeti yansıtacak biçimde fiyatlandırılması. Bu yaklaşım, hakkaniyet ilkesiyle yoksul ve güçsüz durumda olanların gereksinimlerini de gözetecek biçimde uygulanmalıdır.

7. Suyun akılcı yönetimi: Kamunun ve ilgili

bütün paydaşların çıkarlarının su kaynaklarının yönetimine yansıtılabileceği iyi bir yönetim sağlanması.

Su ile ilgili ortaya konulan yol haritasının uygulanmasından ulusal devletler sorumludur. Ancak Devletlerce yapılan uygulamaların izlenmesi, değerlendirilmesi yönünde de gerekli çalışmaları yapmak görevi Dünya Su Konseyine düşmüş ve bu yönde 2001-2003 yılları arasında bir çalışma yapmıştır.

Dünya Su Konseyi Su Eylem Birimi ve Dünya Su Eylemleri: Herkes İçin Su Temini Raporu

Su Eylem Birimi, Su Eylem Raporunu hazırlamak üzere Dünya Su Konseyi bünyesinde oluşturulan özel ve geçici bir birimdir. Dünya Su Konseyi'nin 2000 yılı Mart ayında gerçekleştirilen İkinci Dünya Su Forumu'nda taahhütünün bir parçası olarak kurulmuştur. Birimin görevi, Üçüncü Dünya Su Forumu'na,¹⁵ "Dünya Su Eylemleri ile ilgili kapsamlı bir rapor sunmak"tır. Raporun amacı su ve su kaynaklarının daha iyi kullanımı ve yönetimi konusunda İkinci Dünya Su Forumunda kabul edilen ilkeler ve görevler çerçevesinde yapılan uygulamaları izlemek ve değerlendirmektir. Rapor, diğer bir ifade ile, hükümetler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, uluslararası kuruluşlarca vb. yapılan program, proje, kampanya, araştırma, ve uygulamaların bir envanterini ortaya koyan ve bir değerlendirme yapan doküman niteliğindedir.

Dünya Su Eylemleri Raporu yaklaşık 3000'nin üzerinde uygulamayı gözden geçirmiştir. Uygulamalar bu raporun eki'nde CD-ROM şeklinde sunulmuş ve ayrıca Dünya Su Konseyi web¹⁶ sitesinde yayınlanmıştır. Ana raporun eklerinde CD-ROM (Su Eylemleri Data seti) ve bazı Ülke Raporları (Türkiye, Fransa, Almanya, Japonya, Mısır, Mali, Çin ve Endonezya) yer almaktadır.

Dünya Su Eylemleri raporu 3000'nin üzerinde eylemleri ve konu ile ilgili konferanslarda kabul edilen yeni yaklaşımları irdeleyerek su eylemleri için onüç öneride bulunmuştur ve Üçüncü Dünya Su Forumunda bunları sunmuştur.

¹⁵ Üçüncü Dünya Su Forumu 16-23 Mart 2003 tarihinde Japonya'nın Kyoto, Shiga ve Osaka kentlerinde yapılmıştır.

¹⁶ www.worldwatercouncil.org/search_actions.php

Bunlar

1. WEHAB konularında yapılacak master plan ve belirlenecek stratejiler aracılığıyla suyun yoksulluğun azaltılması ve kalkınmadaki önemi konusunda hükümetler ve yerel yönetimler bilgilendirilmeli,
2. Hükümetler ve yerel yönetimler su ile kalkınma konusunda yatırımlarını artırmalı,
3. Uluslararası finans kuruluşları su konusunda sorumluluklarını yerine getiren ülkelere öncelik vermeli ve desteklemeli,
4. Hükümetler ve uluslararası finans kuruluşları altyapı finansmanını cezbedecek tedbirleri dikkate almalı,
5. Uluslararası kuruluşlar, su yönetiminin yararları konusunda kamuoyu bilincinin genişletilmesi yönünde çalışmalı,
6. Hizmet sunanlar, hizmetlerin işletilmesi, bakımı ve temini konusunda kaliteyi ve verimliliği ilerletmeli,
7. Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınmada Eğitimin son on yılı deklarasyonunun hazırlıkları sürecinde, sürdürülebilir kalkınmada suyun önemini dikkate almalı,
8. Hükümetler ademi merkeziyetçilik yoluyla yeni kurumların yaratılmasında kapasite geliştirme konularına ağırlık vermeli ve yeni görev tanımlarını yapmalı,
9. Hükümetler, özel sektör ve bireyler mevcut kirliliğin bertaraf edilmesine katkıda bulunmalı ve kirlilik oluşturacak gelişmelere yol açmamalı,
10. Hükümet Dışı Kuruluşlar, özel ve kamu kuruluşları, yerel idareler ve hükümetler daha iyi bir su yönetimi için işbirliği içinde çalışmalı,
11. Uluslararası kuruluşlar sınıraşan sular konusunda işbirliğini artırıcı çabaları desteklemeli,
12. Su idarecileri iklim değişikliklerine daha iyi adaptasyon yolları bulmalı ve kuraklık ve taşkınlardan zarar görülmesini azaltmalı,
13. Uluslararası Kuruluşlar, Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleşmesini, su kaynaklarının durumu ve su sektöründeki faaliyetleri kapsayacak şekilde küresel seviyede izleme-değerlendirme sistemi kurmalı.

SONUÇ

Su sektöründe yeni bakış açısı kaynağın sürdürülebilir kullanımınıdır. Geleneksel yaklaşım nehir ve göllerde var olan suyun miktarı ve su akışı konuları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Kalkınma ve toplumun ihtiyaçları için su kaynaklarının kullanımı (su çekimi ve tanzimi) ve değerlendirilmesi üzerine çalışmıştır. Ancak eko-sistemin ihtiyaç duyacağı su miktarı ve kalitesi üzerinde durmamıştır. Geliştir-arz et- kullan teması üzerine her şeyi bina etmiştir. Bu yaklaşımda arazi kullanımı ve yönetimi, su kullanımını belirlemiştir. Tarımda üretim için yoğun su kullanımı, ürün deseni, tarla içi hizmetleri, girdi kullanımı ile karşılıklı ilişki içinde olmuşlardır.

Çağımızdaki yaklaşım: sürdürülebilir kalkınma: ekonomik gelişme ile birlikte sosyal ve çevresel gelişmelerin de dikkate alındığı bir kalkınma modelidir. Halk katılımına önem veren, açıklık ve eşitliği savunan bir bakış. Su akışı ve kullanımı üzerinde insan etkilerinin üç ayaklı kalkınma modelinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususunda açılım sunar. Eko-sistem hizmetlerinin karşılanması için eko-sistemin ihtiyaç duyacağı su miktarını dikkate alan bir anlayışın hakim kılındığı bir kalkınma modelidir.

Bu model içinde kent plancılarının rolünü şöyle tanımlama imkanı vardır: Tüm bu sorular karşısında su kaynaklarının sosyal, ekonomik ve çevresel hedefler açısından akıllıca paylaşımı (tarım, enerji, sanayi, turizm ve evsel su amaçlı kullanımlar arasında) ve korunması anlayışı çerçevesinde tanımlanması, kent ve bölge plancılarının ana hareket noktası olmalıdır. Bilindiği üzere arazi kullanımı üzerindeki kararlar direk olarak suyun akış parametrelerini etkilemekte ve suyun kalitesi üzerinde etki yapmaktadır. Kent ve bölge plancıları bu tür kararları verdiklerinde talep ile kaynakların korunması arasında optimum bir noktayı bulama çalışır. Kıt bir kaynak olan su üzerinde talebin artması karşısında plancıların yaklaşımı çevresel değerleri bozmadan toplumun yararına arazi kullanım kararlarını vermektir. Bu karar verme süreci genel bir pencereden hareketle su ve arazi kullanım arasındaki karşılıklı etkileşimi sosyal, ekonomik ve çevresel hedef-

ler açısından bir yol haritasına oturtmaktır. Bu noktada eksik olan arazi kullanım kararlarını su kaynakları üzerindeki etkilerinin ne olacağının plancılar tarafından bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, uluslar arası topluluğun su kaynaklarının akılcı yönetimi ve işletimi için önerdiği **entegre su kaynaklarının yönetimi (ESKY)**, soruna bütüncül ve çok sektörlü bir etkileşim içinde optimum bir yol bulması açısından önemli görünmektedir. Bu yöntem plancılara arazi kullanım kararlarının su kaynakları üzerindeki etkileri konusunda bir açılım sunabilmektedir. Bu yönüyle plan karar verme sürecine ESKY dahil edilmesi önemli görülmektedir. ESKY çerçevesinde plancılar suyun dağıtımında (sektörel bazda: tarım-sanayi-hizmetler; havzalar arasında

su kullanımına karar verebilirler), suyun yönetimi (talep odaklı ve yoksulların yararına karar verme sürecinde etkin olma) politika tespitinde rol alabilirler. En önemlisi arazi kullanım kararlarının su kaynakları üzerindeki etkilerini belirlemede yönlendirici bir rol üstlenebilirler. Kalkınma, suyun akılcı paylaşımı, çevre üzerindeki baskıların azaltılması, talep odaklı politikalar vb. konulardaki çatışmaların yönetimi plancılar tarafından yapılmalıdır. Sektörler arası çatışma, gruplar arası çatışma, ve ülkeler arası çatışmaların çözümünde rol alabilirler.

Kısaca insan faaliyetlerinin durumunu açıklayan aşağıdaki tabloda plancıların konumu ve müdahale alanlarının sınırı hakkında ip uçları yakalamak mümkündür.

TABLolar

Tablo 1: Sosyal ve Doğal Alanlardaki Faaliyetler ve Bu Faaliyetlerin Etkileri¹⁷

SOSYAL ALAN (1) Zorunlu faaliyetler: Toplum SU, GIDA, ENERJİ ister, AFETTEN KORUNMA ister Atık Üretimi	DOĞAL ALAN (2) Doğal Kaynaklar: SU, ENERJİ, MİNERAL BİOMASS Doğal Çevreye Müdahale -Fiziksel:su ve toprak -Kimyasal: Atık, Kimyasallar
Tepkiler (1a) Pasif: Kalitesi düşmek, yoksulluk, tartışma Aktif: Göç, çatışma, azaltma	Çevreye olan etkiler (2a) Su, toprak ve hava kalitesinde bozulmalar, eko-sistemin bozulması

Mühendisler (2) no'lu alanda, çevre mühendisleri (2a) bölümünde, politikacılar ve sosyal bilimciler (1 ve 1a) alanında, iş adamları (1) alanında çalışmaktadırlar.

Sosyal alanda ihtiyaçlar, talepler ve karşı müdahaleler yer almakta; Doğal alanda kaynaklar, müdahaleler ve kaynaklardan yararlanma bulunmaktadır. Kent ve bölge plancıları ise her iki alanı da içine alan bir bütünsellik içinde sosyal ve doğal alandaki değişimi kavramalı ve bunu ulusal-bölge ve kent ölçeğine yansıtılabilmelidir. Bu nedenle plancıların rolünü daha üst seviyede ve bütünsel bir çerçevede soruna bakarak, plancılar bunun iz düşümlerini kendi ölçeğine yansıtmalıdır. Arz yönetiminde mühendisler rol alırken talep yönetiminde diğer uzmanlar ile birlikte plancıların rolü başlamaktadır. Aşağıdaki tabloda ifade edilen dolaylı ve dolaysız kullanımların arazi kullanımı ile bağlantısı verilmektedir. Plancılara bu kullanımlar arasında bütüncül ve toplum yararına yol haritalarını çizme görevi düşmektedir.

Tablo 2: Su Kaynaklı Fonksiyonların Etkileri¹⁸

	Fonksiyon	Direk Kullanım	Dolaysız Kullanım
Açık olan etkiler	-Su arzı -Tarımsal Üretim -Enerji Üretimi -Ulaşım	-Konut, sanayi -Sulama -Santral -Navigasyon	
Saklı olan etkiler	-Toprakların ıslanması -Ekosistem hizmetlerinin üretimi -Fiziksel-biyolojik- kimyasal etkiler		-Yağışa dayalı üretim -Karasal ekosistem ve dayanma gücü -Sulak ekosistem ve dayanma gücü -Dönüştürme

Global seviyede, BM-HABITAT konut, arazi, kentsel ve kırsal alan planlaması, ulaşım, kentsel hizmetlerin temini ve bu hizmetlerde aktif halk katılımı gibi konular üzerinde çalışırken su sektöründe koruyucu sağlık (sanitasyon), hijyen, katı atık konularına plancı bakışını sunmaktadır. Öncelikli olarak gecekonduların iyileştirilmiş/ıslah¹⁹ edilmiş suya erişim (uygun fiyatlandırma ile kent yoksullarının suya erişimi), iyileştirilmiş/ıslah edilmiş sanitasyon hizmetlerine erişim konularına önem vermiştir. 2002 yılında yapılan Johannesburg sürdürülebilir kalkınma zirvesinde binyıl kalkınma hedeflerinden “Sağlıklı içmesuyuna ve sanitasyon hizmetlerine ulaşamayan kesimin oranını yarıya indirmek” ve “100 milyon gecekondununun yaşam şartlarında 2020’ye kadar önemli ilerlemeler kaydetmek” gibi hedefleri benimseyerek ayrıca ulaşım, atık yönetimi, su kaynakları yönetimi, kıyı alanlarının yönetimi ve kirlenmesini önleme, afet yönetimi, kapasite geliştirme ve yönetim konularında çalışmalar yapmaya ve bu yöndeki çalışmalarına katkı sağlamaya taahhüt etmiştir. Küresel düzeyde Birleşmiş Milletlerin bir kolu olan HABITAT tarafından yapılan bu taahhütler her ülke plancılar tarafından dikkatle ele alınmalı ve irdelenmelidir.

¹⁷ FAO, 2000, New Dimensions in Water Security: Water, society and ecosystem services in the 21st Century, FAO, land and water development division.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ “access to improved water” ve “access to improved sanitation” tanımları 2000 yılında WHO/UNICEF tarafından yayınlanmış olan “küresel su arzı ve sanitasyon irdeme raporu” ile gündeme gelmiştir. Halen bu kavramlar uzmanlarca tartışılmaktadır.

Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme

Zühre ÇELİK

Şehir Plancısı
Bayındırlık ve İskan
Müdürlüğü-İZMİR
Dokuz Eylül
Üniversitesi
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar, kırsal alanlar için pek çok çalışma yapılmış; bu çalışmalar kalkınma planları ile hükümet ve siyasi parti programlarında yer almıştır. Yapılan çalışmalar, genel olarak kırsal alanlara götürülemeyen hizmetlerin bu alanlara götürülmesini ve kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılmasını içermiştir. Türkiye'de kır-kent arasındaki dengesizliklerin artması, kırsal yerleşmelerin dağınık olması ve sayısal çokluğu, kırdaki sınırlı istihdam olanakları, tarımda verimliliğin düşüklüğü, tarım arazisinin parçalı olması, örgütlenme eksikliği, kırsal alanda yaşayanların gelirinin ülke ortalamasının altında olması ve ayrıca bu sorunların kırdan kente göç hareketini yoğunlaştırması gibi kırsal alanlardaki temel sorunlar, bu alanlar için stratejik planların oluşturulup uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda gelecekteki politikalarının belirlenebilmesi için, mevcut kırsal kalkınma politika ve uygulamalarının incelenip değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir; bu makalede, 1963 yılı sonrası ulusal ve yerel ölçeklerdeki kırsal kalkınma politika ve uygulamaları incelenerek bunların bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Makalede, kırsal kalkınma politika ve uygulamaları üç ana bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde kalkınma planlarındaki kırsal kalkınma politikaları ile AB'ne uyum sürecinde oluşturulan kırsal kalkınma politikalarına; ikinci bölümde, farklı hükümet dönemlerinde geliştirilen köy yerleşimlerine yönelik yaklaşımlara (modeller); üçüncü bölümde, 1970 yılı sonrası il veya iki il

bazında uygulanan çoğu dış kaynakla finanse edilen kırsal kalkınma projelerine (KKP) yer verilmiştir. Son olarak, 1963 yılı sonrası kırsal kalkınma politika ve uygulamaların bir değerlendirmesi yapılmıştır.

ULUSAL KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARIMIZ

Kalkınma Planlarındaki Kırsal Kalkınma Politikalarımız

Kırsal kalkınma konusu, kalkınma planlarında Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dışında doğrudan yer almamıştır. Kalkınma planlarında kırsal kalkınma, toplum kalkınması, köy ve köylü sorunu, kalkınmada öncelikli yöreler, bölgesel gelişme ve köy kalkınması gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kırsal alanlar için sağlanacak hizmetlerde etkinlik ve verimliliği sağlamak amacıyla kırsal yerleşme yapısında yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli görmüştür. Bu kapsamda, kırsal alanların kalkındırılması için Toplum Kalkınması Yöntemi kabul edilmiş; bunun yanında kredilendirme, pazarlama kolaylıkları, kooperatifleşme ve toprak reformu da planın öngörülerinde olmuştur (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ilk planda olduğu gibi, halkın eğitilmesi ve örgütlenmesi için Toplum Kalkınması yöntemi benimsenmiştir. Planda, kırsal kesimde yaşayanların kalkınması ve artan gelirden pay almaları için tarımda çalışan

PLANLAMA
2005/2

Kırsal bölgelerde, entegre kırsal kalkınma projeleri uygulanması ve başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması hedeflenmiştir

PLANLAMA
2005/2

nüfusun tarım dışı sektörlere aktarılması hedeflenmiş; Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu bu plan döneminde kabul edilmiştir. İlk kez bu plan döneminde köykent ve tarımkent gibi kırsal yerleşme önerileri geliştirilmiştir. Ayrıca, Toplum Kalkınması Enstitüsü kurulması ve toprağın toplulaştırılması planlanmış olsa da bunlar daha sonraki süreçlerde gerçekleştirilememiştir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, merkez köy yaklaşımına ilk olarak yer veren kalkınma planıdır. Merkez köylere, kırsal yerleşme düzenini değiştirecek ve köylünün yaşam düzeyini yükseltecek bir araç olarak bakılmıştır. Ayrıca, planda Toprak ve Tarım Reformunun yapılması amaçlanmış ancak bu İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da olduğu gibi gerçekleştirilememiştir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1974-1978).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, tarımsal gelişmeyle köylünün kalkınması özde sayılarak; sanayi toplumuna köylünün katkısıyla geçilebileceği varsayımından yola çıkılmıştır. Etkili bir toprak reformu, kooperatifleşme ve köykentler aracılığı ile yeni bir yerleşim düzeninin oluşturulması kırsal kalkınmanın araçları olarak belirlenmiştir. Kent ile köy arasında yeni bir ölçek olarak planlanan köykentler, kalkınma planının sosyo-ekonomik kararlarının, mekana uygulama aracı olarak önerilmiştir. Planla, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı getirilerek, geri kalmış yörelere gelişiminin bölge gelişme anlayışıyla ele alınması ve geniş kapsamlı projeler hazırlanması amaçlanmıştır. Aşağı Fırat ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için çok amaçlı gelişme projesi hazırlanması bu plan kapsamında yer almıştır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, kırsal kalkınma açısından önceki kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında daha geniş kapsamlıdır. Ancak, geri kalmış bölgelerin gelişimi için geliştirilen politikalarda ve köykent yaklaşımında öngörülen başarı sağlanamamıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, köylünün refah seviyesini yükseltmek için kırsal kesime sosyal ve ekonomik hizmetlerin götürülmesi hedeflenmiş; bunun için bu defa merkez köylere araç olarak kullanılması planlanmıştır. Kırsal bölgelerde, entegre kırsal kalkınma projeleri

uygulanması ve başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması hedeflenmiştir, böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasında gelişmişlik farkının asgariye indirilmesi; ayrıca, miras hukukunda yeni düzenlemeler yapılarak tarım topraklarının mülkiyetinden kaynaklanan sorunların çözülmesi, tarımsal işletmelerin miras vb yollarla küçülmesinin önlenmesi hedeflenmiştir (DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989). Ancak, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi öngörüldüğü oranda gerçekleştirilememiş ve miras hukukunda istenilen yeni düzenlemeler yapılamamıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, kamu kaynaklarının tahsisinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere yararına bir uygulama yapılması; bu yörelere imalat sanayi, madencilik ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasında Devletçe öncülük yapılması; Kalkınmada Öncelikli Yörelere için bölge ve alt bölge bazında planlar hazırlanması; Kırsal Alan Planlama yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesi; kırsal alanda, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının desteklenmesi; toprağın rasyonel kullanımı için gerekli düzenlemelerin tarımsal araştırma kurumları ile birlikte yapılması; kırsal alanda, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarında da çalışılması; kırsal alanda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi için eğitim program ve projelerinin artırılması; kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılması; köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirilerek birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulanması hedeflenmiştir (DPT, Altıncı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1996 yılı itibarıyla tarım sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payının %17.5'ten, %15'lere düştüğü ve tarımın ekonomideki öneminin azaldığı belirtilmektedir. Planda, bunun nedeni olarak arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımlarının artışı, arazi mülkiyetinde dengesiz dağılımın olması ve küçük işletmelerin sayısının artması gösterilmiştir. Plan döneminde, kırsal altyapının oluşturulması, Su ve Toprak Yasası çıkarılması;

arazi toplulaştırma hizmetlerinin Toprak Yasası içinde yer alması, tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının önlenmesi, bölgeler arası dengesizliklerin azaltılması için bölgesel gelişme projeleri hazırlanması; kırsal alan yerleşim düzeyinin planlanmasında, merkez köyün araç olarak kullanılması; arazi toplulaştırma ve tarım reformu çalışmalarına devam edilmesi planlanmıştır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000). Ancak Toprak ve Su Yasası çıkarılmamış, arazi toplulaştırma çalışmalarından beklenen verim alınmamış, tarım reformu gerçekleştirilememiştir. Yedinci Planda kırsal kalkınma için önerilen pek çok çalışmaya başlanılmamış, başlanılanlar da sonuçlandırılmamıştır.

Son olarak, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kırsal alan politikaları, Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları başlığı altında Kırsal Kalkınma adıyla yer almıştır. Diğer kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında kırsal kalkınma kavramı, ilk kez bu planda doğrudan yer almıştır. Planın bölgesel gelişme hedef ve politikaları: bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, AB Bölgesel politikalarına uyum sağlanması, bölge planlamasına ağırlık verilmesidir. Planın kırsal alana ilişkin ana hedefleri ise: kırsal alanda istihdamın artırılması, insangücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve katılımcılığın desteklenmesidir.

Planda kırsal kalkınmanın sağlanması için sivil toplum örgütlerinin kalkınma sürecine katılımlarını artırıcı düzenlemeler yapılması; Kalkınmada Öncelikli Yörelerin geliştirilmesine devam edilmesi; kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması için merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdümünde çalışmalar; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın artırılması için tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi; sulama projelerinin, arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte yürütülmesinin sağlanması; kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak için girişimcilerin desteklenmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla bölge planlaması yapılan alanlarda, bu planlarla uyumlu

fiziksel planlama çalışmaları yapılması hedeflenmiştir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).

Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamalarımız

Kırsal alanlar için AB düzeyinde ortak bir tanım yapılmamıştır. Ancak, OECD'nin kırsal alan tanımı AB metinlerinde de yer almaktadır. Bu tanıma göre, nüfus yoğunluğu, km² başına 150 kişinin altında olduğu yerler, kırsal alan olarak nitelendirilmiştir. AB tarafından kırsal kalkınma, tarımsal gelişmenin önemli bir unsuru olarak kabul edilmiştir. 1988 yılında AB Komisyonu tarafından hazırlanan Kırsal Toplumun Geleceği isimli Tebliğde, kırsal kalkınma için aşağıda sıralanan hedefler belirlenmiştir:

- a- Ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması
- b- Tarım yeniden düzenlenirken, kırsal ekonominin bir bütün olarak ele alınması
- c- Çevrenin ve kırsal mirasın korunması (EU Commission, 2003)

Birliğin kırsal kalkınma politikaları ise:

- a- tarımın çok fonksiyonlu olması
- b- kırsal ekonomiye çok sektörlü ve entegre yaklaşım
- c- kırsal kalkınmaya yönlendirilen yardımlarda esneklik
- d- kırsal alanda yerinden yönetim (ademi merkezîyetçilik)
- e- kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasında ve yönetilmesinde şeffaflıktır (Csaki, C. ve Lerman, Z., 2002).

LEADER (Links between actions for the development of rural economy- Kırsal Ekonominin Geliştirilmesinde Faaliyetlerin Birleştirilmesi) AB'nin kırsal kalkınmayı sağlamak için kullandığı önemli bir araç olup; ayrıca, kırsal kalkınma girişiminin genel adıdır. 1991 yılında başlatılan bu Girişim, topluluk düzeyinde seçilmiş alanlarda entegre bir kırsal kalkınma için pilot uygulamaları teşvik etmektedir. LEADER girişimi, yeniliklere açık ve tabandan tavana doğru yaklaşım; saha bazını esas alan uygulama ve fonların yerel-mahalli yönetimlerle yönetilmesi (ademi merkezîyetçi) olmak üzere üç ana prensibe göre uygulanmaktadır

**AB kırsal
kalkınma
politikaları,
kırsal alanda
yaşayan
toplulukla-
rın yaşam
kalitelerini
arttırmaya
ve kırsal
alanlardaki
nüfusun
göçüne
engel
olmaya
yöneliktir**

(Csaki, C. ve Lerman, Z., 2002). Birlik tarafından, LEADER girişiminden farklı olarak, AB üyeliğine aday ülkeler için de SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-tarım ve kırsal kalkınma için özel katılım programı) isimli katılım öncesi bir program oluşturulmuştur. SAPARD Programı bir yandan aday ülkelerin Topluluk Müktesebatını uygulamalarına yardımcı olmayı hedeflerken diğer yandan da adayların üyelik yolunda tarım sektöründe ve kırsal alanlarda yaşadıkları sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadır (OECD, 2003).

Özetle, AB kırsal kalkınma politikaları, kırsal alanda yaşayan toplulukların yaşam kalitelerini arttırmaya ve kırsal alanlardaki nüfusun göçüne engel olmaya yöneliktir. Ayrıca, Birliğin kırsal kalkınma politikaları, diğer alanlardaki politikalarla ilişkili ve ana politika ve hedeflerin bir parçasıdır. Birlik, kırsal kalkınmada, doğrudan müdahale yerine, öncelikle yerel yapıdan gelen projelere fon sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle yerel inisiyatif önceliklidir ve Birliğin, doğrudan uyguladığı projeleri bulunmamaktadır.

AB Komisyonu, Mart 2001 tarihinde Birliğe üyelik için yapılması gerekenleri sıralayan Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamıştır. Bu belgede, kırsal kalkınma alanında mevzuat uyumunun tamamlanması orta vadeli bir öncelik olarak belirtilmiştir. Kısa vadede ise çevresel, yapısal ve kırsal gelişme önlemlerinin alınması öngörülmüştür (Urkan, 2002). Ülkemiz de Katılım Ortaklığı Belgesine uyum sağlamaya yönelik bir Ulusal Program hazırlamıştır.

Ulusal Programda kırsal kalkınma konusu "kırsal kalkınma politikaları" başlığı altında yer almaktadır. Programda, AB Müktesebatı ile Türk mevzuatı karşılaştırılmış ve yapılması gereken değişikliklerin uygulamaya geçirilmesi için alınması gereken önlemler belirlenmiştir. Ulusal Programda; kırsal kalkınma politikasına yönelik bir mevzuatın mevcut olmadığı, AB mevzuatı incelenerek gerekli mevzuatın hazırlanması gerektiği, kurumsal yapının Birlik politikalarını uygulayabilecek şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği, AB mevzuatının incelenmesi ve kırsal kalkınma politika ve projelerin hazırlanması için personele ve eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, finansman konusunda ise AB'den mali yardım alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Ulusal Programa göre, AB kırsal kalkınma mevzuatına paralel biçimde idari yapılar oluşturulacaktır. Programda, üyeliğe aday ülkelerin, üyelik öncesinde yararlanmakta olduğu Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) veya benzeri bir programdan yararlanmasının önemli olduğu vurgulanmış; söz konusu programın gerektirdiği mekanizmaların oluşturulması için çalışmaların başlatılması öngörülmüştür.

Kırsal kalkınma konusundaki mevzuat uyum çalışmaları, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla oluşturulan ve koordinatörlüğünü Tarım ve Köyişleri Bakanlığının üstlendiği Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu tarafından yürütülmektedir. Bu grup tarafından hazırlanan taslak raporlara (2003) göre AB'ne uyum sürecinde yapılması gerekli olan çalışmalar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- AB aday ülkelere SAPARD fonu tahsis etmiştir ve bu ülkelerden 7 yıllık SAPARD programı hazırlamalarını istemiştir. Ülkemizin de 7 yıllık SAPARD Programı hazırlanması gerekecektir.
- 2- Aday ülkeler kırsal kalkınma fonunun kullanımını kalkınma ajansları yoluyla sağlayacaktır. Kırsal kalkınma fonunun kullanılması için bu fonu kullanacak ajansların kurulması gerekecektir.
- 3- AB Müktesebatına göre üye her devlet kırsal kalkınma programlarındaki yeterliliği değerlendirmek için bir İzleme Komitesinin oluşturmak zorundadır.
- 4- Üye ülkeler kırsal kalkınma tedbirlerini belirlemek zorundadır. Ulusal Programa göre Türkiye'nin öncelik vereceği kırsal kalkınma tedbirleri:
  - Kırsal alt yapının iyileştirilmesi, köylerin yenilenmesi
  - Arazilerin toplulaştırılması ve optimum işletme büyüklüğü dikkate alınarak yeniden parsellenmesi, amaç dışı kullanımının önlenmesi,
  - Doğal kaynakların korunması, toprak ve su kaynaklarının yönetimi,
  - Üretici örgütlenmelerinin sağlanması,
  - Tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve tarım sanayi entegrasyonu yolu ile tarımda çalışan nüfusun azaltılması ve el sanatları faaliyetlerinin artırılması,

- Tarımsal işletmelerde yatırımın sağlanması,
- Çevreye uyumlu tarımsal üretimin (organik tarım, iyi tarım teknikleri ile üretim) geliştirilmesi,
- Tarımsal ürünlerin pazarlanması için gereken organizasyonlarının geliştirilmesi,
- Orman ürünleri işleme sanayiinin geliştirilmesi,
- Doğal afetler ile oluşan zararların giderilmesi ve yeni koruma tedbirlerinin geliştirilmesi,
- Mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi olarak belirlenmiştir

5- AB'de kırsal kalkınma projeleri kullanıcılar tarafından hazırlanmaktadır. Kamu kurumlarının rolü, düzenleyici yönde olmaktadır. Ülkemizde bu uygulama yaygın olmamakla beraber üyelik için buna uyum sağlanması gerekecektir. Bunun sağlanması için Türkiye, mevcut AB Mali kaynakları çerçevesinde pilot kırsal kalkınma projeleri hazırlamak durumundadır. AB Mevzuatına göre bu projeler kamu kuruluşları tarafından hazırlanmayacaktır.

6- AB Kırsal kalkınma tedbirlerinden biri de dezavantajlı bölgelerin belirlenmesidir. Üye ülkeler dezavantajlı alanların tespitini yapıp AB Komisyonuna bildirmek zorundadır. Bu alanlarla ilgili kriterler AB Mevzuatında belirtilmiştir. Üyelikle birlikte yardımdan yararlanmak için Türkiye'nin de coğrafi özelliklerini dikkate alarak dezavantajlı alanlarını tespit etmek zorundadır.

7- Kırsal alanlar için kamu ve özel kurumların işbirliği ile oluşturulan yerel eylem grupları, LEADER programı yürütürler. Ülkemizde, Ziraat Odaları tarafından yürütülen Önder Çiftçi Projesi LEADER ile benzerlik taşımaktadır.

8- AB kırsal kalkınma fonlarından azami bir şekilde faydalanabilmesi için AB mevzuatlarının ortaya koyduğu kırsal kalkınma tedbirlerinin, Türkiye'de alt yapısının oluşturulması gerekecektir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2003).

AB'ye Uyum İçin Yapılan Uygulamalar ise aşağıda özetlenmiştir;

1- Tarım politikalarının uygulanmasında koordinasyon eksikliğinin giderilmesi ve üretimin çeşitlendirilmesi amacıyla Tarımda Yeniden Yapılanma ve Destekleme Kurulu oluşturulmuştur.

2- Üreticilerin kayıtlarının yapılması amacıyla Çiftçi Kayıt Sistemi oluşturulmuştur.

3- Ürün çeşitlendirilmesine yönelik Alternatif Ürün Projesi yürütülmektedir.

4- Meraların sınırlarının belirlenmesi, sürdürülebilir kullanımın sağlanması, bakım ve ıslahın yapılarak verimliliğinin artırılması amacıyla Mera Islah Uygulamalarına başlanmıştır.

5- 2000 yılında üretim yapılan araziye hektar başına, üreticilere ödenen Doğrudan Gelir Desteği yürürlüğe konulmuştur.

6- Tarım Kredi Kooperatifleri ve Dünya Bankası, birlikte Tarımsal Örgütlenmenin Yeniden Yapılandırılması Çalışmalarını sürdürmektedir.

7- DPT Müsteşarlığı ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca kırsal yapıyı da içerecek olan ülke ölçeğindeki bilgi envanterinin fiziksel gösterimini içeren Türkiye Genel Yerleşme Düzeni Atlas Projesine başlanılmıştır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2003).

KIRSAL KALKINMA MODELLERİ

1963 yılı sonrasında, farklı hükümet dönemlerinde köy gruplarını temel alan örnekköy yaklaşımı, toplum kalkınması yaklaşımı, köykent yaklaşımı, merkez-köy yaklaşımı ve tarım-kent yaklaşımı adları altında köy yerleşimlerine yönelik kırsal kalkınma modelleri geliştirilmiştir. Bunlar;

Örnekköy Yaklaşımı; 1963-1965 yılları arasında uygulanmış olan Örnekköy Yaklaşımı, belirli bir özelliği olan köyün, çevresindeki kırsal yerleşmelere örnek olacak nitelikte kalkındırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımla, köye götürülen hizmetlerden çevre köylerin de yararlanmasını sağlamak ve başka köylere örnek olabilecek somut bir köy gelişme modeli ortaya koymak hedeflenmiştir. Ortaya çıktığı dönemde araştırmalar yapılarak örnek olabilecek köyler seçilmiş ve uygulanmıştır. Ancak, hizmetlerin sadece belli bir köyde toplanması, modelin merkezi olarak kamu görevlilerince hazırlanmış olması, modelin köydeki sosyal ve ekonomik yapıda değişiklikler

sağlamak yerine daha çok yerleşmenin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana almış olması ve son olarak yerel halkın katılımını göz ardı etmesi modelin eleştirilmesine neden olmuştur.

Toplum Kalkınması Yaklaşımı; ilk olarak BM tarafından bir eğitim ve örgütlenme süreci olarak geliştirilen toplum kalkınması yaklaşımı; BM örgütüne “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek, ulusal bütünlüğü gerçekleştirmek ve küçük toplumların ulusal gelişmeye katılmalarını tam olarak sağlamak için, halkın kendi çabalarının, devletin bu konudaki çabaları ile birleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır” (Kongar, E., 1971, s:134). Toplum Kalkınması Yaklaşımı, kırsal alanda yaşayanların örgütlenmesi, idare ile işbirliği kurması, hizmetlere fiziki ve mali gücü ile katılımı veya hizmetleri benimsemesi ve koruması esaslarına dayanır.

Ülkemizde ilk olarak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tanımı, esasları, ilke ve hedefleri belirtilen Toplum kalkınmasının Türkiye’de uygulanması sırasında pek çok engelle karşılaşmıştır. Toplum kalkınmasından sorumlu kurum sürekli değişmiş, çalışmalar DPT’den alınarak, Köyişleri Bakanlığına ve oradan da alınarak İçişleri Bakanlığına verilmiştir (Kongar, E., 1971). 1967 yılında ise bu konuda yapılan çalışmalar bırakılmıştır.

Toplum Kalkınması yönteminin başarısız olmasının nedeni; yönetim yapısında, toplum kalkınması yönteminin başarılı olabilmesi ve yerel halkın katılımının sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmamasıdır. Aşağıdan yukarı doğru işleyen ve köy, ilçe, il ve bölge basamaklarında, merkezde hazırlanan plan ve programla bütünleşen bir plan ve denetleme yaklaşımı geliştirilememiştir. Kırsal alandaki toplum kalkınması çalışmalarında halk katılımını engelleyen etmenlerden birisi toprak-insan ilişkilerinin dengesizliğidir. Topraksız yada az topraklı çiftçiler, tarım alanındaki yeniliklerden istedikleri biçimde yararlanamamış, bu nedenle köydeki çalışmalara katılmaları sınırlı olmuştur (Geray, C., 1989).

Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Yaklaşımı; kırsal alanlarda kendine yeterli birimler oluşturmak ve kırsal alanı kentin çekiciliğini azaltacak biçimde içinde rahatça yaşanabilir bir duruma getirmek amacı ile bölgede var olan kaynakların en akılcı bir biçimde işletilmesini sağlamak şek-

linde tanımlanmaktadır. 1965 yılında ülkemize tanıtılan söz konusu yaklaşımla, köyün kendine yeterli birim durumuna getirilmesi ve köy-kent farklılıklarının giderilmesi amaçlanmıştır. Aile planlaması, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler planlaması, üretim, pazarlama, tarımda yeni tekniklerin uygulanması, toprağı etkin bir şekilde kullanma esasları, kooperatifler ve kredi olanakları Yaklaşımın içerdiği konulardır.

Çok yönlü planlama, ulusal amaçların gerçekleştirilmesine yardım eden aynı zamanda köylüyü kentte çalışanlarla eşit bir yaşam düzeyine ulaştırmaya çalışan bir planlama sistemi olarak ileri sürülmektedir. Amacı tarım ve köy hayatı ile ilgili tüm kesimlerde uygulanacak bir plan hazırlamaktır (Geray, C; Keleş, R; Yavuz, F; 1973) Model uygulandığı dönemlerde, yerel yönetimlerimiz, kendilerine düşen görevleri yapmalarına yetecek parasal kaynaklarla ve teknik olanaklara sahip değildiler. Merkez yönetimin taşra teşkilatları da bu çalışmalarda başarılı olamamışlardır ve dolayısıyla çalışmalar da başarıya ulaşamamış; bu yaklaşım da uygulamadan kaldırılmıştır.

Çok yönlü kırsal alan planlaması şu açılardan eleştirilmektedir:

- Model uygulanırken merkezi yönetim ile yerel yönetimler arası eşgüdümü sağlanamamıştır.
- Yetişmiş personel sıkıntısı yaşanmıştır.
- Planlama ilçe düzeyinde yürütülmüş, bölge planlama ile bağlantı kurulamamıştır.
- Toplum kalkınması ile arasında ilişki kurulamamış; toplum kalkınmasını tamamlayacağı yerde, Toplum Kalkınması Yaklaşımının yerine geçirilmiştir.

Merkez-köy Yaklaşımı; bu yaklaşımın temelinde, tüm köylere ulaştırılamayan sosyal ve kültürel hizmetlerin düşük maliyetle merkez olarak belirlenen köyde toplanması ve çevre köylere sunulması amacı yatar. Merkez Köy Yaklaşımı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde 1970 ve 1972 yılı programında yer almıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da bir politika aracı olarak gösterilmiştir. Merkez Köyler aracılığı ile çevredeki yerleşmelere götürülecek hizmet ve programlar içinde sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlık merkezleri, temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları,

karakollar, pazar yerleri, aşı ve suni tohumlama istasyonları, PTT şube ve ajansları bulunmaktadır. Ayrıca gezici nitelikte görev yapan kamu kuruluşlarının merkez köyde toplanması önerilmiştir. Merkez-Köy Yaklaşımında, temel ilke olarak hizmet boyutuna ağırlık verilmiştir. Oysa kent ile köy arasındaki dengesizlik yalnızca hizmet alanlarındaki eksikliklerden kaynaklanmamaktadır. Yaklaşımında köylerin ekonomik olarak da kalkındırılması boyutu eksik kalmıştır.

Köykent Yaklaşımı; İlk olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan merkez-köy kavramı, CHP tarafından geliştirilerek ve Köykent olarak ilk kez 1969 seçim bildirgesiyle kamuoyuna açıklanmıştır. Resmi kaynaklarda, köykent; kırsal alan nüfusunun, toplumsal, kültürel, ekonomik ve kamusal gereksinmelerini karşılayacak şekilde donatılmış kırsal yerleşim birimi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, R., 2002).

Kırsal yerleşim yapısına daha rasyonel bir biçim vermek, dağınıklığı toplulaştırmaya dönüştürmek, köye götürülen hizmetlerde etkinlik sağlamak, sanayileşmeyi kırsal alana yaymak, kırsal alanda iş olanakları yaratmak, büyük kentlerde sağlıksız kentleşmenin sakıncalarını gidermek ve tarımsal düzeni değiştirmek köykent yaklaşımının başlıca amaçlarıdır (Keleş, R., 2002).

Köykentlerin merkez köylerden farkı, projenin, ekonomik amaçların ötesinde bir toplumsal dönüşüm ve kalkınma projesi olmasıdır. Modeli, özgün kılan bir diğer unsur da modelin tabana dayalı olmasıdır. O döneme kadar yukardan aşağı olan kalkınma yöntemi, bu sefer tabandan başlayıp yukarıya doğru gelişmiş ve mekansal planlamayı yaşama geçirmiştir. Köykentlerin üstlendikleri ekonomik, toplumsal, yönetsel ve yerleşme yapısının düzeltilmesi ile ilgili işlevlerin, siyasi istikrarsızlıklar nedeni ile uygulanması mümkün olmamıştır (Keleş, R., 1992).

Tarım Kentleri Yaklaşımı; Tarım Kentleri günümüzden 35-40 yıl önce MHP tarafından ortaya atılmış bir köy kalkındırma yöntemidir. Bu modelde, bölgenin özelliklerine göre, 8-10 köy bir birim oluşturacak şekilde bir araya getirilen köylerin merkezindeki köyün tarım kenti yapılması düşünülmüştür. Tarım Kentleri, hizmet ve olanak yönünden köylerin birleştirilmesini esas olan bir projedir.

Tarım Kent yaklaşımının kuramcılarında biri olan ve Agrindus fikrini ileri süren H. Haperin'e göre; köyün ve büyük bir değer ifade eden çevresinin temellerini sarsmadan, tarım ve sanayi birlikte yürüyebilir. Haperin, köyden kente göçü önlemeyi ve kırsal yerleşmelerdeki işgücü fazlasını çevredeki tarım dışı alanlarda istihdam etmeyi tasarlamıştır (Haperin, H. 1965). Tarım Kentleri de, Köy Kentler gibi Agrindus düşüncesinden esinlenilerek ortaya çıkmıştır (Güven, H.S., 1974).

Tarım Kentleri, hizmet ve olanak yönünden köylerin birleştirilmesini esas olan bir projedir. Sayıları 4000 kadar düşünülen tarım kentlerine bütün devlet olanaklarının götürülmesi ve bu yerlerin kültürel ve ekonomik gelişim merkezleri olması planlanmıştır. Tarım kentleri düşüncesi bugüne kadar gerçekleşmemiştir.

KIRSAL KALKINMA PROJELERİ

1970'den günümüze Türkiye'nin çeşitli illerinde, hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimdeki sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için kırsal kalkınma projeleri uygulanmaktadır. Bu projelerin pek çoğu yabancı kaynaklarla finanse edilmiştir ve benzerleri daha önce dünyanın değişik bölgelerinde uygulanmıştır.

Bir veya iki il bazında uygulanan kırsal kalkınma projelerinin başlıca amaçları:

- Uygulandığı illerde yaşayan çiftçi ailesinin bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek,
- Kırsal alandan kentlere olan göçü durdurmak,
- Yeni üretim alanları açmak,
- Altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek,
- Tarımsal geliri arttırmaktır.

Türkiye'de dördü tamamlanmış, ikisi devam etmekte olan toplam altı adet kırsal kalkınma projesi vardır. Kırsal kalkınma projeleri ve uygulama dönemleri:

- 1- Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984)
- 2- Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989)

- 3- Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999)
- 4- Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991-1998)
- 5- Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi (2004-2010)
- 6- Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998-2005)

Türkiye’de uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar, Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonudur (IFAD). Bu projeler ve uygulanacağı yerler, Kalkınma Planlarında, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Teklif edilen projeler, uluslararası finans kuruluşları tarafından incelendikten sonra kendi politikalarına uygun olarak belirlenmektedir.

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye’nin ilk kırsal kalkınma projesidir. Projeye, 1972 yılında (Gıda ve Tarım Teşkilatı) FAO ve Dünya Bankası yardımlarıyla başlanmış; uygulaması 1984 yılında tamamlanmıştır. Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesinin, uygulamadaki bazı aksaklıklara rağmen olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir. Çorum ve Çankırı illerinde tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması ve kırsal altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır (Doğanay, 1993).

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Türkiye’de uygulanan ikinci kırsal kalkınma projesidir. DPT, Tarım Bakanlığı ve FAO-WB’nin ortak çalışmaları ile projeye 1984 yılında başlamış ve 1988 yılına kadar uzatılmıştır. Proje sonunda çiftçiler tarafından modern tarım ekipmanlarının ve makinelerinin kullanımında artış olmuştur. Proje başlangıcında zayıf olan çiftçi-teknik personel iletişimi proje sonunda artmıştır. Çiftçiler hayvan, bitki hastalıkları ve bitki zararlılarına karşı mücadelede bilinçlenmişlerdir (Doğanay, 1993).

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Proje 1983 yılında gündeme alınmıştır. Ancak, Tarımsal Kalkınma Fonunun (IFAD) mali durumu sebebiyle 1988 yılında, gecikmeli olarak hazırlık süreci tamamlanmıştır. Projenin maliyetin yaklaşık

yarısı Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) kaynaklıdır. Proje, 1990-1999 yıllarında yürütülmüştür. Kırsal alanda yaşayan nüfusun, gelir ve yaşam standartlarının yükseltilmesi, tarımsal üretimi artırma, köylerde altyapıyı geliştirmek ve kredi hizmetlerini sağlamak amaçlanmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1991).

Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, 1991 yılında başlayan proje 2001 yılına kadar sürmüştür. IFAD ve ulusal bütçe tarafından kaynak sağlanmıştır. Proje, köylere içme suyu tesisleri yapılması, köy yolları ve sulama altyapısı çalışmaları yapılması, ormancılık, tarımsal üretimin artırılması, tarımsal kredi ve eğitim konularını kapsamaktadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1991).

Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi, Sivas ve Erzincan illerinin az gelişmiş alanlarında, projenin 2004-2010 yılları arasında uygulanması hedeflenmektedir. Sivas ve Erzincan illerinden belirli kriterlere göre seçilecek fakir 200 köyde uygulanacaktır. Katılımcı kırsal planlama yaklaşımı prensip alınmıştır. Projeye 2004 yılında başlanılmıştır.

Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müşterek uygulanmaktadır. Projede ORKÖY fonundan yararlanılmakta olup; Tarımsal Kalkınma Fonundan (IFAD) kredi sağlanmaktadır. Projenin sona erme tarihi 2006’dır. Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi çalışmalarında hedef ve ihtiyaçların tespiti köy seviyesinden başlamaktadır. İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde Köy Kalkınma Planları hazırlanmakta ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmektedir. Toplam 916 köy proje kapsamına alınmıştır. Proje katılımcı kırsal planlama yaklaşımını hedeflemiştir. Proje halen devam etmektedir.

DEĞERLENDİRME

Türkiye’de kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla planlı dönemde benimsenen politika ve uygulamaların önemli bir kısmı benzer özelliklere sahiptir. Söz konusu politika ve uygulamaların çoğunun temel özelliği yerel halkın katılımını içermemeleri ve merkezi karar organlarınca, yukarıdan aşağıya

doğru tepeden inmece bir anlayışla oluşturulmuş olmalarıdır.

Buğun Türkiye’de kırsal alanda, fiziksel sorunlar yanında, sosyal ve ekonomik sorunlar da mevcuttur. Oluşturulan politikalar ve yapılan uygulamalarda tüm bu sorunlar bir bütün olarak ele alınmamış; kır ve kent bütünlüğü sağlanamamış ve politikalar, sosyal ve ekonomik gerçeklerden bağımsız düşünülmüştür. Dolayısıyla, kırsal alanda yaşayan kesimin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik politikalar oluşturulamamıştır.

Planlı dönemdeki kırsal kalkınma uygulamaları; dağınık, parçacı, eşgüdümsüz ve hizmet götürme anlayışının ağırlıklı olduğu politikalarla, kırsal alanda kalkınmanın sağlanamayacağını göstermektedir. Kırsal kalkınma alanında halen politikalar netleşmemiş ve bu alanda etkin bir yasal ve kurumsal yapılanma oluşturulamamıştır; bu güne dek, bir bölgeyi tüm yönleri ile ele alan kırsal planlama yapılmamıştır. Özellikle beş yıllık kalkınma planlarında ve kırsal kalkınma projelerinde (KKP) kırsal kalkınmanın mekan boyutu göz ardı edilmiştir.

Kırsal kalkınmada, kırsal ve kentsel unsurların birlikte ele alınması, havza planlama leğinden hareketle, doğal kaynakların korunması ilke olmalıdır. Havza leğinde planlama, kırsal kalkınma alanında doğru yapılanma için gereklidir.

Bu bölümde, Türkiye’de 1960 sonrası oluşturulan kırsal kalkınma politika ve uygulamalarındaki eksikliklerin ortaya konulması amacıyla, çeşitli aıllardan bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Katılım Açısından; Türkiye’deki kırsal kalkınma politikaları ve uygulamalarında (modeller, projeler vb) toplum kalkınması yaklaşımı dışında yerel halkın katılımına pek yer verilmemiştir. Politikalar ve uygulamalar merkezden, katılım olmaksızın oluşturulmuş, planlanmış ve uygulanmış; kırsal alandaki tüm paydaşların kırsal kalkınma sürecine katılımını sağlayacak bir yöntem izlenmemiştir.

Uygulamalar göstermiştir ki; yerel halkın katılımını dışlayan ve merkezi karar organları tarafından belirlenen politika, plan ve uygulamalarda başarı sağlanamamıştır. Toplum kalkınması gibi katılımcı modeller bile tepeden inmece yaklaşımın etkisiyle başarıyla uygulanamamıştır.

Makro Hedef ve Politikalar Açısından; Türkiye’nin kırsal kalkınmayı gerçekleştirme ve kır-kent arasındaki dengesizlikleri azaltma yönünde uygulanabilir makro politikalar belirlediği söylenemez. Kırsal alana yönelik oluşturulan politika ve uygulamalar, geniş kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmamıştır. Kırsal kalkınma politika ve uygulamaları sosyal ve ekonomik yapıdan bağımsız düşünülmüştür. Hizmet anlayışı çoğu uygulamada ağır basmıştır. Kırsal alanların kalkınması için çok gerekli olan iş olanaklarının yaratılması konusu üzerinde fazla durulmamış, bu alanda politika üretilmemiş, dolayısıyla uygulamaya yansayan sonuçlar alınmamıştır. Kısaca ifade edilecek olursa, kırsal alanlardaki politikalar; ne makro politikaların bir parçası, ne de diğer politika alanları ile ilişkili olmuştur.

Her ne kadar birbiri ardına, kırsal alanların geliştirilmesine ilişkin hedef ve stratejilere yer verişmişse de bunu gerçekleştirecek araçlar, açıklıkla tanımlanmamıştır. Kırsal alana yönelik çalışmalarda, kırsal alana hizmet götürme anlayışının ağır basması, kırsal alanlardan göçü önleyici yeterli koşulları sağlayamamıştır.

Uygulama Alanının Seçimi Açısından; Toplum Kalkınması ve Kırsal Kalkınma Projeleri dışındaki uygulamalarda köy veya köy grupları temel alınmış; toplum kalkınması ilçeyi birim olarak kabul etmiş, Kırsal Kalkınma Projeleri ise bir ya da iki il bazında hazırlanmıştır. Kırsal kalkınma model, proje ve planlarının uygulanacağı alanların yer seçiminde siyasi tercihler belirleyici olmuştur. Bölgesel ve yerel koşullar dikkate alınmamıştır. Türkiye’de farklı yapılarda kırsal yerleşmeler bulunduğu için, tek bir modelin ya da projenin bütün ülkede başarılı olması olanaksızdır.

Bölgesel Gelişmeye Katkısı Açısından; Kalkınma Planları ile getirilen Kalkınmada ncelikli Yreler politikaları ve tedbirleri, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlamasına rağmen, bölgeler arası dengesizlikler hedeflenen ölçüde giderilememiştir. Diğer bir ifadeyle, bölgelerarası ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıkları azaltılamamış; bundan kaynaklanan köyden kente g engellenememiştir.

Kurumsal Organizasyon Açısında; Kırsal kalkınma alanında pek çok kurum, ayrı projeler

üretmiş ve kurumlar arasında yeterli eşgüdüm sağlanamamıştır. Projelerde kurumlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı kuruluşların daha proje devam ederken değiştirilmesi organizasyon eksikliklerinden kaynaklanmıştır. Bu durum projelerde gecikmelere ve proje maliyetinin yükselmesine sebep olmaktadır.

Uygulayıcı ile karar vericiler arasındaki kopukluk projenin başarısını etkilemiştir. Ayrıca, kırsal özellik gösteren yerel yönetimlerin ve birliklerin de birbirleriyle işbirliği sağlanamamıştır.

Yasal Açısından; 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu örgüt ve kaynak açısından günümüz koşullarına artık uymamakta; dolayısıyla Kanun mevcut yapısıyla kırsal kalkınmaya yönelik uygulamaların başarılı olmasında yetersiz kalmaktadır. Kırsal kalkınmada çok önemli olan köy komünleri yönetimi yeniden yapılandırılarak yasal düzenlemelerdeki yerini almalıdır.

Kalkınma planlarında hedeflenen tarım topraklarının bölünmesini önleyecek yasal düzenlemeler ve toprak reformu yapılmamış; arazi toplulaştırma ile ilgili çalışmalar yeterli olamamıştır.

Ayrıca, kırsal alanın tanımı hiçbir yasal mevzuatta ve resmi belgede yer almamış; kırsal kalkınmanın yasal yapısı oluşturulmamıştır. Bugün pek çok gelişmiş ülke ve AB kırsal alanlarını tanımlayıcı kriterleri ortaya koymuş ve kırsal kalkınma alanında yasal çerçeveyi oluşturmuşlardır.

Kır Kent Farkını Azaltması Açısından; Kırsal alandaki uygulama ve politikalarla, kır ve kent entegrasyonu sağlanamamış; kır ve kent arasındaki arklılıklar azaltılamamıştır. Kırsal kalkınma kentlerden ayrı düşünülmüştür.

Sosyal Yapıya Katkıları Açısından; Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri giderilememiştir. Kırsal alandaki insan kaynaklarını geliştirecek eğitim sorunu hala mevcuttur. Dünyada örnek model olarak gösterilen Köy Enstitüleri, politik nedenlerle uygulamadan kaldırılmıştır. Kırsal alanda sosyal güvenlik sağlanamamıştır. Çalışmalarda, sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Sağlık, çocuk bakımı, çevre, beslenme, kadınların eğitimi gibi konular sınırlı kalmıştır. Geleneksel davranış eğilimleri kırdaki hala devam etmektedir.

Yetki Açısından; Kırsal kalkınma uygulamalarının her aşamasında ağır bürokrasinin yanısıra, yerel proje elemanlarının yetki ve sorumluluklarının sınırlanması çalışmaların başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Projelendirme Açısından; Kırsal kalkınma proje ve modelleri hazırlanmadan önce geniş kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-ekonomik incelemelerin yapılarak uygulama alanlarının doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyellerinin iyice etüdü edilmemesi sonucunda kısa, orta ve uzun vadede nelerin yapılabileceği net olarak ortaya konulmamıştır. Kırsal kalkınma çalışmaları, birbirinden kopuk, dağınık ve parçacı olmuştur. Bu dağınıklık kırsal alanlara-köylere götürülen ekonomik ve sosyal hizmetlerin amacına ulaşamamasının yanı sıra kaynak israfına da neden olmuştur. Kalkınma planlarında kırsal kalkınmaya yer verilmeyle birlikte, ekolojik açıdan çok değerli kırsal alanların ele alındığı, fiziki anlamda ve havza bazında bir kırsal planlama çalışması yapılmamıştır.

Çalışmaların Değerlendirilmesi Açısından; Kırsal kalkınma uygulamaları sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmaları yeterince yapılamamıştır. Çalışmalar uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmiş; deneyimler yeni çalışmalara aktarılmamış, bu da yeni projelerin geliştirilmesini engellemiştir. Mevcut eksiklikler ve hatalar devam ettirilmiştir. Bir kalkınma modelinin/projesinin kesin sonuçları alınmadan, başka bir uygulamaya geçilmiş ve kaynak israfı yaşanmıştır.

Tarımsal Gelişmeye Katkısı Açısından; Tarım Reformu gerçekleştirilememiş, tarım-sanayi bütünleşmesi sağlanamamış, işgücü fazlası tarımdan çekilememiş, dolayısıyla tarımda verimliliğin artırılması sağlanamamıştır. Tarım politikaları ile ulusal kalkınma politikaları arasında bütünlük oluşturulamamıştır. Kırsal kalkınma projeleriyle birlikte oluşan yoğun ve bilinçsiz girdi kullanımıyla tarımsal ürünlerde görülen artış, tarımsal gelirleri arttırmamaktadır.

Üretici Örgütlenme Açısından; Uygulamalarda üretici örgütlenmelerine gereken önem verilmemiş, tarım üreticisinin örgütlenmesinde yeterli olanaklar sağlanamamıştır. Bu da uygulama sonrası çalışmaların kalıcılığını azaltmıştır.

Uygulamaların her aşamasında ağır bürokrasi örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Kırsal Kalkınma Uygulamalarının Finansmanı Açısından; Türkiye’de planlı dönemdeki uygulamaların finansmanı çoğu yabancı kaynaklardan sağlanmıştır. Uluslararası kaynaklara dayalı projelerde kaynaklar optimal değerlendirilememiş ve uluslararası finans kaynaklarının güveni zayıflatılmıştır.

Ekonomik Yapıya Katkıları Açısından; Tarımda fazla işgücünü kullanacak kırsal sanayi oluşturulamamış işgücü fazlası tarımdan çekilememiştir. Kırsal alanlarda kişi başına düşen gayri safi milli hasıla Türkiye ortalamasının altındadır.

KAYNAKÇA

Csaki, C. ve Lerman, Z., The Challenge of Rural Development in the EU Accession Countries, World Bank, Washington DC, 2000

Doğanay, F., Merkez Köyler, DPT Yayınları, Ankara, 1993

DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1963,

DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1968

DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1974

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1979

DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1985

DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1990

DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1996

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 2001

EU Commission, Rural Development in the European Union, Germany, 2003

Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara, 2002

Keleş, R., Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

Kongar, E., Toplum Kalkınması ve Toplum Örgütlenmesi, Amme İdaresi Dergisi, Ankara, 1971

Geray, C., Toplum Kalkınması Açısından Yerel Yönetimler, Toplum Kalkınması Sempozyumu, DPT Yayınları, Ankara, 1989

Güven, H.S., Köy Kent Sorunu, Amme İdaresi Dergisi, Ankara, 1974

Haperin, H., Agrindus-Tarım ve Endüstri Birleşmesi, İstanbul, 1965

OECD, The Future of Rural Policy, France, 2003

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ankara, 1991

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Ankara, 1991

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, AB’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Ankara, 2003

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, AB’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Ankara, 2003

Tütengil, C.O., Türkiye’de Köy Sorunu, Kıtay Yayınları, İstanbul, 1969

Urkan, A., AB Müktesebatını Üstlenebilme Kapasitesi, 2002 İlerleme Raporu ve Strateji Belgesinin Değerlendirilmesi/Tarımsal-Kırsal Mevzuat ve Kurumsal Yapılar, Ankara, 2002

Yalçındağ, S., Kırsal Kalkınma Projeleri ile Yerel Yönetimler Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi Yaklaşımları, Frederic Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992

Yavuz, F. ve Keleş, R. ve Geray, C., Şehircilik Sorunları-Uygulama ve Politikaları, AÜ Siyasal Bilimler Fak. Yayınları, 1973

Yavuz, F., Memleketimizde Toplum Kalkınması, TODAİE Yayınları, Ankara, 1966

<http://europa.eu.int>

www.khgm.gov.tr

www.tarim.gov.tr

www.zmo.org.tr

Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi(*)

¹Arş.Gör. Dr.
Mimar,
Kafkas Üniversitesi
Artvin Orman Fakültesi
Peyzaj Mimarlığı

²Prof. Dr.
Y. Mimar,
Karadeniz Teknik
Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

¹Zehra EMİNAĞAOĞLU, ²Sonay ÇEVİK

Kırsal yerleşmeler; zaman içerisinde değişen toplumsal ve ekonomik şartlarla beraber farklı birçok kaliteyi ve aktiviteyi kapsamaktadır. İnsanların doğaya olan eğilimlerinin artması, farklı kültürleri ve yaşam biçimlerini öğrenme merakı, kalabalık şehir ortamlarından uzaklaşma isteği kırsal yerleşmeleri gündeme getirmektedir. Değişen dünya içerisinde etki alanlarının gelişmesi ayrıca ülkemiz topraklarındaki oranı dikkate alınarak, bu bölgelerin bölgesel ölçekte ele alınması gerekmektedir. Yerleşmeler sistemi içerisinde, kırsal yerleşmeler kent sisteminden farklı bir sistemi ifade etmekte ve özellikle tüketim toplumu haline geldiğimiz şu günlerde doğal kaliteleri ile önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, ulusal düzeydeki gelişmelerde kırsal yerleşmelerin yeri ve önemi üzerinde durulmakta, buna ilişkin politikalar bölgesel ölçekte incelenmektedir.

Çalışma ağırlıklı olarak fiziksel planlamaya dönük politika ve ilkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede; yapılaşmış çevrelere dönük tasarım ve planlama çalışmalarına değinilmekle beraber, kırsal yerleşmelerin doğal çevresi, sosyo-kültürel yapısı, coğrafi ilişkileri ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi ile bölgesel ölçek içinde ele alınmaktadır. Çalışmanın, “Bölge kavramı ve Bölgesel Yaklaşım Çerçevesi” başlığında, bölgeselcilik, bölge kavramı, bölge planlama gibi ifadeler açıklanmakta; bu konudaki sosyal,

kültürel, fiziksel, hukuksal sınırlamalar anlatılmaktadır. “Bölgesel Ölçekte Kırsal Yerleşmeler ve Politikalar” başlığında; bölge ölçeği içinde kırsal yerleşmelerin belirleyicileri, tanımları, bölgesel yaklaşımların köylerin planlanması ve tasarımındaki önemine değinilmektedir. Bu konudaki politika ve ilkeler yurtdışı ülkeler ve Türkiye olarak ele alınmaktadır.

Bölge Kavramı ve Bölgesel Yaklaşım Çerçevesi

Bölgesel planlama çok detaylı ve uzun bir sürece dayalı, farklı yapıları (coğrafi, siyasi, ekonomik, kültürel, demografik) barındıran ve değerlendiren bir uğraş alanıdır. Bölge kavramı ve bölgesel planlama bu çalışmada, kırsal alanların ve kırsal yerleşmelere ilişkin tasarım çalışmalarının durumu ve konumunu belirlemek açısından genel bir çerçeve içerisinde ele alınmaktadır.

“Bölgeselcilik”, coğrafya, siyasal bilimler, planlama, ekonomi gibi bir çok alanda çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bölgeselcilik konusunda karşılaşılan sorunlardan biri, bilinen alanlardan çok yeni bir alanın sınırları tanımlanırken ortaya çıkmaktadır. Bu noktada yönetim ve yönetsel sınırların belirlediği alandan çok bölgenin fiziksel özelliklerine göre (dere, deniz, dağ, ova gibi coğrafi özellikler) tanımlamaların mı daha uygun olacağı, yoksa idari sınırların mı bölgeyi ifade ettiği gündeme gelmektedir. Bölge-

selliliğin sınırlarının geniş tutulması, yerel ve merkezi yönetim ile planlama arasındaki geçerliliği sağlamak için gerekli görülmektedir.

Bölgesellik, bölgeselliğin yansıtıldığı mimari çevreler, 18. yüzyılın ortalarından başlayarak, özellikle de 19. yüzyılda “medeniyetin” neden olduğu yabancılaşmaya karşı, “hakikat” arayışı olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2001). Farklı bir yaklaşım ise, yerleşme ve toplum gelişiminin doğada bölgesel değil konumsal (local) olduğudur. İnsanlar daha çok konumsal karakteri yüzünden buralarda yaşamayı ve yerleşmeyi seçmekte; bununla birlikte bütün toplumlar bir bölge içindeki iklim, topografya, coğrafya, kültür ve ekonomik parametrelerden etkilenmektedir. Bölge kavramı; bir çok parametreyi içermesi ve bir arazi planlama bakışı ile; aktiviteleri içeren, yaşamsal ilişkileri olan, karaya ait bir çok olasılığı ifade etmektedir (Neuman, 2000).

Bölge terimi konuşma dilinde bazen bir mahalle, bazen bir kent, bazen birkaç kenti içine alır, bazen de birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçalarına, ya da kıtalara bile bölge denildiği görülür. Bölge terimleri, farklı ölçekteki mekan parçalarında karşılık bulmaktadır. Neuman, bölgesel tasarımın en önemli unsurunun merkezi yerlerin hiyerarşi olduğunu ve büyük yerleşmelerden küçük yerleşmelere doğru devam eden bir form izlediğini, hiyerarşinin özellikle şehirler, koridor-geçiş merkezleri, kasabalar, köyler ve küçük köyler olmak üzere beş merkezi içerdiğini ifade etmektedir (Neuman, 2000). Bütün bu ifadelerden bölgeyi tanımlayan ve araziye belirleyen, fiziksel karakter ve aktivitelerin yayıldığı coğrafyalar olduğu, bölge içerisindeki mevcut toplulukların karakterinin bölgeden etkilendiği görülmektedir.

Bölge planlama, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik problemlerinin coğrafi bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Bölge planlama geleneksel olarak; bilimsel bir disiplin, bir yönetim tekniği ve üst düzey stratejiler çerçevesinde dengeli bir gelişme ve mekan düzenlenmesini amaçlayan, kapsamlı ve çok sektörlü bir politika olarak tarif edilmektedir (Eke, 2002). Planlamada farklı bir yaklaşım yerleşmelerin ülke ve bölge ölçüsünde program ve hedefleri kapsayacak bir “yerleşim sistemleri” içinde ele alınmalarını gerekli kılmaktadır. En önemlisi ise bu sistemlerin ekonomik, sosyal, kültürel, politik yapı ve bunların değişimi,

şehirleşme eğilimleri, milli yerleşme, teknolojik seviye ve gelişme, eğitim düzeni insan kaynağı, bu kaynağı kullanmada verimlilik, yerleşme alanı planlaması gibi politikalarda tutarlılık gösterilmelidir (Çetiner, 1980).

Global ekonomide hakim olan metropol ekonomilerin ortaya çıkışı, bilgisayardaki ileri teknoloji, telekomünikasyon, bilgi ağı (network) gibi sistemlere olanak sağladı. Son yirmi yıldaki sosyal sınırları oluşturan şartlar şimdi ile aynı değildir. Bölgesel planlama, bu yeni oluşum ve gerçeklere uyum sağlamak ve çözüm üretmek için yeni bir görüş olmaktadır. (Neuman, 2000). Son dönemlerde yaşanan değişimlerle ulus devlet tek hakim güç olarak varlığını sürdürememekte, hem ulus devleti aşan, hem de ulus devleti altında kalan ölçeklerde yeni kurum ve düzenleme mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinde merkezi hakiyetin olduğu dönemden farklı olarak bölgesel eşitsizlik ve farklılıklar şiddetlenmekte, ulusal sınır kavramı önemini yitirmeye başlamakta, mekansal kademelenme farklı bir içerik kazanmakta, katı bir mekansal hiyerarşiden söz edilememektedir (Koroğlu, 2000). Böylesine bir değişim sürecinde ülkemizde izlenen politikalar ve uygulamalar bölgeler arası eşitsizliklerin artmasına ve ulusal bir sorun olmasına sebep olmaktadır. Doğu ve batı bölgeleri arasındaki, kır ile kent arasındaki uçurumlar globalleşme ile birlikte artma eğilimi göstererek bütünleşme sürecini zorlaştırmakta, planlama sorunları ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, eşitsizliklerin azaltılması, kentlerdeki kontrol edilemeyen göçlerin önlenmesi için uygulanabilir ve etkin politikaların ulusal ölçekte ve alt bölge planlarının üretilmesi gerekmektedir.

Gelişme hedefleri bir ülkenin genelinde gerçekleştirildiğinde başarı ile sonuçlanacak; eğer bölgesel planlamada coğrafyalar ve toplum ile gerekli dengeler sağlanmadığı takdirde eksik ve yetersiz kalacaktır. Bölgesel planlamanın “yerleşmeler sistemi” içerisinde mekansal ölçeklere indirilmesi ve fiziksel planlamayla desteklenmesi önemle gerekmektedir.

Bölgesel Ölçekte Kırsal Yerleşmeler ve Politikalar

Kırsal bölgeler, doğal kaynakları, özellikle geniş yeşil alan ve ormanları ile kentlerin nefes alabilen

Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, eşitsizliklerin azaltılması, kentlerdeki kontrol edilemeyen göçlerin önlenmesi için uygulanabilir ve etkin politikaların ulusal ölçekte ve alt bölge planlarının üretilmesi gerekmektedir

bölgeleridir. Küresel bir sorun olan doğal kaynakların yok olma süreci içerisinde, bölge planlamada önemli yer tutmaktadır. Bazı doğal kaynaklar (nehirler, ormanlar gibi) bölgelemenin doğal bileşenleri olarak görülmekte ve kırsal bölgeler “doğal dolaşım sistemleri”nin gerçek niceliği, şehir ve kasabalar ise dolaşım sisteminin suni üretilmiş bölümleri olarak ifade edilmektedir (Spreiregen, 1965).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Kırsal alan”, ekonomik etkinliklerin ağırlıkla doğal üretim kaynakların kullanılması ve değerlendirilmesine dayandırıldığı, yüz yüze ilişkilerin göreceli olarak daha yaygın olduğu, yaşam koşullarının büyük ölçüde gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği, teknik ve teknolojik gelişmeler ile ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin yavaş ve gecikmeli olarak gerçekleştiği, ortamlar olarak tanımlanmakta; kırsal alanlar, kent sayılan yerleşim yerlerinin dışında kalan yerler olarak ele alınmaktadır (DPT, 2000). Linzer ise; tanımlamalarda, “yoğunlaşmanın (yapılaşma, nüfus) dışında kalan bölgeler veya ağırlıklı olarak düşük nüfus yoğunluğu, toprak, orman kaynaklarının kullanımı” şeklindeki ifadelerin kırsal bölgelere negatiflik yüklediği, “artık mekan” kategorisine getirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal bileşenlere dikkat çekilmektedir. Kırsal mekan doğaya yakın, düşük nüfus ve yapılaşma yoğunluğu ile dikkat çeken yerleşme ve peyzaj mekanı olarak tanımlanmakta; yerleşmelerin düşük yoğunluğuna rağmen insanlar arasındaki yoğun ilişkiler gündeme getirilmektedir (Linzer, 2003).

Kırsal alanlar, sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafya gibi farklı alanlarda, farklı değişkenler ve girdilerle belirlendiği için kırsal ilişkilerin tanımları ve kavramlarda çeşitlilik göstermektedir. Örneğin antropolojide ki kırsal alan araştırmalarında bu yerleşmeler, kom, çiftlik, mahalle, divan, köy, küçük tarım kasabaları veya belirli işlerle uğraşan küçük topluluklar olarak ifade edilmektedir. Beşeri Coğrafyada kırsal yerleşmeler; geçici yerleşmeler, köy yerleşmeleri, köyden büyük fakat kent olmamış yerleşmeler (kasaba) şeklinde sınıflanmakta ve tanımlanmaktadır.

Ülkemizde kırsal yerleşmelerin en büyük yerleşme birimi köylerdir; bunu mezra, yayla, oba şeklinde isimlendirilen alt ölçekteki yerleşme birimleri izlemektedir. 442 sayılı Köy Kanu-

nu'nun ikinci maddesi, “Camii, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.” şeklinde köyü tanımlamakta ise de, bu madde köyün ortak malları gibi bazı özelliklerine değinmektedir. Kanununun 1. Maddesinde Köy nüfusu baz alınarak yapılan tanımda; “nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy denilmektedir. İki bin ile beş bin arasındaki yerlere kasaba ve yirmi binden çok nüfuslu yerlere de şehir denilmektedir. Ancak, nüfusu iki binden aşağı olup belediye örgütü bulunan bucak, ilçe ve il merkezleri kasaba sayılır ve belediye kanununa tabidir” ifadesi yer almaktadır. Bölgesel yaklaşım köy tasarımı ve planı için temel olmalıdır. Bölgesel farklılıklar kapsamındaki model yapılaşma ve bununla beraber ilave gelişmelerin dikkate alınması köylerin gelişmesinde belirleyici olacaktır.

Genellikle kabul edilen bir varsayım, kalkınma ile kentleşme arasında sıkı bir ilişki olduğu, sanayileşmenin ancak kentleşme ile olacağı şeklindedir. Bu sebeple ülkemizde kırsal alanda yatırımlar az tutulmuş ve yoğunlaşma öngörüldüğü yerlerde desteklenmiştir. Kırsal bölgeler uzun süredir yalnızlığa ve ilgisizliğe terk edilmiş ve yatırımlar kırsal bölgelerin kalkınmasını gerçekleştirecek düzeyde olmayıp; kır ve kent arasındaki denge giderek bozulmuştur (Göksu,1982). Gelişmiş ülkelerde ise kentler, yalnız kentin yerleştiği alanı değil, onun yarattığı refahın ulaştığı alanı da içine almakta; kırsal alanlar, kentleşmiş bölgeler statüsünde değerlendirilmektedir. Ayrıca sürdürülebilir gelişme politikaları, bölgesel ölçekteki planlama yaklaşımları, kırsal yerleşmeler (köyler) açısından hem önerilen, hem de istenilenin olabilmesini önermektedir. Bu yönde geliştirilen uygulama ve yayınlar yardımıyla yöre halkının kırsal alana ilişkin alınan bölgesel kararların içinde yer alması sağlanmakta ve teşvik edilmektedir. Bu şekilde, bölge insanı çevresindeki gelişmelerin ilerleyişinden şüphe etmeksizin planlama sürecine katılabilmekte ve bütün bir topluluğun ürünü olarak yerleşmeden söz edilebilmektedir (Owen, 1998). Bölgesel tasarımda yöre halkının tam katılımı ve desteğinin sağlandığı bu yaklaşım bölge planlama sürecinin bir parçası olarak görülmektedir.

Sürdürülebilir gelişmeler açısından, kırsal yerleşmelerde bölgesel kimliğin tanınması ve

korunmasında, toplumun yapısının, alışkanlıklarının, aktivitelerinin, ilişkilerinin bir yansıması olan “mimari” önemli bir ölçüt olabilir. Özellikle son dönemlerde Avrupa’da, Avrupa Bölgesel Kimliğinin tanıtılması ve globalleşen dünyada sürekliliğinin sağlanması açısından kırsal yerleşmeler önem kazanmaktadır. Bu anlamda aşağıda bazı yabancı ülkeler ve Türkiye’deki bölgesel planlama politikalarından bahsedilmekte, kırsal yerleşmelerin bu sistem içerisindeki yasal ve yasal olmayan süreçleri, bu süreçte kullanılan araçlar anlatılmaktadır.

Yurtdışı Örnekler

Almanya: Almanya Federal Planlama Bakanlığının bölge planlama raporuna uygun olarak, eyalet düzeyinde bölgesel gelişme planı hazırlanıyor ve Bakanlar Kurulunca onaylanıyor. Yerel düzeyde, arazi kullanım planları, bağlayıcı arazi kullanım planları gibi değişen ölçeklerde planlar hazırlanmaktadır (Özdemir, 2000).

Alman köyleri, tarihi varlıkları ve özgün karakterlerine dikkat çekilerek gündeme gelmekte, 1960 yılında Alman köylerindeki tarihi koruma aktiviteleri resmen onaylandığı belirtilmektedir. Komşuluk yapısı gereklerinin korunması ve yol gösterici olarak, Alman Köy Komisyonları kurulmakta, bu komisyonlar daha çok alanın korunmasının gelecek için yasallaşmasını önererek, bölgenin karakter ve kalitelerini belgeleyip sunmaktadır.

Amerika: 1960 ve 1970’li yıllarda federal planlama sisteminin bir sorunu olarak yapılan bölgesel planlama, Minneapolis, Indianapolis, Portland, Oregon gibi birkaç metropol bölgeyi kapsamaktadır. Bu gruplar zaman içerisinde alt yapısı ile büyüyerek çoğalmış ve Sacramento, San Diego gibi birkaç kuzey kıyı bölgelerini kapsayan yeni organizasyonlar, planlama grupları ortaya çıkmıştır. 1990’da oluşturulan Federal Clean Air Amendments (CAAA), 1991’de oluşturulan Surface Transportation Efficiency act (ISTEA) 1960 ve 1970’lerde kurulan komisyonların ürünü olarak ifade edilmektedir. Bu planlama organizasyonları arazi kullanım elemanlarını somut, kesin bazı standartlara erişmek için düzenlemekte ve metropolitan alanların yasal çerçevede geliştirilmesi için bir araç olmaktadır. En eski bölgesel planlama kurumu ise 1922’de New York ve New

Jersey bölgesi için bölgesel bir plan hazırlamak için kurulmuştur (Spreiregen, 1965).

Kırsal anlamda 1988’de Virginia’da Loudoun County Board of Supervisors kırsal alana bakış açısını, kırsal kurumları ifade etmesi için önemli bir adım olarak görülmektedir. Loudoun County, Kırsal peyzajın görsel karakterini, büyük orman ve tarım alanlarını korumak, mevcut peyzaj ile uyumlu konut gruplarının yapılması teşvik eden köy ve küçük köy (Hamlet) yasal düzenlemeleri kabul edilmiştir. Kırsal komisyonlarca çalışılan köy ve küçük köyler, bölgesel ölçekte hazırlanan bölgelemeye ilişkin (zoning planning) planlara uyarlanılarak, bakanlık tarafından onaylanmaktadır. Mastır veya Genel Plan gibi kapsamlı planların olduğu kasabalarda, köy ofislerince hazırlanan raporlar bir yol gösterici olarak güncelleştirilerek kabul edilmektedir. Köy ofisleri, son derece iyi organize edilip, halka tanıtılarak, hem eski genel planları, hem de geleneksel bölgeleme yasasını güncelleştirilen planlarda ifade etmek için yardımcı olmaktadır (Arendt,1994).

Kırsal alanlar için belirlenen bütün ayrıntılı kaliteler, düzenlemeler ve gelişme her bölge için yapılan bölgeleme yasasında yer alarak kırsal arazilerin savurgan, verimsiz kullanımı ve arazi tüketimine yol açacak kullanımları engellemektedir.

İngiltere: İngiltere’de kırsal bölge çalışmaları 1940’larda başlamakla birlikte; 1970’lerde Çevre Departmanı altında faaliyet gösterdiği ve kırsal alanların bölge planları kapsamında değerlendirildiği belirtilmektedir. Köy Tasarım Raporu (Village Design Statment-VDS) olarak isimlendirilen çalışmalar ilk defa 1993 de kırsal bölgedeki kırsal komisyon tarafından tartışılmış ve kırsal alana ilişkin detaylı politikalar üretilmesi VDS’ler ile başlamıştır (Owen,1998). Kırsal bölgelere dönük planlama çalışmaları kır komisyonları tarafından yürütülmekte ve bu komisyonlar, Köy Tasarım Raporları başlığı altında ilgili bölgelere dönük tasarım politikaları oluşturmaktadır. Bölgeyi değerlendiren aksiyon planları, kırsal stratejiler gibi bu raporlarında yasal dayanağı yoktur. Tamamen yöre halkının üstlendiği ve katılımının sağlandığı raporlardır. Bu raporlar Ek Planlama Rehberi (SPG) olarak Gelişme Planlarına uyarlanmakta ve bölgeye ilişkin stratejiler belirlemede detaylı bilgiler vermektedir. VDS’ler; Strüktür Planları, Local

Son dönemlerde Avrupa’da, Avrupa Bölgesel Kimliğinin tanıtılması ve globalleşen dünyada sürekliliğinin sağlanması açısından kırsal yerleşmeler önem kazanmaktadır

Bu politikalar daha çok ekonomik bağlamda ele alınan tarımsal üretim ve bu bölgelere götürülecek alt yapı hizmetlerine ilişkin hedefler şeklindedir

Planlar ve Mevki Planları gibi yasal statüdeki Gelişme Planlarının, yasal sürecini tamamlayan belgeler niteliğindedir (Turner, 2003).

Kanada: Kanada’da her ilde ve her bölgede insan kaynaklarını geliştirme, çevre, sağlık, Kanada mirası, tarım ve endüstri gibi alanlarda yerel bürolar ve federal hükümet temsilcilerinin de olduğu kırsal ekipler bulunmaktadır. Bu ekipler hükümetten farklı düzeylerdeki kişileri de kapsayarak gelişmektedir. Bölgesel düzeyde kırsal konuları ifade etmek için yöre halkı ile bütünleşerek ilişkili bir bölgesel ağ oluşturmaktadır. Köy karakterini ve kalitelerini araştıran ve belgeleyen kır komisyonları bu ekiplerden biridir. Bu komisyonlar alanın mevcut karakterinin korunması, aktivitelerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi, kamu yapılarının niteliklerinin belirlenmesi, yapılaşma kaliteleri ve çevreyle ilişkileri, yaya yolları gibi konularda detaylı çalışmalar yapmakta ve bu bölgesel ağ içerisinde planlamanın yasal sürecine rehber olmaktadır (URL-1, 2003).

Eyalet bazında yürütülen kırsal alan çalışmaları bölgenin ihtiyacı ve karakterine göre farklı faaliyetler içerisinde görülmektedir. Örneğin New Brunswick’de, eyaletteki konut ihtiyacını belirlemek ve karşılamak için bakanlığa bağlı faaliyet gösteren birimler bulunmakta, bunlar toplumun gelişimi ve değişiminde pozitif bir çevre yaratmak için uygun konut yaklaşımı ile çalışmaktadır. Konut yapımı, onarım-yenileme, kira desteği, konut edinme gibi konularda bölge halkı ve girişimcilerle işbirliği içinde yürütülen kredi programları bulunmaktadır. Başka bir örnekte kırsal alanları korumak bağlamında Ontario’da, doğal hayatın korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlayacak park alanları ayrılmakta, buralarda Kızılderili’lerin geleneksel aktiviteleri (tören, ibadet gibi) dışında avlanma, tuzak kurma, ağaç kesmenin yanında madencilik ve hidroelektrik gelişme faaliyetleri yasaklanmaktadır (Dilley,1991).

Hollanda ve Finlandiya: Ülke ölçeğinde fiziki planlama politikalarının ve ilkelerinin merkezi yönetim tarafından belirlendiği her iki ülkeden Finlandiya’da 1992’den sonra yerel yönetimlere daha fazla özgürlük verilmektedir. Hollanda’da bölgesel planlar eyalet yönetimlerince hazırlanmakta ve merkezi yönetimce onaylanmaktadır. Finlandiya’da bölge planları Bölge Planlama

Birliği tarafından hazırlanmakta; bölge planları yerel yönetimlerce hazırlanan alt ölçekli planlara dayanak ve çerçeve oluşturmaktadır. Özellikle doğal çevrenin ve kırsal alan kalitelerinin korunmasına dönük bölgesel ölçekli planlardan, bu planlara yol gösterici tasarım rehberlerinden planlama kurumunun doğasında var olması gereken kademelenmeye, koordinasyona ve denetime, ayrıca yerel özellikler ve yöre insanının katılımına verilen önem görülmektedir (Özdemir, 2000).

Yurtiçi-Türkiye’den Örnekler

Yukarıda verilen ülke örneklerinde de görüldüğü gibi, kırsal alana ilişkin yürütülen politikaların çeşitli boyutları bulunmaktadır. Ülkemizde bu politikalar daha çok bölgedeki tarımsal faaliyetlerle ilişkilendirilerek oluşturulmaktadır. Ancak tarımdan ayrı bir kırsal varlığı, doğanın tarım dışında sunduğu olanaklar, kırsal yüz yıllar boyunca oluşmuş tecrübeler, biyoçeşitlilik ve en önemlisi de kültürel farklılığın getirdiği avantajların dikkate alınması gerekmektedir.

Kırsal alanlara dönük politikaların kentleşme sonucu ortaya çıkan sorunlara çözüm aramak çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Oysa topraklarının büyük bir bölümü kırsal arazi olan ülkemizde kırsal alanların sosyal, ekonomik gelişiminin yanında, yapısal gelişimini hedefleyen politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için planlama kavramı, kalkınma hedefi ile özdeşleştirilmekte, oysa ulusal bir hedef olarak kalkınmayı hem ekonomik ve sosyal örgütlenmenin, hem de fiziksel planlamanın temel etmeni olarak ele almak gerekmektedir (Göksu, 1982). Ülkemizde planlama alanları, en küçük yerleşme birimi olan obadan başlayarak ülke yüzeyine kadar sıralanmaktadır. Planlama politikalarının ve kalkınma planlarının bu alanları içermesi, sosyal, ekonomik, idari, hukuki ve politik verilerin göz önüne alınması gerekirken, günümüze kadar yapılan planlama çalışmaları ülke, bölge, kent düzeyinde kalmakta, köy düzeyine yeterince inmemektedir. Bu politikaların tek tek yerleşme birimleri ile değil, yerleşim sistemleri ile mekansal ilişkilerinin kurulması gerekmektedir (Çetiner, 1980).

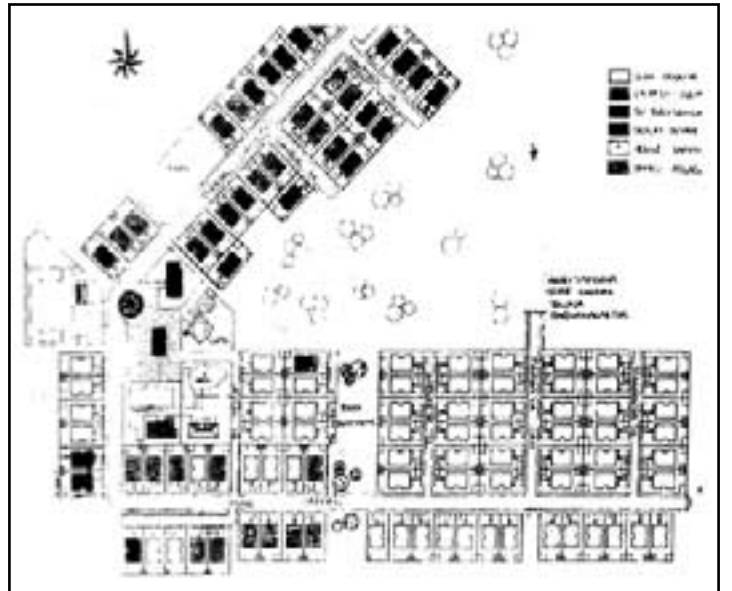
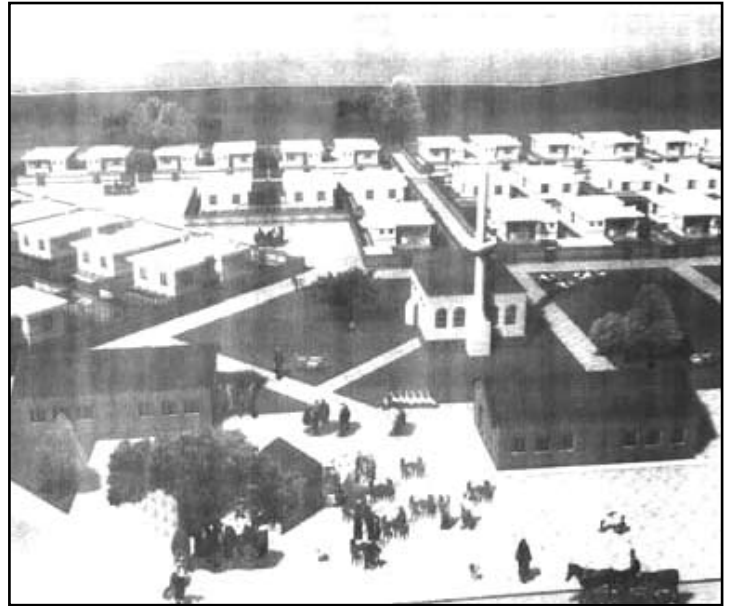
Ülkemizde kırsal yerleşmelere yönelik ilk ve en önemli düzenleme 18 Mart 1924’te Köy Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Köy Kanunu hazırlanırken

çeşitli bölgelerdeki köyler ve şartları göz önünde bulundurulmakta; köyün tanımı, sınırları, imarı yolların yapımı, evlerin planı, sağlık, eğitim gibi köylüyü yakından ilgilendiren konulara yer verilmektedir. Fiziksel olarak ilk düzenleme ilkelerinin belirlediği kanun kapsamında, köylerin sınırlarının belirlenmesi dışında herhangi bir yerleşme planından bahsedilmemektedir. Köy yerleşme planlarının yapılması, 1987 yılında çıkarılan Ek 9. Madde’de, “Köy muhtarı, köy ihtiyar meclisinin olumlu kararını aldıktan sonra, köy yerleşme planının yapılmasını bağlı bulunduğu mülki amirinden talep edebilir.” şeklindeki ifade ile köyün isteğine bırakılmıştır.

Köy Kanununun o dönem için en önemli anlamı köyü modernleştirme boyutunun, hukuk alanında formüle edilmesidir. On bölümden oluşan Kanun uygulandığında Cumhuriyet’in “örnek köy modeli” şekillenmektedir. Cumhuriyet’in ideal köy modelinin bir ütopya olmadığı, kanunun uygulanması halinde köydeki olumlu değişimlerin neler olacağını halka göstermek amacıyla “örnek köyler” yapılması önerilmiş; bu düşünce Yunan işgali sırasında yıkılıp yıkılan köylerin yeniden kurulması ve Türkiye’ye getirilecek göçmenlerin yerleştirilmesi için yeni köyler yapılması gereği ile uygulamaya dönüşmüştür (Çetin, 1999). Köy Kanunu, çıkarıldığı dönemde, modern kırsal yerleşmeler oluşturmayı öngörmüştür. Ancak, aradan geçen uzun süreyle rağmen hedeflenen noktaya yaklaşılabilmiştir. Kırsal alanın en önemli örgütlenmelerinden biri olan köylerle ilgili olarak 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu’nun günün gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Kırsal alanlara dönük çalışmalar farklı hükümet programları ile farklı kavramlarla gündeme gelmektedir. Projelerin bazen bitirilemediği, durdurulduğu, kapsamının değiştirildiği, güncelleştirildiği görülmektedir. Bu projelerin en kapsamlılarından biri; 1961 yılında, hizmet götürmeye yönelik bir yaklaşımla, İstanbul’da seçilen dört köyde “pilot köy”. “örnek köy” olarak adlandırılan çalışmalardır. Fakat I. Beş yıllık kalkınma planında bu dört köy için yüksek maliyetli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu şekildeki çaba ve olanakların belli bir köye yığılmasının toplu kalkınma ilkesine aykırı düştüğü gerekçe-

siyle, daha çok coğrafi ve yönetsel bir bölge içinde bulunan kırsal yerleşmelerin düzenlenmelerine ilişkin yaklaşımlar önem kazanmıştır (Çetiner, 1980). Kalkınmayı temel alarak hazırlanan daha sonraki dönemlere ilişkin Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kırsal alanlara ilişkin genel bazı kararlar yer aldığı görülmektedir. Bu politikalar daha çok ekonomik bağlamda ele alınan tarımsal üretim ve bu bölgelere götürülecek alt yapı hizmetlerine ilişkin hedefler şeklindedir.

Sırnak İli Başağaç Köyü Merkez Köy çalışmaları (Polat, 2000)

Van İli Dorutay Köyü Köy Kent çalışmaları (www.gap.gov.tr)

Kırsal kalkınma hedefleri iktidar partilerinin siyasal tercihi olarak 1973- 1977 dönemini kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "merkez köy", IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "köy-kent", bir diğer yaklaşım olarak "tarım-kent" ifadeleriyle gündeme gelmiştir. Son dönemlerde hükümet politikası kapsamında "tarım-köy" kavramı gündeme girmiştir. Bu çalışmalar daha çok hükümet programlarına göre biçimlenen faaliyet dalları olarak değişmekte, temelde aynı amaçlarla farklı isimler aldığı görülmektedir.

Merkez köyler, "kamu örgütlerinin köye ve köylüye götürmekle yükümlü olduğu hizmetlerin örgüt, kurum, personel ile ilgili öğelerinin toplandığı merkezi yerleşim yerleri" olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda en önemli nokta, merkez köylerin ve bu merkeze bağlı kılınan yerleşmelerdeki nüfusun, bu hizmetlerden

gerçek anlamda yararlanmasına olanak verecek biçimde seçilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Çakı, 1983). Merkez köyler, kırsal alanın planlanmasında en büyük sorunlardan biri olan yerleşmelerin dağılık düzenine bir çözüm olarak sunulmakta; bu düzenleme ile kırsal alana yönelik hizmetlerin daha rasyonel götürülmesi, endüstri faaliyetleri için uygun mekanın geliştirilmesi ve teşkilatlanmada birliğin sağlanabilmesi amaçlanmaktadır.

Köy-kent, gelişme dinamikleri çerçevesinde yerleşimler arasında işbölümüne dayanan, kır ile kenti kalkınma için bütünleştirmeye yönelik yeniden yapılanma ve mekansal düzenleme modelidir. Kalkınmanın köyden değil köylüden başlaması ilkesine dayanan köy-kent projesinde hizmetlerin toplandığı bir merkez olmaktan başka üretimin sanayiye dönüştürüldüğü, istihdam yaratıcı yatırımların gerçekleştirildiği, kentteki hizmetlerin sunulduğu merkezler olma yaklaşımı benimsenmektedir, (Gülçubuk, 2000; Polat, 2000). Bu yaklaşım ile daha geniş kapsamlı ekonomik, sosyal örgütlenme aşamasına varmayı hedefleyen bir planlama düşünülmektedir. Fakat projenin birkaç kırsal alanda kalması ve kentsel sorunlardan bağımsız bir örgütlenme içinde ele alınmasının bütünsel ilişkilerin gelişmesi açısından yeterli değildir ve yerleşmeler sistemi ile kalkınma planları arasında sosyal-mekansal ilişkilerin sistematik bir bütün içinde ele alınması gerekmektedir (Göksu, 1982).

Tarım-kentlerinde hizmet ve olanak yönünden köylerin birleştirilmesi esas alınarak, 8-10 yakın yerleşmenin birleştirilmesi ve kentlerde bulunan altyapı, sosyal, ekonomik, kültürel olanakların götürülmesi planlanmıştır. Bu yaklaşımda örgütlenme tipi olarak üretici birlikleri öngörülmekte ve oluşacak merkez köy yerine "köy sosyal yerleşme birimleri" şeklindeki kavramlar gündeme gelmektedir (Gülçubuk, 2000).

Kırsal alanlarda tarımsal gelişmeyi sağlamak, köylünün kalkınma imkanlarını, üretim gücünü ve gelirini arttırmak gibi politikalar doğrultusunda bölgesel çalışmalar bulunmaktadır. Kırsal alana ilişkin ulusal düzeydeki ve bölgesel ölçekteki planlama politikaları, çoğunlukla yerleşme ölçeğindeki sosyal ve kültürel mekana yansımaları dikkate alınmaksızın, halkın katılımını sağlayamadı, merkeziyetçi anlayışla oluşturulmakta;

çoğu zamanda tamamlanamadan siyasi otoritelerce kapsam, kavram, yaklaşım, uygulama alanları değiştirildiği için verimli sonuçların alınmadığı görülmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu üstüne düşen vazifeyi bu dönem için de yerine getirerek; mevcut durumu, sorunları, önerileri detaylıca anlatmaktadır. Raporda kırsal bölgelere ilişkin bir çok konu ele alınmaktadır. Bunların içinde fiziksel düzenlemelere ilişkin temenniler de belirtilmekte; sürdürülebilir gelişmeler için bir imar planı gerekliliği vurgulanmaktadır (DPT, 2000). Fakat ulusal kalkınma planları genellikle merkeziyetçi eğilimlere sahip olduğu için kalkınmanın nerede yer alacağı, yani mekan boyutu ihmal edilmektedir. Her dönem için bilinen genellemeler tekrar etmenin yanında, daha ileri aşamalara gidilerek sosyo-ekonomik ve fiziki planlama çalışmalarının eşgüdümünün sağlanması gerekmektedir.

Son dönemde görüşülmekte olan “Planlama ve İmar Kanunu Yasa Tasarısı Taslağı”nda belirtilen planlama kademeleri içerisinde kırsal yerleşme planları da yer almaktadır. Kanun taslağında, Kırsal Yerleşme Planı, “en az bir kırsal yerleşme ve civarını kapsayan; kırsal alanda yaşam kalitesini geliştirmeye yönelik olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal değerlerin sürdürülebilir biçimde korunması geliştirilmesi ve sağlıklı, güvenli ve afetleri azaltıcı bir çevre ve yapılaşmanın sağlanması için hazırlanan, sosyal ve teknik alt yapı ihtiyaçları kırsal yaşam biçimine göre tasarlanan raporu ve eklerinden oluşan plandır” şeklinde ifade edilmektedir. Tasarı ile kentsel yerleşmeler dışında kalan alanların kendine özgü sorunlarına, sosyo, ekonomik ve yöresel koşullarına göre yapılacak kırsal yerleşme planı yapımı öngörülmekte; bu planların hazırlanması, plan kararların oluşturulması süreci kentsel planlardan farklılaştırılarak, bu planlara ilişkin uygulamalar yönetmeliklerle bırakılmaktadır. Ayrıca merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında ilişki yeniden düzenlenerek, yerleşme ilkesi uyarınca alt ölçekli planların merkezi yönetiminde görüşleri alınarak yerelde yapılması öngörülmektedir. Bu sayede planların yöresel koşullara uygun olarak yerinde, katılım sağlanarak, uygulanabilir nitelikte yapılması amaçlanmaktadır.

Kırsal alanlara götürülecek hizmetlerin örgütlenmesinde de yeni bir yapılanma söz konusudur. 5286 Sayılı Kanun ile Köy Hizmetleri Müdürlüğü kaldırılmış, söz konusu hizmetler il özel idarelerine, iskan konuları ise Bayındırlık ve İskan bakanlığı’na devredilmiştir. Yeni düzenlemeler, söz konusu hizmet birimlerinin, merkeziyetçilikten çıkarılıp, yörelerin kendi bölgesel şartlarına göre yeniden düzenlenebilmesi açısından olumlu olarak görülebilir. Fakat söz konusu hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, ilgili alanlar arasında koordinasyonun ve örgütlenmenin sağlanması önemli bir konudur.

Bundan sonraki dönemlerde, Türkiye’nin kırsal alanların karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümünde, öncelikle ulusal gereksinimlerden ve önceliklerden hareketle, daha sonra hem AB’ye uyum (Ulusal Kalkınma Hedef ve Planları Çerçevesinde), hem de dünyada kırsal kalkınma alanında meydana gelen değişimlere ayak uydurabilmek ve ulaşmak istediği hedeflerine varabilmek için kırsal kalkınmada izleyeceği politika ve stratejileri belirlemesi gerektiği ifade edilmektedir. AB bağlamında 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadede AB kırsal kalkınma politikasına giriş için bir strateji hazırlanması; orta vadede ise AB kırsal kalkınma politikasının uygulanması için gereken idari yapıların oluşturulması öngörülmektedir. Konuyla ilgili olarak bugün gelinen noktada bir “Taslak Kırsal Kalkınma Strateji Dokümanı”nın hazırlandığı, bu aşamada en önemli eksikliğin ise uygulamaları gerçekleştirecek kurumsal yapının henüz oluşmadığı görülmektedir (Gülçubuk, 2005).

Değerlendirme

Ülkemizde, kırsal yerleşmelerin sınırlarının belirlenmesinde ve tanımlanmasında çok belirgin ifadeler olmamakla beraber, yasal sınır ve tanımlar kullanılmaktadır. Bu konuda bir belirsizlik ve karmaşa görülmektedir. Şöyle ki; idari açıdan nüfusa bağlı yapılan tanımlarda nüfusu 2000’in altında olan yerleşmeler tanımı her zaman geçerli olmamakta, özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde nüfusu 2000’in üstünde olan köyler bulunmaktadır. Ağırhıklı olarak tarım ile uğraşan yerleşmeler tanımı da yeterli olmamakta, artık kırsal alanlarda turizm, sanayi gibi farklı faaliyet alanları görülmektedir. Bu bölgelere ilişkin sınırlar, tanımlar ve

Kırsal yerleşmeler; yoğunluğu, toplumsal yapısı ve yaşayışı, mekansal ve fonksiyonel strüktürü, ekonomik yapısı, rekreasyon alanları ve etkinlikleri, doğal çevre ile ilişkileri ve peyzaj görünümü ile özgün kimlik kaliteleri sunabilen yerleşmeler olarak ifade edilebilir

PLANLAMA
2005/2

kavramların güncelleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda kırsal yerleşmeler; yoğunluğu, toplumsal yapısı ve yaşayışı, mekansal ve fonksiyonel strüktürü, ekonomik yapısı, rekreasyon alanları ve etkinlikleri, doğal çevre ile ilişkileri ve peyzaj görünümü ile özgün kimlik kaliteleri sunabilen yerleşmeler olarak ifade edilebilir. Doğal çevre ve yapılaşmış çevre-mimari mekan özelliklerinin kırsal yerleşme karakteri, yerleşme kimliğinde belirleyici olduğu görülmektedir.

Yurtdışı örneklere baktığımızda kırsal bölgeler için oluşturulmuş komiteler, komisyonlar, örgütlerin yöresel çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bölgeye özgü çözümler, öneriler üretilmekte; bu çalışmalar genel planlara rehber olmaktadır. Ülkemizde ise kırsal yerleşmelere dönük çalışmalar daha çok merkezîyetçi politikalarla yürütülmektedir. Yeni yerleşmelerin oluşturulması çalışmalarında (merkez köy, tarım kent gibi) yapılan yerleşme planları hiçbir topoğrafik, toplumsal, kültürel analizleri yapılmadan masa başı yapılan çalışmalar olduğu için söz konusu bölge insanını mutlu etmek mümkün olmamaktadır. İnsanlar çoğu zaman yaşantıları ile uyuşmayan standart konutlarda yaşamak istememekte veya kendilerince konutlarını eklentilerle yeniden düzenlemektedirler. Ülkemizde kırsal yerleşmelerin yerel kimliğini yansıtan, toplumsal yaşamı ve çevre değerlerini dikkate alarak yapılan tasarım rehberlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için bölge insanını da içine alan kır komisyonları oluşturulmalıdır.

Yurtdışı örneklerdeki kırsal alan çalışmalarında halkın desteğini almak ve bizzat çalışmanın içinde yer almasını sağlamak en önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Bu şekilde yapılan planlama ve tasarım çalışmalarını yöre halkı sahiplenebilir, uygulayabilir ve denetleyebilir. Özellikle halkın protestoları ve gönüllülüğü olan planlama çalışmalarında muhakkak yöre insanının memnun edecek ve katılımını sağlayacak ortak politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda toplantılar, seminerler yapmak, bilgilendirme afişleri, kitapçıkları hazırlamak komisyonlarında yöre halkına görev vermek, bölge insanının konuyu benimsemesine yardımcı olacaktır. Oysa ülkemizde önce kararlar alınıp, sonra bilgilendirildiği için insanlar tepki göstermektedir. Böyle bir güvensizlikle başlayan çalışmalarda başarı göreceli olmaktadır.

Ülkemizde bölgesel ölçekte kırsal yerleşmeler gerek büyüklük, gerek ekonomik girdileri, gerekse etnik kültürü ile önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölgelere ilişkin programların, planlamaların yeterince detaylandırılmadığı ve bir çoğunun da sonuçlandırılmadığı görülmektedir. Bu kararların siyasi görüşlerin üstünde tutularak devamlılığının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. kırsal alanlara dönük gerçekleştirilen ekonomik programların fiziksel mekanlar ile ilişkilendirilmesi, bölgenin sağlıklı gelişebilmesi ve doğal ve kültürel çevresinin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemlidir.

Kısaca özetlersek, kırsal yerleşmelerin topoğrafik, coğrafi konumları, doğal ve fiziksel çevreleri dikkate alınarak gerek birkaç yerleşmeyi içine alan gruplar olarak, gerek il kapsamında, gerekirse tek bir köye yönelik "mimari tasarım rehberleri"nin hazırlanması gerekmektedir. Bu rehberler sadece mimari alanda değil, tarım, turizm gibi bir çok alan için genişletilmeli; bunları hazırlanması için yöre insanını da içine alan "kır komisyonları" oluşturulmalı; planlama kapsamındaki bütün konular birbirleri ile ilişkilendirilerek ele alınmalıdır.

AB'ye uyum sürecinde kırsal yerleşmelere ilişkin politika ve stratejilerin belirlenmesinde ve yasal çerçevelerin oluşturulmasında söz konusu rehberler yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Anonim, 2005, Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı, Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma Ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arendt, R., 1994, Rural by Design: Maintaining Small Town Character, American Planning Association, A.B.D.
- Çakı, A., 1983, Kırsal Alan Planlamasında Bir Araç Olarak Merkez Köylerin Fonksiyonu, DPT: SPB, Ankara.
- Çetin, T., 1999, Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, Numune Matbaası, İstanbul.
- Çetiner, A., 1980, Kırsal Yerleşmeler ve Fiziki Düzenleme İlkeleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul.

Dilley, R., 1991, Canada: The Rural Scene, Progress In Rural Policy And Planning, Belhaven Press, London.

DPT, 2000, 8.BYKP "Kırsal Kalkınma" ÖİK Raporu. Ankara.

Eke, F., 2002, Türkiye'nin Bölge planlama Deneyimleri, Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı:1,12-18, Ankara.

Göksu, Ç., 1982, Kümelenmiş Kentsel Sistemler Mekan Örgütlenmesi İçin Bir Model Araştırması, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon.

Gülçubuk, B., 2000, Gap Alanı Özelinde Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği, Kırsal Çevre Yıllığı, Kırsal Çevre ve Ormancılık Araştırma Derneği, Ankara.

Gülçubuk, B., 2005, AB ve Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

Korkmaz T., 2001, Mimari Stiller: Bölgeselcilik, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:7, İstanbul.

Koroğlu, A., 2000, Küreselleşen Dünyada Bölgesel eğilimler, 9. Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi Bildiriler, Trabzon.

Neuman, M., 2000, Regional Design: Recovering A Great Landscape Architecture and Urban Planning Tradition, Landscape and Urban Planning, sayı: 47, 115-128.

Owen, S., 1998, The Role Of Village Design Statements In Fostering A Locally Responsive Approach to Village Planning In the UK, Urban Design, England.

Özdemir, S., 2000, Planlamanın Değişmekte olan Kurumsal Yapısı, Geleceği Planlamak Yeni Planlama Yöntem/Dili, Yasal Düzenlemeler, Dünya Şehircilik Günü 24. Kolokiyumu, İzmir.

Polat, S., 2000, Köy-kent ve Merkez Köy Uygulamaları, Köy-kentler/Yönetim Ve Kırsal Kesime Bakış, 3. Şehircilik Semineri, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve bölge Planlama Bölümü (basılmamış seminer notları), İstanbul.

Spreiregen, P., D., 1965, Urban Design: The Architecture of Towns And Cities, AIA, McGraw-Hill Book company, Amerika.

Turner, P., 2003, Village Design Statement, <http://www.rudi.net/whatson/deguides/vds/turner/whatisvds.cfm>, 17 Şubat 2003.

URL-1, 2003, Canadian Rural Partnership Responding to Rural Canadians Federal Framework for Action in Rural Canada, Government of Canada, The National Conference Report, http://www.rural.gc.ca/conference/report_e.pdf, 16 nisan 2003.

URL-2, 2005, Köy Kanunu, www.kentli.org/yasa/yasalar.htm, 26 Ekim, 2005.

Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları(*)

Arş. Gör.
Mimar Sinan
Güzel Sanatlar
Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

İclal KAYA ALTAY

1980 sonrası AB içinde yeniden bir yapılanma dönemini ifade etmektedir. Yunanistan (1981), Portekiz ve İspanya (1986) gibi gelişmişlik düzeyi Merkez Avrupa ülkelerinin altında olan ülkelerin Topluluğa katılımları ile Topluluğun görece daha dengeli olan yapısı değişime uğramış ve bölgelerarası dengesizlik daha da artmıştır. Aynı dönemde artan neo-liberal politikalar, devletin iktisadi ve kamusal hizmet alanından tamamen çekilmesini ve rekabetçi piyasa ekonomisinin hakimiyetini öngörmüştür. 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi (SEA) son genişleme ve dönüşümler karşısında Topluluk politikalarının yeniden yapılandırılması olarak kabul edilmektedir.

Tek Avrupa Senedi 1957 Roma Antlaşmasından bu yana hedeflenen Avrupa Ortak Pazarının 1992 yılına kadar tamamlanmasını ve Ekonomik ve Para Birliği (EMU)'nin oluşturulmasını öngörmüştür (Dedeoğlu, 2003). AB sınırları içinde malların, sermayenin, hizmetler ve işgücünün serbest dolaşımını öngören Avrupa Ortak Pazarının oluşturulması Topluluk politikalarının üye ülkelerdeki mekansal yapı üzerindeki etkilerinin giderek daha fazla artması anlamına gelmektedir. Avrupa Ekonomik ve Para Birliği'nin Avrupa bütünleşmesinde önemli bir adım olduğu ancak bölge ve kentlerin karşılıklı bağımlılıklarının artmasına neden olacağı kabul edilmektedir. Ayrıca Ekonomik ve Para Birliği'nin uygulamaya girmesinden sonra bölgelerin verimlilik farklılıklarının değişim oranları itibariyle kapatılma şansının

olmaması farklılıkları derinleştireceği endişesi de dile getirilmektedir (EC, 1999).

1987 Tek Avrupa Senedi (TAS) ile birlikte önemli mekansal etkileri olan Topluluk politikalarında değişikliklere gidilmiştir. Bölgesel gelişme politikası da bu tarihten itibaren işlerlik kazanmıştır. Yine Tarım ve Garanti Fonu, Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu gibi AB mali araçlarından olan, fonlar Yapısal Fonlar adı altında toplanarak ve bütçesi iki katına çıkarılarak etkinleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Çevre ve Trans Avrupa Ağları (TENs) gibi üye ülkelerin planlama gelenekleri üzerinde açık etkileri olan politikalar Topluluk düzeyinde benimsenerek Avrupa Ortak Pazarı içinde rekabeti olumsuz etkileyebilecek farklı koşul ve uygulamalar önlenmek istenmiştir.

Topluluk politikalarının üye ülkelerdeki mekansal planlama sistem ve gelenekleri üzerindeki etkilerinin artmış olması Topluluk düzeyinde mekansal planlama politikalarına ilişkin ortak bir çerçevenin geliştirilmesi görüşünü kuvvetlendirmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 1991 Avrupa 2000 (Europe 2000) ve 1994 Avrupa 2000+ (Europe 2000+) adlı dokümanlar AB bölgesinde Birlik politikaları ile mekansal yapının daha fazla ilişkilendirilmesini ve ulus ötesi, bölgelerarası ve sınır ötesi alanlarda stratejik işbirliği programları öngörmektedir. Bu iki doküman 1999'da Potsdam'da Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi (ESDP) adı altında ortaya konulan stratejik çerçevenin şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi (AMGP) AB düzeyinde bağlayıcı olmayan stratejik bir doküman olmakla birlikte AB düzeyinde yirmi yıldır artan mekansal planlama politikalarına dönük üye ülkelerin ilgili bakanlarının üzerinde anlaşığı ortak bir yaklaşımı ifade etmektedir.

1999'da "AB'nde Sürdürülebilir ve Dengeli Gelişmeye Doğru" başlığı ile ortaya konulan AMGP (ESDP)'nin temel hedefleri şöyle sıralanmıştır;

- Ekonomik ve sosyal uyum
- Ekonomik kaynakların ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi,
- Avrupa Birliği Bölgesinde daha dengeli bir rekabetçiliğin benimsenmesi (EC, 1999; 10).

AB Maastricht Antlaşması sürdürülebilir ve bölgeleri arasında dengeli bir gelişmenin (mad. 2, 130r) ve sosyo ekonomik uyumun sağlanması⁽¹⁾ AB'nin sürdürülebilir gelişme hedefinin temel ön koşulu olarak anmaktadır (EC, 2003).

AMGP yer alan ve dokümanın omurgasını oluşturan mekansal gelişme rehberi ise şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

- 1- Çok Merkezli Mekansal Gelişme ve Yeni Bir Kır-Kent İlişkisi,
- 2- Bilgiye ve Altyapıya Erişimde Eşitlik,
- 3- Doğal ve Kültürel Mirasın İyi Yönetimi (EC, 1999).

Her bir gelişme rehberi için AMGP(ESDP)'nin geliştirdiği politika amaç ve seçenekleri AB düzeyinde benimsenen sektörel politikaların AB bölgesi ile ilişkilendirilmesine dönük açıklamalar getirmektedir. AMGP geliştirdiği mekansal gelişme politika amaçlarından özellikle ilki olmak üzere her biri kırsal alan politikaları ile yakından ilişkilidir. AMGP'nin kırsal alan politikaları AB ortak tarım politikasına ve onun kırsal kalkınmaya dönük gelişimini dayanak olarak almakta ve AB'nin diğer ekonomik ve sosyal politikaları ile de çelişmemektedir. Bu nedenle AMGP içinde kırsal alan politikalarının incelenmesini amaçlayan bu çalışmada AB tarım politikalarına değinmek etkileri ve karşılıklı uyumu görmek açısından önemlidir.

AB Ortak Tarım Politikası

AB Ortak Tarım Politikası oluşturulduğu günden bugüne üç önemli evre geçirmiştir. Bunlardan ilki 1960-80, ikincisi 1980-1997 ve 1997 sonrasıdır. 1960 sonrası izlenen ortak tarım politikaları kapsamında yüksek sübvansiyon ve gümrük koruma duvarları ile büyük bir tarım ihracatçısı konumuna gelen AB, 1980'ler de tarım ihracatçıları ve GATT bünyesinde rahatsızlık yaratmıştır. Bu nedenle yapısal fonlar reformu çerçevesinde 1988'de Avrupa Tarım Garanti ve Yönlendirme Fonuna ayrılan kaynak azaltılmaya çalışılmıştır⁽²⁾.

1990'lı yıllarda Ortak Tarım Politikasının genel çerçevesi AB'ni sürdürülebilir, bölgeleri arasında uyumlu ve dengeli bir ekonomin gelişmenin yaratılmasına dönük hedefi ile birleştirmeye çalışılmıştır.

Bu döneme kadar daha çok tarımdaki işgücünü ve tarım piyasasına destek veren yaklaşım yerine tarımsal işgücünün gelir düzeylerin yükseltilmesi ve kırsal işgücünün çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir⁽³⁾. Aynı zamanda AB 5. Çevre Eylem Programı çerçevesinde OTP'nda kırsal kalkınmaya dönük önlemlerin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlamda toprağın rasyonel kullanımı, ormanlaştırmaya yönelik bazı girişimlerde başlatılmıştır (EC, 1999).

1997 sonrasında ortak tarım politikası üçüncü döneme girmiştir. Amsterdam Antlaşması ve gündem 2000 kapsamında son dönem OTP'na getirilen yenilikler şöyle özetlenebilir;

- Tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlarda rekabet gücünü artırılması,
- Çiftçiye makul ve adil bir yaşam standardının getirilmesi,
- Gerektiğinde alternatif iş ve gelir kaynağının yaratılması,
- OTP'nin ikinci temel ayağı olan bölgesel kalkınma için yeni bir politika düzenlenerek hedefler belirlenmesi,
- Çevre ve alt yapı düzenlemelerinin de OTP içinde yer alması gerektiği,
- Gıda güvenliği ve kalitesine özen gösterilmesi,

Ortak Tarım Politikasının genel çerçevesi AB'ni sürdürülebilir, bölgeleri arasında uyumlu ve dengeli bir ekonomin gelişmenin yaratılmasına dönük hedefi ile birleştirmeye çalışılmıştır

(1) AB Maastricht Antlaşması'nda uyum ülkelerine dönük olarak uyum (Cohesion) fonu oluşturulmuştur (AET, mad.161)

(2) Bu fon için ayrılan pay bütçenin %50'sine karşılık gelmekteydi. Bu oran %49.4 gerilemiştir (EC, 1999).

(3) 1992 Macshary reformları ile OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi fiyat düzenlemeleri yerine doğrudan çiftçi desteklerine geçilmesi ve sübvansiyonların azaltılmasıdır (Av.Kom.Türk.Tem.2000).

- Tarım ile ilgili mevzuatın basitleştirilmesi, uygulamasının yerel ve bölgesel yönetimlere bırakılması (Tezok, 2002).

AB OTP bu gün tarımsal üretimin arttırılmasından daha çok bölgesel ve kırsal kalkınma eksenine üzerine oturmaktadır. Bu yaklaşıma göre kırsal alanda farklı üretim ilişkileri ve yeni işgücü olanaklarının yaratılması, tarımsal istihdam oranının düşürülmesi ve kırsal alanda yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflenmektedir. Büyüme, rekabetçilik ve istihdam üzerine Komisyonun yayımladığı Beyaz Kitap'ta; AB, devam eden dengesizliklerin önlenmesi için sürdürülebilir eylemlerin geliştirilmesi ve kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (EC;1993). Tarımsal üretimde ise geleneksel metotların terk edilmesi, organik tarım gibi alternatif üretim ile pazarlama teknikleri ve piyasasının oluşturulmasını öne çıkarılmaktadır. Bugün için tarım sektörünün AB toplam üretken sektörleri içindeki payının %5 civarında olmasına rağmen Avrupa Tarım ve Garanti Fonu'na ayrılan bütçe halen AB bütçesinin en önemli payını oluşturmaktadır. Kaynak dağılımında bölgesel gelişmişlik farklarının derecesi ve tarım sektörünün büyüklüğü önemli bir rol oynamaktadır (Brasche, 2001).

Başlangıçta söylendiği gibi AMGP (ESDP) dokümanı AB politikaları ile uyumlu ve onların mekansal etkilerini yönlendirmede genel bir çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır. Bu nedenle AMGP'nde yer alan kırsal alanlara ilişkin politikalarda AB OTP ve onun kırsal kalkınma ve işgücüne ilişkin yaklaşımlarını da benimsemektedir. AMGP'nde işgücü piyasası, altyapı ve doğal kaynaklar ile tarım ve kırsal alan arasında yakın ilişkiler olduğu ifade edilerek kırsal alanlarda tarımsal üretim dışında alternatif üretim olanaklarının yaratılması gerektiği ifade edilmektedir (EC, 1999; I6).

AMGP, AB 5. Çevre Eylem Planı ve "Gündem 2000" gönderme yaparak tarımsal üretimde geleneksel metotların yerine organik ve yüksek kaliteli ürünlerin ve onların pazarlama olanaklarının geliştirilmesini de dengeli bir mekansal gelişim için doğru bulmaktadır (EC,1999).

AMGP'nde AB'nin global pazarda rekabet gücünün arttırılması hedefi kırsal alanların gelişmesini zorunlu kılan bir diğer unsur olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle AMG'nde geliştirilen mekansal politikalar özellikle yeni bir kır-kent

ilişisine ve de kırsal alanların tarım dışı fonksiyonlara açılmasına vurgu yapmaktadır.

AVRUPA MEKANSAL GELİŞME PERSPEKTİFİ POLİTİKA AMAÇLARI VE KIRSAL ALAN POLİTİKALARI

AMGP (ESDP)'nde mekansal gelişme için temel politika ve stratejilerin ortaya konulmasının nedeni olarak Birlik politikalarının tek tek bölgeleri etkileme farklılıkları, gelişim eşitsizlikleri ve artan bölgesel dengesizlikler gösterilmektedir. Geliştirilen politika amaç ve stratejileri ve mekansal olarak farklılaştırılmış önlemler ile AB bölgesinde daha dengeli ve sürdürülebilir bir mekansal gelişim amaçlanmaktadır (EC, 1999; 19). Bu amaç ya da gerekçenin diğer önemli ayağı ise küresel düzeyde AB bölgesinin bir bütün olarak rekabet gücünün arttırılmasıdır. Bölgeler arasındaki gelişim eşitsizliklerinin giderilmesi ve birden fazla rekabet gücü yüksek bölgenin yaratılması hedeflenmektedir. AMGP'nin başlangıçta anılan hedefleri hatırlanacak olursa bölgesel gelişim farklılıklarının giderilmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle AMGP AB bölgesi için politika amaç ve seçenekler geliştirirken bölgesel gelişimde yeni bir yapılanma olarak kentsel ve kırsal alanların bütüncül bir mekansal yaklaşımla ele alınması gerektiğine vurgu yapar. Bu nedenle AMGP'nde kırsal alanlar, kentsel alanlar ile birlikte bölgesel gelişme için önemli gelişme alanları olarak kabul edilmiştir. Ancak dengeli bir mekansal gelişmenin hemen tek parametresi olarak, aşağıda görüleceği gibi, bölgelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin arttırılmasını almıştır. Buna bağlı olarak kırsal alanlarda da yeniden bir yapılanmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Çok Merkezli Mekansal Gelişme ve Yeni Bir Kır-Kent İlişkisi

AMGP (ESDP)'nin çok merkezli mekansal gelişme ve yeni bir kır-kent ilişkisi adlı politika amacı birkaç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan kırsal alanlarla daha doğrudan ilişkin olan temel başlıklar burada ele alınmıştır.

AB'nde Çok Merkezli ve Dengeli Mekansal Gelişme

Avrupa Komisyonu Brunet tarafından 1989 tasarlanan Blue Banana (Mavi Muz) Metaforuna karşılık 1991'de Kunzmann ve Wegener tarafından

tasarlanan European Bunch of Grapes (Avrupa üzüm salkımı) Metaforunu AB bölgesinde bölgeler arasında dengeli bir gelişme ve küresel rekabet için daha savunulabilir olduğunu kabul etmiştir. Komisyona göre Mavi Muz metaforu merkez ve çevre konseptini güçlendiren bir imaj yaratmaktadır. Oysa Avrupa Üzüm salkımı metaforu Avrupa kentsel ve ekonomik yapılanmasında çok merkezli gelişmenin imajını oluşturabilir ve böylece AB yapısal fonlarının yönlendirilmesinde de iyi bir referans oluşturabilir (Williams, 1996). AMGP dokümanının oluşumunda, AB üye ülkelerin mekansal planlamadan sorumlu bakanları kadar Avrupa Komisyonu'nun ilgili birimleri de katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Komisyonun yukarıda anılan Avrupa üzüm salkımı Metaforu'nun AMGP'nin AB'nde çok Merkezli ve Dengeli Mekansal Gelişme politika amacı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

AMGP'nde de AB'nin küresel ekonomide rekabet edebilen tek güçlü merkez bölgesi Londra, Paris, Milan, Münih ve Hamburg'dan oluşan ve Pentagon olarak kavramsallaştırılan bölge olduğu istatistik veriler ile ortaya konulmaktadır (EC, 1999). AB'nin mekansal genişlemeleri dikkate alınarak mekansal gelişmede küresel olarak göze çarpan tek bir dinamik bölgenin daha yüksek bir yoğunlaşma gerçekleştirmesi merkez bölge ve artarak genişleyen çevre arasındaki dengesizliklerin artmasına yol açacağından AMGP AB bölgesinde çok merkezli bir gelişme ve alt merkezlerin kırsal alan ile daha fazla bütünleşmesi üzerine politikasını kurmuştur.

AMGP sadece büyük şehir bölgelerinin çok merkezli olan mekansal gelişimi ile sınırlı olan mekansal gelişim perspektifinin, AB'ndeki kent ve kırsal farklılığın korunmasına uygun olmadığını, onun yerine tüm AB bölgesinde kademeli şehir derecelerine sahip çok merkezli yerleşim yapısının amaç olması gerektiğini ifade etmektedir (EC, 1999).

Dengeli bir yerleşim yapısını güçlendirmek için şehirlerin ve bölgelerin birbirini tamamlaması ve ekonomik anlamda zayıf ve az yoğun bölgelerde daha küçük yerleşim birimleri arasındaki ağların gelişimine önem verilmelidir (a.g.e). Böyle bir mekansal gelişmenin başarılabilmesi için AMGP AB bölgesinde, ulus ötesi, sınır ötesi ve bölgeler arası ölçeklerde ilgili otoriteler ile işbirliğine gidilmesini önermektedir. Bu işbirliği tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak işleyecek bir

konudur, çünkü ulusal otoriteler mekansal planlama konusunda halen tek yetkili mercilerdir (EC, 1999).

Şehirler ile onları çevreleyen kırsal alanlar arasında idari sınırlar boyunca gönüllü işbirliğinin arttırılmasının bölgelerin bir bütün olarak rekabet gücünü arttırmada etkili olacağı ifade edilmektedir. İşbirliği alanları, yerel ulaştırma, atık yönetimi ve paylaşılmış yerleşim ve sanayi bölgeleri vb olarak gösterilmektedir (EC, 1999, 21).

Özgün Gelişim, Farklı ve Üretken Kırsal Bölgeler

Bu alt başlıkta dengeli ve sürdürülebilir mekansal gelişmenin önemli bir boyutu olarak AB bölgesinde kırsal bölgelerinin yapısal özellikleri üzerinde durulmakta ve kırsal kalkınma için yeni bir anlayışa ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Kimi kırsal bölgelerin diğerlerine oranla yapısal dönüşüm için elverişli olmadıkları ve önemli ekonomik problemleri olduğu dile getirilmektedir. Bunlar arasında tarımsal istihdamın yüksekliği, düşük nüfus yoğunluğu, erişilmezlik, iklim dezavantajları, teknolojik olanakların geriliği vb. baskılar kadar, metropoliten ve büyük şehirlerin yayılmaları ve bu alanlarda tarımın azalması gibi tehditler de anılmaktadır (EC, 1999; 23).

AMGP, kırsal bölgelerin homojen bölgeler olarak değerlendirilmeyeceğini yerel bölgesel koşullar, özellikleri ve talepleri dikkate alınarak mekansal gelişim stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı kent ve kırsal alan arasındaki ilişkinin de tekrar değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Çok merkezli bir şehir sisteminde küçük ve orta ölçekli şehirler ve onların ilişkileri özellikle kırsal bölgelerde önemli merkezler ve bağlantılar oluşturur. Bu yüzden kırsal alandaki küçük şehirler birleşik kırsal gelişim stratejilerinin hazırlanmasında özel dikkat gerektirir (a.g.e.; 24). Kırsal bölgelerin uluslararası koşullarda rekabet edebilme güçlerini geliştirmeyi amaçlayan yeni kalkınma stratejileri arasında; kırsal alanlardaki alternatif enerji potansiyellerinin değerlendirilmesi, yüksek kaliteli tarımsal ürünlerin ve pazarlama koşullarının geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli sanayi ve hizmetlerle ilgi faaliyetlerin geliştirilmesi, araştırma, teknoloji ve turizm ile rekreasyon merkezlerinin oluşturulması sayılmaktadır (a.g.e.) Bu anlamda bu alt başlıkta geliştirilen politikalar AB OTP'nin desteklediği kırsal kalkınma ve bölgele-

Kırsal alandaki küçük şehirler birleşik kırsal gelişim stratejilerinin hazırlanmasında özel dikkat gerektirir

rin rekabet gücünü artırmayı destekleyen bölgesel gelişme politikası ile uyumlu ve yukarıda anılan çok merkezli mekansal gelişme ve yeni bir kır – kent ilişkisi başlıklı politika amacını destekler niteliktedir.

Kentsel - Kırsal Ortaklık

Bu alt başlık altında ise AMGP, Kırsal kalkınmanın ve çok merkezli kentsel gelişmenin önemli bir unsuru olarak kentsel-kırsal ortaklıklara vurgu yapmaktadır. AMGP'ne göre Birçok yerel sorun günümüzde kasabalara ve kırsal alana entegre bir bakış açısı olmadan çözülemez zira bunlar bölgesel problemlerdir (EC, 1999, 24). Bu anlamda kırsal bölgelerde küçük şehirlerin bölgesel ekonomik gelişmede büyüme motorları olarak önemli bir işlevi olduğu dile getirilmektedir (a.g.e).

Bilgi ve Altyapıya Erişimde Eşitlik

Bilgi ve alt yapıya erişim AMGP'nin AB bölgesi mekansal gelişimi için önerdiği önemli ikinci politika amacını oluşturmaktadır. AB'nin mekansal gelişimde etkili olan Trans Avrupa Ağları (TENs) politikalarının mekansal oryantasyonu ile yakından ilişkilidir. AB'nin sosyal ve ekonomik bütünleşmesinde merkez bölgesinin dışında diğer bölgelerinin özellikle çevre ya da izole (adalar ve uzak bölgeler gibi) alanların küresel ekonomiye eklenebilmeleri, rekabetçilik koşullarının artırılmasında altyapı ve bilgiye erişim çok önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. AB'nin nüfusunun, mal ve enformasyonunu merkezde yoğunlaşması ile karakterize olduğu bunun da mevcut bölgesel farklılıkları derinleştirdiği kabul edilmektedir (EC1999). Çok merkezli bir gelişme için, az desteklenmiş bölgelerde altyapı ve bilginin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu yaygınlaştırmada küçük şehirler kırsal bölgelerde yeni ekonomik odaklar olarak kabul edilmekte ve kırsal alanlar farklı üretim potansiyelleri harekete geçirilmesi gerekli ekonomik alanlar olarak kabul edilmektedirler.

Daha İyi Bir Erişim İçin, Çok Merkezli Gelişme Modeli

AMGP, AB'nin çok önemseddiği politikalarından olan Trans Avrupa Ağları (TENs)'nin dağılımının çok merkezli gelişme modeli üzerine temellendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dolaşım ve telekomünikasyon altyapılarının eksikliği bu bölgelerin ekonomik gelişmelerini sınırlamaktadır. Bu nedenle İkincil ağların (Networks) geli-

tirilmesi ve öncelik verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (a.g.e).

Buluşçuluk, (innovation) ve Bilginin Yayılımı

Bu alt başlık altında alt yapı kadar buluşçuluk ve bilginin de dengeli bir mekansal gelişme için önemine işaret etmektedir. Bölgelerin bilgi ve buluşçuluk kapasitelerinin artırılması gerektiğini ifade eden bu politika amacı, kırsal ve az desteklenmiş bölgelerde enformasyon ve iletişim teknolojilerinin desteklenmesinin bilgi ve buluşçuluğa erişim güçlüğü olan bu bölgelerdeki yapısal eksikliğin kapatılmasında yardımcı olacağı düşüncesindedir (EC, 1999). Bunun anlamı kırsal bölgelerde tarım dışı sektörlerin ve firmaların daha fazla yerleşmesini desteklemektir. Bu nedenle kırsal kalkınma politikaları için önemli bir açılım getirmektedir. Ancak ekonomik ve sosyal uyumu temel hedeflerinden biri olarak kabul eden AMGP bilginin yayılımının AB'nin sosyal bütünleşmesi ve gelişmemiş bölgelerin ve kırsal kalkınmanın sosyal boyutu açısından yeterince irdelememektedir.

Doğal ve Kültürel Mirasın İyi Yönetimi

Kültürel ve doğal mirasın iyi yönetimi AMGP üçüncü politika amacını oluşturmakla birlikte temel amacının da önemli bir unsurdur. Bu politika amacı konusu itibarıyla de kırsal alanlar ile yakından ilişkilidir. Aynı zamanda AMGP (ESDP)'nin temel amacı olan sürdürülebilir dengeli gelişmenin önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. AB özellikle Maastricht Antlaşması sonrasında ve Amsterdam Antlaşmasında sürdürülebilir gelişmeyi Birliğin temel hedeflerinden biri olarak ortaya koymaktadır. Ancak AB sürdürülebilir gelişme anlayışı doğal ve kültürel mirası aynı zamanda rekabetçi piyasa ekonomileri açısından ekonomik birer değer olarak kabul etmektedir. AMGP geliştirdiği politika seçenekleri ile kırsal kalkınma ve az gelişmiş bölgelerin ekonomik gücünün artırılmasında doğal ve kültürel değerleri piyasalaştırabilmektedir. Aşağıda bu politika amacına dönük olarak iki alt başlık üzerinde durulacaktır.

Bir Gelişme Değeri Olarak Doğal ve Kültürel Miras

Bu alt başlık altında kırsal alanlara ilişkin olarak şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: Kırsal alanlar Avrupa'nın kültürel peyzajında, tarihi kent merkezleri kadar yaşam kalitesinin zenginleştirmesinin bir unsuru ve aynı zamanda Avrupa

kimliğinin önemli bir parçası olarak kabul edilir (EC, 1999). Fakat aynı alt başlık altında özetle, doğal ve kültürel mirasın aynı zamanda ekonomik bir değer olarak kent ve kasabalarda ki yaşam kalitesi ve yeni firmaların yer seçim kararlarında ve turizmin gelişiminde artan bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (EC, 1999).

Mekansal Gelişme İçin Özel Bir Koşul; Su kaynaklarının Yönetimi

Bu alt başlık altında ise suyun, doğa, tarım, endüstri, enerji üretimi gibi pek çok alanda çok önemli bir kaynak olduğuna ve kirlilik, aşırı tüketim ve kötü yönetimin su kaynaklarının kalitesini olumsuz etkilediğine dikkat çekilmektedir. Bu genel yaklaşımdan hemen sonra su üzerine geliştirilen stratejik politikalara gönderme yapılmakta ve suyun sınırı olmadığı yönündeki yeni politikanın kabulünden beri problemler uluslar ötesi bir hal almıştır denilmektedir. Bundan dolayı su kaynaklarının olduğu alanlarda sınır ötesi yönetim ve işbirliğinin gerekliliği ifade edilmiştir (EC, 1999).

AB çevre mevzuatı ve çevre koruma anlayışındaki yaklaşımının oldukça gelişkin ve pozitif olduğu var sayılmakla birlikte, suyun sınırı olmadığı yönündeki AB yaklaşımı geleceğin en önemli doğal ve ekonomik kaynağı olarak kabul edilen su üzerinde epeyce tartışmalı bir alan yaratmaktadır. AMGP'nin de mekansal gelişmeye ilişkin olarak ele alınan ve mevcut politikalara gönderme yapan su kaynaklarının yönetimi, hiç kuşkusuz mekansal gelişmeyi ve kırsal alanları yakından ilgilendiren bir konudur.

DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak AMGP(ESDP), AB hedef ve politikaları ile uyumlu mekansal stratejik bir genel çerçeve sunarak AB bölgesinde Birlik politikalarının mekanla daha doğrudan ilişkilendirilmesi esasına dayanmaktadır. AMGP'ne altlık oluşturan çalışmalardan biri olan Avrupa 2000+ dokümanında; Avrupa Komisyonu, AB'nin dünya pazarında rekabet etmede handikapları olduğunu ve bunlardan bazılarının mekansal organizasyonlar ile aşılabileceğini ifade etmekte ve bunların aşılabılmesinde daha homojen ve esnek ekonomik bölgelerin yaratılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yolla ortak pazarın sağlayacağı fayda ve her bir bölgenin rekabet gücü artırılabilir denilmektedir (EC,1994). AB'nin küresel ekonomik bir güç olarak geliştirilmesinde ve AB bütünleşmesinde

bölgeleri arasında dengeli ve sürdürülebilir bir gelişmenin önemi Birlik antlaşmalarında yer almaktadır. Bölgesel farklılıkların giderilmesine dönük politikalar AET'nun 158. maddesinde de yer bulmuştur. İlgili politikalar ve önemli yapısal fonların varlığına rağmen AB bölgesinde bölgesel farklılıklar devam etmekte ve AB son genişlemeleri ile bu oran giderek artmaktadır. Bölgesel farklılıklar, birliğin bütünleşme hedefi ve AB'nin küresel ekonomik bir güç olma hedefleri AB bölgesinde birden fazla rekabet edebilir merkez bölgenin yaratılmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü AB nüfusunun %47'si küçük ve orta büyüklükteki kentlerden oluşan kırsal alanlarda ve çevre bölgelerde yaşamaktadır. Buna karşın nüfusun %33'nü barındıran AB merkez bölgesi GSMH'nin %47.2'ni oluşturmaktadır (EC,2003;31). Ekonomik ve para birliğinin yürürlüğe girmesi bölgeler ve bu arada merkez ve kırsal karakteri yoğun çevre bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını arttırmaktadır. 2000 yılında üye devletlerin toplam nüfusunun %18'ni oluşturan 68 milyon kişi AB gelir ortalamasının %75'nin altında kalan 48 bölgede yaşamakta iken Birliğin 25 üyeli yapıya dönüşmesiyle bu oranın şöyle dönüşeceği beklenmektedir; AB toplam nüfusunun %26'sını oluşturacak olan 116 milyon insan AB ortalamasının %75'i altında kalan 67 bölgede yaşayacaktır (EC, 2003; 10).

OTP ve yüksek fon desteklerine rağmen AB'nde tarım sektörünün üretken sektörler içinde ki payının düşüklüğü ve kırsal alandaki işsizlik oranının giderek artması kırsal alanlarda farklı ve küresel rekabet gücü olan üretim potansiyellerinin değerlendirileceği bir kırsal kalkınma yaklaşımını gündeme getirmiştir. Bu yaklaşım kırsal bölgesel politikalar içinde değerlendirilmesini öngörmektedir. AMGP sürdürülebilir ve dengeli bir gelişme hedefine ulaşmada Birlik bölgesinde çok merkezli ve yeni bir kır-kent ilişkisini temel almıştır. Böylece AB bölgesinde tek merkez ve çevre arasında artmakta olan dengesizliğin önlenmesi amaçlanmaktadır.

Merkez bölgedeki başlıca metropollerdeki aşırı yığılma bir süre sonra üretimdeki verimliliğin ve yaşam kalitesinin düşmesine yol açabilecektir. Ayrıca böyle bir süreklilik küresel rekabet etme gücünü de sınırlandırmaktadır. Öte yandan çevre bölgeler ve kırsal alanlarda üretim ve yaşam kalitesinin gerilemesine yol açacağından sürdürülebilir ve dengeli bir gelişmenin gerçekleştirilmesini imkansızlaştırmaktadır.

AB hedef ve politikaları ile uyumlu mekansal stratejik bir genel çerçeve sunarak AB bölgesinde Birlik politikalarının mekanla daha doğrudan ilişkilendirilmesi esasına dayanmaktadır

Dengeli bir mekansal gelişme sürdürülebilirliğin ve kalkınmanın önemli bir unsurudur. Buradaki paradoks AB'nin sürdürülebilir ve dengeli bir gelişme hedefinin rekabetçi piyasa yönelimli politikalar ile başarılıp başarılamayacağıdır. AMGP Birlik politikaları paralelinde yarışmacı ekonomik gelişmeyi esas alarak mekansal gelişme politika amaç ve seçeneklerini oluşturmuştur. Bu anlamda Kırsal alanlara dönük geliştirdiği politikalarının temelinde de kırsal ekonomik değerinin tarımsal üretim gücünden bağımsızlaştırmak ve yeni ekonomik değerler yaratma ve pazarlamaya dönüktür. Bu hedefe yönelmede hiç kuşkusuz kırsal artan işsizlik oranları kadar merkezdeki yığılmanın da önemli bir yeri bulunmaktadır. 1995-1999 kırsal alanlardaki işsizlik oranı her yıl %1.0 artarken, Birlik genelinde bu oran %0.8 olarak açıklanmaktadır (EC, 2001, 33). Kırsal alanlarda yeni istihdam olanaklarının geliştirilmesinde doğal ve kültürel çevrenin yatırımları çekmede önemli bir faktör olabileceği, aynı kaynaktan dile getirilmektedir (a.g.e). Bunlar organik tarımsal üretim ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi olduğu kadar kırsal bilgi teknolojilerinin geliştirilmesine dönük olarak firmalara uygun ve cazip hale getirilmesi, turizm ve diğer hizmet sektörleri olarak anılabilir (EC, 1999). Dolayısıyla AMGP'nde kırsal alanları da kapsayan mekansal gelişme politikaları AB bölgesel gelişme politikaları ve yeni bölgelilik yaklaşımı ile yakından ilişkilidir.

Türkiye AB müktesebatına uyum sürecinde diğer politikalarda olduğu gibi tarım politikalarında da yapısal değişikliklere gitmektedir. Tarım sektöründen devlet desteğinin çekilmesi, diğer kamusal yatırım ve hizmetlerdeki yapısal dönüşümler ülkemizdeki kır-kent ikililiğini güçlendirmekte ve büyük kentlere göçü teşvik etmektedir. Hükümet yetkilileri tarımsal işgücünün Türkiye'de yüksek olduğunu ve bunun düşürüleceğini söylerken açığa çıkacak olan işgücünün nasıl istihdam edileceği konusunda açıklık getirememektedir. Tarım politikasındaki bu dönüşüm Türkiye'yi tarımsal ürünler açısından kendine yeten bir ülke konumundan da çıkarabilecektir. AB yukarıda anılan dönüşümü gerçekleştirirken bütçesinin önemli bir kısmını bu sektöre aktarmaya devam etmektedir. Türkiye'de ise AB uyum ve liberalizasyon sürecinde özelleştirmeler ile artan işsizlik problemi önlenememişken, tarım sektöründeki bu yeniden yapılanma, bölgesel farklılıklarımızı daha da olumsuz etkileyecektir. AB bölgesel gelişme stratejileri ve AMGP'nin mekansal gelişme politikalarının benimsediği stratejiler, ki bunlara

kırsal alanların tarımsal üretim dışı potansiyellerin ortaya çıkarılarak rekabet gücünün artırılmasına dönük stratejiler de dahil, ülkemiz gerçekleri ile örtüşmemektedir. Kırsal alanlarda ve az gelişmiş bölgelerde tarıma dayalı üretken sektörlerin yanı sıra farklı üretim sektörlerinin yaratılması bölgesel kalkınma açısından tabii ki önemli bir faktördür. Ancak bunu ülkemiz açısından zorlayan unsur alt ve üst yapının yanı sıra kültürel ve sosyal yapının böylesi bir yapısal dönüşüm için yeterli olmadığıdır. Rekabetçi piyasa ekonomilerinde, bu yapılanmanın doğrudan piyasanın aktörlerince gerçekleştirilmesi beklendiğinden, bu dönüşüm ancak aktörleri ya da sermaye için öncelikli ve karlı olması halinde gerçekleşmektedir. Aksi takdirde bu bölgeler mevcut potansiyellerini de kaybederek gerilemektedirler. Ayrıca bu yapılanmanın AB bölgesinde ve hemen bütün piyasa yönelimli ekonomilerde de varsayıldığı gibi işlemediği görülmektedir. Ancak AMGP'nin ortaya koyduğu genel çerçeveye yani çok merkezli mekansal gelişme ve yeni bir kır-kent ilişkisi ülkemiz açısından da doğru bir mekansal politika olacaktır. Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik farkları ve İstanbul ve Marmara eksenli gelişme eğiliminin sürdürülebilir olmadığı açıktır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu Türk. Temsilciliği, AB Tarım Politikası, Ankara, 2000.
- Brasche, Ulriche "AB'nde Bölgesel politika ve yapısal araçların Eşgüdümü" "Hürrem Cansevdi (editör) AB'nin Bölgesel politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İKV yayınları, İstanbul, 2001.
- European Commission, Communication From The Commission, second progress report on economic and social cohesion, 2003.
- European Commission, Unity, solidarity, diversity for Europe its people and its territory-second report on Economic and social cohesion, -volume 1 january, 2001.
- European Commission, ESDP European spatial Development perspective, may 1999.
- European Commission, Europe 2000+ cooperation for European territorial development, 1994.
- Dedeoğlu, Beril, "Avrupa birliği Bütünleşme Süreci II: AB'nin Yakın Geçmişi" Düünden Bugüne Avrupa Birliği (Der) Beril Dedeoğlu, Boyut kitapları, İst. 2003.
- Tezok, Funda, Avrupa Bütünleşmesi, Bükre yayınları, İstanbul, 2002.
- Williams, R.H, EU Spatial policy and planning, Paul Chapman Publishing, London, 1996.

Afet Sonrası Geçici Yerleşim Alanlarının Tasarımında Stratejik Seçim Yaklaşımı^(*)

Tan YİĞİTCANLAR¹, Rabia BOLPOSTA², Uğur YANKAYA², Onur KINACI³,
Berna BARADAN³, Birkan BEKTAŞ³

Sağlıklı bir kentleşmenin sağlanabilmesi için planlamada karar verme mekanizmalarının fikirbirliği içinde bulunması ve doğru zamanda yerinde kararların alınması gerekmektedir. Kararsızlıkların en aza indirgenmesi ve doğru zamanlamanın yapılabilmesi için karar verme yöntemlerinin kullanılma gerekliliği son 20 yılda planlama disiplininin gündemine yerleşmiştir. Günümüzde batı planlama pratiğinde kullanımı giderek yaygınlaşmakta olan karar verme yöntemleri arasında en etkinlerinden biri de *Stratejik Seçim Yaklaşımı'dır* (SSY). 1960'larda İngiltere'de John Friend ve Allen Hickling tarafından geliştirilen SSY, günümüzde pek çok ülkede planlamanın farklı alanlarında etkin olarak kullanılmakta olan bir karar destek modelidir. SSY, geleceğe dair farklı problem, potansiyel ve kısıtlamalarla tanımlanmış bir karar anında, plancının konuyu stratejik olarak değerlendirmesini ve bütünsellik içinde ele almasını sağlar. Bu yaklaşım özellikle planlamadaki yönetsel belirsizliklerin ve karar verme sürecinin sıkıntılarının giderilmesini amaçlayan en uygun/optimum kararın verilmesini sağlayan bir yaklaşımdır.

Bu yazıda ülkemizde sadece kısıtlı sayıda akademik çalışmalarda kullanılmış olan SSY'nin *Afet Sonrası Geçici Yerleşim Alanları'nın* (ASGYA) tasarım ilkelerinin tespitinde kullanımına dair İzmir'den bir örnek çalışma ele alınmaktadır. SSY'nin ana prensiplerini okuyuculara ASGYA

gibi gündemde önemli yer teşkil eden bir konu üzerinde tanıtmak ve yöntemin ülkemiz kent planlama pratiğinde kullanılabilirliğinin altını çizmek yazının temel amacıdır. Bu çalışmanın verilerinin değerlendirilmesinde SSY'nin elektronik sürümü olan *Stratejik Danışman (STRAD)* yazılımı kullanılmıştır.

Takip eden bölümde SSY'nin temel prensiplerine değineceğiz, ardından planlama afet yönetimi ilişkisini inceleyip, yöntemin pilot bir projede uygulamasını ele alacağız ve son olarakta ve çalışmanın sonuçlarını tartışacağız.

Stratejik Seçim Yaklaşımı

SSY planlama disiplinde kullanılmak üzere geliştirilmiş olmasına rağmen, alternatiflerin değerlendirilmesi ve belirsizliklerin giderilmesindeki başarısından dolayı pek çok diğer disiplinde ve iş hayatında da kullanılmaktadır. Bölge, imar ve ulaşım planlaması, kentsel ve çevre planlama politikalarının oluşturulması, kentsel yenileme ve tasarım, kent yönetimi ve kamu hizmetlerinin koordinasyonu SSY'nin planlama alanında kullanıldığı uygulama alanlarını arasında sayabiliriz.

Bu yaklaşımın başarısının ve etkinliğinin altında yatan birincil neden, problemleri nicelikle olmakla birlikte matemetiksel modellerin yapmadığı niteliksel açılardan da değerlendiril-

¹ Öğretim Üyesi,
Griffith Üniversitesi,
Çevre Planlama
Bölümü, Brisbane
- Avustralya

² Araştırma Görevlisi,
İzmir Yüksek Teknoloji
Enstitüsü, Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

³ Lisansüstü Öğrencisi,
İzmir Yüksek Teknoloji
Enstitüsü, Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

* Bu çalışma kısaltılarak 29. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nda sunulmuştur.

Ülkemizde planlamada güncelliğini koruyan önemli konulardan biri de doğal afetlerle planlama ilişkisinin kurulmasıdır

mesidir. Bununla birlikte SSY'nın diğer karar modellerinin aksine bir kara kutu niteliğinde olmaması ve kullanıcılar tarafından tüm işlemlerin mantığının anlaşılabilmesi önemli bir özelliğidir. Son olarak SSY karar sürecinde bireyselden çok konuların gruplar tarafından öznel bakış açılarıyla ele almakta ve dolayısıyla da karar kalitesinin niteliğini artırmaktadır.

Problemlerin düzenlenmesinde ve stratejik kararların belirlenmesinde etkili bir yöntem olan SSY üç standart seçim alanını içermektedir. Bunlar *karar*, *karşılaştırma* ve *belirsizlik* alanlarıdır. Karmaşık problemler ve onların kriterleri için kullanılan tekrarlama sistemine dayalı olan bu yaklaşım dört önemli etaptan oluşmaktadır. Bunlar *biçimlendirme*, *tasarım*, *karşılaştırma* ve *seçim* etaplarıdır. Şekil 1'de görüldüğü üzere bu dört ana bölüm, sekiz olgunun bu etaplarda detaylı değerlendirilmesiyle tanımlanmaktadır.

- *Biçimlendirme*: olası probleme ilişkin mevcut girdilerin ve kriterlerin, karar, belirsizlik ve karşılaştırma alanına göre sınıflandırılması içerir. Bu etapta tüm kriterler verilen problemin tanımlanmasını sağlar ve kriterler arasındaki ilişkiler belirlenir. Problemin ele alış biçimine bağlı olarak karar alanının merkezinde bu konuda etkin karar alanlarının ilişkileri tariflenir. Genel bakış penceresine göre bu kararları merkezi odak çevresinde yer alan belirsizlik alanlarından etkilenir.

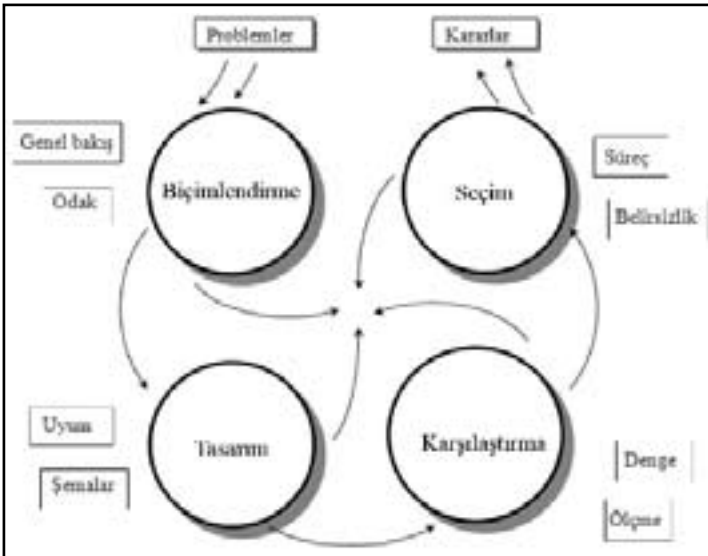
Bu metoda göre belirsizlik alanı üç kategori olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlar *uygulama çevresindeki, yönlendirici grupların değerlerine ilişkin ve diğer politik ve teknik kararlara ilişkin* belirsizliklerdir.

- *Tasarım*: oluşturulan ilişkilere bağlı olarak olasılıkların gözden geçirildiği ve avantaj ve dezavantaj durumlarına bağlı olarak seçeneklerin tanımlandığı bölümdür. Bu etapta odakta yer alan seçeneklerin dağılımları yapılmakta ve ilişkilerin gerçekleşme olasılıkları irdelenmektedir.
- *Karşılaştırma*: farklı görüşler doğrultusunda en iyi seçeneğin belirlenmesini içeren bir etaptır.
- *Seçim*: farklı karşılaştırma kriterleri açısından değerlendirildikten sonra problemlerin çözümlenmesi için en iyi kararı belirleyen son aşamadır (Friend ve Hickling 2004).

SSY uzun bir süre konvansiyonel (kağıt-kalem bazlı) bir şekilde çeşitli uygulamalarda kullanılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte daha güvenilir öngörüler yapmak için SSY'nın prensip ve değerlendirme sistemine göre kurgulanmış STRAD isimli bir software paket programı geliştirilmiştir (Friend ve Friend 1998; Yiğitcanlar 2001; Strad 2005).

Planlama ve Afet Yönetimi İlişkisi

Ülkemizde planlamada güncelliğini koruyan önemli konulardan biri de doğal afetlerle planlama ilişkisinin kurulmasıdır. Özellikle son yıllardaki deprem, sel, fırtına, tsunami gibi doğal afetler ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de toplumsal yaşamı tehdit etmektedir. Kent planlaması bağlamında afetlerin engellenmesi mümkün olmadığından bu gibi önemli doğa olaylarının olumsuz etkilerinin en az düzeylerde yaşanmasını sağlamak için afet öncesi ve afet sonrası olmak üzere bir strateji planları geliştirilmesi gerekmektedir. Afetler sonrası oluşabilecek zararları en az düzeyde tutabilmek için yapılan çalışmalar üç aşamada gerçekleştirilebilir. Bunlar; (a) afet öncesi yapılması gereken afet önleyici çalışmalar, (b) afetten hemen sonra yapılması gereken kurtarma, yardım, ve geçici barınma çalışmaları ve (c) afetten sonra yapılması gereken sağlıklılaştırma ve yeniden yapılandırma çalışmalarıdır (Kiper 2001).

Şekil 1. Stratejik Seçim Yaklaşımının Karar Verme Aşamaları (Friend ve Hickling 2004)

Afet öncesinde, sürdürülebilir kentsel yaşantının sağlanmasına zemin teşkil edecek bir kurgusal altyapının sağlanması ve belirlenen kriterler doğrultusunda da planlama çalışmalarının devamlılığının gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi; sonrasında ise olası bir afet durumunda mevcut yaşanılacak kargaşa ve belirsizliklerin giderilmesi adına izlenecek eylem planının oluşturulması plancının görevleri olarak özetlenebilir.

Afet hasarlarını en aza indirmek için yapılan çalışmalarda, afet öncesi önleme ve afet sonrası yeniden yapılanma çalışmaları kadar afet sonrasındaki yardım ve kurtarma çalışmaları önemlidir (Cuny 1977). Bu çalışmalar kapsamında plancının görevlerini; acil durumda yaya-araç trafiğinin uygulama şemasının belirlenmesi ve hayata geçirilmesi, geçici yerleşim alanlarının belirlenip tasarım ve düzenlemenin yapılması ve günlük yaşama en hızlı ve kısa zamanda geçilmesini sağlamak vb. olarak sıralayabiliriz (De Chiara, Panero ve Zelnik 1995).

Örneğin, bir kentte veya bölgede olası bir deprem afeti söz konusuysa plancı, etkin planlama ile deprem hasarlarını en aza indirebilmek için gerekli önlemleri almalıdır. Bunlar arazi kullanım ve yerleşim kararlarında deprem risk faktörünün ele alınması ve depreme dayanıklı binaların yer aldığı düzenli ve yaşanabilir kentsel mekanların oluşumunun sağlanması olarak sıralanabilir. Bunun yanısıra yapılaşmış kentsel mekanlarda risk yönetiminin oluşturulabilmesi için afet senaryoları geliştirilmeli ve olası kayıp hesapları belirlenmelidir. Böylece olası risklerin azaltılmasının yanısıra olası sorunun boyutları gerek kamuoyu gerekse karar vericiler tarafından tanımlanmış olacaktır (Shelter Project 2004; Sphere Project 2004).

Türkiye’de ve yurtdışında son yıllarda yaşanan deprem felaketleri ve olası deprem riskleri nedeniyle deprem senaryolarına dayanarak afet planlarının yapılması kamuoyunun gündeminde yer almaktadır. Bu afet senaryoları bir yerleşmede olabilecek bir depremin fiziksel, ekonomik, çevresel ve toplumsal etkilerini öngörmeye çalışır. Hasar görülebilirlik analizlerine dayanarak hazırlanan afet planları, riskleri azaltmayı amaçlarken aynı zamanda kamuoyu ve karar vericilerin, risklerin boyutu ile ilgili bilgilendirilmesini amaçlamaktadır. Bu deprem senaryoları çeşitli

uluslararası kuruluşlar ve devletler tarafından desteklenmektedir. Özellikle, deprem riski öne çıkan başlıca iki kent olan İstanbul ve İzmir kapsamlı deprem senaryo çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir.

Radius Projesi

İzmir de deprem senaryoları çalışmaları, Birleşmiş Milletlerin Doğal Afetleri Azaltmanın On Yılı Sekretaryası (IDNDR) ve Japon hükümetinin teknik ve finans desteği ile 1996 yılında RADIUS Projesi kapsamında başlatılmıştır. Dünya çapında nüfusu hızla büyüyen ve kısmen gelişmekte olan ülkelerde yer alan dokuz kent proje alanı olarak belirlenmiştir. Asya kıtasından Bandung (Endonezya), Taşkent (Özbekistan) ve Zigong (Çin), Avrupa, Ortadoğu ve Afrika’dan Adisebaba (Etopya), İzmir (Türkiye) ve Üsküp (Makedonya), Latin Amerika’dan Antofagasta (Şili), Guayaguil (Ekvator) ve Tijina (Meksika) kentlerinde bir deprem senaryosu ve risk yönetim planı oluşturma hedefleri, alan çalışmaları özelinde bilimsel yöntemler kullanılarak geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, şehirlere uygun teknolojileri transfer edilmesi, deprem felaketinin azaltılması ve sürdürülebilir bir plan için yerel bir altyapının kurulması, içinde yerel hükümetlerin, bilim adamlarının, merkezi yönetim yöneticilerinin de yer alabileceği çok disiplinli birliğin sağlanması ve karar vericilerin ve kamunun sismik risk tehlikesinden haberdar olmasını sağlanması gibi bir dizi alt amaçları da içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla bu projenin sonuçları kent planlama sürecinde, karar vericilerin sismik tehlikeleri azaltacak önceliklerin kararlarının belirlenmesinde yardımcı olacaktır (Birleşmiş Milletler 1999; 2000ab).

İzmir kentinde Radius projesine bilimsel veri tabanı hazırlamak için İzmir Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi Üniversitesi işbirliğinde “İzmir Deprem Master Planı” raporu hazırlanmıştır. İzmir için kabul edilen bu deprem senaryosu, İzmir fayı üzerinde 6.5 büyüklüğünde bir deprem olacağı varsayılarak hazırlanmıştır. İzmir fayı, kentin doğu-batı istikametince uzanan kıyıya yakın, “sismik açıdan aktif ve normal bir fay niteliğindedir” (Selvitopu ve Tunçağ 1999ab; Bozkurt 2001). Senaryoda olası bir deprem sonucunda 8.000 kişinin hayatını kaybedeceği, 30.000 kişinin yaralanacağı ve de yarım milyona yakın kişinin evsiz kalacağı ve kent bütününde

Harita 1. Çalışma Alanı ve Yakın Çevresine İlişkin Afet Bilgileri Haritası (İzmir Valiliği, 2002)

Bu çalışma, doğal afetlerin ardından yapılması gereken kurtarma, yardım ve geçici barınma çalışmaları kapsamında ele alınmıştır

Tablo 1. İzmir İli Muhtemel Afetlerde Çadır Kurma Yerlerinin Kapasiteleri (İzmir Valiliği, 2002)

	Çadır Sayısı	Kişi Sayısı
İlçeler		
Balçova	5.000	20.000
Bornova	15.550	62.200
Buca	9.157	36.628
Çiğli	3.540	14.160
Gaziemir	3.545	14.180
Güzelyalı	45.587	182.348
Karşıyaka	5.000	20.000
Konak	10.000	40.000
Narlıdere	3.400	13.600
Toplam	100.779	403.116
İl Genel		
Metropol İlçeler	100.779	403.116
Diğer İlçeler	95.000	380.000
İl Toplamı	195.779	783.116

konut bölgelerine ilişkin büyük çaplı hasarlarında daha çok Karşıyaka, Güzelyalı ve Bornova bölgelerinde yoğunlaşacağı varsayılmaktadır (Selvitopu 1999). Radius projesi ve İzmir Deprem Master Planı çalışmaları ile İzmir kenti ile ilgili kent bilgilerini içeren kapsamlı veri toplanmış ve kentin tüm yöneticilerinin dikkati bu konuya

çekilmiştir. Ancak proje sonrası yerelde yapılması gereken birçok nokta bulunmaktadır. Bu konuda merkezi yönetimden daha çok yerel yönetimlerin özellikle Büyükşehir belediyesinin önderliğinde iş bölümünün ve bilgi alışverişinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda özellikle bir deprem felaketi sonrası veya herhangi diğer bir doğal afet sonucu evsiz kalan insanların yerleştirileceği alanların belirlenmesi ve bu alanların tasarımı, afet öncesi alınması gereken önlemler olarak eylem planında yer alması gerekmektedir.

İzmir kentinde dokuz metropolitan ilçede İzmir Valiliği Kriz Yönetim Merkezi tarafından çadır alanları, gıda-giyecek depoları, iş makineleri ve araç park yerleri ve alternatif yolların kararları verilmiştir. Çadır kurulacak yerler kent genelinde kamu kurumlarının bahçeleri, boş alanlar, üniversite kampüsleri, rekreasyon alanlar ve tarım alanları seçilmiştir (Harita 1). Bu çalışmaya göre çadır kurma yerlerinin kapasiteleri belirlenmiştir (Tablo 1).

Balçova ASGYA'nın Tasarımında SSY'nin Kullanımı

Bu çalışma, doğal afetlerin ardından yapılması gereken kurtarma, yardım ve geçici barınma çalışmaları kapsamında ele alınmıştır. Planlamada karar verme sürecinde kullanılan SSY yardımıyla yerel ölçekte doğal afet sonrası evsiz kalan insanların yerleştirileceği bir ASGYA'nın tasarlanmasında İzmir ili özelinde örnek bir çalışma yöntemi geliştirilmiştir.

İzmir Valiliği Kriz Yönetim Merkezi tarafından olası bir deprem sonrası geçici yerleşim için uygun görülen alanlar içerisinde bir seçim yapılarak çalışma alanı – Balçova – seçilmiştir (Harita 2). Balçova ilçesi bünyesinde birden fazla belirlenmiş ASGYA bulunmaktadır. Bunlar içerisinde alansal olarak en büyük olanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. SSY'yle bu çalışma alanına ait karar, karşılaştırma ve belirsizlik alanları belirlenmiştir. STRAD programında değerlendirilen stratejik karar verme sürecinde ele alınan kriterler ve kodları Tablo 2'de sıralanmıştır.

Karar Alanları

Seçilen alanın özellikleri ve ASGYA'nın standartları göz önünde bulundurulmuş, yapılan arazi çalışmaları, analizler ve grup tartışmaları sonucu

Karar alanları belirlendikten sonra, bu alanlara ait seçeneklerin şekillendirildiği alternatiflerin karşılaştırılması için çeşitli alanlar belirlenmiştir

Tablo 3. Karar Alanlarının Seçenekleri

Kod	Seçenekler		
	Çadır	Prefabrik	Çadır-Prefabrik
Sağlık	Dispanserler	Yakın Hastane vb.	
Depo	Ana Yolda	Merkezde	Alan Dışında
Park	Batıda	Doğuda	
Okullar	Ana Okulu	İlköğretim	Lise
Dönüşüm	Yeşil Alan	Spor Alanı	Pazar Alanı
Nüfus	20.000 kişi	15.000 kişi	10.000 kişi
Yeme-İçme Güzerhag	Önerilen Nüfus 20 bin Evet	Önerilen Nüfus 15 bin Hayır	Önerilen Nüfus 10 bin
Ticaret	Alan İçinde	Alan Yakınında	
Altyapı	Evet	Hayır	
Rezerv	Evet	Hayır	
Parsel-Boyut	Küçük	Orta	Geniş
Süre	6 Ay	1 Yıl	3 Yıl

toplam 14 karar alanı oluşturulmuştur. Bu karar alanlarının her biri için uygulanabilecek seçenekler Tablo 3'te belirtilmiştir.

Bu çalışmada belirlenen karar alanlarının sektörlere göre dağılımı; politik karar verme mekanizmalarına bağlı karar alanları, alandaki yer seçimine bağlı karar alanları ve diğer sektörlere ilişkin karar alanları olmak üzere üç grup altında toplanabilir.

Karşılaştırma Alanları

Karar alanları belirlendikten sonra, bu alanlara ait seçeneklerin şekillendirildiği alternatiflerin karşılaştırılması için çeşitli alanlar belirlenmiştir. Karşılaştırma alanları belirlenirken geçici yerleşim alanlarının standartlar tarafından tanımlanmış olan özellikleri de gözönünde bulundurulmuştur.

Belirlenen ilk karşılaştırma alanı, geçici yerleşim alanlarının inşası ve yönetimi için gerekli olan sermayedir. Afet sonrası acil olarak ve çok sayıda barınma ünitesini içereceğinden bu tür alanların yatırım açısından ekonomik olması genelde tercih sebebi olmaktadır.

İkinci karşılaştırma alanı, afetzedelerin memnuniyeti ve alan içindeki yaşam kalitesi, plan alternatiflerini etkileyeceğinden *alan sakini olan afetzedeler* ikinci karşılaştırma alanı olarak tespit

edilmiştir. Plan alternatifleri birbirleriyle karşılaştırılırken afetzedelerin daha fazla memnuniyeti göz önünde bulundurulmaktadır.

Üçüncü karşılaştırma alanı olarak geçici yerleşim alanlarının yakın çevre üzerindeki etkisi seçilmiştir. Her yerleşim alanında olduğu gibi geçici yerleşim alanlarının da yakın çevreye olumsuz etkisinin olacağı ayrıca bu tür alanların kısa vadeli olması durumunda etkinin artacağı açıktır. Ancak, stratejik seçim yaklaşımıyla bu etkinin en aza indirildiği alternatifin seçimi mümkündür.

Alandaki sosyal hizmet ve sorumlulukların etkinliği son karşılaştırma alanı olarak belirlenmiştir. Alana getirilecek sosyal hizmetlerin etkinliği yaşam kalitesini ve sürekliliğini artırıcı bir etken olarak görülmekte ve alternatif plan seçimini doğru orantılı olarak etkilemektedir.

Belirsizlik Alanları

Geçici afetzede yerleşim alanı seçimi yapıldıktan sonra bu alan için planlama stratejilerinin belirlenmesi ve kararların alınması esnasında birtakım belirsizliklerle karşılaşılacağı açıktır. Bu belirsizlikler; (a) çalışma alanına ilişkin, (b) ilgili politik ve teknik kararlara ilişkin ve (c) yönlendirici grupların değerlerine ilişkin olmak

Bu aşamada, problemin odağı olarak belirlenen beş karar alanının seçeneklerine göre uygulanabilirliğinin incelendiği uyum ve bu karar alanlarının seçeneklerinin oluşturduğu olası alternatiflerin görülebildiği alternatifler pencereleri yer almaktadır

diğer belirsizliklere göre önemi, takip edilebilirliği ve ilgili olduğu sektör işlenmiştir. Bu alanda ayrıca belirsizliğin giderilmesi için çözüm yolları, bu çözümlerin gerektirdiği maliyetin oranı, neden olacağı gecikme ve sağlayacağı fayda gösterilmiştir.

Biçimlendirme aşamasının ikinci adımı ise karar alanlarının birbirleriyle zayıf ve güçlü ilişkilerinin grafiksel olarak belirlenmesi yada diğer bir ifadeyle problemin odak noktasının belirlenmesidir. Bu adımda tüm alanların birbirleriyle olan ilişkileri saptandıktan sonra, diğerleriyle etkileşimi en fazla olan *barınak tipi (Barınak?)*, *nüfus büyüklüğü (Nüfus?)*, *parsel büyüklüğü (Parsel-boyut?)*, *geçici barınma süresi (Süre?)* ve *altyapı iyileştirmesi (Altyapı?)* konuları problemin odağı olarak belirlenmiştir. Karar alanlarının birbirleriyle olası ilişkileri ve odağı Şekil 3'te gösterilmiştir.

Tasarım Aşaması

Tasarlama aşaması kendi içerisinde iki alt bölüme ayrılmaktadır. Bu aşamada, problemin odağı olarak belirlenen beş karar alanının seçeneklerine göre uygulanabilirliğinin incelendiği uyum (Tablo 4) ve bu karar alanlarının seçeneklerinin oluşturduğu olası alternatiflerin görülebildiği alternatifler pencereleri (Tablo 5) yer almaktadır.

Problemin odağında yer alan *barınak tipi (Barınak?)*, *nüfus büyüklüğü (Nüfus?)*, *parsel büyüklüğü (Parsel-boyut?)*, *geçici barınma süresi (Süre?)* ve *altyapı iyileştirmesi (Altyapı?)* alanlarının seçeneklerinin uyumu tablo üzerinde incelenirken, birbirleriyle ilişkisi olan karar alanları gözönüne alınmıştır. Örneğin *altyapı iyileştirmesi (Altyapı?)* ve *nüfus büyüklüğü (Nüfus?)* alanlarının birbiriyle olası bir ilişkisi mümkün olmadığından bu seçeneklerinin bir arada olabirliği incelenmemiştir. İlişkili olan alanların seçeneklerinin birbiriyle çeliştiği durum-

Tablo 4. Uyum Penceresi

UYGUNLUK TABLOSU		UYUMSUZLUK NEDENLERİ																			
<p>Çadır BARINAK?</p> <p>Prefabrik</p> <p>Çadır-Prefabrik</p> <table border="1"> <tr><td>X</td><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td></td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>X</td><td></td><td></td></tr> </table> <p>20k NÜFUS?</p> <p>15k</p> <p>10k</p>		X	X	X			X	X			<p>Seçim yerleşme için çok kasabalık</p> <p>Barınakların boyutları için uygun değil</p> <p>Uzun dönem için sağlamlık ve uygun değil</p> <p>Kısa dönem için ekonomisi düşük</p> <p>Y. Kise < maliyet</p>										
X	X	X																			
		X																			
X																					
<p>Kupak PARSEL BOYUT?</p> <p>Orta</p> <p>büyük</p> <table border="1"> <tr><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td></td><td></td></tr> <tr><td>X</td><td>X</td></tr> </table>		X	X			X	X														
X	X																				
X	X																				
<table border="1"> <tr><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td>X</td><td>X</td></tr> </table>		X	X	X	X	X	X	<p>6 ay SÜRE?</p> <p>1 yıl</p> <p>3 yıl ALTYAPI?</p>													
X	X																				
X	X																				
X	X																				
<table border="1"> <tr><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>X</td><td></td><td></td></tr> </table>								X			<table border="1"> <tr><td>X</td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td></tr> </table> <p>evet</p> <p>hayır</p>		X								
X																					
X																					

Tablo 5. Alternatifler Penceresi

Barınak?	Nüfus?	Parsel boyut?	Süre?	Altyapı?
Çadır	15	Küçük	6 ay	Eşsiz
		Orta	6 ay	Eşsiz
Prefabrik	10	Orta	3 yıl	Evet
		Büyük	3 yıl	Evet
		Büyük	3 yıl	Eşsiz
Çadır-Prefabrik	10	Orta	1 yıl	Evet
		Büyük	1 yıl	Eşsiz
		Büyük	1 yıl	Evet
		Büyük	1 yıl	Eşsiz
Toplam:		10 çadır : alternatif		

larda, bu iki seçeneğin tabloda çakıştığı kısım “X” ile işaretlenmiştir. Dolayısıyla, bu seçeneklerin birarada yer aldığı tasarımların uygulanabilirliği ortadan kaldırılmıştır. Bu bölümde son adım olarak, birarada olamayan seçeneklerin çelişme sebepleri belirtilmiştir. Örneğin barınak tipi olarak prefabrik seçildiği zaman geçici alanda kalacak kişi sayısı 20.000 olamamaktadır; bunun temel nedeni ise 20.000 lik bir *prefabrik* yerleşimin proje alanı sınırları içerisine sığdıramayacağıdır.

Tasarım aşamasının alternatifler penceresinde ise birarada uygulanabilirliği önceki bölümde incelenmiş ve onaylanmış olan, problemin odağında yer alan karar alanlarına ait seçeneklerinin yer aldığı alternatifler görülmektedir. Bu pencerede yeralan on alternatif bir sonraki karşılaştırma aşamasında kullanılacaktır.

Karşılaştırma Aşaması

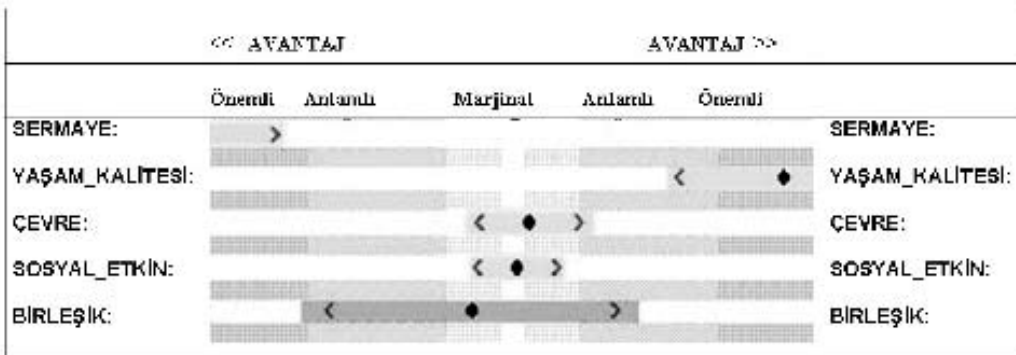
SSY'nın karşılaştırma aşamasında, karar alanlarının seçeneklerinin karşılaştırma alanları çerçevesinde kıyaslandığı *değerlendirme* penceresi (Şekil 4) ve karşılaştırma sonucu daha uygun görülen alternatiflerin birbirleriyle her yönden kıyaslandığı ve uygun görülmeyen alternatiflerin çıkarıldığı denge penceresi (Şekil 5) yer almaktadır.

Karşılaştırma aşamasında karar alanlarının *seçenekleri değerlendirme* penceresi içinde iki adımda karşılaştırılmıştır. İlk adım olan seçenek değerlendirme penceresinde karar alanlarının karşılaştırma alanlarıyla olan ilişkisi ihmal edilebilir, marjinal, anlamlı, önemli ve aşırı kategorilerine göre sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada birbiriyle en çok ilişkili olan alanlar *barınak tipi (Barınak?)* ve *afetzedeler* olarak belirtilmiş ve bu ilişki önemli olarak gösterilmiştir. İkinci adım olan kapsamlı *alternatif değerlendirmesi* penceresinde ise tüm gerçekleştirilebilir alternatiflerin karşılaştırma alanlarına göre kıyaslaması yapılmıştır. Bu kıyaslama sonucunda en az uygun görünen beş alternatif iptal edilerek, uygulanabilir alternatif sayısı beşe düşürülmüştür.

Dengeleme penceresinde ise elde edilen beş uygulanabilir alternatif birbiriyle tüm karşılaştırma alanları gözönüne alınarak tek tek kıyaslanmıştır. Bu kıyaslama sonucunda tüm alanlar için oluşan değerlerin birbirine yakın olduğu dört alternatif olduğu gözlemlenmiştir. Diğerleriyle karşılaştırıldığında daha düşük değerlere sahip olan bir tasarı da bu aşamada iptal edilmiştir. Böylelikle karşılaştırma aşamasının sonucunda Tablo 6'de görüldüğü gibi uygulanabilir değerlerde toplam dört plan alternatifi belirlenmiştir.

Şekil 4. Değerlendirme Penceresi

Şekil 5. Dengeleme Penceresi

Seçim için olası dört alternatif gözönüne alınarak, karşılaştırma alanları içinde yerleşime ve alan içinde sunulacak hizmetlere bağlı olan ve projenin odağı içinde bulunmayan alanlar için kısa vadede alınabilecek kararlar belirlenmiştir

Tablo 6. Uygulanabilir Plan Alternatifleri

Alternatif No.	Uygulanabilir lan Alternatifleri				
	Yerleşim Ünitesi	Nüfus Büyüklüğü	Parsel Büyüklüğü	Yerleşim Süresi	Altyapı/Ulaşım
1	Çadır	15.000	Küçük	6 Ay	Geliştirilmeyecek
2	Prefabrik	10.000	Orta	3 Yıl	Geliştirilecek
3	Prefabrik+Çadır	10.000	Orta	1 Yıl	Geliştirilecek
4	Prefabrik+Çadır	10.000	Orta	1 Yıl	Geliştirilmeyecek

ACIKLAMA	ONEM	ETIKETLER
Doğal afet eylem planinin hazirlanmasi		?EYLEM_PLN
Sitenin gelismisi icin gerekli finansal kaynak	←	?FINANS
Yeni imar kanununun olasi etkileri	←	?PLN_ETKILER
Gecici yerlesim alaninin gelecek kullanim karari	←	?GELECEK_KUL
Konut sektorunun afet sonrası icin potansiyeli	↑	?INSAAT
Gecici yerlesimin yonetimi	←	?YONETIM
Sitenin hektar basina servis maliyeti	↑	?ALTYAPI_MAL
Sosyal hizmetlerin öncelik sirasi	←	?SOSYAL_SER
Sitedeki servislerin koordinasyonu	↑	?KOORDINE

Şekil 6. Belirsizlik Penceresi

Tablo 7. Karar ve Belirsizlik Alanlarının Uygulama Zamanları Penceresi

Sektör	Kararlar: Aktiviteler	Belirsizlikler: Araştırma	Kararlar	Belirsizlikler
Konut		Depo? Etki?	Bonak Tipi	
Sağlık	Sağlık? Yakındaki hastane?			
Konumsal	Dönüşüm? Yeşil Alan?		Depo? Park? (atışpark) Parsel-hesap?	
Eğitim	Rezerv?	Evet? Uylem-pln Depo ru Koordinasyonu	Schools? Nüfus? Sine?	?Gelecek-kul ?Sosyal-ser ?Kaynak ?Phi-etkiler
Yenice			Yenice-icme?	
Ulaşım	Gilzeragh?	Evet?		
Hicret			Ticaret?	
Altyapı		Altyapı-maliyet Belediye?	Altyapı?	
Yönetim		Koordine Yerel toplantılar?		?Yönetim

Seçim Aşaması

Karar verme sürecinin son etabı olan seçim aşaması da kendi içerisinde iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, karar verme sürecinin başında belirlenmiş olan *belirsizlik* (penceresi) alanlarının, problemin çözümü için sunulan alternatifler çerçevesinde tekrar gözden geçirilmesini ve düzenlenmesini içermektedir (Şekil 6).

Bu bölümde ayrıca belirsizliklerin önemi ve tipi değiştirilebilmekte ve daha önce düşünülmemiş olan yeni belirsizlikler eklenebilmektedir. Bu çalışma kapsamında bu adımda, olası görülen dört tasarımın şekillendirdiği iki adet yeni belirsizlik saptanmıştır. Tasarımlara bakıldığında seçim için en önemli verinin barınak tipi olduğu düşünülerek,

inşaat sektörünün acil barınak inşaatı için yeterince hazırlığa ve kapasiteye sahip olup olmadığı eklenen belirsizlik alanlarından biri olmuştur. Afet sonrası yerleşimler ve ilgili hizmetler için *detaylı bir eylem planının varlığının* belirsizliği de bu aşamada eklenen önemli bir belirsizlik alanıdır.

İkinci bölüm *karar ve belirsizlik alanlarının uygulama zamanları* penceresi ise karar alanları seçenekleri ve yeniden düzenlenen belirsizlik alanlarının eylem zamanına göre şimdi ve gelecekte olmak üzere iki farklı kategoriye göre sınıflandırılmalarına imkan vermektedir (Tablo 7). Böylelikle acil olarak uygulanması gereken kararlar ve çözümlenmesi gereken belirsizlikler açıkça ortaya konmaktadır.

Seçim için olası dört alternatif gözönüne alınarak, karşılaştırma alanları içinde yerleşime ve alan içinde sunulacak hizmetlere bağlı olan ve projenin odağı içinde bulunmayan alanlar için kısa vadede alınabilecek kararlar belirlenmiştir. Buna göre, ilk olarak depremzedelerin en önemli ihtiyaçlarından birisi olan sağlık ihtiyacının karşılanabilmesi için yakın çevrede bulunan hastanelerin incelenmesi, kısa vadede uygulanması gerekli bir karar olarak tespit edilmiştir. Bunun için yerleşim yerine 5 km mesafe içerisinde bulunan hastane ve diğer sağlık birimleri ilgili kurumlarca her yönden araştırılmalı ve acil durum için gerekli önlemler alınmalıdır. Bununla birlikte alanın afetten önceki kullanım tipi de acil olarak uygulanması gereken kararlardan birisidir. Bu çalışmada arazinin ASGYA kullanımını öncesi kullanım tipini yeşil alan olarak belirlenmiştir. Son olarak da alanın muhtemel bir afet sonrasında afetzede konut alanı olarak kullanımının korunacağına dair karar ve erişimi kolaylaştırma adına yeni bir yol güzergahı geliştirme kararı da ilk olarak hayata geçirilmesinin uygun olacağı düşünülen kararlardır.

Kısa vadede uygulanacak seçeneklerin seçimden sonra, acil olarak çözümlenmesi gereken diğer belirsizlikler ortaya konmuştur; Olası bir afet sonrasında doğal olarak bina inşasına talep artacağından konut sektörünün bu artan talebi karşılamada yetersiz kalma durumu söz konusu olabilir. Bu tür bir belirsizlik önceden inşaat firmalarıyla görüşülerek, konut sektörünün şu anki potansiyeli hesaplanarak ve gerekli önlemler alınarak ortadan kaldırılabilir. Buna ek olarak, afet yönetim komitesi tarafından hazırlanmakta olan doğal afet eylem planı, fizibilite çalışması için gerekli hektar başına düşen servis maliyeti ve bu servislerin koordinasyonunun sağlanması gibi belirsizlikler de acilen çözülmesi gerekli belirsizlikler olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen ve en kısa zamanda çözülmesi gerekli olan kararlar haricinde, çözümü daha sonraya bırakılan başka karar ve belirsizlik alanları da mevcuttur. Örneğin, barınak tipi, depo, park, eğitim alanları, yeme-içme, ticari kullanımlar ve altyapı problemleri alana yerleşecek nüfusun büyüklüğüne, dolayısıyla afetin büyüklüğüne bağlı olduğu için daha sonra çözülmesi uygun görülen kararlar olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra alanın gelecekteki kullanımıyla birebir ilişkili olan, finansman ve yönetim problemiyle birlikte sosyal servislerin önceliği de çözümü geleceğe

bırakılan belirsizlik alanları arasındadır. Karar ve belirsizlik alanlarının uygulama zamanları pence-resindeki zamana bağlı alınan kararlar ve eylemler; bir bakıma öneri, sorumluluk veya stratejik seçenek olarak tanımlanabilirler.

Değerlendirme

Çalışmada başlangıçta, problemin odağında yer alan birbiriyle ilişkili beş karşılaştırma alanı ve bu alanların dört tanesinde üçer, birinde ise iki adet seçenek yer almaktaydı. Dolayısıyla, yerleşim kararları için sadece problemin odağına ilişkin yüzü aşkın planlama karar alternatifi bulunmaktaydı. Bundan dolayı bu çalışmada STRAD yazılımı kullanılarak, seçeneklerin SSY çerçevesinde tek tek olabilirliği sınanmış ve olabildiğince detaylı biçimde karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen olası dört alternatif, yerleşim bölgesinin kullanım süresine bağlı olarak birbirinden farklı planlama kararlarının alınması gerektiğini göstermiştir. Buna göre;

- *Altı aylık yerleşim için*, çadırların kullanılması, yerleşimin 15.000 kişi göz önüne alınarak planlanması, barınak için ayrılan arsanın küçük olması ve de mevcut altyapının iyileştirilmeden kullanılması,
- *Bir senelik yerleşim için*, uygun olarak çadırların prefabrik konutlarla beraber kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ortalama büyüklükte bir arsanın ayrılması ve de mevcut altyapının iyileştirilmeden kullanılması,
- *Yine bir senelik yerleşim için*, uygun olarak çadırların prefabrik konutlarla beraber kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ortalama büyüklükte bir arsanın ayrılması ve de altyapının iyileştirilerek kullanılması ve
- *Üç senelik geçici yerleşim için*, prefabrik konutların kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ayrılan arsanın büyük olması ve de mevcut altyapının iyileştirilerek kullanılması uygun birer plan alternatifi olarak saptanmıştır.

Yukarıda belirtilen alternatifler farklı kriterlerin karar girdisi olarak kullanılması halinde değişime uğrayabilmektedirler. Bu nedenle akademik ve kısa süreli olan bu örnek çalışma yerine daha fazla detay, kaynak ve zaman içeren profesyonel bir çalışmada farklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir. Yine

Sonuç olarak, bu çalışma bir-biriyle bağlantılı birden fazla kararı içeren bir problemin SSY ile çözümünün nasıl gerçekleştirilebileceğini detaylı olarak sergilemektedir

oldukça deterministik olarak değerlendirilebilecek proje sonuçlarına, uzun ve detayda irdelemelerle ve daha deterministik-probabilistik yaklaşılacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda, karar verme süreci sonrasında elde edilen alternatiflerin Valilik Makamınca düşünülen değerlere yakınlığı da dikkati çekmektedir. Buda çalışmanın mevcut eğilim ve yargılardan etkilendiği yada sezgisel doğruları desteklediği biçiminde değerlendirilebilir. Ayrıca acil olarak giderilmesi gereken belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve alternatiflerin içinden en uygununun seçilebilmesinde ilgili resmi kurumlar ve inşaat sektöründeki firmalarla sıkı bir iletişim içinde bulunulması daha sağlıklı karar verilmesinin yolunu açacaktır.

Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesine koşut bu teknolojilerinin kent planlamada kullanımı yaygınlaşmıştır. STRAD, ArcGIS ve ERDAS gibi yazılımlar, plancılarının mevcut verileri daha hızlı biçimde analiz etmesini verilerin daha sık güncellenmesini ve geleceğe yönelik manipülasyonların yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Çalışma kapsamında İzmir kenti özelinde olası bir afetin neden olacağı geçici barınma sorunu, planlamada karar verme süreçlerinde kullanılan SSY ve STRAD ile örnek bir ASGYA'nın tasarım kararlarının tespiti için modellenmiştir. Bu teknik yaklaşımın kullanımı kent plancısını sezgisel ağırlıklı kararlar almaktan uzaklaştırarak daha bilimsel, güvenilir kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Yaklaşım planlama sürecinde karşılaşılabilecek belirsizlikleri olabildiğince tanımlı hale getirerek, bu alan içinde geçici barınma sorununu çözecek en iyi alternatifleri tespit etmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma birbiriyle bağlantılı birden fazla kararı içeren bir problemin SSY ile çözümünün nasıl gerçekleştirilebileceğini detaylı olarak sergilemektedir. Elbetteki bu yaklaşımdan bir ASGYA'nın tasarımı yerine, ASGYA için en uygun alanların tespiti gibi bir konuda da yararlanılabilir. ASGYA'ya yönelik bu çalışma yöntemi ülkemizdeki pek çok yerleşme için - kentlerin kendilerine özgü yapıları dikkate alınmak kaydıyla - yüksek bir uygulanabilirlik potansiyeli taşımaktadır. Bunun yanı sıra bu çalışmayla SSY'nin Türkiye'de planlama çalışmalarında etkin bir karar destek modeli ve STRAD'ın ise etkin bir araç

olarak kullanım potansiyeli ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım ve yazılım hakkında daha detaylı bilgi www.stradspan.com ve www.statchoice.net sitelerinden temin edilebilir.

Kaynakça

- Birleşmiş Milletler. (2000a). UNRadius Cd Rom, United Nations Initiative towards Earthquake Safe Cities, OYO Group.
- Birleşmiş Milletler. (2000b). Radius Final Report: Towards Earthquake Safe Cities.
- Birleşmiş Milletler. (1999). Handbook for Emergencies, 2nd ed. UNCHR Publication, Geneva.
- Bozkurt, Gürdal. (2001). *Deprem Sonrası Planlama Deneyimi*. Sayı:3 TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 50-53.
- Cuny, F. C. (1977). Refugee Camps and Camp Planning: The State of Art. Disasters 1 Sayı:2, pp: 125-144.
- De Chiara, J. Panero J. ve Zelnik, M. (1995). Time Saver Standards for Residential Development, 2nd ed. Mc-Graw Hill Company, New York.
- Friend, John ve David Friend. (1998). STRAD: The Strategic Adviser version 2 for Windows-Users manual. Stradspan Limited, Ludford-UK.
- Friend, John ve Allen Hickling. (2004). Planning Under Pressure: The Strategic Choice Approach, Üçüncü Basım, Oxford, Elsevier.
- İzmir Valiliği Kriz Yönetim Merkezi (2002). İzmir Valiliği Afet Valiliği Afet Bilgileri Haritası.
- Kiper, Perihan. (2001). *Doğal Afet Planlama İlişkisi*. Planlama Dergisi Sayı:3 TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 4-15.
- Selvitopu, Fügen. (1999). *Seismic hazard and Countermeasures in İzmir*. Urban Settlements and Natural Disasters, Proceedings of UIA Region II Workshop, Chamber of Architects of Turkey, Ankara.
- Selvitopu, Fügen ve Muzaffer Tunçağ. (1999a). Deprem Senaryolarının Hedefi ve İzmir'de Radius Çalışmaları.
- Selvitopu, Fügen ve Muzaffer Tunçağ. (1999b). Radius Projesi Raporu. İzmir Valiliği.
- Shelter Project (2004). Transitional Settlement: Displaced Populations. <http://131.111.144.57/shelter/download/guidelines/displacedpartA.pdf>.
- Sphere Project. (2004). Humanitarian Charter And Minimum Standards In Disaster Response. 2nd ed. OXFAM Publishing, Aosta.
- Strad (2005). Stratejik Seçim Yaklaşımı. <http://www.stradspan.com> ve <http://www.statchoice.net>.
- Yiğitcanlar, Tan. (2001). A Methodology for GIS-based Participatory Decision Making Approach. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.

Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekan ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması(*)

Emre SERT, Hayri KARPUZ, Gürkan AKGÜN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, IV. Sınıf Öğrencileri

Yerelin evrenselleşmesi, bilginin serbest dolaşımı, sermayenin akışkanlığı, dünyada ortak dil birliği yaratılması şeklinde gelişen küreselleşme; kentlerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri üzerinde değişimlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu çalışmada; küreselleşmenin kronolojik gelişimini ve bu süreçten etkilenen kentin durumunu tasvir etmekle yetinmeyip, yerel üzerinden geliştirilen bir kavramsallaştırmayla küreselleşme ve değişen kent olgusu ortaya konmuştur. Birinci bölümde küreselleşme ile yerelin değişen yüzünün anlatılması için kavramsal tartışmalar yapılmış, ekonomik ve siyasi yeniden yapılanma süreçleri ele alınarak değişen kent yapısı aktarılmıştır. Sonraki bölümde bu tartışmalardan bir zemin yaratarak değişecek kent yapısı, uygulanabilecek politikalar, ve çözüm yolları üzerine ipuçları geliştirmeye çalışılmıştır.

DEĞİŞEN KENT VE YERELİN MİTLEŞTİRİLMESİ

1960'lı yıllarda coğrafya disiplini içinde gelişen coğrafyanın ekonomi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarma çabası, kantitatif analizlere kalitatif yöntemleri de eklemek suretiyle, yerel olana dair analizleri yalnızca üretim faktörlerinin kullanılmasıyla açıklanamayan, sosyo-kültürel ve siyasi özellikleri de içeren bir yapıya taşıdı (Harvey, 2003). Bu analizlerin makro ekonomik

stratejileri belirlemede ve daha önemlisi mikro ekonominin tüm konuları üzerinde kullanımı giderek önem kazanmaya başladı. Örneğin, bir yandan ulusal ölçekteki kamu kurumlarının hazırladığı bölge planları ve stratejileri, diğer yandan şirket ölçeğinde alınan kârlılığa yönelik kararlarda; yerele dair sosyo-kültürel ve siyasi özellikler ekonomik özellikler kadar önem kazanmaya başladı (Eraydın, 2002). Çünkü, hem her ne kadar hiyerarşinin üst basamağında yer alıyor olsa da ulusal düzeyde alınan kararların uygulanabilirliği, hem de şirketlerin kârlılığı yerel sosyal, kültürel ve siyasi etmenlere bağımlıydı.

Bu bağlamda yerel sosyal, siyasi ve kültürel etmenlerin ekonomik süreçlerle bağımlılığı ekonomi disiplini içindeki üretim, kârlılık ve istihdam politikaları gibi stratejilerin belirlenmesinde yerelin de yerini almasını sağlarken, fiziki coğrafyaya bağlı üretim faktörlerine insani, kültürel ve siyasi faktörlerin de eklenmesi özellikle mikro ekonomik politikaların önemli bir dönüşüm süreci yaşamalarına neden oldu. Bu dönüşümün en önemli bileşenini ise yerele özgü sosyal kapital kavramı oluşturuyordu. Kapitalizm tarafından keşfedilen kentte sermaye birikiminin yeniden üretimi ve emeğin yeniden üretimi üzerine inşaa edilen ve Castells'in (1997) kentsel sistem dediği mekanizma bir yandan çok yaşamsal olan toplumsal-ekonomik sorunların çözümüne yardımcı olurken, emek-sermaye çelişkisi gibi

* Bu yazı, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu kapsamında düzenlenen "Değişen Kent" başlıklı öğrenci yarışması sonunda 3. ödülü almaya hak kazanmıştır.

çeşitli kentsel sorunların da siyasallaşmasına neden olmaktadır. Feodalizmden kapitalizme geçişte, kapitalizm için tarihsel olarak önemli bir rol oynayan kentsel mekânın keşfi, Lefebvre'nin (1979) belirttiği üzere, kapitalizmin 20. yüzyılı hatta 21. yüzyılı görmesinde büyük rol oynamıştır. Bu anlamda kapitalizmin yaşadığı yeniden yükseliş süreci; kapitalizmin yereli yeniden keşfi ile gerçekleşmiştir (Kahraman, 2003). Kapitalizmin kendini bahsedilen şekillerde yerelin kavranışına ve yerelin potansiyellerine göre yeniden şekillendirmesi; kapitalizm kavramının başka bir yüzünü oluşturan sınıfsal çelişkiler ve sosyal adalet gibi toplumsal kavramların da kendilerini yerelde tanımlamaları gereğini ortaya çıkarmıştır. Yeni kapitalist sistemin yarattığı toplumsal yapıdaki eşitsiz gelişim süreçleri ile mücadele politikalarının ve biçimlerinin yeniden tanımlanma mekanı yerel olacak, mücadelenin ve politikaların yerelden kavranışı ile yeni politik mücadele alanları oluşacaktır.

80'lerde yaşanan ekonomik yeniden yapılanma süreci ile birlikte de yerelin potansiyel ve etkilerinin ekonomi disiplini içinde yarattığı gelişimler yanında, yerel yönetimlerde (özellikle gelişmiş batı ülkelerinde) eski kent-devletleri andıran düzeyde ekonomik ve siyasal özerklikler kazanmaya başlamışlardır (Keyder ve Öncü, 1993; Sassen, 1991; aktaran Yalçınan ve Çavuşoğlu, 2003). Kentler tarafından kazanılan özerklikler, ilk olarak yarışma kavramını gündeme getirmiş ve kentler arasında özellikle yatırımları ve küreselleşme süreci içinde yer alan sermaye akışlarını çekmek üzere bir rekabet başlamıştır. Bu yarışma, zaman zaman kentlerin ulusal stratejileri bir yana bırakarak kendi stratejilerine ağırlık vermelerine, dolayısıyla kendi kalkınmalarını ulusal kalkınmanın önüne almalarına neden olmuştur. Kimi liberal araştırmacıların kentsel kalkınmanın gerçekleşmesinin ulusal kalkınmaya etkilerinin olumluğundan bahsetmelerine karşın (Ohmae, 1995; aktaran Şengül, 2001, Bölüm 5) yarışmada geri kalan ve yarışmadan aslında haberi olmayan kentlerde yatırımların azaldığı, durduğu ve buna paralel olarak da nüfusun dışı doğru hareketlendiği gözlenmiştir. Ancak diğer yandan ulusal stratejilerini yerel gelişimler toplamına endeksleyen ve bu stratejiye yönelik kapsamlı ve yönlendirici makro politikaları ulusal ya da federal düzeyde belirleyen ABD ve son yıllarda İngiltere, Almanya

ve İtalya gibi ülkeler sık sık karşılaştıkları durgunluk belirtilerini çoğu zaman yerel gelişmelerin toplamıyla aşmayı başarmışlardır. Geçmiş ülkeler arasında da özellikle G. Afrika'nın ve eski doğu bloku ülkelerinden bir kısmının son yıllarda bu yöndeki çabaları şimdiden sonuç vermeye başlamıştır. Buna paralel olarak da Avrupa Birliği, son yıllardaki ekonomik gelişme stratejilerini, her ne kadar resmi belgelerinde standartlaşma, homojenleştirme ya da ötekileştirme eğilimleri belirgin olsa da, yerel ve bölgesel ölçekte yapılan çalışmalara dayandırmaktadır (Gregson, 1999; aktaran Türkay, 2001).

Kentlerde Değişen Ekonomik Yapı

Kapitalizmin kent mekânı algısı ve tanımı dönemsel olarak değişimlere uğramıştır. Erken modernite dönemi ve devamında son olarak kalkınma ekonomisi dönemine kadar kent, kapitalizm tarafından emeğin yeniden üretiminin mekânı olarak ele alınmıştır. Bu dönem kenti sanayi faaliyetlerinin biçimlendirdiği ve sanayinin öncelikli yer seçimine göre şekillenen kentler olmuşlardır. Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin yaşadıkları bunalım sonucu yerini neo-liberal politikalara bırakması ile olgunlaşan küreselleşme ile birlikte kent kavramı, kapitalizm açısından değişime uğramış ve sermayenin yeniden üretiminin mekânı haline gelmiştir. Kentlerde yeni yükselen kavram sermaye olmuş ve kentler sermayenin cazibe merkezleri haline gelmiştir. Bu şekilde gelişen küreselleşme sonrası ortaya çıkan algıda, cazibe merkezi olma arayışında kimlik kavramının kentler açısından ön plana çıkışı, kentlerin özgünlüğünü gündeme getirmiştir. Bu özgünlük arayışı içerisinde sanayi kentleri, çok görünür biçimlerde düşüşler yaşarken; sermayenin akış noktaları olan küresel kentler yükselmiş ve kentler arasında küresel ölçüde bir yarış başlamıştır.

Yeni ekonomik düzenin kurgusu şekillenirken yeni uluslararası ekonomik süreçlerin şu iki özelliği önemli hale gelmektedir: Kısmen hızla büyüyen çokuluslu şirketlerin örgütlediği, üretimin uluslararasılaşması ve finans işlemlerinin uluslararasılaşması. Bu değişim ile birlikte çokuluslu şirketler üretim, pazarlama ve dağıtımlarını dünya ekonomisini sürekli göz önünde bulundurarak planlar ve yürütürlerken, açıktan ulusal bir zemine oturduklarında bile, kaygıları her şeyden

önce küresel kârlılık olmuştur. Diğer taraftan da, yeni ekonomik sistemin, küresel ekonominin niteliğini iki çelişik güç belirlemeye başlamıştır; bir yandan küresel bir ucuz emek piyasası yerleşirken, diğer yanda yeni tüketici pazarlarına yönelik bir arayış başlamıştır. Buna paralel olarak, ulusal bir ekonomi politikasının olabilirlik şansı azalırken, tekil ulusal hükümetlerin para ve finans politikaları çoğunlukla uluslararası finans piyasalarındaki hareketlenmelerin egemenliğindedir. Aynı şekilde, bir ülke içindeki istihdam, yatırım ve gelir düzeyleri genelde çokulusluların, başka şeyler yanında, üretim ve yönetim mekanizmalarını nerede kıracaklarına ilişkin verecekleri kararlarına bağlıdır.

Çok uluslu şirketlerin yeni yapılanma biçimleri ve ulus – devletle baş edebilme yeteneklerini kazanmaları ile birlikte geline bu noktada yükselen, Lefebvre'nin (1979) belirttiği; kapitalizmin kentler üzerinden krizlerini aşması tezini de doğrulayarak kentler olmuştur. Küreselde oluşan yeni haritada, sınırlar ulus-devlet sınırlarından değil, yeni bölgeselleşmeler, yerel ve bunların içindeki yeni teknoloji koşullarına uyum sağlamış bilgi temelli toplulukların yerellerinden oluşmaktadır. Küresel ekonomi ile birlikte üretim bandının yerini üretimin örgütsel modeli olarak ağ alırken, yeni süreç merkezizliği, sınır tanımazlığı ve her-yerdeliği vurgulamaktadır (Hardt ve Negri 2001: 307, aktaran Çavuşoğlu ve Yalçınan (2003). Bu nedenle ulusal kalkınmacılık terk edilirken, yeni yapılanmada kalkınma stratejileri ulus-devletler değil yerellikler üzerinden yapılandırılmaya başlanmıştır. Keyder'in (1993: 19) de belirttiği gibi 'dünya kapitalizmi ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkmakta ve gerçekten bütün dünyada birden karar veren, her ülkeyi potansiyel üretim alanı ve pazar olarak gören, kendi hareketliliğine engel tanımayan şirketlerin oluşturduğu ve kentlerin giderek önem kazandığı bir sisteme dönüşmektedir'.

Bu sistem içerisinde çeşitli kentler ve bölgeler küre ölçeğinde etkinlik gösteren çok uluslu şirketleri cezp etmek için yerel özelliklerini ve avantajlarını kullanma çabası içine girmektedir. Bu avantajlar, ucuz işgücü, hammadde, üretim şartları, teşvikler, enerji ve vergi indirimleri gibi pasif araçlar olabildiği gibi, esnek üretim olanakları, vasıflı işgücü potansiyeli, yerel özgünlükler,

sosyal kapital ve örtük bilgi de olabilmektedir. Sermayeyi kente çekebilme ve daha önemlisi kalıcı olmasını sağlayabilmek için uygun üretim ve istihdam koşullarının, teknolojik altyapı yatırımlarının sağlanması kadar, özgün bir kimliğin pazarlanması da önemli hale gelmektedir. Tıpkı üretmeyen, ancak düşünen, organize eden, fason firmalar kullanan ve sipariş veren firmalar [Barnet ve Cavanagh, 1995] gibi, düşünen, karar veren ve hatta organizasyonu oluşturan ve işlemlerini sağlayan kentlerin de üreten kentlere üstünlük sağladığı bir döneme girilmektedir. Öte yandan küreselleşme döneminin yarışan yerellikleri gelir ve hakların paylaşımında artan bir eşitsizliği üretmekte ve bir yerelde zenginlik yaratan bu tür yatırımların, yeniden dağıtıcı sosyal politikalarla desteklenmediği durumlarda kentsel yoksulluk önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de birçok devlet ve kent yönetimi sürecin yeni yoksullarının sorunlarını çözmek, onları da tüketici grup içine dahil etmek ve pazarı geliştirmek üzere eşitlikçi ve yeniden dağıtıcı politikalar üretmeye çabalamaktadır. Bu anlamda, yerel ekonomik kalkınma, ulus-devletin küreselleşme süreci karşısında güçlü politikalar üretmediği bir dönemde ulusal kalkınmacılığa alternatif bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni ekonomik politikaların belirlenmesinde makro ve mikro politikaların yanı sıra, artık yerelde üretilen çözümler de önem kazanmaya başlamıştır.

Dengesiz piyasa güçleri karşısında ağda sürekli tutunma ve daha iyi yer kapma telaşına düşen kentler, zenginlerin tüketime ayırdığı dolarların peşine düşerken, Harvey (1999: 100)'in Bourdieu'dan alıntıyla belirttiği "sembolik sermaye" kentsel mekanda kendini göstermeye başlamıştır. Yarışma ortamında kentler kentsel yeniden gelişmeyi öne çıkarırken, mekandaki eşitsiz gelişim koşulları ve sınıfsal ayrılmalar keskinleşirken, "ileri kapitalist dünyadaki kentlere; esas olarak finans, tüketim ve eğlence merkezleri niteliğiyle birbirleriyle yarışmaktan başka bir olanak bırakmamacasına kentler sanayisizleşmeye ve yeniden yapılanmaya başlamıştır" (Harvey, 1999: 116).

Küresel tüketim kültürünün yerleşmesi ve küreselleşme pratiğinin yarattığı yeni kent algısı doğrultusunda sermayenin kültür ve turizm kavramlarının belirleyiciliğindeki kentte kendini yeniden üretimi para piyasaları, kültür ve turizme

Bunun sonucu olarak da, kentsel mekan yönetilen, yönetilen, sömüren-sömürülen çelişkilerinin ve toplumsal mücadelenin mekanı olacaktır

PLANLAMA
2005/2

atıfla hizmet sektörü üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum karşısında da yarışma ortamı içine girmeme şansı bulunmayan kentler, (Yarışma ortamından haberdar bile olmayan kentler bu durumdan kendilerini büyük kayıplar ile sıyrıyorlar) sanayileşmelerini dışarlarken, hizmet sektörlerini ön plana çıkarmakta ve sermaye isteği doğrultusunda steril mekanlar oluşturmaktadır. Bugün kentler tarihsel geçmişleri ile uluslar arası turizm pazarında seyirlik mekanlar olarak somutlaştırılıp pazarlanmakta ve tüketilmektedir. Yeni sanayisizleşme ortamında kentler 'ne denli uzun ve zengin tarihsel geçmişi varsa, o denli kolayca fotojenik görüntülere dönüştürülüp, renkli broşürlerde, cep kitaplarında, dergi sayfalarında ve televizyon ekranlarında satışa sunulabiliyorlar' (Öncü, 1999). Bu yeniden yapılanma koşulları, küresel süreç ile birlikte Kurtuluş (2003)'un anlatımıyla, 'Yeni Zamanlar da kentlerin kimliklerine, ülkesel gelişmişlik düzeyleri ve uluslararası alandaki rolleriyle bağlantılı olarak yeni kimlikler eklemektedir. Örneğin, merkez-çevre, yarı-çevre kent, üçüncü dünya kenti, az gelişmiş ülke metropoliten kenti, kolonyal kent ve küresel kent tanımlamaları bu yeni kimliklere işaret etmektedir. Kentlerin giderek ayrışan ve uzmanlaşan bu yeni kimlikleri aynı zamanda bu kentlerde mekansal organizasyonun ve toplumsal eşitsizliklerin yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmekte ve bu süreç, kentteki sınıfsal, etnik, dinsel, kültürel, cinsiyet kimliklerinin kentteki yer seçim davranışlarında/stratejilerinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmekte ve kent mekanındaki ayrışmayı yeniden şekillendirmektedir'. Bu tanımlama ile ortaya konan şudur ki; sermaye birikim süreçleri ve üretimdeki farklılaşma mekansal örgütlenmedeki ve kentlerdeki farklı kimlikliliği vurgularken, kentlerdeki bu yeni kimlikler emeğin örgütlenme biçimleri, sosyal ve kültürel özellikler, sosyal ilişkiler gibi yerelin çok farklı birimlerinin dönüşümlerini de vurgulamaktadır. Bu yaratılan dönüşümler de kentlerin yarışma stratejilerinde sermayeyi çekmek adına kentteki emeğin görece özellikleri gibi önemli girdiler oluşturmaktadır.

Bu şekilde kent üzerinden gelişen ve kentte kendini gösteren kapitalizm, kentteki toplumsal ve siyasi çelişkiler bütününe giderek daha bağımlı hale gelmektedir. Bunun sonucu olarak da, kentsel mekan yönetilen-yönetilen, sömüren-sömürülen çelişkilerinin ve toplumsal mücadelenin mekanı

olacaktır. Kenti kullanım değeri üzerinden kurgulayan ve somut bir yaşama mekanı olarak ele alan Gramscici anlamda okursak; kent, birinci olarak sermayenin, ikinci olarak da çalışan sınıfların bir projesi olarak tanımlanabilir. Bu mücadele hegemonya mücadelesidir (Şengül, 2002). Bu hegemonya mücadelesi içinde de tarihsel olarak kapitalizmin varlığı, kapitalist kent içersinde toplumsal eşitsizliklerin devamlılığını getirmiştir. Bu hegemonik yapı içersinde de kentsel mekan, sürekli olarak kentte ki sınıfların çatışma alanı olmuştur. Küreselleşme süreci sonrasında ise; kentsel mekandaki ayrışmaların daha da belirginleşmesi ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin daha da artması, bu mücadelenin artarak devam edeceğinin habercisidir.

Seattle gösterilerinde atılan şaşırtıcı ve anlamlı sloganlardan biri, bu ilişkiye önemli bir gönderme yapmaktadır: "Kapitalizmi Gebert, Kentleri Durdur!". Böylesi bir sloganın atılması, küreselleşme projesi ile gündeme gelen sermayenin yeni uluslararasılaşma sürecinin kentleri kullanılacak birer yerel ajan haline dönüştürmeye başladığı gerçeğinin dünyanın muhalifleri arasında ne kadar iyi kavrandığını göstermektedir. Bu bir yanıyla "Yarışan Kentler", "Yönetişim", "Bilgi Toplumu" gibi sav sözler ile sürdürülen politikaların dünyanın ezilen ve sömürülen çoğunluğu için ne demek olduğunun anlaşılmaya başlandığını anlatır (Doğan, 2001). Bu kavramlar küreselleşme sürecinin kentler için ortaya koydukları olarak tanımlanabilir. Bu sürece daha hızlı eklenme isteğindeki kentler, bu kavramlar ile yeniden şekillenmiştir. Sermayenin akışkanlığı içersinde bu akışın durakları olmak isteyen kentler, yeni yapıları ve yeni yönetim sistemleri ile sermaye için daha cazip bir görünüm sergileme derdine düşmüşlerdir. Kentlerin kapitalizm ile geliştirdikleri yeni ilişki biçimleri, kentlerdeki mekansal ayrımları iyice belirginleştirmiştir, kentsel çelişkiler daha da güçlenmiştir.

Bu slogan diğer bir yanıyla da ortaya çıkışından bu yana, gelişimi daima yoksulluk, güç ve ayrıcalık sorunlarını kapsayan bir süreç olan kent üzerine çalışan ve bu bağlantıları arayarak eleştiren kent bilimcilerin çabalarının da yankı bulduğunu müjdelemektedir. Bu söylem etrafında toplanan kent bilimciler; tarihi insan uygarlığının gelişiminin ve hegemonyanın tarihi olan, kapitalizmin yaşadığı süreç ile birlikte mekan üzerindeki toplumsal

ilişkilerin ve bu ilişkilere bağlı olarak gelişen toplumsal ve siyasi çelişkilerin bütününe kapsayan kentlerin, kapitalizm ile bağımlı bir ilişki ortaya koyduklarını vurgulamakta ve yeni mücadele alanlarına adres olarak kentleri göstermektedir.

Son yirmi yılda dünya ekonomisinde yaşanan değişimler hem kapitalizmin mekandaki eşitsiz gelişimini hem de yerleşim sistemi ile yerleşim merkezleri arasındaki hiyerarşiyi yeniden yapılandırırken, sermayenin finans merkezleri olarak yapılan kentler yanında, post – fordizmin belirleyiciliğinde kentler özellikle Türkiye gibi azgelişmişlik koşullarını barındıran ülkelerde dışlanan sanayi üretimi için “yeni sanayi odaklarını” oluşturmaktadır. Küresel kentlerin oluşum süreçleri yanında, dünya ekonomisindeki değişimi, bir ‘sanayi örgütlenme tarzı’ olarak fordizmden esnek uzmanlaşmaya (post-fordizm) geçildiği tezi temelinde değerlendirecek, dünya ekonomisinde son yirmi yılda ‘kitlesel üretim’e dayalı büyük ölçekli fordist sanayilerin gerileyip, ‘esnek uzmanlaşma’ya dayalı küçük-orta ölçekli sanayilerin ağırlık kazanmaya başladığını, bunun da kapitalizmin mekandaki gelişimi bakımından azgelişmiş ülkeler ve bölgeler lehine çok büyük fırsatlar doğurduğunu ileri süren ‘esnek uzmanlaşma’ kuramlarına dayanılarak; KOBİ’lerin yükseldiği kentlerin uluslararası işbölümünde daha yukarılara tırmandığı, hem de bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesinin itici gücü durumuna geldiği ileri sürülebilmektedir. Bu yapı içerisinde, sermaye birikim süreçlerinin özelliklerinin değişimi ile şekillenen, sermaye birikim süreci ile yerleşim sistemi arasındaki ilişki, sermayenin iç bileşenleri ve sermaye-emek arasındaki hiyerarşik ilişkilerin mekana çeşitli şekillerde yansımaları yoluyla ortaya çıkmaktadır. Sermaye birikim sürecindeki değişim kendini, yatırımların ve istihdamın dünyanın ve ülkelerin belli bölgelerinde ve kentlerinde yoğunlaşması; sermayenin iç bileşenleri arasındaki üretim zincirlerine de yansıyan hiyerarşik ilişkilerin, yerleşim merkezleri arasındaki hiyerarşiyi de yeniden yapılandırması biçiminde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kapitalizmin gelişme aşamaları, yerleşim sisteminin

dönüşümünde küresel kentler dışındaki “yeni sanayi odakları” (Eraydın, 2002) olarak tanımlanan ve yerel gelişme üzerinden odaklı kentler içinde belirleyici olmaktadır.

Kentlerin Siyasal Yeniden Biçimlenişleri

Kapitalizmin yaşadığı “yeni zamanlar”da; gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerde keynesyen ve ithal ikameci birikim stratejilerinin çözümlenip yerlerini neo-liberal birikim stratejilerine bırakmalarını takip eden süreçte; devlet ve yerel yönetimlerinde söz konusu değişimin dışında kalmadığı ve ülkelerin kendi özgün koşulları içerisinde dönüşümler geçirdikleri görülmüştür. Değişen devlet kuramına paralel olarak yaşanan yerelin yükselişi yeni yerel yönetim anlayışının oluşumunu sağlamıştır. Sürecin tetiklediği değişim ile birlikte sosyal devlet yapısının aşınması karşısında, iktidar ve yönetim anlayışlarındaki değişimler sonucu oluşan yeni yapılanma devletin yatay olarak örgütlenişini güçlendirmiş ve yerelin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Yeni süreç, ülkeleri federal esaslara oturan bir devlet yapısına sürüklerken kentleri de yeni federal yapılar haline getirmektedir. Devlet ve kent mekanı ilişkisinin tarihine bakıldığında, hakim ekonomik yaklaşımlarla birlikte devletin kent mekanı algısının ve kent mekanındaki işlevlerinin dönüştüğü görülür. Gelişmiş ve azgelişmiş ülke deneyimleri bu süreç içerisinde farklılıklar göstermesine karşın, aynı tarihsellik içerisinde benzer yollarla hareket etmektedirler. Bu tarihsellik içerisinde devletin hakim ekonomik yapılanma ile dönüşümü sonucu kaçınılmaz olarak devletin kentsel süreçlerde oynadığı roller değişim göstermektedir. Bu anlamda; gerek gelişmiş gerekse de azgelişmiş ülkelerde, devlet ve kent ilişkisinde iki temel dönem tespit edilmektedir¹ (Şengül, 2003).

Keynesyen birikim süreçlerinde devlet ve kent mekanı ilişkisi emeğin yeniden üretimi yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilirken, bu dönemde sermayenin de yeniden üretimi desteklenmektedir. Fakat bu dönemde ön planda olan yeniden üretim süreci emeğe yönelmiştir. Bu işlevlerde devletin müdahalesi önemli yer

¹ İkinci dünya savaşından 1970’li yılların sonlarına kadar süren birinci dönem, kent-devlet ilişkisinin birincil olarak emeğin yeniden üretim sürecinde kurulduğu bir aralığa tekabül etmektedir. 1980’li yıllarda başlayan ve halen devam eden ikinci dönem ise, bu ilişkinin birincil olarak sermayenin yeniden üretimi ile karakterize edilmektedir.

Devletin bir takım hizmetleri üretmekten çekilmeye başlaması, Habermas'ın deyişiyle bir meşruiyet krizine de yol açabilecek olasılıktır

tutarken, bu işlevlerin bir bölümünün yerel üzerinde görünmesine karşın, bu alandaki kilit işlevler merkezi yönetimin sorumluluğundadır. Bu dönem içerisinde yerelin refah devletinin bir uzantısı olma işlevini üstlenmiş olduğu görülmektedir. Birinci dönem olarak tanımladığımız dönemde de devlet sistemi ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun ülkeler içerisindeki yapılanma yerelliklerin yatay örgütlenmelerine de bağlıdır. İkinci dönem olarak tanımladığımız süreç devletin yerelleşmesi olarak ön plana çıksa da, birinci dönem içerisinde de kentsel mekan ve onun siyasal belirleyicileri olarak yerel yönetim yapıları devlet sisteminin yatay örgütlenmesi içerisinde önemli bir konumdadır.

İkinci dönem yani küreselleşme süreci ile başlayan dönem ile birlikte emeğin yeniden üretimini ön plana çıkaran kentleşme deneyimleri, Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin 1970'li yıllarda içine düştüğü bunalım ve bunun sonucunda hakim hale gelen neoliberal politikalarla birlikte geri plana itilmiş ve sermayenin desteklenmesine yönelik politikalar öne çıkarılmaya başlanmıştır. Neoliberal politikaların bir önceki dönemle ayrıştığı nokta sadece devlet merkezli gelişme stratejilerinin ya da sosyal devlet uygulamalarının sona ermesi değildir. Aynı zamanda sermaye birikim süreçlerinin coğrafyası da dikkate değer biçimde değişmeye başlamıştır. Ulus devletlerin bu süreçte oynadıkları rol marjinalleşmemekle birlikte, üretimin örgütlenmesinde ve sermayenin dolaşımında küreselleşmenin giderek güçlenen bir olgu haline geldiği açıktır. Buna göre, kentlerin artık kendilerini başarıyla pazarlayabilmeleri geniş katılımlı bir yönetsel yapı ve süreci de gerektirmektedir. Geçmişte olduğu gibi devlet kurumlarının bu tür bir sorumluluğu tek başlarına yerine getirmeleri mümkün değildir. Yerel aktörlerin desteğini almayan bir yönetim anlayışının kenti temsil edebilmesi mümkün görülmemektedir. Kamu ile özel arasındaki ayrımın silikleştiği bu dönemde, yönetimin kurumsal yapısı da belirginliğini yitirmekte, kurumsal sınırları daha az belirgin yönetim yapıları ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da yerel yönetim bir yandan daha geniş

bir içerik kazanıp, devlet örgütlenmesinin dışına taşarken bir yandan da enformel ve esnek bir yapı kazanmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka unsur ise bu değişimlerin değişen toplumsal ilişkilere paralel olarak, devletin iç örgütlenmesinin de yeniden yapılanma süreci içine girdiğidir. Yani küreselleşme süreci ulus-devletin çözülüşü olarak değil, belki biçim ve işlevinin değişimi olarak tanımlanabilecek bir süreci işaret etmektedir. Bu süreç ulus devlet açısından çetrefilli bir durum ortaya çıkarmasına karşın, ulus-devletin vatandaşlık ve benzeri kavramlar çerçevesinde bireye yönelik olarak homojenleştirme çabası içinde olmasının yanında buna ters bir durum olarak ta homojenliğe uymayan yerel farklılıklar bulunmaktadır². Yerel yönetimler de işte bu çelişkili yapıya bir yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yanda vatandaşlık hak ve görevleri yerelleştirilirken, bu yerel farklılıklara bir duyarlılık içinde yapılmaktadır. Bu sorunlu yapılanma ile yerel yönetimler sadece ulus-devletin bir parçası değil, aynı zamanda yerelin de bir parçası haline gelmektedir. Böylece yerel, ulus-devletin yerele bir yanıtı ama, sorunlu bir yanıtı olarak ortaya çıkmakta yani yerel farklılıklarla baş edebilme, bir anlamda yerellikleri içselleştirip, ulus-devleti bir iktidar yatağı haline getirebilme sürecinin de bir parçası haline gelmektedir. Bu devletin belli alanlardan çekilerek, meşruiyetini güçlendirmesi süreci olarak tanımlanırken; bu şekilde devletin bir takım hizmetleri üretmekten çekilmeye başlaması, Habermas'ın deyişiyle bir meşruiyet krizine de yol açabilecek olasılıktır. Kent yönetimleri, bu yeni süreç ile birlikte sermaye gruplarının da yer aldığı yeni koalisyonların oluşturduğu yapılar ile yönetim kavramı doğrultusunda yeniden yapılanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda kentsel mekanda iki temel değişimden söz edilmektedir: Birincisi, yerel yönetimlerin emeğin yeniden üretimi işlevini bırakarak sermayenin yeniden üretimini ön plana çıkarması ve ikincisi ise yerelin yarışmacı bir kent modeli ile ulus devletle ilişkilerinde ve uluslar arası alanda daha paradigmatik ilişkiler kurmasıdır.

² Tanık ŞENGÜL'ün (1997) WALD' ta yaptığı bir konuşmadan alıntıdır.

Devletin kentsel mekana ve süreçlere yönelik değişen yaklaşım şekilleri karşısında yerel yönetimlerin, diğer bir anlatımla yeni kazandıkları misyon ile yerel devletin tanımı önem kazanmaktadır. Kentsel mekandan çekilerek, hizmet üretimini yerel yönetim yapılarına terk eden devlet karşısında, yerel yönetim yapıları da bu yenileşme ile kaçınılmaz olarak çehrelerini değiştirmiş ve yeniden yapılanma süreci içine girerek kendini mekan üzerinde yeniden konumlandırmaya başlamışlardır. Bu tanım gereksinimi karşısında; yerel yönetimleri belli bir mekan üzerinde örgütlenmiş, sosyal ilişkiler ve bir süreç olarak ele alıp yereldeki yeni yönetim yapısını tanımlamaya çalışırsak; yeni yerel yönetim yapılanmasını üç temel vurgu üzerinden açıklayabiliriz. Bunların ilki devletin kentsel mekandan çekilmeye başlaması ve yerel yönetim yapıları üzerinden kentsel hizmetlerin üretilmeye başlaması ile açıklanacak olan kurumsal boyut yani yerel kentsel hizmetlerin üretimi boyutu olacaktır. İkinci vurgu ise, kentler üzerinden demokratikleşmenin gerçekleşeceği söylemi arasından sıyrılan kentsel yönetim kavramı ve bunun yerel yönetim yapıları üzerine etkisini içeren boyut üzerine yapılmaktadır. Üçüncü ve son vurgu ise özellikle gelişmiş ülke deneyimlerinde gördüğümüz yerel yönetimin siyasal güçsüzlüğünün durum değiştirmesi ile birlikte yerelin siyasal olarak yönetim ve hizmet üreticiliği sonucu güç kazanması boyutu olarak ele alınmaktadır.

Yerel yönetimlerin devletin kentsel mekanlardan çekilmeye başlaması ve kentsel alana müdahalesine ilişkin olarak politika değişikliğini ön plana çıkarması sonucu boşalttığı alanları kısmen doldurmaya başladığı görülmektedir. Burada ilk değişim kentsel hizmetlerin sağlanmasından devletin hızla çekilmesi olmuştur. Eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri türden hizmetlerin sağlanmasından devlet dereceli olarak çekilirken, çekilmediği alanlarda da hizmetin sağlanmasını ihale ve benzeri yöntemlerle özel sektöre bırakmıştır (Şengül, 2002). Bu yönelim bir anlamda refah devletinin çözümlüşünün kentsel düzlemdeki yansımaları gözler önüne sermektedir. Benzer biçimde yerel devlet de özellikle çalışan kesimlere yönelik kira ve işsizlik yardımı gibi uygulamalardan dereceli olarak uzaklaşmıştır. Bu da yerele yetki devri gerçekleşirken göstermektedir ki, sosyal devlet anlayışının ürünü olan politikalar da bu sayede yerel

yönetimler üzerine yetkilerin devri ile kolayca terk edilebilmektedir. Bu süreç ile birlikte örgütlü emeğin mücadele edebilme kapasitesi de sorunların yerelleştirilmesi ile birlikte düşürülmektedir. Kent mekanına ilişkin hizmet boyutundaki diğer düzenlemeler de giderek gevşekleştirilmiş, planlama kurumları da bu süreç içerisinde güçlerini önemli ölçüde yitirmiştir. Kentler ekonomik gelişmenin odakları haline gelirken sermayenin hareketliliği ve ulus devletin bu alanlarda daha az müdahaleci hale gelmeleri sonucu yerel birimlerin uluslararası mekansal işbölümünde kendilerine daha iyi bir konum elde etmeye yönelik olarak birbirleriyle yarışmaya itilmeleri göstermektedir ki, süreç yerel yönetimleri emeğin yeniden üretimden uzaklaştırırken sermayenin yeniden üretimine yönelik politikalara yakınlaştırmaktadır. Bu yeni oluşum içinde yerel yönetimde hizmet üretimini emekten sermayeye doğru yönlendirmiştir. Bu anlamda kentsel hizmetler başka bir sorunsal boyut kazanarak sermayenin yeniden üretimine yönelik olarak, sermayenin ihtiyaç duyduğu altyapı, iletişim, planlama ve benzeri alanlara kaymıştır. Burada hizmetlerin ne kadarının emeğin yeniden üretimine bir başka anlatımla refah devleti politikalarına ayrılacağı ise bugün kentsel sorunun merkezinde yer almaktadır (Logan, 1987, aktaran Kapucu, 2003).

Yerel yönetimlere ilişkin yeni süreci tanımla yolunda ikinci vurgu ise yönetim (governance) kavramı üzerine yapılmaktadır. Yeni kamu işletmeciliği olarak tanımlanan bu değişimin arkasında artık devletin ötesinde bir boyut kazanan yerel yönetim yapılarına vurgu vardır. Bu yaklaşım içerisinde devlet merkezli birikim stratejilerinin geçerliliğini yitirmesinin, sermaye ve yerel toplulukları içeren biçimde, çok aktörlü bir yönetim yapısına yol açtığı öne sürülmektedir. Bu anlayışa göre, kentlerin kendilerini pazarlamaları geniş katılımlı bir yönetsel yapı ve süreci de gerektirmektedir. Yönetişim örneklerinin bir çoğunda ortaya çıkan durum tüm yerel toplulukların sürece eklenmesi varsayımının gerçekçi olmadığı yönündedir.

Yerel yönetimlerin siyasal güçsüzlüğünün durum değiştirmesi ile birlikte yerelin siyasal olarak güç kazanması ise yerel yönetimler üzerine yapacağımız son vurgudur. Özellikle gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler refah devletinin önemli parçaları olmalarına karşın merkezi yönetimin siyasal

Kamusal alan; yeni bir toplumsal tahayyülde çok önemli bir araç olabilecektir. Bu kamusal alan özgürleşme eğiliminin toplumsal zeminini de oluşturabilir

olarak gölgesinde kalmışlardır. Yeni süreç ile birlikte ise yerel yönetimlerin, sermaye ile birebir kurdukları ilişkiler ve devletin kent mekanını terk etmeye başlaması ile siyasal güç kazanmaya başladıkları söylenebilir. Kentler bir yaşam mekanı ve kullanım değeri olarak görülmekten çıkarak; bahsettiğimiz neoliberal politikalar sonucu sorunların merkezi ve toplumsal çatışmaların saklanamadığı mekanlar haline almışlardır.

YENİ BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI VE PLANLAMANIN POLİTİKLEŞME İHTİYACI

Yukarıda kavramsallaştırdığımız günümüz değişen kent olgusunun nasıl bir model içerisinde kurgulandığını ortaya koyarken kentsel adaletin sağlanabilmesi için geleceğe yönelik toplumsal bir tahayyülden bahsetmenin gerekli olduğu görülmektedir. Buradan hareketle net bir toplumsal mühendislikten ziyade toplumun bu geçişken karmaşık yapısına nasıl demokratik eşitlikçi ve özgürlükçü bir yaklaşımın sunulacağı tartışmalıdır. Tamamen ekonomik temelli bir dönüşüm sonrasında ortaya çıkan bu tablo göstermektedir ki, kentsel adaleti ve toplumsal uzlaşma ortamını yaratabilmek için bazı kavramların yeniden ele alınması ve belki ütopyik bir dille ama kesinlikle bu kavramların temel yapılarının ve içeriklerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü ortaya çıkan yerelleşme tablosu bazı kavramları mitleştirirken ve onların içeriklerini yeniden düzenlerken, yaratılmış olan ortamda beklenen demokratik, çoğulcu ve hakça katılım ortamı ile yaşam alanının kendisi sermaye tarafından çevrelenmektedir. Bunun sonucu olarak da beklenen sosyal adalet kavramına ulaşma yolu ortadan kalkmaktadır. Kapitalizm kendini yeniden kentsel mekan üzerinden gerçekleştirirken kentsel mekanı ayırıştırmakta ve bu ayırışma toplumsal ayırışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle örtük bir toplumsallığın karşısında yapılabilecek olan tek şey kavramları yeniden ele alarak tartışmak ve kentsel mekanı bu örtük yapıdan arındırmak olacaktır.

Bu anlamda demokratikleşme ve demokrasi mücadelesi toplumun kendini yeniden kurması açısından hayati bir öneme sahiptir. Yani; demok-

rasi kavramı sosyal adaletin sağlanabilmesi için kendiliğinden bir amaç haline almaktadır. Bu noktada demokrasi neo-liberal ideolojinin içerisine hapsettiği ticaret serbestisi, iş hürriyeti, tüketim özgürlüğü, çalışma ya da sendikal haklar gibi iktisat kavramlarından kurtararak, toplumları oluşturan müteşebbis, köylü, öğrenci, işsiz, kadın, erkek gibi tüm öznelerin kendilerini ilgilendiren konularda bugüne ve geleceğe ait politika üretebilmesi, birebir yaşamlarından sorumlu olabilmesi olarak kurgulanan amacın temelini oluşturmaktadır. Bu demokratikleşme ancak özel ve devlet alanın berisinde, kendinden sorumlu bir kamusal alanın gerçekleştirilmesiyle inşa edilebilir. Günümüzün kamusal alanı modernitenin hakimiyetini ve neo-liberal ideolojinin bireylerini atomize etmesi sonucu içeriğini büyük ölçüde kaybetmiştir.³ Özellikle Türkiye'deki modernleşme ve kalkınma süreci içerisinde kamusal alan devlet tarafından işgal edilmiş; sınıflar arası ve sınıf içi çelişkiler görmezden gelinip devletin, ortak çıkarların temsilcisi olduğu ve bütüncül akıl sergilediği yanlıgısı demokratikleşme önünde bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle toplumun kendi başına sorumlu olduğu bir takım alanlarda devletsiz yaşama pratiklerini gerçekleştirebildiği, ortak sorunlara, ortak çözümler getirebildiği mevzilerin yaratıldığı kamusal alan; yeni bir toplumsal tahayyüde çok önemli bir araç olabilecektir. Bu kamusal alan özgürleşme eğiliminin toplumsal zeminini de oluşturabilir. İktidar kaygısından uzak gündelik hayattaki insani iletişim bağlarının yansıdığı içinde kaybolunmayan, müdahalede bulunulabilen bir toplumsal ilişki ağı ve kamusal sorgulama ortaya koyduğumuz tahayyül için sisteme karşı muhalif bir yapıyı gerçekleştirebilir. Pazar ekonomisinin toplumsal alandan kopmadığı farklı kesimlerin kendilerini ifade edebildiği, bu alan içine merkezi ve tek düzenleyicinin tekeli değil, yaygın katılım sisteminin yarattığı yerinden denetleme, çevre hakkının, üretime katılma hakkının, yurttaşlık hakkının da dahil edildiği mülkiyet hakkı bu çerçevede oluşturulmalıdır. Neo-liberalizmin siyasal ideolojisi, daha demokratik, çoğulcu ve katılımcı olduğu iddiasındadır. Buna karşılık ekonomik ideoloji, ekonominin siyasetleştirilmesini istemektedir.

³ Kamusal alanın değişimi ve içeriksizleşmesi süreci için bkz. Habermas, J. (1997), Arendt, H. (1994), Sennett, R. (1996)

Ancak siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkilerin nasıl olup da daha demokratik ve müzakereci bir zemine oturacağı konusu yanıtızsızdır (Öngen, 2003). Çünkü demokratik güç ilişkileri, birikimle ilgili tercihler ile bu tercihlerin yol açacağı uyumsuzlukların toplumsal güçler arasındaki oluşsal ve stratejik mücadeleler yoluyla giderilmesi sonucu mümkün olacaktır. Ancak neo-liberalizmin ekonomi politikalarının kurumsal gereklilikleriyle katılımcı bir toplumsal ve siyasal üst yapının kurumsal gerekliliklerinin birbiriyle tamamen çelişmesi yüzünden bu yapının yeniden kurgulanması gerekmektedir. Buradan hareketle kapitalizmin insan yaşamındaki hemen hemen tüm ilişkileri iktisadi aklın zihniyetine sokarak bir piyasa toplumu oluşturma hedefine karşılık; çoğul demokrasi temelinde farklılıkları savunan, ama bunu özgür ve eşit bireyleri yaratılmak adına yapan, tüm sömürgeci pratiklere karşıt olarak güncel ve politik hedefler ortaya konmalıdır⁴. Bu hedeflerin şekillendirileceği kamusal alan; hegemonik güç ilişkilerini temsil edecek ve kurala bağlayacak alanı ve buradan hareketle yeni devletin kavramlaştırılmasının (daha önceki bölümde yaptığımız yerel devletin dönüşüm pratikleri ve kavramsallaştırılması bu yapının kurulmasında bir arka planı oluşturmaktadır) ipuçlarını verecektir.

Kentlere sosyal adalet başlığı ile baktığımızda ise; kentlerin tüm tarihsellikleri boyunca toplumsal eşitsizliklerin ve bu eşitsizliğe bağlı olarak mekansal ayrışmaların mekanı oldukları görülmektedir. Artı ürünün ortaya çıkması ile başlayan süreçte kapitalizmin tarihselliğine paralel olarak, tarih boyunca gelir, güç ve saygınlık sahipliğine göre biçimlenmiş olan kentsel mekanlarda, yaşanan iktisadi değişimlere bağlı farklı anlamlar ve biçimler kazanmıştır. Bu tarihsellik içinde bugüne gelindiğinde ise, keynesyen politikaların ortadan kalkması sonucunda kapitalizmin yeni görünümü; kent mekanı üzerinde sosyal adalet kavramının çözüm yollarını imkansızlaştırmıştır. Bu anlamda kent mekanı için sosyal adalet tartışmasının da mekanda farklı bir okuma üzerinden yapılması gereğini ortaya çıkmıştır. Birincil olarak sermayenin yeniden üretimi üzerine örgütlenen

kent, yeni bir toplumsal ayrışmayı beraberinde getirirken mekanın politikleşmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

Post-modernizm ile coğrafya içinde başlayan zaman-mekan tartışmaları, genelleştirsek bizi mekanın politikleşmesi kavramının kabulüne götürür. Burada kavramsallaştırılan zaman-mekan kavrayışları solduğumuz hava gibidir (Işık, 1994). Toplumsal ilişkiler ile zaman-mekan kavrayışları arasında bir dizi karmaşık ve çok yönlü ilişki söz konusudur. Toplumsal yapı ve ilişkilerimiz zaman ve mekanı kavrayışımızı etkilediği gibi zaman ve mekan toplumsal eylemlerimizi anlamlandırma biçimlerimizi etkilemektedir. Kapitalizm de kendine özgü kapitalizm öncesinden kesin çizgiler ile ayrılmış bir zaman-mekan kavrayışına dayanır. Kapitalizmin zamanı, daha önce bahsettiğimiz gibi çizgisel ve homojendir. Buna denk düşen mekan kavrayışı da homojen, sürekliliği olan ve içi boşaltılmış, soyut bir mekandır. Kapitalizmin dayattığı mekan kavrayışı, toplumu tanımlama ve bireyin konumlanma biçimlerini derinden etkilediğinden kavranmamakta ve çözümlenememektedir. Bu ifade Harvey'de de, sınıf dışında oluşan bilinç odağı olarak tanımlanmıştır.

Buradan hareket edersek şu önerme söylenebilir: Eğer kapitalizm belirli bir zaman-mekan kavrayışına dayanıyorsa ve eğer bu kavrayışlar kapitalizmin yeniden üretimi için temel önemdeyse, zaman-mekan kavrayışlarının kendisi politik bir mücadele alanı haline gelmektedir. Eğer mekan, toplumsal pratiklerin oluşumunda önemli bir rol oynuyorsa, mekanı mekansal deneyimlerimizi bu pratiklerin yeniden üretimine karşı kullanabileceğimiz bir platforma dönüştürebilir, mekana politik bir anlam yükleyebiliriz. Kapitalizmin dayandığı zaman-mekan kavrayışlarını çözümlenebildiğimizde, toplumsal yapıya farklı bir açıdan bakabilir, kapitalizm tarafından örtülen gizlerini çözebilir, sosyal adalet kavramını yeniden mekan üzerinde tartışarak yeni bir politik direniş mekanı tanımlayabiliriz. Bu anlamda kişilerin yaratacağı yeni bir mekansal kavrayış gerekecektir. Bu yeni kavrayış biçimi ile kişi, kendi öznelliğini bulmaya çalışırken kapitalizmin yarattığı mekan üzerinde kendini yeniden tanımlayarak yeni bir sınıf müca-

⁴ Günümüz Türkiye'sinde AKP' nin piyasa toplumu hedefi bağlamındaki politikaları için zihin açıcı bir tartışma olarak bkz. Insel, (2004)

Toplumsal yapının mekansal pratiklerinin altında soyut iktidar ilişkileri gizlidir. Bu anlamda da mekansal pratikler hiçbir zaman tarafsız değil, her zaman ideoloji yüküdür. Mekan politiktir, çünkü bahsettiğimiz gibi toplumdaki sınıfsal yapıya dayanan eşitsiz güç ilişkilerinin bir aracı ve örtülü ifadesidir.

delesi içinde kendi koordinatlarını belirleyecek ve bunun sonucunda kentler sermaye karşıtı direniş mekanları haline gelebilecektir.

Burada sadece bireyin değil toplumun da kurucu ögesi olan mekanın politika ve ideoloji yüklü olduğu söylenmelidir. Toplumsal yapının mekansal pratiklerinin altında soyut iktidar ilişkileri gizlidir. Bu anlamda da mekansal pratikler hiçbir zaman tarafsız değil, her zaman ideoloji yüküdür. Mekan politiktir, çünkü bahsettiğimiz gibi toplumdaki sınıfsal yapıya dayanan eşitsiz güç ilişkilerinin bir aracı ve örtülü ifadesidir. Mekan toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin normalleştirilip, sıradanlaştırıldığı, gündelik yaşamın içinde eritildiği bir alandır. Bu alana yönelik olarak düzenleyici bir kurum olan planlama pratiği de mekanın politikleşmesi gereği üzerinden düşünürsek sürece yardımcı bir kurum olma işlevi üstlenmelidir. Peki kent planlama sınıfsal ilişkiler ve sermayenin belirlediği kent mekanında nerede durmaktadır. Bu soruyu Tarık Şengül'un yaptığı gibi Gramsci'nin siper savaşlarını örnekleyerek açıklamaya çalışmak, olayın basit ve kısaca anlatımına yardımcı olacaktır. Gramsci'nin siper savaşlarından alarak Şengül sorunu şöyle ortaya koymaktadır:

Kent siperlerden oluşur, sermaye tüm kenti işgali ile kent mekanı üzerinde siperler oluşturmuştur. Bu savaş, kent mekanı sürekli olarak elinde tutmak isteyen sermayenin, pratikte yaşanan işgal isteği karşısında oluşmuş bir siper savaşıdır. Bu siper savaşında siperlerin kazıcısı değil de, koordinatlarının belirleyicisi kent plancısıdır. Yani planlama; sermayenin kentlere dayattığı mantığının, kent mekanı üzerinde anlam bulması ve yerleşmesindeki belirleyici konumundadır.

Bu süreç içerisinde planlamanın dayandığı referanslarının, meşruiyetinin ve dayandığı kurumların farklı şekilde kavramsallaştırılması sonucu bir araç olarak planlama da dönüşüme uğrayacaktır. Burada özellikle planlamanın politikleşmesi gerektiği ön plana çıkarken dayandığı mevcut iktidar ilişkilerini de sorunsallaştırmalıdır. Planlama bir iktidar odağı olarak yerel devlete

yönelik çalışan sınıfların, iktisadiyattan dışlanmış kesimlerin, farklı kimliklerin; sermaye (ve diğer baskın unsurlar) karşısında yaşam mekanlarını üretebilmeleri, bu yaşam mekanlarını kullanım değeri üzerinden somutlandırmalarına yönelik politikaların üretilebileceği alanı yaratmalıdır⁵.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Gürkan; KAHRAMAN, Tayfun (2003) "Türkiye İçin Alternatif Bir Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Yaklaşımı" Arı Hareketi ve Dünya Bankası Araştırma Yarışması, Yayınlanmamış Makale.

ARENDR, Hannah (1994) İnsanlık Durumu, İstanbul, İletişim.

ATAAY, Faruk "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü" Praksis, 2.

CASTELLS, Manuel (1997) Kent, Sınıf, İktidar, çev. Asuman Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat.

ÇAVUŞOĞLU, Erbatur ve YALÇINTAN, Murat (2003) "Üretim ve İstihdama Yönelik Alternatif Bir Yaklaşım: Yerel Ekonomik Kalkınma" TİSK ve Milliyet Gazetesi Araştırma Yarışması, Yayınlanmamış Makale.

DOĞAN, A. Ekber (2001) "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis, 2, 97-124.

DURU, Bülent; ALKAN Ayten (2002) (Der.) 20. Yüzyıl Kenti, Ankara: İmge.

ENGELS, Friedrich (1992) Konut Sorunu, çev. Güneş Özdural; Ankara: Sol.

ERAYDIN, Ayda (2002) Yerel Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramsallaştırılması, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

ERCAN, Fuat (2002) Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi-1, Praksis, 5, 25-77.

ERSOY, Melih (2001) "Sanayisizleşme Süreci ve Kentler", Praksis, 2, 32-53.

ERSOY, Melih (2001) "Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'de Merkezi Yönetim – Yerel Yönetim İlişkileri", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 9: 1, 45 – 66.

GENRO, Tarso; SOUZA, de Ubiratan (1999) Porto Alegre: Özgün Bir Belediyecilik Deneyimi, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: WALD.

⁵ Bu yaklaşım beraberinde yeni iktidar odakları da yaratacaktır. Önemli olan meydana gelecek iktidar odaklarına sürekli karşı çıkabilecek bir yapının geliştirilmesi olmalıdır.

- GÖYMEN, Korel (1997) Türkiye’de Kent Yönetimi, İstanbul: Boyut.
- GÜLER, Birgül Ayman (1998) “Küreselleşme Döneminde Yerel Yönetimler”, WALD (der.); Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, İstanbul: WALD, 133 – 164.
- GÜLER, Birgül Ayman (2003) “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, Praksis, 9, 93 – 116.
- HABERMAS, Jürgen (1997) Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, İstanbul, İletişim.
- HALL, Stuart ve JACQUES, Martin (1995) (der.) Yeni Zamanlar, İstanbul: Ayrıntı.
- HARVEY, David (1997) Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis.
- HARVEY, David (2002) “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”, Alkan, Ayten; Duru, Bülent (der.); 20. Yüzyıl Kenti içinde, Ankara, İmge, 147-173.
- HARVEY, David (2003) Sosyal Adalet ve Şehir, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis.
- HARVEY, David (2003) Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent, Alkan, Ayten; Duru, Bülent (der.); 20. Yüzyıl Kenti içinde, Ankara: İmge, 215-249.
- İŞİK, Oğuz (1994) Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekan-sallaşması, Toplum ve Bilim, 64-65, 7-35.
- İŞİK, Oğuz (1998) “1980’lerden 2000’lere Türkiye’de Kentsel Gelişme: Yeni Dengeler – Yeni Sorunlar”, Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, İstanbul: WALD, 279 – 292.
- İNSEL, Ahmet (2004) AKP’nin Piyasa Toplum Hedefi, Birikim, 184-185, 19-29.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent ve KEYMAN, E. Fuat ve SARIBAY, Ali Yaşar (1994) Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim, İstanbul: WALD.
- KAHRAMAN, Tayfun (2003) “Kentsel Mekan Kavrayışları” İktisat Kongresi, Boğaziçi Üniversitesi, Mayıs 2003.
- KAHRAMAN, Tayfun (2004) “Yerel Ekonomik Gelişimde Siyasal Durum; İstanbul’da Yaşanan Süreç ve Tarihi Yarımada’daki Yansımaları” yayınlanmamış tez çalışması, MSÜ.
- KELEŞ, Ruşen (2000) Yerinden Yönetim ve Siyaset, İstanbul: Cem.
- KELEŞ, Ruşen (2002) Kentleşme Politikası, Ankara: İmge.
- KURTULUŞ, Hatice (2000) “Türkiye’de Kentsel-Metropolitan Alanların Biçimlenmesinde Devletin Rolü”, İktisat Dergisi, 404, 57-65.
- KURTULUŞ, Hatice (2003) “Mekanlarda Billurlaşan Kentsel Kimlikler”, Doğu-Batı, 23, 75-99.
- ÖNGEN, Tülay (2003) “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi” KÖSE, A. H., ŞENSES F., YELDAN, E. (der.), Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar içinde: İstanbul, İletişim, 161 – 191.
- SENNETT, Richard (1996) Kamusal İnsanın Çöküşü, İstanbul, Ayrıntı.
- SENNETT, Richard (1999) “Yeni Kapitalizm”, Defter, 35, 31-46.
- ŞENGÜL, Tarık (2001) Kentsel Çelişki ve Siyaset, İstanbul: WALD.
- ŞENGÜL, H. Tarık (2001) “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı”, Praksis, 2, 9-32.
- ŞENGÜL, H. Tarık (2002) “Devlet ve Kent Mekanı”, İktisat Dergisi, 404, 45-57.
- ŞENGÜL, H. Tarık (2002) “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, Planlama, 21, 8-31.
- ŞENGÜL, Tarık (2003) “Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler”, Praksis, 9:183-220.
- TEKELİ, İlhan (2001) Modernite Aşılırken Kent Planlaması, Ankara, İmge.
- TÜRKAY, Mehmet (2001) “Devlet Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri”, İktisat Dergisi, 404: 7-15.
- ÜNSAL, Fatma (2004) “Yerelleşme ve Kentsel Planlamanın Dönüşümü”, Kent Gündemi, 6: 51 – 58.
- WALD Yayın Birimi (1997) “Yerel” Üzerine Bir Tartışma, İstanbul: WALD.
- YALÇINTAN, Murat, (2000) (Der.) Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye, İstanbul: Büke.
- YELDAN, Erinç (2001) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İstanbul: İletişim.

Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik

Belediyelerin görev alanlarında kalan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla emlak vergisinin yüzde on (%10)'u oranında tarh, tahakkuk ve tahsil edilecek Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payının uygulama esaslarını belirlemek amacıyla 13.04.2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmi Gazete'de "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik" yayımlanmıştır.

Yönetmelik, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payının tarh, tahakkuk ve tahsiline, tahsis edilen miktarın il özel idareleri tarafından açılacak banka hesabına aktarılmasına ve bu hesapta toplanan miktarın kullanılmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Yönetmeliğin 5. maddesi katkı payının tarh, tahakkuku ve tahsili ile ilgili hükümleri düzenlemektedir. Katkı payı, arsa ve araziler için, mükellefiyetin başlangıç yılında tespit edilen vergi değeri üzerinden; mükellefiyetin başlangıç yılını takip eden yıldan itibaren ise, her yıl, bir önceki yıla ait vergi değerinin 213 sayılı Vergi usul Kanunu hükümleri uyarınca aynı yıl için tespit edilen yeniden değerlendirme oranının yarısı nisbetinde artırılması suretiyle tespit olunacak değer üzerinden, yıllık olarak tarh, tahakkuk ve tahsil edilen emlak vergisinin yüzde on (%10)'u oranında, emlak vergisiyle birlikte tarh, tahakkuk ve tahsil edilmektedir.

Yönetmeliğin "katkı payının kullanımı" başlıklı 7. maddesinde; katkı payı hesabında toplanan miktarın, belediyelerce taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan projelerin maliyetinin veya kamulaştırma bedelinin yüzde kırkdokuz (%49)'unu aşmamak üzere belediyelerin sınırları içindeki mevcut taşınmaz kültür varlığı oranı, mevcut durumu, ilin kültürel değerlerine katkısı dikkate alınarak valilik tarafından hakkaniyet ölçüsünde kullanılacağı hükme bağlanmaktadır.

Yönetmeliğin Üçüncü Bölümünde ise, başvuru yeri ve zamanı, başvuruda istenecek belgeler, katkı payı aktarılacak projelerin nitelikleri, değerlendirmede öncelik sırası, başvuruların değerlendirilmesi, ödeme ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Dördüncü Bölümde; katkı payından ikinci kez yararlanma, katkı payının açık olmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik

İl Özel İdareleri, büyükşehir belediyeleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca izin verilen belediyeler bünyesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere kurulan koruma, uygulama ve denetim büroları ile il özel idareleri bünyesinde kurulan proje bürolarının ve eğitim birimlerinin kuruluş, çalışma, usul ve esasları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindeki taşınmaz kültür varlıklarının tadilat ve tamiratlarına ilişkin esasları düzenlemek amacıyla 13.06.2005 tarihli ve 25844 sayılı Resmi Gazete'de "Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" yayımlanmıştır.

Yönetmelik, koruma, uygulama ve denetim büroları ile proje büroları ve eğitim birimlerinin kuruluş, izin, çalışma, usul ve esasları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindeki taşınmaz kültür varlıklarının tadilat ve tamiratlarına ilişkin esasları kapsamaktadır.

Yönetmeliğin "koruma, uygulama ve denetim bürolarının kuruluşu" başlıklı 5. maddesinde il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri ve

Kültür ve Turizm Bakanlığınca izin verilen belediyeler bünyesinde taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili işlemler ve uygulamaları yürütmek ve denetimlerini yapmak üzere KUDEB kurulacağı hükme bağlanmaktadır. İl özel idareleri, büyükşehir belediyeleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca izin verilen belediyeler bünyesinde kurulan KUDEB'lerde mimarlık, şehir planlama, mühendislik, sanat tarihi meslek alanlarından en az birer uzman; arkeolojik sit alanının bulunması halinde alanın özelliğine göre en az bir arkeoloğun görev alması zorunlu olduğu belirtilmektedir.

Yönetmeliğin 6. maddesinde; KUDEB'lerde mimarlık, şehir planlama, mühendislik, sanat tarihi ve arkeoloji meslek alanlarında uzmanlaşmış kişilerin görev alacağı, uzmanların nitelikleri ve sayıları, KUDEB'in görev alanındaki taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının niteliği ve yoğunluğu göz önüne alınarak belirleneceği de hükme bağlanmaktadır.

Yönetmeliğin 7. maddesinde koruma, uygulama ve denetim bürolarının görevleri, 8. madde de koruma, uygulama ve denetim bürolarının çalışma şekli belirtilmektedir.

Yönetmeliğin Üçüncü Bölümünde proje bürolarının kuruluşu, görevleri ve çalışma şekli; Dördüncü Bölümde ise eğitim birimlerinin kuruluşu, görevleri ve çalışma şekli; Beşinci Bölümde Vakıflar Genel Müdürlüğüne gerçekleştirilecek tadilat ve tamiratlar; Altıncı Bölümde ise çeşitli ve son hükümlere ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği

Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)'nin uygulanmasına yönelik, uluslar arası öneme sahip olsun veya olmasın tüm sulak alanların korunması, geliştirilmesi ve bu konuda görevli kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon esaslarını belirlenmesi amacıyla 17.05.2005 tarihli ve 25818 sayılı Resmi Gazete'de "Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği" yayımlanmıştır.

Anılan Yönetmelik ile 30.01.2002 tarihli ve 24656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.

Yönetmeliğin 5. maddesinde sulak alanların korunmasında uyulması gereken ilkelerin neler olduğuna yer verilmiştir. Yönetmeliğin 17. maddesinde; sulak alanlara ait mutlak koruma bölgeleri, ekolojik etkilene bölgeleri ve tampon bölgelerin Çevre ve Orman Bakanlığının koordinasyonunda Ulusal Sulak Alan Komisyonu tarafından belirlenecek kurum ve kuruluşların uzmanlarıncaya arazide yapılan inceleme ve değerlendirmelerle tespit edileceği hükme bağlanmıştır. Koruma bölgeleri sınırları 1/25.000 ölçekli topoğrafik haritalar üzerinde gösterileceği ve Ulusal Sulak Alan Komisyonun görüşüne sunulacağı da belirtilmiştir. Komisyonun uygun görüşü alındıktan sonra Çevre ve Orman Bakanlığınca onaylanacağı, ilgili bakanlık ve valiliklere bildirileceği de Yönetmeliğin 17. maddesinde hüküm altına alınmıştır.

Yönetmeliğin, 18. maddesinde mutlak koruma bölgesinde uygulama esaslarına; 19. maddesinde sulak alan bölgesinde uygulama esaslarına; 20. maddesinde ekolojik etkilene bölgesinde uygulama esaslarına; 21. maddesinde tampon bölgede uygulama esaslarına; 22. maddesinde ise koruma bölgeleri uyum esaslarına ilişkin hükümlere yer verilmektedir.

Yönetmeliğin Dördüncü Bölümünde Ramsar Alanlarının İlanı ve Yönetim Planlarına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Beşinci Bölümde Yerel Sulak Alan Komisyonu, görevleri, çalışma usul ve esaslarına yönelik hükümler öngörülmektedir.

Tez Özetleri

Hazırlayan: Özlem ÇELİK

KENTSEL DÖNÜŞÜM EYLEM PLANLAMASI YÖNTEMİ VE VERİTABANI GEREKİNİMLERİ: İSTANBUL, ZEYTİNBURNU ÖRNEĞİ BURNAZ, A. Mert ODTÜ

Yüksek.Lisans., Şehir Planlama
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat BALAMİR
Aralık, 2004, 251 Sayfa

Kentlerimizde, son 50 yıldır izlenen yetersiz ve dolaylı kentleşme politikaları nedeniyle bugün yerleşim yerlerimizin büyük bir bölümü düşük standartlı ve yasadışı bir yapılaşma göstermektedir. Türkiye’de yerleşim alanlarının çoğunluğunun doğal tehlikelere konu olduğu bilinmesine karşın, bu dönem içerisinde yapı stoku bu alanlarda birkaç kez katlanarak büyümüştür. Önümüzdeki dönem içerisinde Türkiye’deki kentsel politikalar, imar mevzuatının öngördüğü gibi yeni alanların üretimine dönük olmaktan çok, mevcut kentsel alanların deprem tehlikeleri karşısında iyileştirilmesine ve yenilenmesine odaklanmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle günümüzde kent planlama disiplinin önündeki başlıca sorun yapılaşmış çevrelerin fiziksel ve sosyal olarak iyileştirilmesine yönelik yasal araçları ve kentsel politikaları üretmektir. Kentsel planlama mevzuatı, kentsel gelişme eğilimlerini belirlemeye ve yeni yapılaşma alanları yaratmaya dönük yasal araçlara ve uygulamalara sahiptir. Oysa kentsel dönüşüm planlaması, yapılaşmış alanlarda fiziksel iyileştirmeyi ve sosyal kalkınmayı sağlamaya yönelik strateji ve politikalar üretmeyi amaçlar. Bu yüzden, imar planlarında daha farklı analitik çalışmalara, işbirliği ve katılım biçimlerine, yasal araçlara, işletme ve denetim kapasiteleri geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel dönüşüm planlaması için gereken yeni yaklaşımlardan birisi kentsel veritabanı sistemlerinin geliştirilmesidir. Bu sistemler tez içerisinde Zeytinburnu ilçesi için bir model geliştirilerek incelenmiştir.

Bu model, kent yönetimleri ve uluslar arası kuruluşlar tarafından üretilen veritabanlarından yararlanılarak üretilmiştir. Bu yaklaşım yeni bir ‘Analitik Çalışma’ yaklaşımı geliştirilmesini gerektirmektedir. Türkiye’de kentsel veritabanı işletmeciliği ile ilgili bir yasal düzenleme bulunmaması en temel eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu konuda yeni yasal ve idari düzenlemeler gerekmektedir. Bu düzenlemeler, veritabanı işletmeciliğinin teknik ve idari yapısını açıklamalıdır. Diğer bir gereksinim ise kentsel veritabanı işletmeciliği konusunda uzman plançıların yetiştirilme ihtiyacıdır. Kentsel veritabanı sistemleri planlama sürecine katılmanın araçları olarak yapılandırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Sakınım Planlaması, Yerel Eylem Planlaması, Kentsel Veritabanları.

TÜRKİYE’DE KONUT STOKUNUN KULLANIMI VE VERİMLİLİĞİ OĞUZ, S. Can ODTÜ

Yüksek.Lisans., Şehir Planlama
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat BALAMİR
Eylül, 2003, 119 Sayfa

Bu çalışmada farklı büyüklükteki hane halklarının oturdukları konut büyüklüklerine göre dağılımları incelenerek Türkiye’de kentsel konut stokunun verimliliği araştırılmıştır. Uluslararası standartlar açısından uygun hane halkı-konut eşleşmesi ‘konfor’, bunun altı ‘yığılma’ ve üzeri ‘seyrelme’ durumu olarak tanımlanmıştır. DİE tarafından hazırlanan nüfus sayımı verilerinin kullanıldığı çalışmada şu sonuçlara varılmıştır: Türkiye’de stokun kullanımına ilişkin uzun dönemli gözlemler seyrelme eğiliminin güçlü olduğunu göstermektedir. Bunun başlıca nedeni ülkede gittikçe küçülen hane halklarına rağmen konut sisteminin gittikçe daha büyük yüzölçümlü birimler üretmesidir. Bu durum hem konut sistemindeki eşitsizliğin, hem de bir kaynak israfının görüntüsüdür. İl merkezleri bazındaki analizler ülkenin batısı ile doğusu arasında keskin bir ayırım

olduğunu göstermektedir. İl merkezleri arasındaki farklılaşmaların sebeplerini inceleyen regresyon analizi ise, konut kullanım yoğunluğunu belirlemede nüfusla ilgili değişkenlerden ziyade kiracılık, gelir düzeyi ve gecekondu oranları gibi değişkenlerin etkili olduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Stokun Verimliliği, Hane halkı Konut Standartları, Konut Kullanım Yoğunluğu, Yığılma, Konfor, Seyrelme.

İSTANBUL’DA APARTMAN GELİŞİMİNİN SOSYAL BAĞLAMININ YENİDEN OKUNMASI: 1889-1922 AKTUNA, ZEYNEP ODTÜ

Yüksek.Lisans., Kentsel Tasarım
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat GÜVENÇ
Aralık, 2003, 224 Sayfa

Bu çalışma içerisinde İstanbul’daki apartmanlaşma sürecinin ilk evreleri ele alınmaktadır. İstanbul’da 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan apartmanlaşma süreci özel bir süreçtir. Bu süreç, sadece Osmanlı İmparatorluğunun batıya dönük yüzünü yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda ‘modern öncesi’ kentsel mekanın ‘moderne’ dönüşümüne de ışık tutar. Dolayısıyla, apartman gelişimi ‘batılı’ ve ‘modern’ olanın benimsenmesinin yanı sıra önemli bir mekansal dönüşüme de ışık tutmaktadır. Çalışma bu süreci aydınlatmak amacıyla apartman gelişiminin arkasındaki sosyal ve mekansal unsurları incelemektedir. Bu doğrultuda, 1889, 1893, 1896, 1910 ve 1922 yıllarına ait Doğu Yıllıkları (*Annuaire Oriental*) veritabanı olarak kullanılmaktadır. Yıllıklardaki veriler sayesinde erken apartman sakinlerinin sosyal profili ve apartmanların mekansal dağılımları incelenmiştir. Çalışma, apartman gelişiminin arkasındaki sosyo-mekansal farklılaşmaya da ışık tutmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Apartman, konut, modernizm, kent tarihi, Osmanlı Devleti, Doğu Yıllıkları.

AFET YÖNETİMİNDE SİVİL İNSİYATİFLERİN ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

TURHAN, Ayça
ODTÜ

Yüksek.Lisans., Şehir ve Bölge Planlama
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat BALAMİR
Ortak Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Sevin
OSMAY

Nisan, 2005, 120 Sayfa

1999 Depremleri, Türkiye’de afet yönetim sisteminde, önemli boşlukları ortaya çıkarmıştır. Merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil inisiyatifler arasında, koordinasyonsuzluk ve işbirliği eksikliği; yasal düzenlemelerdeki sınırlar; afet zararlarını en aza indirme ve önleme adına politika ve plan eksikliği başlıcalarıdır. Bu nedenle yetersizliklerin ortaya koyulması, sistemde sivil inisiyatifler için var olan kapasitelerin neler olduğunun bulunması ve etkili bir afet yönetim sistemi için gerekli politikaların neler olabileceğinin belirlenmesi konu ile çok ilgilidir. Bu durumda 1999 depremleri ve sivil inisiyatiflerin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Amaçları, depremlere tepkileri ve gelecek planlarının ortaya konulması amacı ile analizler yapılmıştır. Bu çalışma ayrıca mevcut afet yönetim sistemi ve yasal yapısının tartışılmasını gerektirmiştir. Bulgular, Marmara depreminde sivil inisiyatiflerin birçok aktivite ile etkin oldukları şeklinde ortaya konulmuştur. Ancak bundan sonra olabilecek depremlerin şiddeti ve bundan etkilenebilecek kesim düşünüldüğünde, merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil inisiyatiflerin işbirliğine yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye Acil Durum Genel Müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkında hazırlanan yasa taslağı bu gereklilikleri karşılayabilecek araçları sağlayabilecek gibi gözükmektedir. Bu yasa gözden geçirilip yeniden ele alındığında afet yönetim sisteminin bir parçası olarak sivil inisiyatiflere merkezi yönetim ve yerel yönetimlerle birlikte çalışabileceklerini gösteren yasal bir temel sağlayabilir. İkinci olarak gönüllü hareketlerini desteklemek için hayat sigortası gibi düzenlemeler hayat geçirilebilir. Son olarak Türkiye Acil durum Genel Müdürlüğü, sivil inisiyatifleri finansal, personel eğitimi ve yönetim ihtiyaçları anlamında destekleyebilmek için başka

yardımcı ortaklar bulmak adına harekete geçebilir. Kesin bir kanı olarak, çalışmanın sonunda, katılımcı planlama yaklaşımına ve insan odaklı gelişmeye olan ihtiyaç nedeniyle sivil inisiyatiflerin afet zararlarını en aza indirme ve hazırlıklı olma konusunda sorumlu kılınmaları gerekliliği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sivil inisiyatifler, Afet Yönetimi, Risk Yönetimi, Depremler, Sivil Toplum Kuruluşları, Mahalle Örgütleri.

SANAYİSİZLEŞMENİN TOPLUMSAL- MEKANSAL ETKİLERİ: KARABÜK ÖRNEĞİ

ÇEVİK, Murat
ODTÜ

Yüksek.Lisans., Bölge Planlama
Tez Danışmanı: Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL
Aralık, 2003, 160 Sayfa

Çalışmada temel hedef, yeniden yapılanmanın, ithal ikameci sanayileşme yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiş bir yerleşim olan Karabük’ün, toplumsal-mekansal yapısına etkilerini değerlendirmektir. Karabük örneği, kısıtlı rekabet ortamının bulunduğu bir dönemin toplumsal ve siyasal öncelikleri doğrultusunda kurulmuş bulunan Karabük Demir Çelik Fabrikalarının, uluslar arası rekabet ortamında dışsatama yönelik büyüme stratejileri karşısında bu önceliklerini yitirmesi durumunu yansıtmaktadır. Son örnekler, Karabük’ün bu gelişmelerle baş edemediğini ve yerleşimin sınai temelinin, yerelin iktisadi geçim ve kalkınmasını artık sağlayamadığını göstermektedir. Bu tez çalışması, bu yetersizliğin yereldeki toplumsal-mekansal yansımalarını da gösterme çabasıdır. Fabrikaların kapatılmasının kentlin tümü üzerinde yaratacağı önemli olumsuz etkilerin azaltılmasının, çeşitli dönem hükümetlerinin, yükü kısmen çalışanların üzerine yıkan ‘orta’ siyasalar uygulayarak gerçekleştirmeye çalıştığı da gösterilecektir. Fabrikaların uzun dönemde yaşamının olanaklı olsa da zorlu olacağı görünmektedir. Bu nedenle, kentin geleceği de çok hoş bir görünüm vermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Yapılanma, Sanayisizleşme, Toplumsal-Mekansal Gelişme, KARADEMİR, Karabük.

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BÖLGESEL POLİTİKA ARAÇLARI KAPSAMINDA MERKEZİ DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL GELİR FARKLILIKLARININ ANALİZİ

ŞEN, Şener
ODTÜ

Yüksek.Lisans., Bölge Planlama
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serap KAYASÜ
Haziran, 2005, 158 Sayfa

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye ve Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerindeki bölgesel gelir düzeyini ve farklılıklarını tespit etmektir. Bu çalışmada, Türkiye’nin 26 yeni NUTS-II bölgesi ile Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerinin 49 NUTS-II bölgesi 1995 ve 2001 yıllarına ilişkin satın alma gücü standardına göre kişi başına GDP göstergesi kullanılarak karşılaştırılmaktadır. Bunun yanında, Türkiye’deki bölgesel gelirin artışı ve bölgesel gelir farklılıklarının giderilmesinde AB’nin bir fırsat olup olmadığı; AB’nin genişleme sürecinde gelecekteki AB’nin bölgesel politikası için Türkiye’nin bir tehdit oluşturup oluşturmadığı gibi sorular da tartışılmaktadır. Bu çalışmada, AB-15, AB-25, AB-27 ve Türkiye’nin birliğe katılmasıyla oluşan AB-28 kapsamında bölgesel gelir düzeyi ve bölgesel gelir farklılıkları da incelenmiştir. AB-15’in 207 NUTS-II bölgeleri, AB-25’in 248 NUTS-II bölgeleri, AB-27’nin 262 NUTS-II bölgeleri ve AB-28’in 288 NUTS-II bölgeleri için satın alma gücü standardına göre 2001 yılına ilişkin kişi başına GDP kullanılarak analizler yapılmıştır. Bölgesel gelir farklılıklarının analizinde en çok bilinen bölgesel eşitsizlik indeksleri; Maksimum Minimum Oranı (MMR), Değişim Katsayısı (CV), Ortalamaya Bağlı Sapma (Rw), ve Theil Metodu (T), kullanılmıştır. Türkiye’nin AB’ne üye olarak kabul edilmesi durumunda; Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin NUTS-II bölgeleri, Avrupa Birliği’nin bölgesel politika araçlarının yardımcıdan yararlanmanın avantajını elde edecekler. Buna karşılık, halen AB üyesi olan üç ülkenin 7 NUTS-II bölgesi;

Yunanistan'ın ve Portekiz'in 3 NUTS-II bölgeleri, İspanya'nın bir NUTS-II bölgesi, bu yardımlardan yararlanmaya devam edecekler. Türkiye'nin bu avantajını kullanabilmesi için bölgesel politikasını ve bölgesel kalkınma projelerini AB'nin bölgesel politikası ve mali araçları doğrultusunda 3 Ekim 2005'te başlayacak AB ile müzakere sürecinde uyarlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Gelir Eşitsizliği, Avrupa Birliği Uyum Politikası, Avrupa Birliği Bölgesel Politika Araçları, Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri.

'ÇEVRENİN' FARKLI TANIMLARI VE AB'NİN FARKLI ÇEVRELERİ

ÖZDEMİR, Esin
ODTÜ

Yüksek.Lisans., Bölge Planlama Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayda ERAYDIN Temmuz, 2005, 198 Sayfa

Çevrenin tanımı teorik tartışmalarda ortaya çıkan farklı kavramlar üzerinden değişik şekillerde yapılabilir. Buna bağlı olarak, Avrupa'da farklı çevreler ortaya çıkmaktadır. Bu tez çevrenin beş farklı tanımını ortaya koyar. Bunlar çevrenin gelir ve gelir artışındaki farklılaşmalar üzerinden; dışsallıklara dayanılarak; ekonomik yapı, istihdam ve nüfus potansiyelleri üzerinden; refah seviyesi üzerinden ve içsel büyüme dinamiklerine dayanılarak yapılan tanımlarıdır. Tüm bu farklı tanımlar Avrupa'nın farklı merkez-çevre haritalarını üretmektedir. Bunun kanıtı her bir tanım için belirlenmiş farklı değişkenler açısından farklı homojen bölgeler belirlemek için kullanılan kümeleme analizine dayanmaktadır. Sonuçlar farklı çevrelerin varlığını doğrulamaktadır. Belirli bir tanıma göre merkez olarak sınıflandırılan bir bölge, farklı bir tanıma göre çevrede çıkabilmektedir. Bu da tek Avrupa'da tek tip çevrenin olmadığını, farklı değişkenler kullanıldığında farklı çevrelerin çıktığını göstermektedir. Buna ek olarak, bu tez çevreyi yalnızca gelir farklılıkları üzerinden homojen bir alan olarak tanımlamayan, farklı gereksinimleri ve sorunları olan farklı çevreler saptayıp buna göre araçlar geliştiren bir bölgesel politikanın gerekliliğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merkez, Çevre, Çevre Bölge, Avrupa'nın Çevresi.

DEPREM SONRASI KENTSEL YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE MÜLKİYET PROBLEMLERİ: ADAPAZARI ŞEHİRİ

ALAN ÇALIŞMASI

ERTEN, M. Güven

ODTÜ

Yüksek.Lisans., Şehir Planlama Tez Danışmanı: Prof. Dr. Melih ERSOY Aralık, 2004, 182 Sayfa

Bu tez, Marmara Depremi sonrasında kentsel alanların yeniden yapılanma sürecinin belirleyici unsuru olan yapı çevredeki mülkiyet ilişkilerini ve problemleri inceleyecektir. Çalışmanın ilk aşamasında kalıcı konut uygulamaları araştırılmıştır. Fakat; afetzedelerin hasar gören kentsel yerleşmelerden oldukça uzak alanlarda yeniden konutlandırılması, mevcut mülkiyet desenleri üzerinde kapsamlı düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. Afetzedelerin kayıpları, hasar gören alanlarda baki kalan mülkiyet ve imar hakları üzerinde bir çerçeve tanımlanmadan, çoğunlukla kamulaştırılmış alanlarda, 43 000 konutun devlet tarafından inşası ile tazmin edilmiştir. Diğer taraftan, hasar gören kentsel yerleşmelerde belediyeler, kayda değer bir yeniden yapılanma süreci başlatamamıştır. Belediyeler, İmar planlarını yerbilimsel çalışmalara göre yenileyerek, kat alanı azaltılmasına netice verecek ideal yapılaşma şartlarını tanımlamayla sınırlı kalmışlardır. Büyük ölçekte mülkiyet dönüşümleri gerektiren bu planların tatbik edilmesi; mevcut imar planı uygulama araçları ile neredeyse imkansızdır. Bu çerçevede, Adapazarı şehrinde bir alan çalışması yapılmış olup, deprem sonrası kentsel yeniden yapılanma süreci incelenmiştir. Yenilenen imar planına göre azaltılan imar haklarının yeniden paylaşımının kısmen gözlemlendiği Çark Caddesi'ndeki taşınmazların dönüşüm durumları saptanmıştır. Tüm bunların yanında, Türk kentlerinin önumüzdeki dönem kentsel iyileştirme ve zarar azaltma çalışmalarıyla dolu olan planlama sürecinin başarısı, yine yapı çevrede mülkiyet ve imar haklarının dönüşümlerini gerçekleştirilebilir kapasitesine bağlıdır. Bu çerçevede, Marmara Depremi,

kentsel planlama sisteminde mülkiyet kurumunun yeniden yapılanmasında gerekli verileri ve gerekçeyi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mülkiyet, Mülkiyet Hakkı, İmar Hakkı, Afet, Zarar Azaltma, Yeniden Yapılanma.

FENAKET MEGAROID YAPILARININ

EVİRİMİ VE

DEĞERLENDİRİLMESİ:

BOZBURUN

YARIMADASINDA

MEVSİMLİK

YERLEŞMELER

ÖZBERK, Banu

ODTÜ

Yüksek.Lisans., Şehir Planlama Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Erhan ACAR Ocak, 2004, 126 Sayfa

Anadolu genelinde kırsal yerleşmeler incelendiğinde ilk çağlardan bu yana, yapı mimarisi ve yerleşim dokusu özelliklerinde kökten bir değişimden çok bir dönüşüm sürecinin izlendiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu durumun bir yapı geleneğinin toplum içinde atadan/anadan evlada iletilmesinin ya da aynı etkenler ve girdiler sonrasında benzer bir mekan kurgusunun yeniden üretilmesi sonucunda gerçekleştiği, halihazırda bilimsel otoriteler tarafından tartışılan bir konudur. Bozburun Yarımadası'nın güneybatı kısmında konumlanan Fenakent kırsal yerleşmesi de yöresel mimarisi ve mekansal dokusu açısından değerlendirildiğinde bu tartışma sınırları içinde kalmaktadır. Bu araştırmanın amacı, halihazırda terkedilmiş bir yerleşim olan Fenakent'in mekansal dokusunu ve yöresel mimarisini incelemek; bu yerleşmedeki megaroid özelliği taşıyan konutların gelişim sürecini saptamak ve bu geleneksel örneği sürdürülebilmek için araçlar geliştirmek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bozburun Yarımadası, Megaron, Yöresel Mimari, Kırsal Yerleşme, Mezra, Gelenek, Eğilim.

Kitap Tanıtımı

Hazırlayan: Nevzat CAN

ŞEHİRCİLİK ÇALIŞMALARI

Gazi Üniversitesi
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü
20. Yıl Anısı

Editör: Tahir
Çalgüner

Bu kitap, öncelikle şehir planlama alanında çalışmalar yapan araştırmacılara, kent yöneticilerine, sivil

toplum kuruluşlarına ve özellikle şehir planlama öğrencilerine bir kaynak işlevi göreceği düşünülerek "Şehircilik Çalışmaları" başlığı altında toplandığı belirtiliyor.

Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün kuruluşunun yirminci yılı anısına çıkarılan bu kitap, öğretim üyeleri ve yardımcılarının hazırlamış oldukları çalışmalardan oluşmaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalar yedi bölüm altında toplanmıştır. BÖLGESEL GELİŞME bölümünde; "Üretim Ağlarının Firmalar Üzerine Etkileri: Ankara Tekstil Sanayi Örneği" başlıklı makale N.Aydan Büyükgöçmen Sat-Çiğdem Varol, "Başkent Ankara'da Sanayinin Mekansal Gelişimi" başlıklı yazı Demet Erol, "Yeni Teknolojilerin Gelişmekte Olan Ülkelerde Üretim Organizasyonlarına, İşgücü Süreçlerine, İşgücü Pazarına ve Mekana Yansıyan Etkileri: İstanbul Basım ve Yayın Sektörü Örneği" başlıklı makale Fatma Erdoğannaras tarafından kaleme alınmıştır.

PLANLAMA bölümünde; Orhan Kuntay'ın "Ortak Akıl, Ortak Proje", Kübra Cihangir Çamur'un "Yeni Liberalizm ve Küreselleşme: Kent Planlamanın Değişen İçeriği", Özge Yalçınır Erçoşkun'un "Kent Planlama Sistemleri Üzerine Bir Karşılaştırma: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye", Şule Karaslan, Gülşen Yılmaz'ın "Türkiye'de Kentsel Planlamada Afetlere Hazırlık Gereke-Bolu Örneği", Ayşe Uğurlar'ın "Havza Esaslı Bölge Planlaması"

TASARIM bölümünde ise; Hülagü Kaplan'ın "Yeni Bir Kentsel Tasarım Paradigması Olarak Ekolojik Kentsel Tasarım: Açıklanması, Temel İlkelerinin Belirlenmesi ve İnsanmerkezliliğin Yorumu", Mehmet Nazım Özer'in

"Türkiye'de Kentsel Tasarım Olgusu", Nuray Bayraktar'ın "Farklılığın Mekanı Olarak Kent ve Kadın"

MEVZUAT bölümünde; Feral Eke'nin "Türkiye'de İmar Mevzuatının Gelişimi", Şule Karaslan'ın "Gecekonuda Dönüşüm", Aslı Gürel Üçer'in "Yerel Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Yerel Yönetim Birlikleri", Ogan Kırsaçlıoğlu'nun "Sayıştay ve Yerel Yönetim"

EKOLOJİ/ÇEVRE bölümünde; Tahir Çalgüner'in "Ekolojist Bilim Paradigması ve Planlama", Ülkü Duman Yüksel'in "ABD ve Almanya'da Uygulanan Ekolojik Planlama Yaklaşımlarının Karşılaştırılması", Murat Yıldız'ın "Doğal Kaynakların Dengeli Kullanımı ve Kentsel Sürdürülebilirlik Bağlamında Bir Model Önerisi; Çevre (Eko)-Kent", Bilge Armatlı-Koroğlu'nun "Çevre Hakkı:Niteliği ve Düzenlenmesi", Nilüfer Gürer Volkan'ın "Kırsal Alanların Korunmasında Turizm Sektörünün Etkinliği"

KENTSEL YENİLEME-DÖNÜŞÜM bölümünde; Zuhâl Özcan-Özlem Dündar'ın "Planlama Eğitiminde Kentsel Arkeoloji ve Kentsel Yenilemenin Yeri", Nevin Gültekin'in "Geleneksel Kentsel Konut ve Dokusunun Yeniden Kazanımı", Nihan Özdemir Sönmez'in "Ruhsatlı Konut Üretiminin Niceliksel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme: Antalya Kent Örneği",

KENTSEL ALTYAPI bölümünde; Nilgün Görür Tamer'in "Kentsel Altyapı Hizmetlerinin Sağlanmasında Kamunun Değişen Sorumluluğu", Tanyel Özelçi Eceral'ın "Bölgesel ve Kentsel Planlamada Yoksulluk ve Su İlişkisi"

makalelerini bulmak mümkün.

KENT VE YEREL SİYASETİN DEĞİŞEN YÜZÜ

Mülkiye Dergisinin 246 sayılı Bahar/2005 sayısı kentsel ve yerel yönetimlere ayrılmış. "Kent ve Yerel Siyasetin Değişen Yüzü" adını taşıyan bu dosyada, kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecinden geçen

Türkiye'nin dönüşüm sancılarının mekana yansımalarının ele alındığı Editör tarafından belirtiliyor. Bu sayıdaki yazıların ağırlıklı olarak üç ana eksen üzerinde toplandığı belirtilerek, ilk bölümdeki çalışmaların tarihsel, kültürel ve toplumsal yönleriyle kenti ve kentsel yaşamdaki dönüşümü ele aldığı; diğer bölümde, Türkiye'de yerel yönetim sistemine ve son dönemde geliştirilen yeniden düzenleme çalışmalarının kente ve doğal çevreye etkisine odaklandığı; son bölümde ise kültür, planlama ve katılım açısından bazı kentler üzerine ayrıntılı çalışmalardan oluştuğu ifade ediliyor.

Derginin bu sayısında; Ruşen Keleş'in "Kent ve Kültür Üzerine", Sevilay Kaygalak'ın "Osmanlı'da Kentsellik ve Kentler: Kent Tarihi Yazımında Kültürelciliklerin Ötesine Geçebilmek", Ayhan Yalçinkaya-Zafer Yılmaz'ın "Alçak Pabuçlar, Yüksek Topuklar: Kent Tüketim ve Ütopya", Bülent Duru'nun "AB Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine", Birgül Ayman Güler'in "22 Şubat 2005 gün ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu Üzerine", Arif Erençin'in "Büyükşehirlerde Belediyeler Arası İlişkilerin Yenilenen Yapısı", Tuğrul Katoğlu'nun "Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar", Düşünsel Diker-Eren Toprak'ın "Ankara'ya Bakmak:Doğu Kenti ve Batı Kenti Kavramları Çerçevesinden Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme Denemesi", Gülser Öztunalı Kayır'ın "Antalya'nın Yönetiminde 'Kent Vizyonu' Etkili Bir Araç Olabilir", Şenol Adıgüzel-Muharrem Güneş'in "Yerel Gündem 21'den Yerel Eylem 21'e Yerel Gündem 21 Projesinin Temel Hedefleri Açısından Bir Değerlendirme: Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21 Uygulamaları" makaleleri yer almaktadır.

ÇAĞDAŞ KAPİTALİZMİN MEKANSAL ÖRGÜTLENMESİ

Hakkı Yırtıcı

Bu kitapta, mekanı etkileyen kapitalist ilişkilerin neler olduğu, mekan ile onu üreten süreçler arasında ne tür ilişkilerin geliştiği ve bunların nasıl

mekanı dönüştürdüğü konusu yer alıyor.

Modernleşmenin hızlı değişim gücüne uygun olarak bugün yaşanan değişimleri anlamlı kılacak yeni bir modernist bilinç oluşturulmasına katkıda bulunma çalışmanın temel problemi olarak tanımlanıyor.

Kitap altı bölümden oluşuyor. Kitabın giriş kısmında bu bölümlerin içeriklerine kısaca değiniliyor. "Çağdaş Dünyada Mekanı Yeniden Düşünmek" başlıklı birinci bölümde çalışmanın ana sorununun tanımı, sınırları ve yönetimini içermekte. Mevcut mekan bilgisinin yetersizliği, yeni mekan bilgisi oluşturulmasının yönteminin ne olacağı ele alınıyor.

İkinci bölümde; "Kapitalizmin Mekansal Hareketliliğinin Dinamikleri" başlığı altında, modernlik kavramı ele alınmakta, kapitalist ekonominin iç kuralları, nasıl işlediği ve bu işleyişin aynı zamanda modern dünyaya ait her tür değeri nasıl nicelleştirdiği ve bunun nasıl bir mekansal hareketliliği beraberinde getirdiği ele alınıyor.

"Mekanın Altyapısal Dönüşümü" başlıklı üçüncü bölümde; kapitalist ekonominin mekansal hareketliliğini mekan ve zamanı nasıl dönüştürdüğü, kullandığı inceleniyor.

"Sermayenin Yeni Yaşam Alanlarını Yapılandırma Mantiği" başlıklı dördüncü bölümde ise; kapitalizmin nicelleştirdiği değerlerin ve bunun doğurduğu mekansal hareketliliğin alanı olarak metropoliten alanlar inceleniyor.

Carrefour ve Real zincir hiper marketlerin alan çalışması dahilinde bir mekansal okumayı "Tüketim Mekanlarının Altyapısal Dönüşümü" başlıklı beşinci bölümde bulmak mümkün.

Son bölümde ise; "Mekansal Değerler Üzerine Bir Tartışma" başlığı altında küresel ve yerel ölçekte mekan konusu değerlendirilmekte ve mimarlık disiplini içinde nasıl yer bulunduğu değinilmektedir.

ORMAN KADASTROSU VE 2B SORUNU

Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumunda 17-18 Eylül 2004 tarihinde düzenlenen Orman Kadastrosu ve 2/B Sorunu Sempozyumu kitaplaştırıldı. Bu

Sempozyumda sunulan bildirileri kitapta bulmak mümkün.

Kitapta, sempozyumda açılış konuşmaları ile dört oturumda sunum yapanların bildirileri ve "Orman Alanlarımız, Dünü, Bugünü ve Yarını" başlıklı panelde yer alan panelistlerin görüşleri yer almakta.

I. Oturumda; Ömer Ali Anbar'ın "Orman Tahdit Haritaları Doğultusunda Tapu ve Kadastro İşlemleri", Yücel Çağlar'ın "2B Olgusunun Tarihsel ve Nesnel Boyutları",

II. Oturumda; Aydın Aybay'ın "Orman Kadastro ve 2B", Sedat Ayanoğlu'nun "Orman Sınırları Dışına Çıkarma İşlemi ve Orman Dışına Çıkarılan Alanların Değerlendirilmesi Sorunu", Erdal Köktürk-Erol Köktürk "Orman Kadastro ve 2B Gerçeği",

III. Oturumda; Feyza Akyüz'ün "2B Uygulamasından Kaynaklanan Teknik Sorunlar-Kağıthane Örneği", Bülent Bayram'ın "Doğa Koruma Alanlarının Belirlenmesi-Terkos Örneği", Yahya İpek-Mihraç Demirli'nin "2B Alanlarında İmar sorunları ve Çözüm Önerileri",

IV Oturumda; Cabir Subaşı'nın "Orman Kadastro ve 2B Sorunu", Erhan Demirdizen'in "2B Alanları, Kaçak Yapılaşma ve Planlama Sorunları", Uçkun Geray'ın "2B Alanları Nasıl Belirlenebilir ve Değerlendirilebilir?"

başlıklı bildirimleri yer almakta.

20. YILINDA TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME GERÇEĞİ

TMMOB, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK, TTB, KİGEM tarafından 26-27 Mayıs 2005 tarihinde Ankara'da düzenlenen "20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu" TMMOB tarafından kitaplaştırıldı.

TMMOB tarafından sekreteryası yürütülen Sempozyum kitabında; özelleştirme sürecinin genel bir değerlendirmesini içeren metin yanısıra, açılış konuşmaları ile üç oturumda yapılan bildirimler ve forumda aktarılan görüşler yer almaktadır.

Birinci oturumda yer alan; İşıya Üşür'ün "Dünya'da Kapitalizmin Tarihsel Değişimi ve Özelleştirme Politikaları", İzzettin Önder'in "Türkiye'de Kapitalizmin Tarihsel Değişimi ve Özelleştirme Politikaları", Mümtaz Soysal'ın "Özelleştirmeler ve Hukuksal Savaşım" başlıklı bildirimleri bulmak mümkündür.

20. Yılında Özelleştirmenin Bilançosu başlıklı İkinci Oturumda Enerji Raporu, Telekomünikasyon Raporu, Kimya-Petrokimya Raporu, Metalurji Raporu, Tarım Raporu, Ormanlık Raporu, Madencilik Raporu, Arazi ve Kıyı Raporu, Kağıt Raporu, Tekstil

Raporu, Eğitim Raporu, GATS Raporu, Sağlık Raporu, Sosyal Güvenlik Raporu ve Yerel Yönetim Raporu yer almaktadır.

20. Yılında Özelleştirmelerin Sorgulanması başlıklı Üçüncü Oturumda; Fikret Başkaya'nın "İdeolojik Dayatma mı – Kabullenme mi", Ahmet Haşim Köse'nin "Özelleştirme: Kriz ve Varlık Düzenlemesi", Sonay Bayramoğlu'nun "Piyasada Rekabet Ortamı mı – Tekelleşmemi", Yüksel Akkaya'nın "Sosyal Yaşamda Kazananlar – Kaybedenler", Aziz Konukman'ın "Kimin Başarısı – Kimlerin Yıkımı", Türkel Minibaş'ın "20. Stand-by'a Rağmen Yeniden Yapılanmak" bildirimleri yer almaktadır.

YENİ İMAR KANUNUNA DOĞRU

Şehircilik, Planlama ve İmar Üzerine Yeni Yaklaşımlar

"Yeni İmar Kanununa Doğru: Şehircilik, Planlama ve İmar Üzerine Yeni Yaklaşımlar" konulu Sempozyum 18 Şubat 2005 tarihinde yapıldı. Bu sempozyumda

uzun süredir gündemde olan 3194 sayılı İmar Kanunu Revizyon çalışmaları tartışıldı ve yeni yaklaşımlar ortaya konuldu. Konuyla ilgili uzmanlar tarafından dile getirilen görüşlerin kalıcı hale getirilmesi, hayata geçmesi ve paylaşılması için Sempozyum yayın haline getirildi.

Bu yayında, Sempozyumda açılış konuşması yapan TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Soğancı ile TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Başkanı Erhan Demirdizen'in açılış konuşmaları yanı sıra; "Yeni Yasal ve Kurumsal Çerçeveyi Tasarlama" başlıklı Birinci Oturumda yer alan Hami Yıldırım, Ş. Şence Türk, Feral Eke, Feridun Duyguluer ve Murat Balamir; "Yeni Planlama Kavramları Geliştirme" başlıklı İkinci Oturumda yer alan Murat Balamir, Bahar Gedikli, Ömer Kırıl, Hürriyet Ögdül, Remzi Sönmez; "Deneyimler, Uygulamalar ve Araçlar" başlıklı Üçüncü Oturumda yer alan Yücel Ünal, Melih Ersoy, Levent Yazar, Saffet Atik ve Akın Atauz'un bildirimleri bulunmaktadır.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca tartışmaya açılan "İmar Kanunu Tasarı Taslağı" metni de kitabın ekinde yer almaktadır. Sempozyumda tartışılan stratejik planlama, sakinlik planı gibi yeni kavramlar ve planların uygulama araçları ile şehir plancısının rolü üzerine görüşleri kitapta bulmak mümkün.

“YIPRANAN KENT DOKULARININ YENİLENEREK KORUNMASI VE YAŞATILARAK KULLANILMASI HAKKINDA KANUN” TÜM UYARILARIMIZA KARŞIN YASALAŞTIRILDI - 23.06.2005

Son dönemde, kent ve kamu yönetimi, yapı, afet, planlama ve imar mevzuatlarına ilişkin bir çok düzenleme gerçekleştirildi. Bu yeni yasal düzenleme arayışlarının bir kısmı kamuoyunca yeterince tartışılmaksızın çok kısa sürelerde yasalaşp yürürlüğe girerken, bir kısmı çok uzun süren tartışmalara ve uzlaşmalara karşın yasalaşmıyor.

Bu anlamdaki en çarpıcı-çelişkili düzenleme arayışına, Başbakanlık tarafından 01/03/2005 tarih itibariyle TBMM Başkanlığına sunulan başlangıçta “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı” olan adı daha sonra “**Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun**”u örnek gösterilebilir.

İlgili Bakanlıklar, yerel yönetimler, ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları yanısıra, meslek odaları, üniversiteler ve ilgili sivil toplum örgütlerinin önemli bir bölümünün de “**meclis gündemin-den**” öğrendiği ilk Kanun Tasarısı, Meclisin ilgili komisyonlarının gündemine girdi ve İçişleri Komisyonunda görüşülerek genel kurul gündemine geldi. Tasarının Meclis Komisyonlarında görüşülmesi aşamasında Odamız, 31/03/2005 tarihinde bir basın açıklaması yaparak, böylesi bir düzenlemenin sakinlerini ve ne çeşit yeni kent sorunları yaratmaya aday olduğunu kamuoyuyla paylaştı. Bunun yanısıra, Odamızca tasarının görüşüldüğü tüm Meclis Komisyonlarına katılım sağlanarak, bu düzenlemenin yasalaşması durumunda oluşabilecek sorunlar tüm ilgili milletvekillerine aktarılmaya çalışıldı. Bununla da yetinilmeyerek ismi değiştirilen ama içerik anlamında sorunları süren tasarının Genel Kurul gündemine girmesi ardından yine Odamızca, Meclis Başkanlığına, İlgili Komisyon Başkanlıklarına, Mecliste grubu bulunan partilere tüm çekince ve değerlendirmelerimizi ileten bir yazı ve rapor gönderildi.

Tüm bu uyarı, değerlendirme ve çabalarımıza rağmen, tasarı 16/06/2005 tarihinde Meclis Genel Kurulundan geçirilerek onaylanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderildi. Diğer bazı meslek odalarının içeriğe ilişkin sakinca ve detayları atlayarak, taslağın ismine ilişkin değerlendirme ve katkılarıyla şekillendirilen söz konusu yasal düzenlemeye ilişkin Odamızca tespit edilen sorun ve sakinler şöyle:

Yıpranan Kent Dokularını yenileyerek korumayı (!) amaçlayan bu düzenleme, **diğer kanunlarla dil ve anlayış açısından bir bütünlük kuramamakta, planlama ve yapılaşma sürecinin parçası olamamakta, günübirlik sorunlara parçacı çözümler bulmak isterken telafisi mümkün olmayan yeni sorun alanları yaratmakta.**

Özellikle yerel yönetimlerin sihirli bir değnek, kurtarıcı bir formül gibi sandıkları, ancak içini dolduramadıkları “Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” adı altına gizlenen “sözde kentsel dönüşüm” kavramı, planlamadan kopuk, sosyal ve ekonomik boyutları bulunmayan, rant baskısı altında yalnızca parçacı fiziksel düzenlemeler tanımlayan, kent

parçalarını daha yüksek yapılarla yenileyerek tüm sorunları çözebilme yanılgısı oluşturan niteliğiyle, bilimsel anlamda olması gereken kentsel dönüşümün çok gerisinde.

Kentsel Dönüşümün özellikle İstanbul örneğinden başlayarak kentlerimizin en önemli gündem maddesi haline gelmekte olduğu gerçeği ortada. Ancak **kentsel dönüşümü, yıpranmış yapıların yıkılarak daha yüksek ve rant amaçlı yapılarla fiziksel olarak yenilenmesi** olarak algılayan anlayışın çok büyük sorunlar taşıdığı da açık. Nitelikli ve sağlıklı bir kentsel dönüşümün, kent bütünü içerisindeki gereklilikleri ve plan kararları üzerinden, ekonomik ve toplumsal boyutları göz önüne alan, yerel kalkınma-uyarlaşma projesi olarak ve **rant odaklı değil kent ve kamu yarar odaklı bir çıkış noktası ile hayata geçirilmesi** gerekmektedir. Çözüm gerektiren sorunlar çok boyutlu ve karmaşık iken yasa tasarısı yetersiz, dar kapsamlı ve Koruma Kurulları'nın devre dışı bırakılması hedefine yönelik düzenlemeleri ile ön plana çıkmakta.

Kentsel alanda, planlama ve mevzuatı ile bütünlüğü sağlayamadığı gibi, kapsamı dolayısıyla özellikle korunması gereken alanlarda usul ve esasları belirleyen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun özüne, amacına ve yöntemlerine aykırı düzenlemeler bulunmakta, söz konusu Kanuna referans vermeyen yaklaşım, uygulamada bu Kanun hükümlerini geçersiz kılacak sonuçların oluşabileceği endişesini uyandırmakta. Kısacası, korunması gerekli değerlerimizin yitirilebilmesini engelleyen hiç bir önlem alınmamış, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun sağladığı güvence göz ardı edilmiştir. Noktasal hedeflerin “rantsal dönüşümüne yönelik” bu düzenleme ile, kentlerimizin giderek içinde kalan korunması gerekli kültür varlıklarının, Koruma Kurullarının sorumluluğu dışına çıkarılması hedeflenmiş görünüyor.

Tasarının genel gerekçesi ve amaç maddesi özetle “...*şehrin yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen kent bölgeleri ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, kentin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, kentin tarihi ve kültürel dokusunun yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır.*” gibi bilimsel bir söyleme oturma çabasında görünmekte.

Ancak bu amaca ulaşılması için tarif edilen yol;

- Nasıl ve hangi kriterlere göre seçileceği belirsiz, “yıpranan ve özelliğini kaybetmiş kent bölgeleri”nin, daha sonra her türlü spekülasyona konu olabilecek biçimde “Kentsel Yenilenme Alanı” ilan edilmesi ve
- Bu alanlar için daha önce verilmiş “Kentsel Sit Alanı” kararlarının ve koruma amaçlı imar planlarının gözardı edilerek yapı adası temelinde projelendirme ve planlama anlayışının hakim kılınması yoluyla yenilenmesi ve bunlara uygun yapılmış koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğünün bozulması,
- Kentsel Yenilenme Alanları için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca yetkili kılınan Koruma Bölge Kurullarına ilave olarak “Bölgeye Özel Koruma Kurulları” oluşturulması,
- Yine bu kanunla, bu alanlar için özel olarak tanımlanmış ve ilgili tüm toplum kesimlerinin katılımını gerekli kılan “Yönetim Alanı” ve “Yönetim Planları”ndan vazgeçilmesi,

olarak, mevcut yasal ve kurumsal yapıyı ve kentbilim ilkelerini göz ardı eden bir biçimde tanımlanmış.

• **Daha İlerici ve Uygulanabilir Çözümler Yerine Dönüşümü "Rant" Odaklı Çözümü Amaçlayan Öneriler Getiriliyor.**

Yasa tasarısı, gerekçelerinde ortaya konulan amaçlara ulaşılabilmesi için gerekli, gerçekçi uygulama araçlarını tanımlamıyor. Oysa, yeni yasalaşan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile tescilli kültür varlıklarını yenileyebilme amaçlı olarak, emlak vergilerine katkı payı konulması, gereğinde taşınmaz haklarının başka alanlara aktarılması, menkul değere dönüştürülmesi biçiminde çağdaş ve gerçekçi uygulama araçları belirlenmişti. Bir yandan kültür varlıklarının korunması, diğer yandan da bu alanlardaki mülkiyet sahiplerinin sorunlarının giderilmesi anlamında "koruma-kullanma" dengesi içinde ilerici ve uygulanabilir çözümler öneren bu yasanın, uygulanmadan bir kenara bırakılması ve şüpheler uyandıran çözüm arayışlarına girilmesi de düşündürücü.

Yasa tasarısının kendine özgü hiçbir uygulama aracı olmaması ve finans kaynağı da oluşturulmaması ayrı ve önemli bir sorun olarak duruyor. Yasanın hangi araçlarla ve kimler tarafından uygulanacağı cevaplanması gereken bir soru.

• **Mevcut Yasalarla Çelişen, Yetkileri Parçalayan Hükümler Yeni Sorun ve Çözumsuzlükler Üretiyor.**

Tasarının gerekçeleri incelendiğinde İstanbul özelinde özellikle Süleymaniye, Zeyrek gibi Tarihi Yarımada çevresindeki kentsel sit alanlarının dönüşümü için alternatif çözüm arayışları içinde bulunduğu gözleniyor. Ancak, yalnız bu alanlar özelinde, koruma kurullarında tıkanıyor ya da iş yoğunluğu nedeniyle gecikileceği (!) düşünülen projelerin uygulamaya geçirilebilmesi için önerilen çözüm, söz konusu alanlarda ve ülkenin diğer kentleri için daha önce yapılmış koruma planlarını bir anlamda hükümsüz kılarak, bu alanların parçacı planlarla plansızlaşmasına ve rant tesisleri yapılmak üzere özel kuruluşlara tahsis edilmesi yoluyla kamu yararı dışında kullanılmasına yol açabilecek bir yaklaşıma açık kapı bırakıyor.

Tasanın, yakın zamanda yürürlüğe giren Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu, 5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yer alan hükümler dışında yeni bir düzenleme ve çözüm de getiriyor. Buna karşın böylesi bir düzenlemeye gereksinim duyulması, çözüm arayışının, sorunların kümelendiği düşünülen koruma planları ve koruma kurullarının nasıl devre dışı bırakılacağı niyeti üzerine kurulu olduğunu düşündürüyor. Tasarının kanunlar üstü yetki tarifleri ile Kıyı ve Boğaziçi Kanunları gibi korumaya ilişkin hükümler taşıyan düzenlemeler geçersiz kınıyor.

• **Parçacı Çözüm Önerileri Gerçek Çözümlerin Hayata Geçmesini Güçleştiriyor.**

Bu parçacı ve noktasal çözüm yaklaşımı, kültürel mirasın korunmasını, yönetimini, planlanmasını, sağlıklılaştırılmasını amaçlayan yeni yasaların da işlevsizleşmesine yol açabilecek görünüyor. Ayrıca tasarısı, kentsel sit alanları ile de sınırlanmadığından, tescile konu olmayan yasa dışı yapılaşma alanlarının da dönüşüm projelerine konu edilerek yasallaştırılmasının amaçlandığını düşündürüyor.

Diğer taraftan tasarının gerekçeleri içerisinde vurgulanan, afet ve depreme karşı önlem alınması gereksinimi, tasarının mad-

delerinde unutulmuş görünüyor. İstanbul özelinden yola çıkan tasarısı, İstanbul'un deprem açısından görece daha az riskli tarihi yarımadası için çözümü, noktasal koruma kurulları ve bütünden kopuk parçacı dönüşüm projeleri ile tariflerken, İstanbul'un deprem ve afetler açısından en yüksek risk taşıyan bölgeleri için gerçek ve kalıcı çözüm önerilerini gözardı ediyor. Bu çelişki de, yasanın amaç ve gerekçelerinde ifade edilen bilimsel söylemlerden çok noktasal ve parçacı çözümlerle en yoğun **speküle edilen alanların rant güdüsüne yönelik olarak "yenilenmesi"** amacına yöneldiğini akla getiriyor.

Oysa tüm bu sorunların çözülebileceği gerçek, bütünlüklü, ilgili tüm yasalara referans veren ve ilgili tüm devlet ve toplum kesimlerinin katılımı ile hazırlanmış bir "omurga yasa"ya gereksinim olduğu açık. Bu gereksinimin uzun süredir meslek çevrelerinin gündeminde bulunan, üniversite, meslek odaları, ilgili kamu kurum kuruluşları tartışılarak olgunlaştırılmış "Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı" ile giderilmesi yerine, bu tasarısı yokmuşçasına hareket etmenin mantığını çözmek güç.

Son dönemde kentlerimizin önemli bir kısmı için çözüm önerisi olarak önem kazanan kentsel dönüşüm, geçtiğimiz yıl da kamuoyunun gündemine bir başka yasa tasarısı ile gelmişti. Bu ilk tasarısı "af" nitelikli hükümleri nedeniyle büyük tepki toplamış ve tepkiler Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yerinde görülerek tasarısı geri çekilmişti. Geri çekilen yasa tasarısı kamuoyunun ve ilgili uzman meslek odalarının görüş ve önerileri doğrultusunda, af nitelikli yaklaşımlardan arındırılıp, uzun süredir tartışılan ve bütünlüklü kentsel çözümleri olanaklı kılabilecek İmar ve Şehircilik Kanunu Tasarısı içerisine yerleştirilmişti. Üniversiteler ve tüm uzman kuruluşlarca birlikte geliştirilen yaklaşım ve çözüm önerisi ortadayken, şimdi "ismini allayıp pullayarak (!)" yepyeni bir kentsel dönüşüm yasasına neden ve hangi gerekçelerle gereksinim duyulduğunu anlamak güç.

Katılımlı süreçler içinde geliştirilmiş yasa ve uygulama araçlarını hayata geçirmek yerine dar kapsamlı, özel nitelikli yasa enflasyonu ve yetki karmaşası üreterek, planlama ve koruma yaklaşımı terk edilerek, kentler sağlıklı biçimde dönüştürülemez.

Tüm bu gereksinimleri fark eden, üniversiteler, meslek odaları ve konuyla ilgili uzman bakanlıklar olan Bayındırlık ve İskan ile Kültür ve Turizm Bakanlıklarının İmar ve Şehircilik Kanunu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile gerçekleştirdikleri/gerçekleştirmeye çalıştıkları kapsamlı-bütünlüklü çözüm önerileri, bu ve benzeri parçacı uygulamalarla işlevsizleştiriliyor, ölü doğmaya zorlanıyor.

Geldiğimiz noktada kentlerimiz için kaçınılmaz bir gereklilik haline gelen kentsel dönüşümün, af yasalarıyla yaratılan ve bugün hala nasıl dönüştürüleceği tartışılan sağlıklı yapı stoğumuz gibi nitelsiz yeni kent çevreleri yaratmaması hedeflenmeli. Kentsel dönüşüm gerçekleştirilirken yeni sorunlar yaratılmaması ve yıllar sonra "sözde kentsel dönüşümle gerçekleşmiş sağlıklı kent parçalarının kentlerde yarattığı sorunların" tartışılmaması için, konuya ilişkin gerçek uzmanların içeriğe dair derinlikli çözüm önerilerine kulak verilmesi gerekiyor. Bu Tasarının yasalaşması sürecinde sorunları ortaya koyarak, ilgili tüm kesimleri uyaran Odamız, Yasanın ve Yasanın oluşumuna katkı koyan kesimlerin ağır sorumluluğunu, kamuoyunun dikkatine sunmayı görev biliyor.